Vluchtelingengroepen in Nederland

Vluchtelingengroepen in Nederland

Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten

Edith Dourleijn en Jaco Dagevos (red.)

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, februari 2011

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn die het beleid van meer dan één departement raken. De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

scp-publicatie 2011-3
Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Figuren: Mantext, Moerkapelle
Vertaling samenvatting: Julian Ross, Carlisle, Engeland
Omslagontwerp: Bureau Stijlzorg, Utrecht
Omslagfoto: © Glenn Windhouwer | Doser Design, Zoetermeer (*Afghaanse vluchtelinge voelt zich helemaal thuis in Nederland*)

isbn 978 90 377 0526 3
nur 740

Sociaal en Cultureel Planbureau
Parnassusplein 5
2511 vx Den Haag
Telefoon (070) 340 70 00
Fax (070) 340 70 44
Website: www.scp.nl
E-mail: info@scp.nl

De auteurs van scp-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website.

Inhoud

Voorwoord

Veel van het onderzoek naar de integratie van niet-westerse groepen heeft betrekking op migranten van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse origine. De positie van personen die als asielmigrant naar Nederland zijn gekomen, is veel minder goed gedocumenteerd. In deze studie wordt op basis van een grootschalige survey onder personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische afkomst de integratie van de vier grootste vluchtelingengroepen in kaart gebracht. Er wordt onder meer ingegaan op het opleidingsniveau van deze groepen en hun positie op de arbeids- en woningmarkt. Tevens gaat de aandacht uit naar de gezondheid en het zorggebruik van de vluchtelingengroepen. Ook hun sociaal-culturele positie komt aan bod. Daarbij gaat het onder meer om de beheersing van het Nederlands, het interetnisch contact en de oriëntatie op Nederland en het land van herkomst.

Sommige bevindingen geven aanleiding tot zorg. Zo is de arbeidsmarktpositie van veel leden van vluchtelingengroepen ongunstig, wat onder meer blijkt uit een hoge werkloosheid. Ook kampen ze vaak met een slechte fysieke en psychische gezondheid. Niettemin vindt de overgrote meerderheid van de leden van vluchtelingengroepen Nederland een fijn en veilig land om in te leven. Velen onderhouden vriendschappelijke contacten met autochtone Nederlanders. Binnen de Iraans-Nederlandse, Afghaans-Nederlandse en Iraaks-Nederlandse groep doen de jongeren het goed in het onderwijs. De positie van de Somalische Nederlanders is in het algemeen zorgelijk.

Deze studie is uitgevoerd op verzoek van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Directoraat-generaal Wonen, Wijken en Integratie. Naast medewerkers van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) werkten ook collega's van Regioplan Beleidsonderzoek (hoofdstuk 3, Inburgering en taal) en het ITS (hoofdstuk 7, gezondheid en zorggebruik) mee aan deze rapportage.

De concepteksten van deze studie zijn van commentaar voorzien door twee-begeleidingscommissies. Mr. Thomas Hessels, drs. Arjen Verweij en dr. Wieke Vink voorzagen als vertegenwoordigers van het ministerie de conceptrapportages van commentaar. Daarnaast hebben drs. David Engelhard (VluchtelingenWerk), drs. Harry van den Tillaart (ITS) en dr. Jeanine Klaver (Regioplan) verschillende versies van het rapport gelezen en becommentarieerd. Wij danken al deze personen van harte voor hun waardevolle inbreng.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur SCP

Samenvatting en conclusies

Jaco Dagevos en Edith Dourleijn

Dit rapport brengt de positie in kaart van personen afkomstig uit Afghanistan, Irak, Iran en Somalië. Kenmerkend voor deze groepen is dat het merendeel van hen als asielmigrant naar Nederland is gekomen. Degenen van wie de asielaanvraag is gehonoreerd met een asielstatus, worden vluchtelingen of statushouders genoemd. Daarnaast zijn leden van de genoemde groepen wegens studie, huwelijk en gezinshereniging naar Nederland gekomen. Omdat de meesten als vluchteling beschouwd kunnen worden, spreken we in deze studie van vluchtelingen en vluchtelingengroepen. Personen zonder verblijfsstatus vallen buiten het bestek van dit onderzoek.

Personen afkomstig uit de genoemde landen maken deel uit van de vier grootste vluchtelingengroepen in dit land. Eerder onderzoek uit 2003 liet zien dat hun positie toen niet rooskleurig was. Op basis van nieuwe gegevens kunnen we vaststellen hoe deze groepen er op dit moment voorstaan en welke ontwikkelingen zich hebben voorgedaan. Verder kunnen we voor veel onderwerpen een vergelijking maken met de vier klassieke migrantengroepen (bestaande uit personen van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse afkomst).

Survey integratie nieuwe groepen (SING)

De bevindingen uit dit rapport zijn grotendeels gebaseerd op de Survey integratie nieuwe groepen, waarvan het veldwerk in 2009 is uitgevoerd (kortweg: SING'09). In dit landelijk uitgevoerde onderzoek zijn per groep circa 1000 personen van 15 jaar en ouder ondervraagd. Er is informatie verzameld over tal van onderwerpen, zoals inburgering en taalverwerving, onderwijs, arbeidsmarktpositie, huisvesting, gezondheid, sociale contacten en identificatie met en oriëntatie op Nederland en het land van herkomst. Voor een aantal van deze onderwerpen is vergelijking mogelijk met de bevindingen uit het onderzoek van 2003.

De vier groepen tellen ongeveer 150.000 personen

Er wonen circa 38.000 personen van Afghaanse, 52.000 van Iraakse, 31.000 van Iraanse en 27.000 van Somalische origine in Nederland (cijfers van 1 januari 2010). Samen gaat het om een kleine 150.000 personen. Zij maken tezamen 8% uit van de niet-westerse bevolking. In totaal is het aantal personen van de vier vluchtelingengroepen net groter dan het totaal aantal personen van Antilliaanse origine in Nederland (ca. 140.000); dit is de kleinste van de vier klassieke niet-westerse groepen.
In vergelijking met de totale bevolking is het aandeel jongeren binnen de vluchtelingengroepen zeer groot. Dit geldt in het bijzonder voor de Afghaanse en Somalische groep bij wie ongeveer de helft jonger is dan 25 jaar (totale bevolking: 30% is jonger dan 25). Meer dan een derde van de Somalische Nederlanders (van 15 jaar en ouder) woont alleen.

Dat heeft te maken met de jonge leeftijdsopbouw van deze groep, maar ook met het feit dat velen als alleenstaande minderjarige naar Nederland zijn gekomen. Bij de andere groepen komt een huishouden met kinderen vaker voor.

Iraanse Nederlanders het langst hier, Somalische Nederlanders het kortst

De grootste instroom van personen uit Iran deed zich voor in de eerste helft van de jaren negentig. Daarna liep het aantal Iraanse migranten snel terug en vanaf het midden van de jaren negentig bleef de immigratie laag. Van de vier vluchtelingengroepen zijn personen van Iraanse herkomst gemiddeld gesproken het langst in Nederland. In het begin van de jaren negentig meldde zich ook een substantieel aantal Somalische asielmigranten. Dit nam in de tweede helft van de jaren negentig snel af. Vanwege een omvangrijke doormigratie van Somaliërs naar met name Engeland in de periode 1998-2005, kromp in de eerste helft van dit decennium de Somalische bevolking in Nederland. Deze doormigratie nam daarna sterk af. Vanaf 2005 nam de immigratie van Somaliërs weer sterk toe. De piek van de Afghaanse instroom lag in de tweede helft van de jaren negentig en in de jaren 2000 en 2001. Daarna nam de immigratie snel af. Na 2003 groeide het aantal Afghanen in Nederland nauwelijks nog. De meeste migranten uit Irak kwamen in de tweede helft van de jaren negentig Nederland binnen. Verder is er in de afgelopen jaren sprake van een nieuwe piek in de Iraakse immigratie. De toename van de instroom vanaf 2005 van Irakezen en Somaliërs hangt samen met het categoriaal beschermingsbeleid dat tot voor kort voor deze groepen gold.
Deze verschillen in migratiegeschiedenis zijn van invloed op de samenstelling van de groepen. Personen van Iraanse komaf zijn gemiddeld gesproken het langst in Nederland en door de beperkte instroom van nieuwe migranten zou je kunnen zeggen dat het een groep ‘in rust’ is. Personen van Afghaanse en Iraakse komaf zijn korter in Nederland. Vanwege de recente stijging van Iraakse migranten is een deel van hen nog maar enkele jaren in dit land. Dit laatste is ook kenmerkend voor veel Somalische migranten, van wie een grote groep in de afgelopen vijf jaar naar Nederland is gekomen.

Naast de verblijfsduur is de leeftijd waarop men naar Nederland is gekomen van invloed op de positieverwerving. Uit de SING’09 (respondenten van 15 jaar en ouder) blijkt dat de meeste migranten uit deze groepen als jongvolwassene naar Nederland zijn gekomen (de gemiddelde leeftijd ligt rond de 24 jaar, bij personen van Somalische komaf onder de 20).

Beheersing van het Nederlands op niveau van Turkse en Marokkaanse groep

Gezien de betrekkelijk korte verblijfsduur is het niet verrassend dat er problemen met de Nederlandse taal worden gerapporteerd. Somalische Nederlanders geven het vaakst aan dat ze moeite hebben met het Nederlands. Iraanse Nederlanders rapporteren het minst vaak problemen met het Nederlands: van hen geeft de helft aan nooit moeite te hebben met het voeren van een gesprek in het Nederlands. Hun beheersing van het Nederlands ligt gemiddeld op ongeveer hetzelfde niveau als van de Marokkaanse groep. Personen van Iraakse, Afghaanse en Somalische herkomst hebben vaker problemen met het Nederlands, maar zij verschillen gemiddeld niet van de Turkse groep (die het Nederlands

gemiddeld minder goed beheerst dan de Marokkaanse groep). Dat de taalbeheersing van de vluchtelingengroepen niet verschilt van twee van de grote niet-westerse groepen is opmerkelijk, omdat de laatstgenoemden gemiddeld veel langer in Nederland zijn.

Inburgering draagt bij aan beheersing van het Nederlands

De beheersing van het Nederlands wordt positief beïnvloed door het afronden van een inburgeringscursus. Belangrijker is echter de leeftijd waarop een migrant in Nederland is komen wonen; hoe jonger, des te beter de beheersing van de Nederlandse taal. Ook een hoog opleidingsniveau draagt hieraan bij, zeker wanneer de opleiding in Nederland is gevolgd. Een zwakke gezondheid belemmert de Nederlandse taalverwerving.

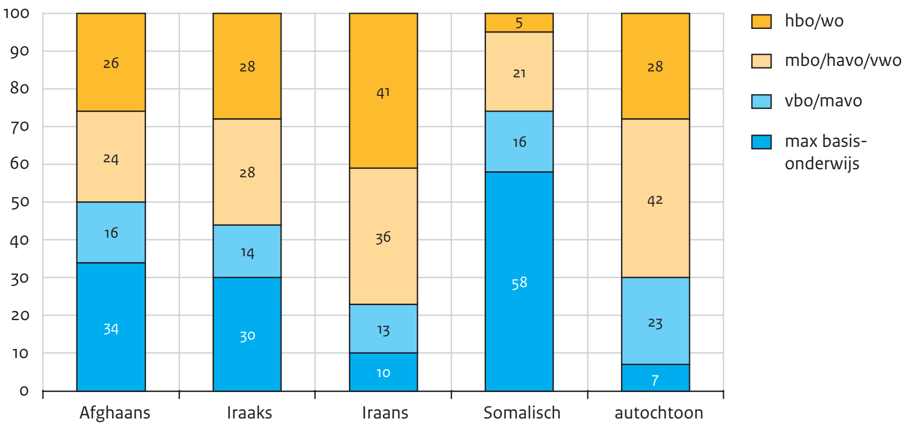
Hoge mate van tevredenheid over inburgering

Migranten die een inburgeringsprogramma hebben gevolgd zijn daar meestal erg over te spreken. Bijna 80% van de Iraakse en Afghaanse en bijna 90% van de Somalische inburgeraars geeft aan (zeer) tevreden te zijn met het gevolgde inburgeringsprogramma. Iraanse inburgeraars zijn minder positief over de inburgering (60% is (zeer) tevreden). Over het geheel genomen geeft de overgrote meerderheid aan dat naar hun inschatting de beheersing van het Nederlands erdoor is verbeterd, de sociale contacten zijn toegenomen en het inzicht is gegroeid in hoe het in Nederland reilt en zeilt. Men schrijft een minder groot belang toe aan de betekenis van inburgering voor het vinden van werk. Inburgering lijkt vooral een brede middencategorie aan te spreken; lager en hoger opgeleiden zijn minder tevreden. Dit geldt ook voor personen die zonder aantoonbaar resultaat met de inburgering zijn gestopt en personen met een minder goede gezondheid. Lager opgeleiden en personen met een slechte gezondheid hebben ook minder kans om de inburgering succesvol af te ronden.

Grote verschillen in opleidingsniveau

Migranten uit Iran zijn over het algemeen zeer hoog opgeleid. Het aandeel met een afgeronde opleiding in het hoger onderwijs is groter dan onder autochtone Nederlanders. De migratie naar Nederland had een elitekarakter. Aan de andere kant van het spectrum staan de migranten afkomstig uit Somalië, die zeer laag zijn opgeleid. Hun opleidingsniveau is ook aanzienlijk slechter dan dat van de Turkse en Marokkaanse groep in Nederland. Het gerealiseerde opleidingsniveau van mirganten die afkomstig zijn uit Afghanistan en Irak komt aardig met elkaar overeen. Beide bevolkingsgroepen kennen een groep hoogopgeleiden die vergelijkbaar is met die van de autochtone Nederlanders, maar tellen veel meer personen met maximaal basisonderwijs en veel minder personen op het niveau van mbo/havo/vwo. Mogelijk hangt dit samen met verschillende golven van migranten die naar Nederland kwamen: een eerste golf van hoger opgeleiden die hen onwelgevallige regimes ontvluchtten en daaropvolgende golven van lager geschoolden die geweld en armoede ontvluchtten of voor gezinshereniging en -vorming naar Nederland kwamen.

Figuur S.1
Gerealiseerd opleidingsniveau van niet-schoolgaande 15-64-jarigen[a], naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

a Inclusief een kleine groep van 65 jaar en ouder bij de migrantengroepen.

Bron: SCP (SING '09) gewogen cijfers; autochtone Nederlanders: CBS (EBB'09), figuur 4.1

Iraanse Nederlanders zijn niet alleen het hoogst opgeleid, ze hebben ook het vaakst een opleiding in Nederland gevolgd: bijna 60% heeft een opleiding in Nederland gevolgd. Bij de andere groepen ligt dit rond de 40%.

Bij alle groepen is tussen 2003 en 2009 het opleidingsniveau verbeterd. Het aandeel dat een diploma in het hoger onderwijs heeft is toegenomen, het aandeel met ten hoogste basisonderwijs is gedaald.

Hoog aandeel Iraans- en Afghaans-Nederlandse leerlingen op havo/vwo-niveau

Hoe de integratie van de vluchtelingengroepen zich in de komende jaren zal ontwikkelen, is mede afhankelijk van het opleidingsniveau dat jongeren uit deze groepen weten te realiseren. Cijfers over het niveau dat leerlingen in het derde leerjaar volgen, wijst uit dat een zeer hoog aandeel leerlingen van Iraanse en Afghaanse origine een opleiding volgt op havo/vwo-niveau. Iraanse leerlingen doen dit zelfs net zo vaak als autochtone leerlingen. Iraakse leerlingen blijven hier bij achter (hun aandeel komt overeen met de Surinaamse groep). Weinig leerlingen van Somalische origine volgen een opleiding op havo- of vwo-niveau. Ook in vergelijking met Turks- en Marokkaans-Nederlandse leerlingen nemen zij de meest ongunstige onderwijspositie in.

Tabel S.1

Leerlingen in leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs in havo/vwo, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
aandeel in havo/vwo	42	35	49	17	48

Bron: CBS (op verzoek verstrekte gegevens), figuur 4.5

Niet iedereen in het voortgezet onderwijs sluit dit met een diploma af. Voortijdig schoolverlaten – dat wil zeggen het onderwijs verlaten zonder een diploma op het niveau van een startkwalificatie – komt het vaakst voor onder Somalisch-Nederlandse leerlingen. Onder Iraans- en Iraaks-Nederlandse leerlingen komt voortijdig schoolverlaten vaker voor dan onder autochtone leerlingen. Afghaans-Nederlandse leerlingen vallen het minst vaak uit zonder een startkwalificatie. Ook vanuit het mbo is de schooluitval van Afghaans-Nederlandse leerlingen opmerkelijk gering. Wederom is hier de positie van Somalisch-Nederlandse leerlingen het meest ongunstig.

Weinig aan het werk, hoge werkloosheid

Het centrale probleem van de integratie van vluchtelingengroepen is de hoge werkloosheid en, bijgevolg, dat maar een beperkt deel van die groepen aan het werk is. Iemand wordt tot de werkloze beroepsbevolking gerekend wanneer iemand geen betaald werk heeft, maar daar wel actief naar op zoek is en voor meer dan twaalf uur per week beschikbaar is. Het werkloosheidspercentage wordt berekend op basis van het totale aantal personen in de beroepsbevolking, die bestaat uit de werkzame en werkloze beroepsbevolking. Een derde van de Somalische beroepsbevolking is werkloos. Personen van Afghaanse en Iraakse origine wijken met 28% daar niet veel van af. Een vijfde van de Iraanse beroepsbevolking is werkloos. Het verschil met autochtone Nederlanders is enorm. Ook zijn leden van de vluchtelingengroepen aanzienlijk vaker werkloos dan leden van de klassieke migrantengroepen bij wie in 2009 de werkloosheid tussen de 10 en 12% bedraagt. Hoge werkloosheidscijfers zien we vooral bij de jongeren. Anders dan bij autochtone Nederlanders en de klassieke migrantengroepen is overigens ook bij de 45-plussers sprake van een zeer hoge werkloosheid.

Tabel S.2

Werkloze beroepsbevolking en aandeel werkenden (nettoparticipatie), naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
werkloze beroepsbevolking	28	28	20	33	4
aandeel werkenden (in bevolking van 15-64 jaar)	36	35	49	29	70

Bron: SCP (SING'09), autochtone Nederlanders (StatLine), tabel 5.1 en 5.2

Een hoge werkloosheid betekent een laag aandeel werkenden. Dit wordt ook wel de nettoparticipatie genoemd. Deze wordt berekend binnen de totale bevolking tussen de 15 en 64 jaar. Opnieuw staat de Somalische groep op de grootste achterstand. Zeer weinig vrouwen uit deze groep hebben betaald werk (17%). Dat jongeren een lage nettoparticipatie laten zien, is naast de hoge jeugdwerkloosheid te verklaren uit het hoge aandeel schoolgaanden. De nettoparticipatie van Iraanse Nederlanders is het hoogst van de onderzochte vluchtelingengroepen. Zij staan daarmee op hetzelfde niveau als Marokkaanse Nederlanders, die van de grote migrantengroepen evenwel de laagste nettoparticipatie hebben.

Analyses wijzen uit dat het niet hebben van werk samenhangt met het feit dat leden van vluchtelingengroepen vaak buitenlandse diploma's hebben die op de Nederlandse arbeidsmarkt maar beperkt rendement opleveren. Ook het niet goed beheersen van de Nederlandse taal dempt de kansen op de arbeidsmarkt. Daarnaast belemmeren gezondheidsproblemen, die onder andere te maken hebben met een lang verblijf in de opvang, de arbeidsmarktparticipatie. Voorts zijn leden van vluchtelingengroepen die nog maar kort in Nederland zijn vaak werkloos.

De cijfers over werkloosheid en nettoparticipatie stemmen somber. Niettemin is in de afgelopen zes jaar de arbeidsmarktpositie van vluchtelingengroepen verbeterd. In 2003 was de werkloosheid hoger en het aandeel werkenden lager dan in 2009. Die gunstige ontwikkeling betreft alle groepen.

Werknemers uit vluchtelingengroepen vaak op lage functies en onder hun niveau

Veel werknemers uit de vluchtelingengroepen bezetten lage functies en hebben een tijdelijk dienstverband. Afghaanse en Iraakse werknemers werken vaker aan de onderkant van de beroepenstructuur (elementaire en lage banen) dan Turkse en Marokkaanse werknemers. Voor Somalische werknemers geldt dit nog in sterkere mate. Iraanse werknemers daarentegen zijn er in relatief grote mate in geslaagd om in middelbare en hogere beroepen emplooi te vinden. Het verschil met autochtone werknemers is opmerkelijk klein.

Kenmerkend voor veel werkenden (rond de 40%) uit de vluchtelingengroepen is dat ze aangeven voor de huidige functie te hoog zijn opgeleid of dat ze voor iets anders zijn opgeleid. Binnen de Iraanse groep is het aandeel zelfstandig ondernemers tamelijk groot. De Somalische groep kent zeer weinig ondernemers. De kans dat het bedrijf na een jaar nog bestaat is bij ondernemers uit de vluchtelingengroepen in de afgelopen tien jaar langzaam toegenomen, maar er is nog wel een fors verschil met autochtone ondernemers (rond de 15 procentpunten), van wie een groter aandeel na een jaar het bedrijf voortzet.

Vluchtelingengroepen wonen meer gespreid over het land dan klassieke migrantengroepen

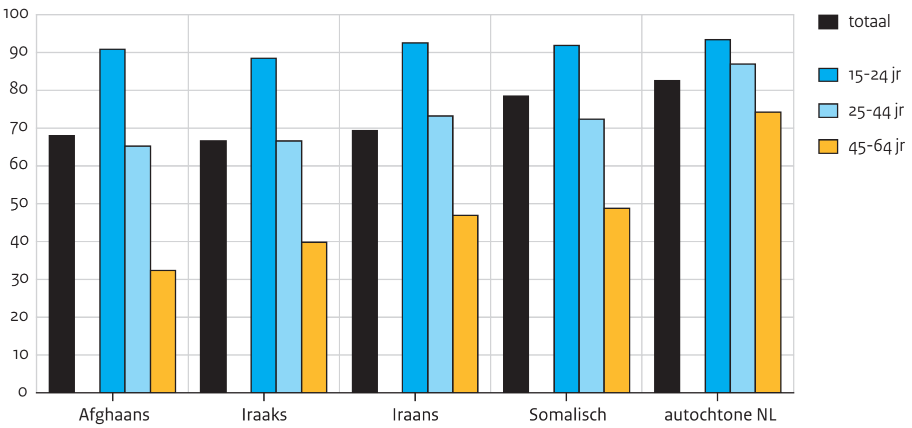
Vluchtelingengroepen wonen meer gespreid over het land dan de grote migrantengroepen. Dit hangt samen met het feit dat gemeenten een wettelijke taakstelling hebben om een verplicht aantal vluchtelingen te huisvesten, met een zekere spreiding over het land als gevolg. Wel blijkt het zo te zijn dat na verloop van tijd een deel van de mensen alsnog verhuist naar het westen van Nederland. Met name de Iraanse Nederlanders wonen vaak in het westen, Afghaanse en Iraakse Nederlanders zijn oververtegenwoordigd in het oostelijk deel van Nederland, terwijl Somaliërs in het zuidelijk deel zijn oververtegenwoordigd. In vergelijking met de vluchtelingengroepen wonen de grote migrantengroepen vaker in het westen en wonen ze ook vaker in een van de vier grote steden.
Vluchtelingengroepen wonen relatief vaak in concentratiewijken: 37% van hen woont in een concentratiewijk, van de autochtone Nederlanders is dat 13%. Somalische Nederlanders zijn van alle vluchtelingengroepen het sterkst vertegenwoordigd in concentratiewijken (46%), gevolgd door Afghaanse en Iraakse Nederlanders (beide 36%). Iraanse Nederlanders zijn in die wijken het minst vertegenwoordigd (29%). Leden van vluchtelingengroepen wonen verhoudingsgewijs wel minder vaak in concentratiewijken dan de vier grote migrantengroepen.

Gezondheidsverschillen vooral groot bij hogere leeftijdsgroepen

Leden van vluchtelingengroepen zijn over het algemeen minder gezond dan autochtone Nederlanders. Er is informatie beschikbaar voor drie indicatoren van gezondheid (fysieke gezondheid, psychische gezondheid, ervaren gezondheid).
Figuur S.2 laat de bevindingen zien voor de ervaren gezondheid (een vergelijkbaar beeld doet zich bij de andere genoemde indicatoren voor). De verschillen tussen de vluchtelingengroepen en de autochtone Nederlanders zijn in de jongste leeftijdscategorie betrekkelijk gering, maar nemen snel toe bij de andere leeftijdsgroepen. Het verschil in gezondheid tussen jongeren (15-24 jaar) en oudere personen (45-64 jaar) is zeer groot. Over het algemeen hebben de Somalische Nederlanders een betere gezondheid dan de overige vluchtelingengroepen. Een van de redenen ligt in het hoge aandeel jongeren binnen deze groep. De psychische gezondheid is slechter wanneer iemand langer in de opvang heeft gezeten en wanneer de partner of kinderen in het land van herkomst wonen.

De slechtere gezondheid werkt door op de positie op andere terreinen. Analyses wijzen uit dat het belemmerend werkt voor onder meer succesvolle afronding van de inburgering, het leren van de Nederlandse taal en het vinden van betaald werk.

Figuur S.2
Personen die hun gezondheid als (zeer) goed ervaren, naar etnische herkomst en leeftijd, 2009 (in procenten)

Bron: SCP (SING'09), tabel 7.3

Meer gebruik van zorgvoorzieningen door slechtere gezondheid

Het gebruik van zorgvoorzieningen door migranten uit de vluchtelingengroepen is hoger dan dat van autochtone Nederlanders. Dit geldt vooral voor de Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders. Het gaat hierbij om het bezoeken van de huisarts, het bezoeken van een medisch specialist en ziekenhuisopnamen. Bij de GGZ is er geen verhoogde contactfrequentie zichtbaar ten opzichte van de autochtone Nederlanders, behalve voor de Iraanse en in iets mindere mate de Afghaanse Nederlanders.
Dat men vaak contact heeft met zorgvoorzieningen wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door een minder goede (ervaren) gezondheid. Als er rekening wordt gehouden met de slechtere ervaren gezondheid verdwijnen de verschillen in zorgconsumptie tussen de vluchtelingengroepen en de autochtone Nederlanders, behalve voor het bezoek aan de huisarts.

Veel vrijetijdscontacten met autochtone Nederlanders

Een belangrijk deel van vluchtelingengroepen heeft een gemengde of overwegend autochtone vriendenkring. Rond een derde van de personen van Afghaanse, Iraakse en Iraanse origine heeft meer contact met leden van de eigen groep, bij de Somalische Nederlanders is dat aandeel hoger. Vluchtelingengroepen onderhouden aanzienlijk vaker contacten met autochtone Nederlanders dan de Turkse en Marokkaanse groep. De etnische signatuur van hun vrienden- en kennissenkring komt overeen met die van de Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. Een van de redenen zou kunnen zijn dat de vluchtelingengroepen aanzienlijk kleiner zijn dan de klassieke migrantengroepen, waardoor de ontmoetingskansen met leden van de eigen groep minder groot zijn. Ook het minder geconcentreerd wonen in de grote steden zou een reden kunnen zijn.

Tabel S.3
Etnische signatuur van vrijetijdscontacten, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	meer contact met leden eigen groep	evenveel contact met leden eigen groep als met autochtone Nederlanders	meer contact met autochtone Nederlanders
Afghaans	32	29	39
Iraaks	35	29	36
Iraans	27	28	45
Somalisch	41	32	27

Bron: SCP (SING'09), tabel 8.4

Cijfers voor de periode 2003-2009 laten zien dat binnen de vier vluchtelingengroepen het aandeel met een overwegend autochtone vrienden- en kennissenkring is toegenomen. Andere informatie over sociale contacten wijst erop dat veel Somalische Nederlanders actief sociaal gedrag vertonen. Zij hebben sowieso veel contacten, met leden van de eigen groep en met autochtone Nederlanders. Zo heeft 46% van de personen van Somalische origine minstens eens per week contact met een autochtone Nederlander en met iemand van Somalische komaf. Dergelijke 'dubbele bindingen' onderhoudt ongeveer een derde van de andere vluchtelingengroepen.
Iraanse Nederlanders hebben het vaakst (29%) een autochtone partner (gehuwd en ongehuwd). Van de personen van Somalische komaf met een relatie heeft 16% een autochtone partner. Voor Iraakse Nederlanders geldt dit voor 11% en van de Afghaanse Nederlanders met een relatie heeft 4% een autochtone partner.

Somalische Nederlanders hebben traditionele opvattingen over de rol van vrouwen

Somalische Nederlanders hechten aan een traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen. Iraanse Nederlanders zijn aanzienlijk progressiever en verschillen hierin maar weinig van de opvattingen van autochtone Nederlanders. Personen van Iraakse en Afghaanse komaf zitten hier tussenin. Somalische Nederlanders lijken wat betreft hun opvattingen over de rollen van mannen en vrouwen het meest op Turkse en Marokkaanse Nederlanders, de andere vluchtelingengroepen hebben ongeveer dezelfde opvattingen als Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders.
De vluchtelingengroepen verschillen minder van elkaar met betrekking tot de betekenis van familiebanden. Die worden door leden van alle groepen erg belangrijk gevonden. De Iraanse Nederlanders wijken nog het meest af van de andere vluchtelingengroepen, maar staan dichter bij de andere vluchtelingengroepen dan bij de autochtone Nederlanders.

Migranten van Somalische origine hechten groot belang aan hun geloof

Bijna elke Somalische Nederlander beschouwt zich als moslim. Dit is een groot verschil met Iraanse Nederlanders, van wie de helft zich tot een religie rekent. Ook onder personen van Iraakse komaf is een aanzienlijk deel niet gelovig. Personen van Somalische en Afghaanse origine die zich tot een religie rekenen, zijn bijna

zonder uitzondering moslim. Onder de Iraanse en Iraakse gelovigen bevindt zich een substantiële minderheid (ca. 20%) die het christelijk geloof aanhangt.

Somalische Nederlanders zijn het sterkst georiënteerd op het geloof, beleven dit zeer persoonlijk en hangen sterk aan het naleven van religieuze regels (zie tabel S.4). Iraanse Nederlanders zijn op al deze punten het spiegelbeeld, terwijl gelovigen van Iraakse en Afghaanse komaf sterk op elkaar lijken en tussen de twee eerder genoemde groepen in zitten. Een betrekkelijk groot deel van de Afghaanse, Iraakse en Iraanse moslims gaat weinig naar de moskee.

Tabel S.4
Religieuze toewijzing, religieus gedrag en regelnavolging, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
rekent zich tot een geloof	90	84	51	95	46
het doet pijn als iemand iets slechts zegt over mijn geloof	67	67	44	74	33
bezoek godsdienstige bijeenkomsten: nooit / minder dan 1 x per jaar	54	54	66	28	29
moslims moeten helemaal leven volgens de regels van de islam[a]	37	32	17	69	
vijf maal per dag bidden[a]	23	38	15	69	

a Items uitsluitend voorgelegd aan moslims.

Bron: SCP (SING'09), tabel 8.8, 8.9, 8.10, 8.11 en 8.12

Dubbele identificatie: met eigen groep en als Nederlander

Ongeveer twee derde voelt zich sterk verbonden met de eigen groep. Die identificatie is sterker dan die met Nederland. Niettemin voelt bijna de helft zich Nederlander. Dit is een hoog percentage, zeker in vergelijking met migranten van Turkse en Marokkaanse origine.

Tabel S.5
Voelt zich lid eigen groep en voelt zich Nederlander, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	voelt zich lid eigen groep	voelt zich Nederlander
Afghaans	65	47
Iraaks	62	46
Iraans	60	49
Somalisch	68	43

Bron: SCP (SING'09), tabel 9.1 en 10.1

Thuis en veilig in Nederland

Veel leden van vluchtelingengroepen voelen zich thuis in dit land en voelen zich veilig (zie tabel S.6). Dit laatste zal niet losstaan van de ervaringen die men in het land van herkomst heeft opgedaan. Uitgedrukt in rapportcijfers zijn de Somalische Nederlanders het meest te spreken over Nederland; zij geven een 7,8. De gemiddelde cijfers van de vluchtelingengroepen zijn hoger dan die van autochtone Nederlanders. Iraanse Nederlanders laten op deze onderwerpen steeds een iets lagere score zien.

Tabel S.6

Zich thuis voelen, zich veilig voelen in Nederland en rapportcijfer over Nederland, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
ja, voelt zich thuis	78	80	73	80	93
ja, voelt zich (zeer) veilig	94	95	92	95	83
gemiddeld rapportcijfer	7,4	7,5	7,1	7,8	6,8

Bron: SCP (SING'09), tabel 9.3 en 9.4

Ongeveer driekwart van de andere vluchtelingengroepen is van mening dat Nederland een gastvrij land is voor migranten, dat openstaat voor andere culturen en de rechten van migranten respecteert. Iraanse Nederlanders zijn deze mening steeds wat minder vaak toegedaan. Migranten uit de klassieke groepen en autochtone Nederlanders hebben een aanzienlijk sceptischer houding ten aanzien van deze onderwerpen. In dit opzicht oordelen de leden van de vluchtelingengroepen dus gunstiger over Nederland dan de klassieke migrantengroepen en de autochtone bevolking.

Terwijl migranten uit de vluchtelingengroepen overwegend positief zijn over het gastvrije en open karakter van Nederland, zijn ze minder te spreken over de kansen die Nederland migranten biedt. Iraanse Nederlanders zijn daarover nog somberder. Zij zijn ook het vaakst van mening dat discriminatie van migranten in Nederland voorkomt en rapporteren ook vaker dan leden van de andere vluchtelingengroepen dat zij daarmee persoonlijk te maken hebben gehad. Hier lijkt de integratieparadox van toepassing: hoger opgeleiden zijn minder positief over de acceptatie van migranten in Nederland en ervaren meer discriminatie. Een dergelijke paradox is ook vastgesteld bij hoger opgeleide migranten uit de klassieke groepen.

Band met het land van herkomst

Onder alle vier de vluchtelingengroepen heeft een ruime meerderheid ten minste af en toe contact met familieleden in het land van herkomst. Het zijn de Iraanse Nederlanders die het meeste contact onderhouden, de Somalische Nederlanders onderhouden het minst vaak contact. Personen van Iraakse en Afghaanse komaf nemen met betrekking tot dit aspect een tussenpositie in. Er is een substantieel aandeel dat helemaal geen

contact onderhoudt met familie in het land van herkomst. Dit varieert van ongeveer 40% bij de Somalische groep tot 10% bij de Iraanse groep.
Hoewel Somalische Nederlanders het minste familiecontact onderhouden met het herkomstland, zijn zij tegelijkertijd de groep die het vaakst geld of goederen naar het herkomstland stuurden (27%, cijfer heeft betrekking op het jaar 2008). Bij de Iraanse huishoudens is het andersom; zij onderhouden het meeste familiecontact met het herkomstland maar stuurden het minst vaak dergelijke remittances (12%). Van de Afghaanse en Iraakse huishoudens stuurden respectievelijk 24% en 17% geld en goederen naar het herkomstland.
Het merendeel van de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders gaat niet op terugkeerbezoek naar het herkomstland. Belangrijke reden hiervoor is dat het voor hen niet mogelijk is om (veilig) naar het herkomstland te gaan en dat er geen familie meer aanwezig is in het herkomstland. Iraanse Nederlanders gaan nog het vaakst: 9% gaat jaarlijks terug, en ruim een derde brengt soms een bezoek aan het herkomstland. Van de Somalische Nederlanders gaat 95% nooit op terugkeerbezoek. Van de Iraakse en Afghaanse Nederlanders gaat respectievelijk 73% en 79% nooit op bezoek naar het herkomstland.
Hoewel heimwee veel migranten regelmatig parten speelt, zou een ruime meerderheid niet meer voor altijd in het herkomstland willen wonen. Ook degenen die dit wel willen achten de kans zeer klein dat ze dit ook daadwerkelijk zullen doen. Alles beslissend hierbij is de slechte situatie in de herkomstlanden. Terugkeer is op dit moment eenvoudigweg geen optie.

Profiel van de groepen

De Iraanse Nederlanders: modern en kritisch

In vergelijking met de andere onderzochte vluchtelingengroepen is de positie van de Iraanse groep op veel terreinen het gunstigst. Een aantal factoren draagt hieraan bij. Ze zijn al betrekkelijk lang in Nederland. Van de vier vluchtelingengroepen kwamen de Iraanse Nederlanders gemiddeld het eerst naar Nederland. Daarna is de instroom tamelijk gering geweest. Mede hierdoor is in vergelijking met de drie andere groepen de Iraanse groep gemiddeld iets ouder en de tweede generatie wat groter en wat ouder. De Iraanse groep is een hoog opgeleide en moderne groep. Dit zien we terug in hun opvattingen over onder meer de rol van mannen en vrouwen. Het is in belangrijke mate een seculiere groep en degenen die een geloof aanhangen, kenmerken zich door een tamelijk losse omgang met religieuze regels en een weinig actief religieus gedrag. Men is gemiddeld gesproken sterk op Nederlandse contacten gericht en identificeert zich vaak als Nederlander. Hoewel het op de arbeidsmarkt met Iraanse Nederlanders beter gaat dan met de andere vluchtelingengroepen, kenmerkt hun positie zich door een hoge werkloosheid en een gering aandeel werkenden. Een aanzienlijke groep is er niet in geslaagd om het hoge opleidingsniveau om te zetten in een gunstige arbeidsmarktpositie. Degenen die wel werk hebben gevonden, zijn daarentegen opmerkelijk vaak actief in de hogere regionen van de beroepenstructuur. Toch zijn veel Iraans-Nederlandse werkenden – net als bij de andere vluchtelingengroepen – van mening dat hun werk vaak

slecht aansluit op hun kwalificaties. Kenmerkend voor de Iraanse groep is verder dat zij zich weliswaar vaak als Nederlander identificeren, maar tegelijkertijd in vergelijking met de andere vluchtelingengroepen een groter ongenoegen etaleren over de Nederlandse samenleving. Zij voelen zich het minst thuis in Nederland (waarbij 73% zich overigens wel thuis voelt) en geven de Nederlandse samenleving de laagste beoordeling (overigens gemiddeld nog steeds een ruime voldoende) en stemmen het minst in met het beeld van Nederland als een gastvrije, open en rechtszekere samenleving. Ook ervaren zij naar eigen zeggen de meeste discriminatie.

De Somalische Nederlanders: jong, problematisch, maar thuis in en tevreden over Nederland

Van de vluchtelingengroepen laten de Somalische Nederlanders verreweg de grootste achterstand zien. Hun sociaaleconomische positie is slechter dan die van de andere drie vluchtelingengroepen en van de vier klassieke migrantengroepen. Voor een deel is de migratiegeschiedenis van deze groep debet aan de positie die ze in de Nederlandse samenleving innemen. Al sinds begin jaren tachtig is de politieke situatie in Somalië instabiel, en vanwege het aanhoudend geweld ontvluchtten mensen uit alle lagen van de bevolking het land. Een aanzienlijk deel van hen kwam als alleenstaande minderjarige vreemdeling (amv) naar Nederland. Door het geweld in Somalië hebben zij veel minder dan de andere vluchtelingengroepen onderwijs in eigen land gevolgd, met name degenen die recent naar Nederland kwamen. Dit betekent dat zij een slechte startpositie in de Nederlandse samenleving hebben, en het blijkt dat ze deze maar moeilijk kunnen verbeteren. Van de vluchtelingengroepen telt de Somalische groep de meeste jongeren.

Van degenen die niet meer in het onderwijs zitten, heeft meer dan de helft geen of maximaal basisonderwijs gevolgd. De Somalische Nederlanders zijn daarmee gemiddeld lager opgeleid dan Turkse en Marokkaanse Nederlanders. De jongeren in het onderwijs blijven op hun beurt ook ver achter bij de vluchtelingen- en andere niet-westerse groepen. De positie van Somalische jongeren is problematisch. Ze zitten vooral in de onderste niveaus van het voortgezet onderwijs en verlaten vaak voortijdig het onderwijs. Veel Somalische jongeren belanden in de criminaliteit (zie hiervoor het Jaarrapport integratie van 2009 en 2010). Op de arbeidsmarkt is hun positie bar slecht met een hoge (jeugd)werkloosheid en een laag aandeel dat werkt. Heel weinig Somalische vrouwen participeren op de arbeidsmarkt. Degenen die werken hebben vaak een baan op laag niveau en van lage kwaliteit. Het zelfstandig ondernemerschap komt in deze groep nauwelijks voor. Hun woonsituatie is in vergelijking met de andere vluchtelingengroepen het slechtst. Zij wonen vaker in de concentratiewijken en dan bovenal in gehuurde meergezinswoningen, met relatief weinig ruimte.
Somalische Nederlanders vertonen actief sociaal gedrag, vaak met de eigen groep, maar ook veelvuldig met autochtone Nederlanders. In die zin is het een betrekkelijk open groep, die in dit opzicht doet denken aan de Marokkaanse groep in Nederland. Net als de Marokkaanse Nederlanders kennen zij een grote betekenis toe aan hun geloof. Bijna alle Somalische Nederlanders zijn moslim, streng in de leer en praktiserend. Velen hebben behoudende opvattingen over de rol van mannen en vrouwen. Dit alles staat een

positieve beoordeling van de Nederlandse samenleving niet in de weg. Integendeel, van de vier groepen geven zij de Nederlandse samenleving en de autochtone Nederlanders de hoogste beoordeling, stemmen zij het meest in met het beeld van Nederland als een gastvrije, open en rechtszekere samenleving en ervaren zij de minste discriminatie. In vergelijking met de andere vluchtelingengroepen is hun (fysieke en psychische) gezondheid ook beter.

De tussenpositie van de Afghaanse en Iraakse groep

Voor bijna elk onderwerp dat in deze studie is besproken, blijkt dat de Afghaanse en Iraakse groep zeer veel op elkaar lijken en dat ze steeds een middenpositie innemen tussen de Iraanse en de Somalische groep. Dit maakt dat het profiel van deze groepen minder scherp valt te omlijnen. De piek van de migratie valt bij beide groepen in ongeveer dezelfde periode. Een verschil is dat sinds 2005 de instroom van Irakezen sterk is toegenomen, terwijl dit bij de Afghaanse groep niet het geval is geweest.
Beide groepen tellen behoorlijk wat hoger opgeleiden (meer dan in de Surinaamse en Antilliaanse groep, waarbij we geen onderscheid maken tussen diploma's behaald in Nederland of in het land van herkomst). Ook schoolgaande Iraakse en Afghaanse Nederlanders doen het goed. Kijken we naar het niveau in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs, dan volgen Afghaanse leerlingen vaker dan Surinaamse leerlingen een opleiding op havo- en vwo-niveau. Iraakse leerlingen doen dit even vaak als Surinaamse leerlingen. Afghaanse leerlingen vallen positief op door hun lage schooluitval.
De positie op de arbeidsmarkt is, net als bij de andere vluchtelingengroepen, allerminst gunstig. Hoge werkloosheidscijfers en een sterke vertegenwoordiging in lage en tijdelijke functies domineren het beeld. De algemene gezondheidssituatie van beide groepen is met elkaar vergelijkbaar. Wel kampen Iraakse Nederlanders vaker met overgewicht.
Ook met betrekking tot sociaal-culturele onderwerpen komt de tussenpositie van de Afghaanse en Iraakse Nederlanders steeds terug. Opvallend is het geringe aandeel Afghaanse Nederlanders met een autochtone partner.

Een blik op de toekomst

Welke verwachtingen kunnen we aan deze studie ontlenen voor de integratie van de vluchtelingengroepen? Een eerste opmerking is dat we ervan mogen uitgaan dat grote delen van deze groepen in Nederland zullen blijven wonen. Gevoelens van heimwee spelen volop, net als gedachten over doormigratie naar andere landen. In veel gevallen zal de wens tot vertrek naar alle waarschijnlijkheid niet gerealiseerd worden. Die wens wordt vooral doorkruist door de situatie in de diverse landen van herkomst. Zo lang deze situatie niet verandert, zullen de meeste mensen in Nederland blijven. Bij degenen die nadenken over migratie naar een ander land, verwacht 80% over vijf jaar nog steeds in Nederland te zijn.

Veel van de bevindingen uit deze studie stemmen somber. Dit betreft in het bijzonder de arbeidsmarktpositie, de slechte fysieke en psychische gezondheid van velen en de positie van migranten afkomstig uit Somalië. Toch zijn er ook redenen voor optimisme. Ondanks hun relatief korte verblijf, ondanks dat de tweede generatie nog nauwelijks het beeld van de integratie beïnvloedt en ondanks de vaak slechte gezondheidssituatie, zien we dat op sommige terreinen deze groepen niet achterblijven bij de klassieke migrantengroepen. Dat geldt bijvoorbeeld op het terrein van de Nederlandse taal. Leden van de vluchtelingengroepen blijken verder vaak contacten met autochtone Nederlanders te hebben en voelen zich veilig en thuis in Nederland.

Een andere aanleiding voor enig optimisme zijn de ontwikkelingen die we konden optekenen voor de periode 2003-2009. Die wijzen steeds in de goede richting: het opleidingsniveau is gestegen, de werkloosheid is gedaald en het aandeel werkenden is gestegen en steeds meer leden van de onderzochte groepen hebben een overwegend autochtone vrienden- en kennissenkring.

Een ander positief punt is dat de kinderen van de migranten het in het onderwijs goed tot zeer goed doen, met de Somalische leerlingen als negatieve uitzondering. De onderwijsperspectieven lijken vooral voor Iraanse jongeren zeer gunstig. Dat geldt ook voor een substantieel deel van de Afghaanse en Iraakse leerlingen. Hun vertegenwoordiging in de hogere regionen van het voortgezet onderwijs biedt mogelijkheden voor een goede entree in het hoger onderwijs en daarmee hopelijk voor een succesvolle positieverwerving op de arbeidsmarkt. Het heeft er alle schijn van dat de integratie van de tweede generatie Iraanse, Afghaanse en Iraakse Nederlanders veel sneller zal verlopen dan bij de Turkse en Marokkaanse groep in Nederland. Hier lijkt het opleidingsniveau van de primaire migranten uit de vluchtelingengroepen een doorslaggevend verschil uit te maken. Zo bezien volgt de integratie van de vluchtelingengroepen bijna de klassieke loop van veel migranten in onder andere de Verenigde Staten, waar de eerste generatie het moeilijk heeft en op verschillende gebieden weinig aansluiting vindt bij de ontvangende samenleving. Hun kinderen daarentegen behalen wel succes, vooral gedragen door investeringen in het onderwijs. Dit op zichzelf genomen hoopvolle beeld veronderstelt dus bij implicatie dat het met de eerste generatie niet meer goed komt. Dat zou een miskenning betekenen van het potentieel van veel van deze migranten. Dat dit potentieel vaak niet tot zijn recht komt, lijkt samen te hangen met factoren als buitenlandse diploma's, problemen met het Nederlands en een slechte gezondheid.

1 Onderzoek naar de vier grootste vluchtelingengroepen

Edith Dourleijn

1.1 Waarom dit onderzoek?

Hoe is het met de vier grootste vluchtelingengroepen in Nederland gesteld? Die vraag staat centraal in deze rapportage. Veel migranten zijn de politieke of oorlogssituatie in hun land van herkomst noodgedwongen en onverwachts ontvlucht. Ook de vlucht kon stress en onzekerheid met zich meebrengen, evenals het wachten op een beslissing over hun asielaanvraag. Pas na toekenning van een asiel- of andere (voorlopige) verblijfsstatus kregen zij de mogelijkheid om in Nederland een nieuw leven op te bouwen. Deze achtergrond kan van invloed zijn op de start die zij in de Nederlandse samenleving maken (Gastelaars et al. 2002; Ghorashi 2005; Kloosterboer 2009).
Uit eerder onderzoek is gebleken dat de positie van vluchtelingen niet rooskleurig is. Ondanks het relatief hoge opleidingsniveau van deze groepen bleek hun werkloosheidscijfer bijvoorbeeld erg hoog (van 25% onder Iraanse Nederlanders tot 39% onder de Iraakse Nederlanders). Van degenen die werken, sloot het beroepsniveau niet goed aan bij hun opleiding (met name bij de middelbaar- en hoogopgeleiden) en had een relatief groot deel geen vaste aanstelling (Van den Tillaart et al. 2000; Van den Maagdenberg 2004). Het is de vraag of dit nog steeds het geval is.
Daarbij komt dat de laatste jaren de zorgen om de positie van vooral de Somalische Nederlanders groter zijn geworden (Gijsberts en Dagevos 2009). Hun afhankelijkheid van een uitkering is onverminderd hoog gebleven, Somalisch-Nederlandse leerlingen doen het het slechtst op school en hun kans op schooluitval is hoog. Daarnaast verontrust het hoge aandeel van Somalisch-Nederlandse jongeren dat wordt doorverwezen naar Halt.
In 2009 is de Survey integratie nieuwe groepen (SING'09) uitgevoerd om de positie van personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst in Nederland opnieuw in kaart te brengen. Dit zijn de vier grootste zogenoemde 'vluchtelingengroepen' van Nederland. Het doel van de SING'09 is het verschaffen van nieuwe informatie over de sociaaleconomische en sociaal-culturele positie van personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische komaf. Daarnaast is een vergelijkingsgroep van autochtone Nederlanders in de SING'09 opgenomen, en zijn ook Chinese Nederlanders en kort in Nederland ingeschreven Polen ondervraagd. Deze laatste twee groepen blijven echter in deze rapportage buiten beschouwing. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft dit onderzoek uitgevoerd op verzoek van de Directie Inburgering en Integratie (DI&I) van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) / Wonen, Wijken en Integratie (WWI).

In deze rapportage schetsen we een uitgebreid beeld van de positie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders. Het merendeel van hen is als asielzoeker

naar Nederland gekomen, waarbij de grootste toestroom in de jaren negentig plaatsvond. De centrale vraag van deze rapportage is nu: welke positie nemen zij in de Nederlandse samenleving in?
Na een demografische beschrijving van deze groepen komen achtereenvolgens de volgende onderwerpen aan bod: inburgering en taalverwerving, onderwijs, arbeid en inkomen, huisvesting, gezondheid, sociale participatie en culturele positie, en identificatie met en oriëntatie op Nederland en het land van herkomst. Verschillen hierin tussen mannen en vrouwen, tussen jongeren en ouderen, en naar behaald opleidingsniveau zullen worden getoond. Ter verduidelijking vergelijken we de positie van de vier vluchtelingengroepen zo veel mogelijk met die van autochtone Nederlanders en de vier klassieke migrantengroepen: de Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. Daarnaast zal waar mogelijk een vergelijking over de tijd worden gemaakt.

1.2 Terminologie en doelgroep

In deze rapportage wordt de positie van personen afkomstig uit Afghanistan, Iran, Irak en Somalië in kaart gebracht, mits zij legaal in Nederland verblijven en een geldige verblijfsstatus hebben. Asielzoekers en mensen die illegaal in Nederland verblijven, blijven buiten beschouwing.[1] Om de verschillende groepen van elkaar te kunnen onderscheiden wordt het zogenoemde *geboortelandcriterium* gebruikt. Dit betekent dat iedereen die in een van deze vier landen is geboren, of waarvan minstens een van de ouders daar is geboren, tot de doelgroep van deze studie behoort.
Door deze definitie behoren ook anderen, die niet om asielredenen naar Nederland kwamen, tot de doelpopulatie van deze studie. Denk hierbij aan partners en kinderen die in het kader van gezinshereniging naar Nederland kwamen (na 2000 daalde het aantal asielzoekers uit deze landen en werd het aandeel gezinsmigranten relatief groter) of aan de kleine groep die om weer andere redenen, zoals studie of werk, migreerde.
Ook de tweede generatie behoort tot de doelgroep van deze rapportage. Zij zijn zelf hier geboren, maar minimaal een van hun ouders is geboren in een van deze vier landen. Deze studie schetst echter geen volledig beeld van de tweede generatie. Alleen degenen die 15 jaar of ouder zijn, zijn in SING'09 ondervraagd (zie ook § 1.4).
Zowel de groep die niet om asielredenen naar Nederland kwam als de tweede generatie zijn relatief klein in omvang, zoals uit het volgende hoofdstuk zal blijken. De overgrote meerderheid van de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders is hun land ontvlucht en heeft in Nederland asiel aangevraagd. Dat is de reden dat we deze vier groepen samen aanduiden als 'vluchtelingengroepen'. Deze term wordt ook gebruikt om de vier groepen uit deze studie te onderscheiden van de vier klassieke migrantengroepen: de Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse (incl. Arubaanse) Nederlanders. Evenals in de *Jaarrapportage Integratie 2009* worden de vier groepen aangeduid als Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders. Hiervoor geldt dezelfde argumentatie; de groepen aanduiden als 'Afghanen' enzovoorts zou te veel duiden dat dit op zichzelf staande groepen in de Nederlandse samenleving zijn (Gijsberts en Dagevos 2009). Voorts hebben velen van hen de Nederlandse nationaliteit, al dan niet naast een andere nationaliteit (Van Agtmaal-Wobma en Nicolaas 2009).

Het verschil tussen asielzoekers en vluchtelingen

In het bovenstaande zijn verschillende termen, zoals vluchtelingen en asielzoekers, de revue gepasseerd. Formeel is er een belangrijk onderscheid te maken. Mensen die hun land hebben ontvlucht, kunnen in Nederland asiel aanvragen. Zolang zij geen beslissing over hun verzoek hebben ontvangen, worden zij als *asielzoeker* aangeduid. Degenen wier asielaanvraag in het kader van het Vluchtelingenverdrag van Geneve[2] is gehonoreerd met een asielstatus, worden *vluchtelingen* of statushouders genoemd. Daarnaast is het mogelijk dat asielzoekers een reguliere vergunning krijgen, bijvoorbeeld bij degenen die onder het Generaal Pardon vielen. Zij worden vaak als *vergunninghouders* aangeduid. Asielzoekers die een negatieve beslissing krijgen op hun aanvraag, worden geacht Nederland te verlaten en vallen buiten het bestek van dit onderzoek.

In deze rapportage gebruiken we dit onderscheid tussen vluchtelingen en vergunninghouders niet, maar wel soms de term *asielmigranten*. Deze is ontleend aan de StatLine-statistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), waar deze term gebruikt wordt om diegenen aan te duiden die bij binnenkomst in Nederland aangaven asiel te willen aanvragen, vooral om hen te onderscheiden van gezinsmigranten en migranten die om andere redenen naar Nederland kwamen.

1.3 Waarom gevlucht?

De meeste Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders zijn hun geboorteland ontvlucht. Veel vluchtelingen worden opgevangen in de directe buurlanden, slechts een enkeling komt naar Nederland of andere Westerse landen (UNHCR 2010). Tellingen laten zien dat het aantal asielmigranten dat naar Nederland kwam vanaf de jaren tachtig begon te stijgen. Van de vier groepen uit deze studie kwamen de Iraanse en Somalische Nederlanders als eerste naar Nederland, in de jaren negentig volgden de Afghaanse en Iraakse Nederlanders. Sinds 2000 is het aantal asielzoekers gedaald, mede vanwege de invoering van de nieuwe Vreemdelingenwet 2001, die in een aantal opzichten restrictiever was. In de tweede helft van dit decennium stegen de asielverzoeken uit Irak en Somalië echter weer, waarop de Nederlandse overheid een categoriaal beschermingsbeleid instelde.[3]

Het Nederlandse asielbeleid beïnvloedt soms welke groepen wanneer naar ons land komen. Zo is het categoriaal beschermingsbeleid – waarbij asielzoekers uit (bepaalde delen van) een land collectief toegelaten worden, omdat de algemene situatie in het land van herkomst onveilig is verklaard – in de jaren negentig voor verschillende vluchtelingengroepen toegepast. Ook de invoering van de nieuwe Vreemdelingenwet in 2001 had veel invloed; door de strengere maatregelen nam vanaf dit moment het aantal personen dat asiel aanvroeg in Nederland sterk af.

Niet alleen in de periode van aankomst verschillen de (leden van de) vier vluchtelingengroepen onderling, maar ook wat betreft de situatie in het land van herkomst, de persoonlijke motieven en de mogelijkheden om het land te verlaten en naar Nederland te komen. Zo zijn de Iraanse Nederlanders gemiddeld hoger opgeleid dan de andere drie vluchtelingengroepen, wat hun een andere positie geeft bij de betreding van de

arbeidsmarkt, het leren van de Nederlandse taal en andere factoren die het leven in de Nederlandse samenleving kenmerken.

Afghaanse asielmigranten

De allereerste Afghaanse asielmigranten kwamen in de jaren tachtig naar ons land. In die periode werd het communistische regime afgezet, en in 1992 werd de islamitische staat Afghanistan uitgeroepen. Vanaf 1993 nam het aantal asielaanvragen van Afghanen een steeds grotere omvang aan, waarschijnlijk omdat vluchtelingen die een vooraanstaande positie in de communistische periode (1978-1992) bekleedden betrekkelijk snel een vluchtelingenstatus kregen (Hessels en Wassie 2003). De Taliban voerden strenge religieuze wetten in, die grote invloed hadden op het dagelijks leven. Vanaf dit jaar steeg de immigratie van Afghanen sterk, en dankzij een categoriaal beschermingsbeleid konden Afghaanse asielzoekers redelijk gemakkelijk toegang tot Nederland krijgen. Na 1998 zette een daling in, waarschijnlijk als gevolg van de relatieve rust die intrad nadat de Taliban de macht over heel Afghanistan hadden verworven (Hessels en Wassie 2003). De daling werd sterker na de eeuwwisseling, ondanks het feit dat het nog steeds niet rustig is in het land.

Iraakse asielmigranten

Vanaf begin jaren tachtig kwamen de eerste Iraakse asielmigranten naar Nederland. Dit waren overwegend Koerden, die op de vlucht sloegen voor het geweld tegen hun strijd om (meer) autonomie. In deze periode vocht Irak ook de Eerste Golfoorlog met Iran uit. In 1990 startte de Tweede Golfoorlog met de inval in Koeweit. Hoewel Irak verloor, betekende dat niet het einde van het regime van Saddam Hussein (vanaf 1979 aan de macht). Vanaf 1992 nam het aantal asielverzoeken van Irakezen in Nederland sterk toe, waarbij de aanwezigheid van familie en vrienden een belangrijke reden vormde om voor Nederland te kiezen. Aan het einde van de jaren negentig bereikte het aantal asielaanvragen van Irakezen zijn hoogtepunt. In deze periode werd vooral van 'reisagenten' gebruik gemaakt om Irak te ontvluchten. Deze leken ervan overtuigd dat het in Nederland gemakkelijk en goedkoop was om asiel te krijgen (Choenni 2002). Na de eeuwwisseling daalde het aantal asielzoekers uit Irak, om recent weer te stijgen. Vanwege de situatie in Irak gold tussen 2002 en 2008 een categoriaal beschermingsbeleid voor Irakezen, waardoor het aantal asielverzoeken weer steeg.

Iraanse asielmigranten

Van de vier vluchtelingengroepen kwamen de Iraanse asielmigranten als eerste naar Nederland. Na de Islamitische Revolutie in 1979 werd Iran een Islamitische Republiek onder leiding van ayatollah Khomeini, de hoogste geestelijk leider. Degenen die Iran hierop ontvluchtten, waren vooral mensen die een meer westerse leefstijl wilden behouden en uit de stedelijke middenklasse kwamen (Hessels 2002). Omdat de nieuwe machthebbers de rechten van vrouwen sterk inperkten, vluchtten ook veel politiek actieve vrouwen (Ghorashi 2003). Het waren vooral de hoogopgeleide mensen die het zich konden veroorloven om naar het Westen te vluchten. Deze vluchtelingen leefden vaak nog in de veronderstelling dat zij op korte termijn weer terug naar Iran konden

keren (Hessels 2002). In de begin jaren negentig was de toestroom van Iraniërs naar Nederland op haar hoogtepunt, om daarna weer te dalen. Rond 2000 piekte het aantal asielaanvragen weer licht, waarna de komst van Iraanse Nederlanders steeds minder om asielredenen, maar vaker vanwege gezinsmigratie of studie plaatsvond.

Somalische asielmigranten

De immigratie van Somalische asielmigranten begon halverwege de jaren tachtig, maar was toen getalsmatig nog erg klein. Vanaf 1990 nam hun aantal sterk toe. Het waren vooral jonge mannen, weduwen en minderjarigen zonder ouders (alleenstaande minderjarige vreemdelingen ofwel amv's) die naar Nederland kwamen (Hessels 2000). Naar aanleiding van het restrictieve asielbeleid dat vanaf 1995 werd ingezet, daalde het aantal asielverzoeken uit Somalië licht, om kort daarna weer toe te nemen. Het merendeel van de Somalische asielzoekers vluchtte vanwege geweld en ellende van de oorlog in Somalië (Nieuwhol en Mahamoud 2000). De situatie in Somalië was de afgelopen jaren zodanig dat er tussen 2005 en mei 2009 een categoriaal beschermingsbeleid voor asielzoekers uit sommige delen van Somalië werd ingesteld, waardoor hun immigratie weer toenam.

1.4 Gebruikte bronnen

Survey integratie nieuwe groepen 2009

De belangrijkste bron van informatie voor deze rapportage wordt gevormd door het Survey integratie nieuwe groepen 2009 (SING'09). Tot de doelgroep van SING'09 behoorde iedereen van vijftien jaar met een geldige verblijfsstatus, die zelf in Afghanistan, Irak, Iran of Somalië [4] geboren is, of waarvan een van de ouders in deze landen geboren is. Voor de autochtone Nederlanders was het criterium dat zowel zij zelf als hun beide ouders in Nederland geboren moesten zijn. De SING'09 is op verzoek van het ministerie van VROM, directie DI&I, uitgevoerd. Dit gebeurde in samenwerking met het Centraal Bureau van de Statistiek (CBS), dat naast de steekproeftrekking ook de weging van de SING'09 uitvoerde.
Binnen elk van de groepen zijn ongeveer 1000 gestructureerde mondelinge gesprekken gevoerd over de onderwerpen die in dit rapport ter sprake komen. Om ook personen die het Nederlands niet goed genoeg machtig zijn, deel te laten nemen aan het onderzoek, zijn degenen die korter dan vijf jaar in Nederland ingeschreven stonden zo veel mogelijk benaderd door tweetalige interviewers. Bureau Veldkamp heeft het veldwerk uitgevoerd (Hillhorst 2010).
Van de Afghaans- en Iraaks-Nederlandse benaderde personen deed de helft mee (49% respectievelijk 48%), in alle andere groepen was de respons lager. De respons onder de Iraanse Nederlanders was 44% en van de benaderde Somalisch-Nederlandse personen deed 38% mee. In de autochtoon-Nederlandse doelgroep was de respons 46%.[5] In de helft van de gevallen waarin iemand niet aan het onderzoek meewerkte, weigerde deze persoon dat. Onbereikbaarheid was daarna de meest voorkomende reden om niet deel te nemen aan de SING'09, gevolgd door taalproblemen en andere oorzaken. Over het algemeen haalden de tweetalige interviewers een hogere respons dan de interviewers van

het vaste interviewercorps. Omdat de geïnterviewden van de SING'09 voor wat betreft geslacht en leeftijd afwijken van de populatie heeft het CBS een weegfactor gemaakt. Zie bijlage B1.1 voor meer informatie over het veldwerk, de respons en de weging van de SING'09 (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport).

De SING'09 kan beschouwd worden als een representatief onderzoek naar de genoemde groepen in Nederland. Niet alle personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst die in Nederland woonachtig zijn, zijn echter in de SING'09 vertegenwoordigd. Ten eerste zijn in de SING'09 alleen personen van 15 jaar en ouder ondervraagd. Dat betekent dat er nauwelijks uitspraken gedaan kunnen worden over de tweede generatie Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders. Het overgrote merendeel van de tweede generatie is namelijk jonger dan 15 jaar en om die reden slechts in beperkte mate opgenomen in de SING'09. Als er in deze rapportage iets over de tweede generatie wordt gerapporteerd, liggen daar meestal andere bronnen dan de SING'09 aan ten grondslag.
Daarnaast richt de SING'09 zich vooral op diegenen met een geldige verblijfsstatus. Dat betekent dat in deze rapportage geen informatie te vinden zal zijn over asielzoekers: zij die nog wachten op een beslissing over hun asielverzoek. Dit criterium hangt sterk samen met het volgende criterium.
Het derde criterium is dat personen die in een institutie wonen, zoals een asielzoekerscentrum, uitgesloten zijn van deelname aan de SING'09. Een belangrijke reden is dat in asielzoekerscentra veel mensen wonen die nog geen duidelijkheid hebben over hun status. Ook degenen die wel een geldige verblijfsstatus hebben en (nog) in een asielzoekerscentrum wonen zijn vanwege dit criterium van deelname aan de SING'09 uitgesloten. Andersom komt het in een aantal gevallen voor dat asielzoekers die buiten deze centraal gecoördineerde opvang wonen wel gevraagd zijn deel te nemen aan de SING'09. Dit betreft slechts een handjevol personen. Een tweede reden om personen die in een institutie wonen uit te sluiten van deelname aan de SING'09 is dat dit een standaardprocedure is in de dataverzameling van het SCP en het CBS. Hierdoor worden niet alleen personen in een asielzoekerscentrum uitgesloten, maar ook personen in verzorgingstehuizen, gevangenissen en andere instituties.
Een aandachtspunt bij de vergelijking tussen enerzijds de vluchtelingengroepen en anderzijds de autochtone Nederlanders zijn de verschillen in leeftijdsopbouw tussen deze populaties. De vluchtelingengroepen zijn relatief jong vergeleken met de autochtone vergelijkingsgroep. Van deze laatste groep is 14% 65 jaar of ouder, hetgeen voor maximaal 3% van de leden van de vluchtelingengroepen geldt. Ter wille van de vergelijkbaarheid zullen in deze rapportage de autochtone Nederlanders van 65 jaar en ouder buiten de analyses op de SING'09 worden gehouden, tenzij nadrukkelijk anders vermeld. Bij het gebruik van andere bronnen, zoals bijvoorbeeld de bevolkingsstatistieken, wordt over de 65-plussers wel gerapporteerd.

Andere gebruikte bronnen

De SING'09 is niet de eerste grootschalige studie naar de vier grootste vluchtelingengroepen in Nederland. In 1999 hebben Van den Tillaart en zijn collega's (2000) voor het eerst de positie van (onder andere) Afghaanse, Iraanse en Somalische Nederlanders

in kaart gebracht. In elk van de groepen is van ongeveer 100 personen een interview afgenomen, deels via een zogenoemde sneeuwbalmethode. In een aantal gevallen zijn er ook gegevens verzameld van de partner en eventuele kinderen. Daarnaast zijn er aanvullende gesprekken gevoerd met deskundigen om de uitkomsten van de survey beter te kunnen duiden. De resultaten van deze studie zijn niet direct vergelijkbaar met die van de SING'09 en zullen daarom vooral gebruikt worden om een beeld te schetsen van de situatie vlak na de eeuwwisseling.

In 2003 is ook een survey gehouden onder deze drie vluchtelingengroepen, aangevuld met Iraakse Nederlanders. Dit Survey positie en voorzieningengebruik allochtonen (SPVA'03, zie Van den Maagdenberg en Groeneveld 2004) geldt als de voorloper van de SING'09, maar is om twee redenen niet direct daarmee vergelijkbaar. SPVA'03 is een *huishoudens*steekproef, waar de SING'09 een steekproef van *individuen* is. Ten behoeve van SPVA'03 zijn in elk van de groepen hoofden van huishoudens (veelal de man) ondervraagd en aanvullende gesprekken gevoerd met huisgenoten van 12 jaar en ouder. In totaal zijn er ongeveer 700 gesprekken per groep gevoerd. Daarnaast kent de SPVA'03, in tegenstelling tot SING'09, geen landelijke dekking. De SPVA'03 kwam tot stand door een steekproef te trekken in twaalf gemeenten, geselecteerd op basis van spreiding over Nederland en gemeentegrootte (zie Dourleijn 2010 voor meer informatie over de vergelijkbaarheid van de SING'09 en SPVA'03). Op verzoek van het SCP heeft bureau Statisticor beide bestanden opnieuw gewogen om vergelijking in de tijd mogelijk te maken (toelichting hierover vindt u in bijlage B1.2, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport).

Naast deze vergelijking in de tijd wordt, waar interessant en aanvullend, de situatie van de vluchtelingen vergeleken met de positie van de vier grootste minderheidsgroepen in Nederland: personen van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse (en Arubaanse) afkomst. Hiervoor wordt gebruikgemaakt van het Survey integratie minderheden (SIM'06). Net als de SING'09 is dit een landelijke personensteekproef, waarbij de vragenlijst grotendeels dezelfde was (zie Dagevos et al. 2007 voor meer informatie over de SIM'06).

Hiernaast is ook gebruikgemaakt van verschillende CBS-bronnen zoals de Enquête beroepsbevolking (EBB) en gegevens over de bevolking.

Aanvullend op deze tekst staan er op de website van het SCP ook bijlagen. Naast de verantwoording van het veldwerk en uitleg over de vergelijking van de SPVA'03 met de SING'09, bevatten deze vooral tabellen. Het betreft veelal uitsplitsingen naar onder andere geslacht, leeftijd, opleiding en verblijfsduur, dan wel de resultaten van verdiepende analyses. In de tekst staat een beschrijving van deze resultaten en een verwijzing naar de betreffende tabel in de bijlage.

Noten

1 Daar waar in deze studie de bevolkingsstatistieken als bron worden gebruikt, worden asielzoekers die nog wachten op een besluit over hun asielaanvraag wel meegenomen (zie ook noot 1 van hoofdstuk 2).

2 In het in 1951 geratificeerde Vluchtelingenverdrag, dat met Nederland nog zo'n 120 landen ondertekenden, beloofden de ontvangende landen dat de vluchteling niet naar het land van herkomst teruggestuurd wordt en een aantal bijzondere rechten krijgt (zoals toegang tot de arbeidsmarkt), die hem in staat stellen een nieuw bestaan op te bouwen. Volgens dit verdrag zijn vluchtelingen mensen die in hun thuisland gegronde vrees voor vervolging hebben en die in een ander land op grond van het Vluchtelingenverdrag zijn opgevangen. Redenen voor deze vervolging kunnen zijn; ras, godsdienst, nationaliteit, politieke overtuiging of het behoren tot een bepaalde sociale groep, zoals homoseksuelen. In eigen land krijgt de vluchteling geen bescherming, dat is een reden om te vluchten. Of iemand voldoet aan de voorwaarden van het Vluchtelingenverdrag, beslist in Nederland de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND), een dienst die valt onder het ministerie van Justitie. Daarnaast heeft de wereldvluchtelingenorganisatie UNHCR van de Verenigde Naties een programma om vluchtelingen in andere landen her te vestigen als zij niet kunnen terugkeren naar hun land van herkomst. Nederland heeft sinds 1986 een quotum van 500 vluchtelingen die jaarlijks uitgenodigd kunnen worden.

3 Een categoriaal beschermingsbeleid geldt voor een groep personen die afkomstig is uit landen of gebieden waar de algemene situatie zo slecht is, dat het niet verantwoord wordt geacht mensen daarheen terug te sturen. Asielzoekers die onder een dergelijk categoriaal beleid vallen, komen in beginsel in aanmerking voor een tijdelijke verblijfsvergunning. Tussen 2005 en 2009 gold er een categoriaal beschermingsbeleid voor asielzoekers uit sommige delen van Somalië, en tussen 2002 en 2009 voor asielzoekers uit het zuiden en midden van Irak. Sinds de afschaffing van dit beleid worden asielverzoeken uit deze landen weer uitsluitend op individuele gronden beoordeeld.

4 Ook mensen uit China en Hongkong, en kort in Nederland ingeschreven Polen maakten deel uit van de SING'09. Omdat de focus van deze rapportage op de vier vluchtelingengroepen ligt, worden deze twee groepen buiten de beschrijving gehouden.

5 De responscijfers werden negatief beïnvloed doordat aan het einde van het veldwerk een groot aantal adressen werd uitgezet, waarna er na het versturen van de brief geen contact met de beoogde respondent meer was. Dit gold voor 14% van de autochtone doelgroep tot 33% van de Somalische Nederlanders. Door de vele uitgezette adressen die niet door een interviewer werden benaderd, vallen de responspercentages laag uit. Zou deze categorie niet meegerekend worden in de responsberekening, dan stemde 52% van de Iraanse tot 59% van de Afghaanse Nederlanders in met een interview.

Literatuur

Agtmaal-Wobma, Elma van, en Han Nicolaas (2009). Demografie. In: Mérove Gijsberts en Jaco Dagevos (red.), *Jaarrapport integratie 2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Choenni, Chan (2002). *Irakezen in Nederland. Een profiel.* Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Dagevos, Jaco, Mérove Gijsberts, Joost Kappelhof en Miranda Vervoort (2007). *Survey Integratie Minderheden 2006. Verantwoording van de opzet en uitvoering van een survey onder Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen en een autochtone vergelijkingsgroep.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dourleijn, Edith (2010). *Survey Integratie Nieuwe Groepen 2009. Verantwoording van de opzet en uitvoering van een survey onder Afghaanse, Iraanse, Iraakse, Somalische, (kort verblijvende) Poolse en Chinese Nederlanders en een autochtone Nederlandse vergelijkingsgroep.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Gastelaars, M., Geuijen, K., Horst, J. van der, Leeuwen, M. van, (2002). *Tussen arena en netwerk: leefbaarheid en draagvlak bij de lokale opvang van asielzoekers*. Amsterdam: SWP.

Ghorashi, H. (2003). *Ways to Survive, Battles to Win. Iranian Women Exiles in the Netherlands and the United States.* New York: Nova Science Publishers.

Ghorashi, H. (2005). Agents of Change or Passive Victims: The Impact of Welfare States (the Case of the Netherlands) on Refugees. In: *Journal of Refugee Studies*, jg. 18, nr. 2, p. 181-198.

Gijsberts, Mérove en Jaco Dagevos (red.) (2009). *Jaarrapport integratie 2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Hessels, Thomas (2000). *Somaliërs in Nederland. Een profiel.* Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Hessels, Thomas (2002). *Iraniërs in Nederland. Een profiel.* Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Hessels, Thomas en Fatma Wassie (2003). *Afghanen in Nederland. Een profiel.* Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Hillhorst, Marsha (2010). *Survey Integratie Nieuwe Groepen SING 2009. Veldwerkverslag.* Amsterdam: Bureau Veldkamp.

Kloosterboer, Karin (2009). *Kind in het centrum: Kinderrechten in asielzoekerscentra*. Den Haag: UNICEF Nederland.

Maagdenberg, Vera van den (2004). *Jaarrapport Integratie 2004.* Rotterdam: ISEO.

Maagdenberg, Vera van den en Sandra Groeneveld (2004). *Minderheden in beeld, SPVA-03.* Den Haag: Sdu Uitgevers.

Nieuwhol, Adri en A. Abdullah Mahamoud (2000). *Communicatie, sleutel tot participatie. De Somalische gemeenschap in Nederland.* Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Tillaart, Harry van den, Marjolein Olde Monnikhof, Sjaak van den Berg en John Warmerdam (2000). *Nieuwe etnische groepen in Nederland. Een onderzoek onder vluchtelingen en statushouders uit Afghanistan, Ethiopië en Eritrea, Iran, Somalië en Vietnam*. Tilburg: ITS.

UNHCR (2010). *Asylum levels and trends in industrialized countries, 2009*. Genève: UNHCR.

2 Migratie en demografisch profiel

Edith Dourleijn

2.1 De vier grootste vluchtelingengroepen relatief klein in omvang

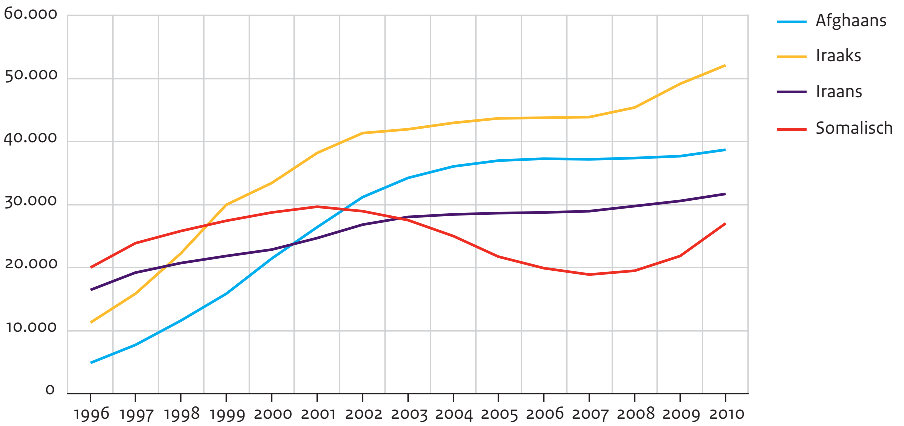
Het aantal asielaanvragen uit Afghanistan, Irak, Iran en Somalië is sinds begin jaren negentig goed voor een plaats in de top-10 van asielverzoeken. Daardoor zijn dit op dit moment de vier grootste vluchtelingengroepen in Nederland. Niet alle Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders zijn echter als asielzoeker naar Nederland gekomen. Een deel is de partner of een ander familielid na enige tijd gevolgd en een steeds grotere groep is hier geboren. Slechts een enkeling uit deze vier landen komt om heel andere redenen, zoals studie of werk, naar Nederland.
In Nederland woonden op 1 januari 2010 52.102 personen van Iraakse afkomst in Nederland. Dit zijn personen die in Irak geboren zijn, of waarvan een van de ouders in Irak geboren is (in het geval van de tweede generatie). Volgens deze definitie woonden op datzelfde moment ook 38.664 personen van Afghaanse, 31.653 van Iraanse en 27.011 personen van Somalische herkomst in Nederland.[1] Samen maken personen afkomstig uit Afghanistan, Irak, Iran en Somalië 8% uit van de totale groep niet-westerse migranten en hun nakomelingen (1.858.294).
De vluchtelingengroepen zijn in aantal aanzienlijk kleiner dan de klassieke migrantengroepen uit Turkije (383.957), Marokko (349.005), Suriname (342.279) en de Nederlandse Antillen (138.420, inclusief Aruba) en hun nakomelingen. De vier klassieke groepen vormen samen 65% van de totale groep niet-westerse migranten en hun nakomelingen.
Niet alleen in omvang verschillen de vier vluchtelingengroepen van de vier klassieke migrantengroepen, ook in samenstelling en reden van komst naar Nederland zijn de verschillen groot. In dit hoofdstuk beschrijven we de ontwikkeling in de vier populaties over de tijd en schetsen we een demografisch profiel. Het hoofdstuk eindigt met een paragraaf over de ervaringen van de vluchtelingengroepen na aankomst in Nederland.

2.2 Omvang van de populaties over de tijd

Tussen 1996 en 2010 zijn de vier vluchtelingengroepen in omvang aanzienlijk toegenomen (zie figuur 2.1).[2] Het aantal Iraanse Nederlanders is in deze periode bijna verdubbeld, terwijl het aantal Iraakse Nederlanders in deze periode is verviervoudigd.
In omvang is de Afghaanse populatie relatief het sterkst toegenomen. In 2010 woonden er zeven keer meer Afghaanse Nederlanders in Nederland dan in 1996.
Het minst sterk gestegen is de Somalische populatie. In 1996 was dit de grootste van de vier vluchtelingengroepen, met een omvang van ongeveer 20.000 personen. Anno 2010 is het de kleinste van de vier groepen. De forse emigratie van Somalische migranten naar Groot-Brittannië (zie hierna) is hier duidelijk debet aan. Vanaf 2008 is de Somalische

populatie in omvang weer groter dan in 1996, vooral vanwege de toename van het aantal asielmigranten uit dit land vanaf 2006.

Figuur 2.1
Omvang van de vier vluchtelingenpopulaties, naar etnische herkomst, 1996-2010 (in aantallen)

Bron: CBS (StatLine)

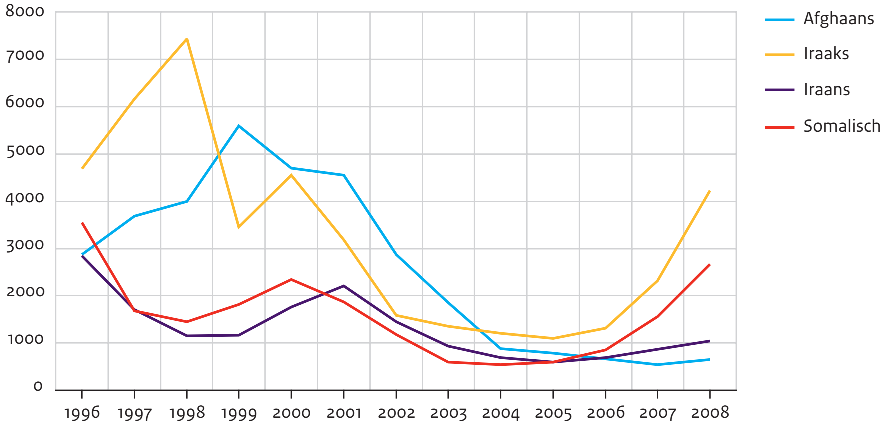
Populaties groeien door geboorte en immigratie en krimpen door sterfte en emigratie. De hiervoor beschreven stijging van de omvang van de vluchtelingengroepen is vooral toe te schrijven aan immigratie. De toename door geboorte is aanzienlijk kleiner. Alleen in de Afghaans-Nederlanse populatie is de laatste jaren de aanwas door geboorte hoger dan door immigratie. Ook emigratie en sterfte zijn in de relatief jonge vluchtelingengroepen beperkt. Uitzondering is de enorme emigratie van Somalische Nederlanders in de eerste helft van dit decennium. De vier factoren (immigratie, geboorte, emigratie en sterfte) die de ontwikkeling in de omvang van de vier vluchtelingenpopulaties beschrijven, worden hierna verder besproken.

Groei populaties vooral door immigratie

De grootste groei van de Iraans-Nederlandse populatie ligt in de eerste helft van de jaren negentig (niet in figuur 2.2), als de asielverzoeken uit deze groep op haar hoogtepunt zijn. Ook vanuit Somalië komen dan al veel asielverzoeken. Halverwege de jaren negentig daalt de immigratie vanuit deze twee landen. De immigratie van de Afghaanse en Iraakse Nederlanders stijgt dan juist (zie figuur 2.2). Vanaf 2001 laat de immigratie van alle vier de vluchtelingengroepen een sterke daling zien. In de landen van herkomst werd het rustiger en het Nederlandse vreemdelingenbeleid werd aangescherpt. Vanaf halverwege het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw steeg de immigratie van Iraakse en Somalische Nederlanders weer. Voor deze landen gold een categoriaal beschermingsbeleid.[3] Een dergelijk beleid wordt vaak ingesteld als de politieke situatie in de landen daartoe aanleiding geeft. Met dit beleid kan de overheid asielzoekers uit

deze landen, of bepaalde delen daarvan, gemakkelijker (tijdelijk) toegang tot Nederland verlenen. In de jaren negentig gold voor asielzoekers uit deze vier landen tijdelijk een categoriaal beschermingsbeleid.
Gemiddeld lijkt het patroon van de asielverzoeken met ongeveer twee jaar vertraging in de immigratiecijfers af te lezen, waarbij het patroon van de laatste wat gelijkmatiger en minder grillig is (niet weergegeven).

Figuur 2.2
Immigratie, naar etnische herkomst, 1996-2008 (in aantallen)

Bron: CBS (StatLine)

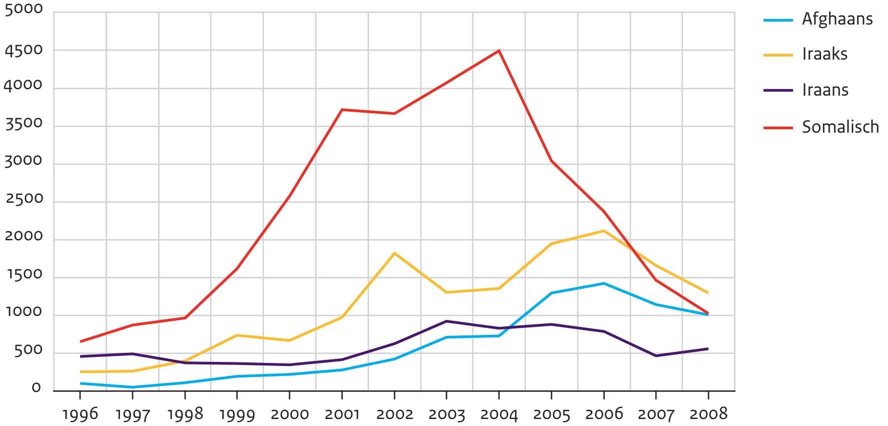
De groei in de vier vluchtelingenpopulaties door geboorte is over het algemeen lager dan de groei door immigratie. Een uitzondering hierop vormt de Afghaans-Nederlandse populatie, die sinds 2004 vooral groeit door geboorte in plaats van immigratie. Het minst stijgt de Iraans-Nederlandse bevolking door geboorte, in 2008 was de toename 1,2%. Dat betekent dat op iedere 1000 Iraanse Nederlanders er in dat jaar 12 kinderen werden geboren. Het geboortecijfer van deze groep is daarmee vergelijkbaar met dat van de gehele Nederlandse bevolking, dat 1,1% is. De groei door geboorte van de Afghaans-Nederlandse en Iraaks-Nederlandse populatie was in 2008 iets hoger, namelijk 2,0%. De Somalisch-Nederlandse populatie groeide dat jaar het snelst door geboorte, namelijk met 3,1%.

Emigratie alleen onder Somalische Nederlanders substantieel, maar nu voorbij

Emigratie van de vier vluchtelingengroepen is ook aanzienlijk kleiner dan hun immigratie.[4] Slechts een kleine groep verlaat Nederland na verloop van tijd weer. In alle vluchtelingengroepen is hun aantal over de tijd gestegen (zie figuur 2.3). Sommigen gaan terug naar het land van herkomst, anderen reizen door naar een ander land. Personen die genaturaliseerd zijn tot Nederlander zijn vrij zich in andere EU-landen te vestigen. Vooral Somalische Nederlanders maakten hiervan gebruik en een groot deel van hen

verhuisde in het begin van deze eeuw naar Groot-Brittannië. De meerderheid van de Somalisch-Nederlandse emigranten had opvallend vaak in Nederland een opleiding afgerond en had hier een betaalde baan, dit in tegenstelling tot degenen die niet emigreerden (Van Reek en Hussein 2003).
Een belangrijke reden om te emigreren was dat zij hun kansen op de Nederlandse arbeidsmarkt desondanks als laag inschatten, onder andere omdat Somalische diploma's niet erkend werden en ze de Nederlandse taal niet altijd voldoende beheersten. Zij achtten hun kansen om er een eigen bedrijf te starten hoger in. Daarnaast verwachtten zij in Groot-Brittannië te kunnen leven volgens de eigen cultuur, meer dan in Nederland mogelijk was (Van Reek en Hussein 2003).
Na 2004 daalde het aantal Somalische Nederlanders dat ons land verliet, en hun emigratie is nu weer vergelijkbaar met dat van emigranten van Afghaanse en Iraakse afkomst. Daarnaast zijn er signalen dat vooral de jongere Somalisch-Nederlandse emigranten weer naar Nederland terugkeren zodra ze volwassen worden, omdat ze niet kunnen aarden in Groot-Brittannië (Moors et al. 2009).

Figuur 2.3
Emigratie, naar etnische herkomst, 1996-2008 (in aantallen)

Bron: CBS (StatLine)

Van alle emigranten verlaat een heel kleine minderheid ons land om terug te keren naar het land van herkomst. Tot de eeuwwisseling keerden Iraanse Nederlanders beduidend vaker terug dan de leden van de andere drie vluchtelingengroepen. Minder dan een op de vijf Iraans-Nederlandse emigranten keerde terug naar hun geboorteland. In de andere groepen lag dit aandeel onder de 10%. De terugkeer naar Iran daalde na 2000, om na 2007 weer te stijgen naar het oude niveau. Vanaf 2003 steeg ook de terugkeer van de Iraakse Nederlanders; zij overtroffen daarmee in 2008 en 2009 zelfs de terugkeer van de Iraanse Nederlanders. Van de Afghaanse en Somalische emigranten vertrok nog altijd minder dan 10% naar het geboorteland. Het is goed mogelijk dat dit vooral personen betreft die niet in Nederland mogen blijven,[5] omdat hun asielverzoek definitief is afgewezen of omdat hun tijdelijke verblijfstitel niet is verlengd.

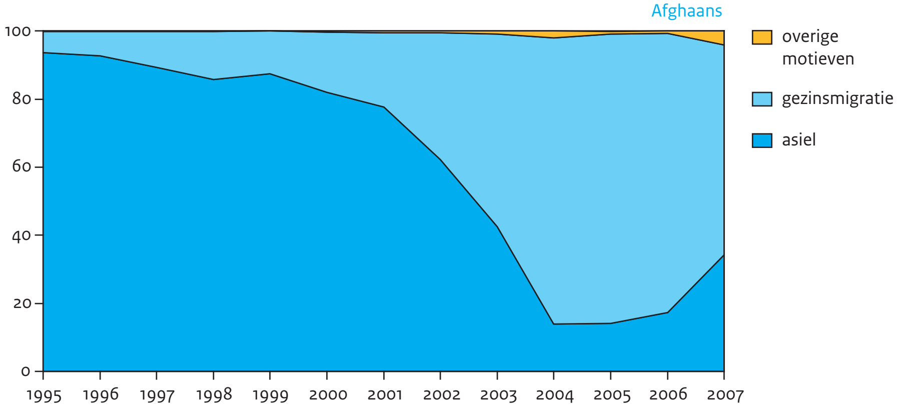
De omvang van de vier vluchtelingenpopulaties in Nederland wordt het minst beïnvloed door sterfte. Door de jonge leeftijdsopbouw van deze vluchtelingengroepen (zie § 2.3) sterven er ieder jaar maar één of twee op de 1000 mensen. Ter vergelijking, het sterftecijfer van de hele Nederlandse bevolking is 0,8%.

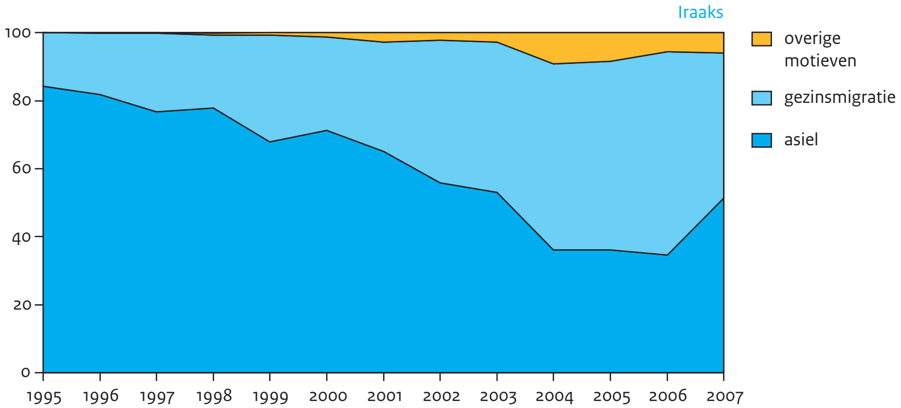
Reden van komst naar Nederland; niet iedereen is asielmigrant

Het merendeel van de eerste generatie Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders is als asielzoeker naar Nederland gekomen. Dat blijkt uit de figuren 2.4a-d, die weergeven welke motieven mensen hadden om naar Nederland te komen.[6]
Vanaf het midden van de jaren negentig begon het aandeel asielmigranten te dalen en kwamen er relatief vaker gezinsmigranten naar Nederland. In 2003 daalde het aandeel Afghaanse en Iraanse Nederlanders dat als asielmigrant naar Nederland kwam voor het eerst onder de 50% en in 2004 naar minder dan 20%. Van de Iraakse Nederlanders was in 2004 voor het eerst minder dan de helft als asielmigrant naar Nederland gekomen. Dit aantal daalde hierna, om in 2007 weer te stijgen naar 52% asielmigranten. Alleen van de Somalische migranten is altijd het merendeel als asielmigrant naar Nederland gekomen. De daling van het aandeel asielmigranten kwam in alle groepen doordat meer mensen als gezinsmigrant naar Nederland kwamen. Migratie om andere redenen, zoals werk of studie, komt nauwelijks voor.[7] Uitzondering hierop vormen de Iraanse Nederlanders, waarvan sinds 2004 een kwart tot een derde om een van deze redenen naar Nederland kwam.

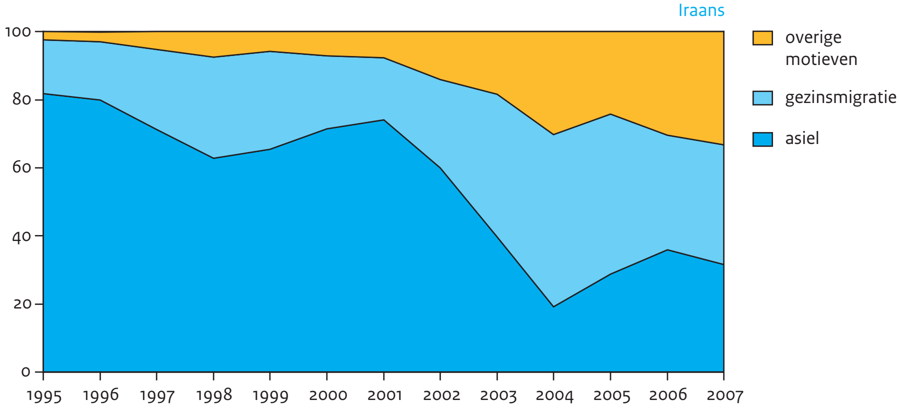
Figuur 2.4a-d

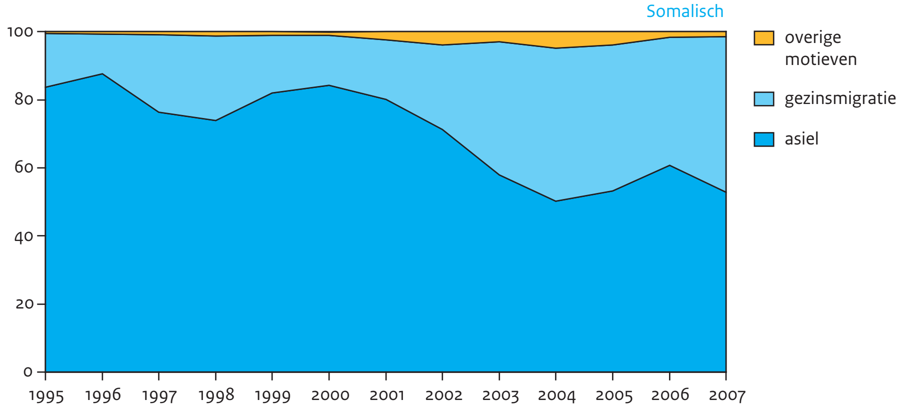
Migratiemotief, naar etnische herkomst, 1995-2007 (in procenten)

Figuur 2.4a-d (vervolg)

Bron: CBS (StatLine)

2.3 Demografisch profiel

Relatief jonge groepen

De vier vluchtelingengroepen zijn, vergeleken met de autochtone Nederlandse bevolking en de klassieke migrantengroepen, relatief jong (zie tabel 2.1). De Somalische Nederlanders zijn met 23,6 jaar gemiddeld het jongste. Ook de Afghaanse Nederlanders zijn gemiddeld nog jong (26,7 jaar), even oud als de Marokkaanse Nederlanders. De gemiddelde leeftijd van de Iraakse Nederlanders is 28,1 jaar, bijna net zo oud als alle niet-westerse migranten in Nederland tezamen (28,9 jaar). De Turkse en Surinaamse Nederlanders zijn ongeveer even oud (28,6 respectievelijk 29,1 jaar). De Iraanse Nederlanders zijn met 32,6 jaar gemiddeld het oudst van de vier vluchtelingengroepen, maar nog jonger dan de Antilliaanse Nederlanders (33,1) en de autochtone Nederlanders (39,4 jaar).

Tabel 2.1

Verdeling leeftijd en geslacht, naar etnische herkomst, 1 januari 2010 (in procenten)

			leeftijd				
	totaal	vrouwen	0-14 jaar	15-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar	≥ 65 jaar
Afghaans	38.664	46,4	25,8	24,5	32,5	14,6	2,7
Iraaks	52.102	42,0	25,7	18,6	36,4	16,6	2,7
Iraans	31.653	47,0	17,6	15,5	38,0	25,7	3,3
Somalisch	27.011	43,7	32,5	20,9	36,9	8,5	1,2
totale Nederlandse bevolking	16.574.989	50,5	17,6	12,2	27,0	27,9	15,3

Bron: CBS (StatLine) SCP-bewerking

In de hele Nederlandse bevolking zijn er net iets meer vrouwen (50,5%) dan mannen. In de vier vluchtelingengroepen zijn de mannen echter in de meerderheid (zie tabel 2.1). Het meest scheef is de verdeling onder de Iraakse Nederlanders. Van hen is slechts 42% vrouw. Ook onder de Somalische Nederlanders bevinden zich relatief veel mannen. Onder de Afghaanse en Iraanse Nederlanders is de verdeling tussen mannen en vrouwen iets minder scheef; ongeveer 46% van deze groepen bestaat uit vrouwen.

Kleine en jonge tweede generatie

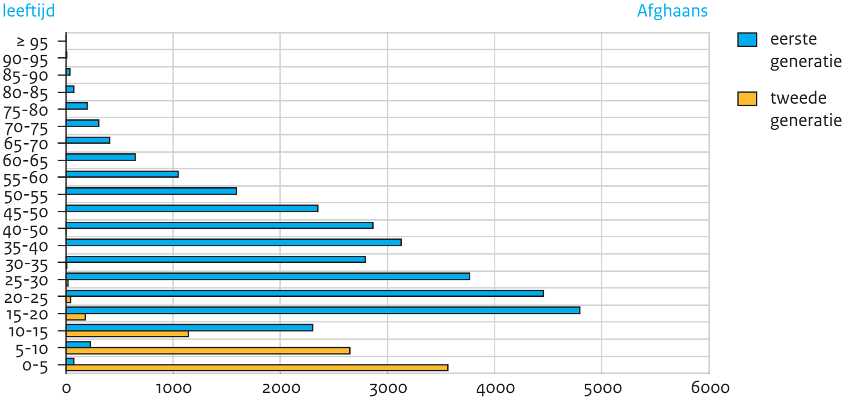
Zoals toegelicht in hoofdstuk 1 nemen we in deze rapportage het geboorteland als criterium om de verschillende etnische groepen van elkaar te onderscheiden. Dat betekent dat iedereen die zelf in Afghanistan, Irak, Iran of Somalië is geboren tot de doelpopulatie gerekend wordt, maar ook iedereen van wie tenminste een van de ouders in een van deze vier landen geboren is. De eerste groep wordt tot de eerste generatie gerekend. Degenen die in Nederland geboren zijn, maar hun ouders niet, worden tot de tweede generatie gerekend.

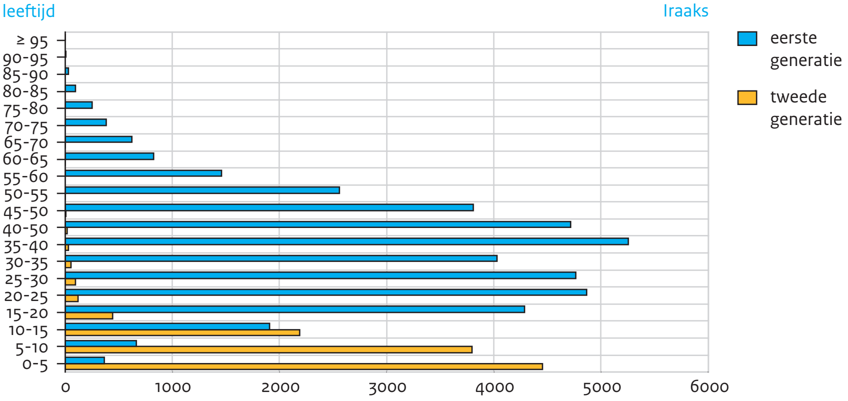
Voor de Afghaanse, Iraakse en Iraanse populatie in Nederland geldt dat een op de vijf personen tot de tweede generatie behoort. De tweede generatie in de Somalische populatie is groter; een kwart van de Somalische Nederlanders kan hiertoe worden gerekend. Ter vergelijking, het aandeel van de tweede generatie onder de klassieke migrantengroepen is groter; tussen de 41% van de Antilliaanse en 52% van de Marokkaanse Nederlanders behoort hiertoe.

Meer dan 90% van de tweede generatie is jonger dan 15 jaar. De Iraans-Nederlandse tweede generatie is iets ouder; ongeveer driekwart van hen is jonger dan 15 jaar (zie figuur 2.5a-d).

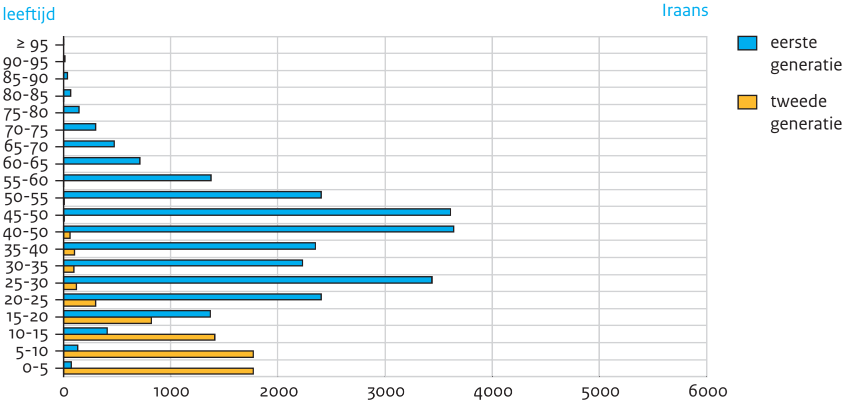
Figuur 2.5 a-d

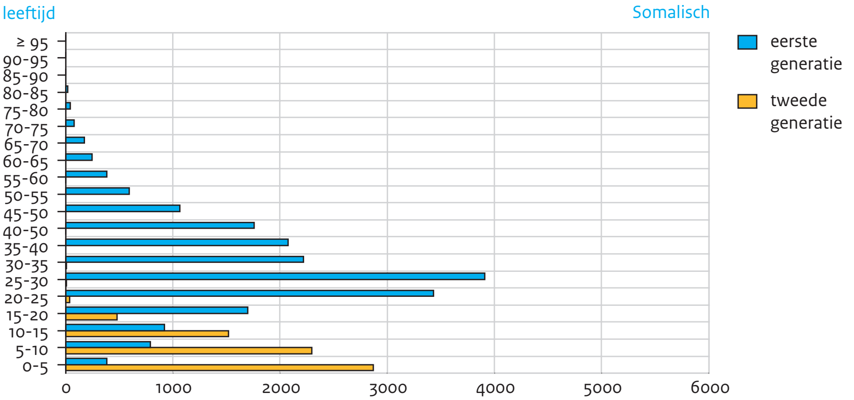
Leeftijdsverdeling, naar etnische herkomst en generatie, 2010 (in aantallen)

Figuur 2.5 a-d (vervolg)

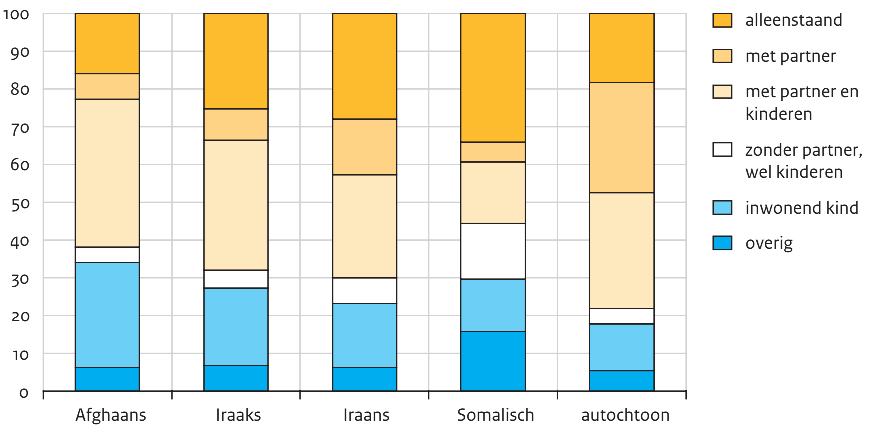
Bron: CBS (StatLine)

Samenstelling van het huishouden

Vaker dan de autochtone Nederlanders wonen de leden van de vluchtelingengroepen van 15 jaar en ouder in het ouderlijk gezin, zijn alleenstaand of vallen in de categorie 'overig' (zie figuur 2.6). De autochtone Nederlanders wonen daarentegen vaker samen met een partner zonder kinderen. Tussen de vluchtelingengroepen zijn de onderlinge verschillen groot. Met name de Afghaanse Nederlanders wonen vaak als inwonend kind of in een eigen huishouden met partner en kinderen. De Iraakse en Iraanse Nederlanders wonen juist vaker alleen of in het geval van de Iraanse Nederlanders met een partner maar zonder kinderen. De Somalische migranten zijn gemiddeld het vaakst alleenstaand, of wonen in een andere huishoudenvorm. Ook is de groep die nog in het ouderlijk huis woont relatief klein (14%), omdat een aanzienlijk deel van de Somalische vluchtelingen als kind zonder ouders naar Nederland kwam (als alleenstaande minderjarige vreemdeling ofwel amv).

Figuur 2.6

Samenstelling van het huishouden, naar etnische herkomst (in procenten)

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Partner vaak afkomstig uit dezelfde groep

Met uitzondering van de Somalische Nederlanders heeft het merendeel van de leden van de vluchtelingengroepen een partner. In de meeste gevallen woont men hiermee ook samen, bijna altijd is dat als gehuwden (zie tabel 2.2). Van de Somalische Nederlanders heeft nog geen kwart een partner, zij zijn vaker dan de andere drie groepen alleenstaand of hebben een partner waarmee ze niet samenwonen.

Van de Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders woont 8% niet samen met de partner in één huis; onder Somalische Nederlanders is dat 17%. De verschillen tussen de vier vluchtelingengroepen zijn groot voor de mate waarin deze partner (nog) in het land van herkomst woont. Van de Afghaanse en Somalische Nederlanders die niet met hun

partner samenwonen, woont in de helft van de gevallen de partner (nog) in het land van herkomst. Dit geldt ook voor 41% van de Iraakse en slechts 19% van de Iraanse Nederlanders, die niet met hun partner een huishouden vormen. In deze gevallen geeft de meerderheid van de ondervraagden uit de SING'09 aan dat ze bezig zijn om hun partner naar Nederland te laten overkomen. Dit betreft echter absoluut gezien kleine aantallen.

Tabel 2.2
Partnersituatie, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	Autochtoon
alleenstaand	45	49	50	62	31
samenwonend met partner	46	43	43	22	61
waarvan gehuwd	96	95	91	90	89
partner buiten huishouden	8	8	8	17	8
waarvan in buitenland	49	41	19	49	5

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Als iemand een partner heeft,[8] is deze in verreweg de meeste gevallen afkomstig uit dezelfde herkomstgroep (zie tabel 2.3). Als de partner niet dezelfde etnische achtergrond heeft, kan hij of zij afkomstig zijn uit Nederland of een ander land dan het land van herkomst. Bij Iraakse en Somalische Nederlanders is de partner, indien niet afkomstig uit hetzelfde land, even vaak van autochtoon-Nederlandse oorsprong als afkomstig uit een ander land. De partners van Iraanse Nederlanders komen daarentegen vaker uit Nederland dan uit een ander land. Bij de partners van Afghaanse personen is het omgekeerd, zij zijn vaker afkomstig uit een ander land dan Nederland. In hoofdstuk 8 gaan we uitgebreider in op de gemengde partnerrelaties.

Hier bekijken we van alle partners die niet in Nederland zijn geboren, de reden om naar Nederland te komen.[9] Het merendeel van de partners is om asielredenen naar Nederland gekomen. Driekwart van de partners van Afghaanse en Somalische Nederlanders en bijna twee derde van de partners van de Iraakse Nederlanders is gevlucht voor een oorlogssituatie of heeft om politieke redenen het land verlaten. Voor de partners van de Iraanse Nederlanders gold dit voor net iets meer dan de helft.[10] Evenals voor de ondervraagden zelf (§ 2.2) waren familieredenen de tweede belangrijkste reden om naar Nederland te komen. Voor de partners van Iraakse en Iraanse Nederlanders gold dit voor ongeveer 30%, terwijl ongeveer 20% van de partners van de Afghaanse en Somalische Nederlanders om deze reden naar Nederland kwam. De meestvoorkomende reden in alle groepen was: om met iemand in Nederland te trouwen. Daarna volgden gezinshereniging, het volgen van de huwelijkspartner naar Nederland, en het meekomen met het ouderlijk gezin naar Nederland.

Tabel 2.3

Herkomst partner en reden van diens komst naar Nederland, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
dezelfde herkomst	89	82	67	84
reden komst naar Nederland				
asiel	73	64	54	77
gezinsvorming en -volging	21	28	32	17
werk en studie	0	1	4	0
overige redenen	5	7	10	6

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Een zesde heeft kinderen in het buitenland

De helft van de Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders, ouder dan 15 jaar en met een verblijfsstatus, heeft kinderen (zie tabel 2.4). De Afghaanse Nederlanders hebben gemiddeld drie kinderen, de Iraakse Nederlanders gemiddeld 2,6 en de Iraanse Nederlanders gemiddeld twee. Somalische Nederlanders zijn gemiddeld iets jonger en hebben minder vaak een partner. Het is daarom niet verwonderlijk dat zij minder vaak kinderen hebben; 40% heeft kinderen, en dat zijn er gemiddeld bijna drie (2,9). Van de autochtone Nederlanders heeft twee derde kinderen, en gemiddeld zijn dat er 2,25.

Tabel 2.4

Het aandeel migranten met kinderen, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten en gemiddelde aantallen)

	Afghaans (n = 514)	Iraaks (n = 484)	Iraans (n = 492)	Somalisch (n = 384)	autochtoon (n = 630)
aandeel met kinderen (%)	51	49	49	40	66
gemiddeld aantal kinderen	3,0	2,6	2,0	2,9	2,3
alle kinderen thuiswonend (%)	65	63	54	71	87
alle of sommige kinderen elders in Nederland (%)	21	25	36	14	12
alle of sommige kinderen in het buitenland (%)	15	12	11	15	1

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Voor de meerderheid geldt dat alle kinderen woonachtig zijn in het huishouden van de ondervraagden. Voor de Afghaanse, Iraakse, Somalische en autochtone Nederlanders geldt dat voor bijna twee derde of meer. Een deel van de kinderen is het huis uit en woont elders in Nederland. Daarnaast heeft 10 tot 15% van de vluchtelingen één of meer kinderen in het buitenland. De overgrote meerderheid van deze kinderen woont in het land

van herkomst. Alleen in de Iraanse groep zijn er relatief vaak kinderen die wel buiten Nederland, maar niet in Iran wonen.

2.4 Na aankomst in Nederland

De Afghaanse, Iraanse, Iraakse en Somalische Nederlanders onderscheiden zich in belangrijke mate van de vier klassieke migrantengroepen (de Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders). De vluchtelingengroepen zijn in omvang vele malen kleiner. Ook kwamen zij om andere redenen naar Nederland. Het merendeel van hen is het eigen land ontvlucht en als asielzoeker naar Nederland gekomen. Dit maakt dat zij een andere start hadden in de Nederlandse samenleving. Zo hebben zij een asielprocedure ondergaan, vaak met opvang in een asielzoekerscentrum.

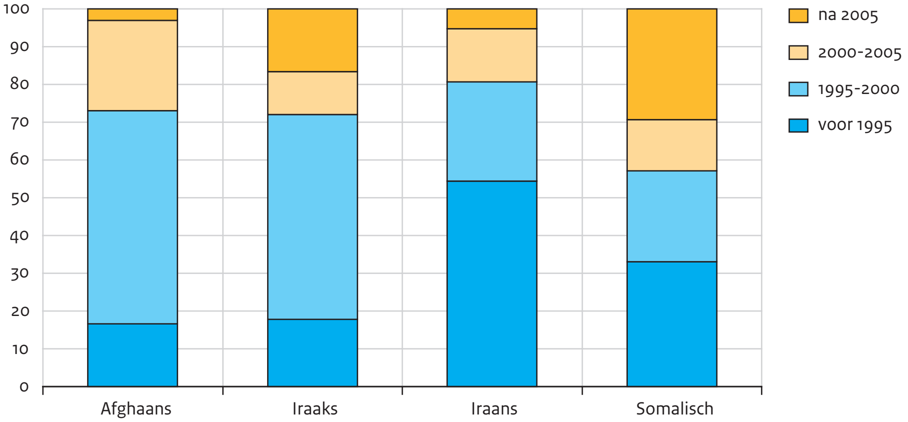
Leeftijd bij aankomst in Nederland

Personen uit de vier vluchtelingengroepen zijn twintigers als zij aankomen in Nederland. De Iraakse en Iraanse migranten zijn bij aankomst met een leeftijd van gemiddeld ruim 24 jaar het oudst, terwijl de migranten van Somalische herkomst bij aankomst gemiddeld jonger dan 20 jaar zijn. Dit laatste hangt samen met het hoge aandeel alleenstaande minderjarige vreemdelingen (amv's) onder de Somalische migranten. De Afghaanse migranten zitten met 22,5 jaar tussen deze groepen in.[11]
Hoewel de personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst uit landen komen met een aanzienlijk jongere bevolkingsopbouw dan die van Nederland, duidt hun gemiddelde leeftijd bij aankomst ook nog op iets anders. Het betekent dat een selecte groep mensen in de bloei van hun leven zich genoodzaakt voelt om te vertrekken en tevens over mogelijkheden beschikt – zoals financiële middelen, sociale contacten, maar ook bijvoorbeeld lichamelijke gezondheid – om naar een westers land te gaan en daar een nieuw bestaan op te bouwen.
Wat betreft het moment van immigratie is er nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen, in tegenstelling tot de klassieke migrantengroepen. Vooral bij de Turks- en Marokkaans-Nederlandse arbeidsmigranten kwamen de mannen als eerste naar Nederland, en nadat zij zich gesetteld hadden, lieten ze hun vrouw en eventuele kinderen overkomen. Bij de vluchtelingengroepen is dat niet zo; in deze groepen komt men vaak alleen naar Nederland. De verschillen tussen mannen en vrouwen in het jaar dat ze in Nederland aankwamen, zijn dan ook klein. Onder de Iraanse Nederlanders is het verschil iets meer dan een jaar en bij de andere drie groepen is het verschil kleiner dan een jaar. Van de Somalische Nederlanders arriveren de vrouwen gemiddeld wat eerder dan de mannen; bij de andere drie groepen is het andersom.

De verblijfsduur van sing'09-respondenten

Van de eerste generatie die ouder is dan 15 jaar, die ondervraagd is voor de SING'09, is de meerderheid vóór 2000 naar Nederland gekomen. Figuur 2.7 laat duidelijk zien dat van de Afghaanse en Iraakse migranten het merendeel na 1995 naar Nederland kwam, terwijl dat voor de Iraanse en Somalische migranten juist vóór 1995 gebeurde. Duidelijk is ook dat in de SING'09 de Iraanse en Somalische migranten van na 2005 zijn opgenomen.

Figuur 2.7
Verblijfsduur, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

De asielopvang

Voor de meeste asielzoekers kenmerkt de periode die ze in de asielopvang doorbrengen zich door onzekerheid en afhankelijkheid, zowel van formele organisaties als het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) en de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) als van informele contacten met medewerkers en medebewoners (Geuijen 2003). Men wacht vaak in spanning op de uitkomst van de asielprocedure, terwijl de mogelijkheden om in de nieuwe samenleving te integreren tijdens deze opvangperiode beperkt zijn. De mogelijkheden om te werken zijn beperkt,[12] evenals de mogelijkheden om onderwijs te volgen.[13] In de SING'09 is niet gevraagd naar de ervaringen tijdens de asielprocedure. Wel is bekend of en hoe lang mensen in een asielzoekerscentrum hebben verbleven.

Het merendeel van de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten kwam na aankomst in Nederland als asielzoeker in een of andere vorm van asielopvang terecht. Deze opvang heeft in de loop der jaren verschillende vormen gekend. Zo was tussen 1987 en 1994 de Regeling opvang asielzoekers (ROA) van kracht; onder deze regeling waren gemeenten verantwoordelijk voor de huisvesting van asielzoekers, en werden personen met een 'kansrijk' asielverzoek zo snel mogelijk vanuit asielzoekerscentra in reguliere woningen geplaatst. Vanaf 1994 werd de asielopvang op landelijk niveau georganiseerd door het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA). Het COA draagt sindsdien verantwoordelijkheid voor de huisvesting van asielzoekers in speciale centra en kleinere woonvormen verspreid over het land.

Gemiddeld verbleef 81% van de SING'09-respondenten ooit in de asielopvang. Er zijn hierin wel verschillen tussen de vier groepen (zie tabel 2.5). De Iraanse Nederlanders verbleven het minst vaak in de asielopvang (69%), terwijl de Somalische Nederlanders het vaakst in de asielopvang terechtkwamen (89%). Met 85% en 80% zitten de Afghaanse

respectievelijk de Iraakse Nederlanders hier tussenin. Degenen die niet in de asielopvang werden opgevangen, gaven aan bij familieleden of vrienden te hebben gewoond,[14] of zelfstandig woonruimte te hebben gevonden. Vooral onder de Iraanse Nederlanders vond een relatief groot percentage zelfstandig onderdak (12%). Dit weerspiegelt onder andere het feit dat relatief veel van hen langs een andere weg dan een asielaanvraag Nederland zijn binnengekomen, bijvoorbeeld voor studie.[15]

Tabel 2.5
Eerste opvang na aankomst, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
opvanglocatie				
asielopvang (o.a. AC, OC, AZC, AVO, ROA)	85	80	69	89
zelfstandig	5	7	12	2
bij partner	5	6	8	2
bij familie/vrienden	5	7	9	7
anders	0	1	2	0
gemiddelde verblijfsduur in asielopvang	1 jaar en 7 maanden	1 jaar en 9 maanden	2 jaar en 6 maanden	1 jaar en 6 maanden
gemiddeld aantal verhuizingen in asielopvang	1	2,5	2,7	2,3

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Niet alleen het aandeel personen dat ooit in een asielzoekerscentrum (AZC) is opgevangen verschilt per groep, ook hun gemiddelde verblijfsduur doet dat.[16] Iraanse Nederlanders zijn gemiddeld tweeënhalf jaar in een AZC opgevangen geweest. Voor personen uit Afghanistan, Irak en Somalië was deze periode aanzienlijk korter: iets langer dan anderhalf jaar. Dit verschil tussen de Iraanse Nederlanders enerzijds, en de Afghaanse, Iraakse en Somalische Nederlanders anderzijds, kan voor een deel verklaard worden doordat ze in verschillende perioden naar Nederland kwamen. Het asielbeleid en de asielopvangregelingen zijn tussen begin jaren negentig en 2010 regelmatig gewijzigd (Obdeijn en Schrover 2008; Wijkhuis et al. 2009), wat de verschillen in de gemiddelde verblijfsduur tussen de vluchtelingengroepen kan verklaren.[17]
Hoe langer iemand in de centrale asielopvang verblijft, hoe groter de kans dat bepaalde omgevingsfactoren een negatieve invloed hebben op de gezondheid. Denk hierbij aan een gebrek aan privacy en sociale marginalisatie (Bartels 2003; Laban 2003; zie ook hoofdstuk 7). Hoe langer een asielzoeker in deze situatie blijft, hoe groter de impact van deze negatieve factoren. Daarnaast kan ook het verhuizen van de ene naar de andere opvangplek bijdragen aan de onzekerheid en afhankelijkheid die een asielzoeker ervaart (Klaver en Van der Welle 2009; Kloosterboer 2009). Voor de meeste asielzoekers zijn één of meer verhuizingen tijdens de asielopvang de realiteit. Het gemiddelde

aantal verhuizingen in de opvang varieert van 2,1 voor de Somalische Nederlanders tot 2,4 voor de Iraanse Nederlanders.[18] Overplaatsingen vinden onder andere plaats omdat de toegewezen plaats in een AZC afhangt van het verloop van de procedure. Ook herstructureringen van de opvang hebben tot gevolg dat asielzoekers worden overgeplaatst. Daarnaast is het mogelijk dat een persoon op initiatief van het COA of op eigen verzoek wordt overgeplaatst naar een ander centrum.

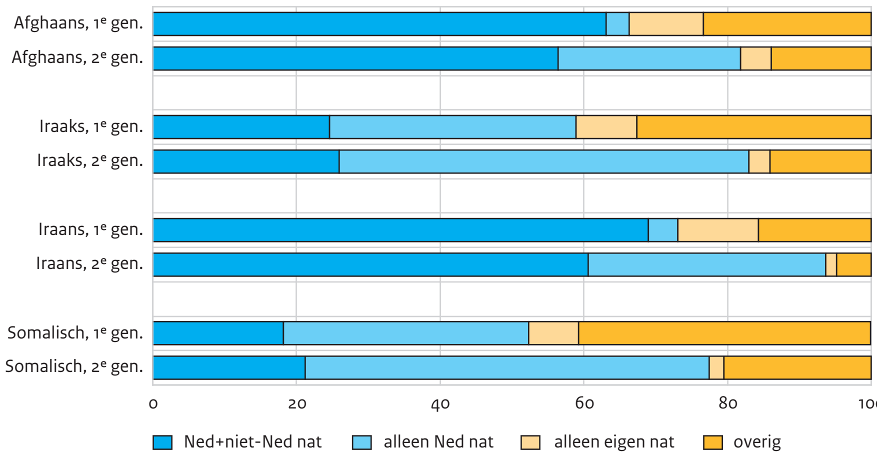
Nationaliteit

Een asielprocedure mondt al dan niet uit in de toekenning van een verblijfsstatus.[19] Deze kan van tijdelijke of permanente aard zijn, en in de loop der jaren zijn de namen van de verschillende statussen en de criteria waaronder deze worden toegekend, regelmatig gewijzigd. Met de invoering van de nieuwe Vreemdelingenwet in april 2001 worden er vier typen verblijfsstatussen onderscheiden: asiel bepaalde tijd, asiel onbepaalde tijd, regulier bepaalde tijd en regulier onbepaalde tijd. Degenen die op asielgronden toestemming krijgen om in Nederland te blijven, krijgen een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd asiel. Tot september 2003 voor drie en tegenwoordig voor vijf jaar. Als de persoon na deze periode nog steeds bescherming in Nederland nodig heeft, wordt de tijdelijke vergunning omgezet in een vergunning voor permanent verblijf. Een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd regulier wordt altijd verleend onder een beperking, bijvoorbeeld gezinshereniging, studie of arbeid in loondienst, en is afhankelijk van het type beperking geldig voor één, drie of vijf jaar. Na een verblijf van minimaal vijf jaar op basis van een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd regulier kan een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd regulier worden verstrekt, waarvoor geen beperkingen en voorschriften gelden (www.identiteitsdocumenten.nl).
Wie onder welke voorwaarden recht heeft op het Nederlanderschap is vastgelegd in de Rijkswet op het Nederlanderschap (RWN). Voor mensen die vóór 1 april 2003 een naturalisatieverzoek deden was de oude Rijkswet op het Nederlanderschap (RWN) van kracht; sindsdien geldt de nieuwe RWN. In grote lijnen is het zo dat personen die beschikken over een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd, na vijf jaar legaal verblijf in Nederland het Nederlanderschap kunnen krijgen. Zij moeten hiervoor wel aan bepaalde voorwaarden voldoen, zoals geen crimineel verleden hebben en voldoende ingeburgerd zijn. Dit houdt in dat ze geslaagd moeten zijn voor een inburgeringsexamen en alle onderdelen, waaronder mondelinge en schriftelijke beheersing van de Nederlandse taal, op niveau 2 gehaald moeten hebben. Voor partners en kinderen vanaf 16 jaar geldt een termijn van drie jaar, terwijl kinderen onder de 16 jaar, onder voorwaarden, direct met de ouders kunnen meenaturaliseren.
Sinds 1997 is een voorwaarde voor verkrijging van het Nederlanderschap ook dat iemand afstand doet van zijn of haar oorspronkelijke nationaliteit. Of dit ook daadwerkelijk gebeurt, is echter mede afhankelijk van de wetgeving in het land waarvan men de nationaliteit heeft; in sommige landen is het onmogelijk afstand te doen van de nationaliteit of worden hieraan strenge voorwaarden gesteld. Daarom zijn in de Nederlandse wet uitzonderingen geformuleerd op het afstandsbeginsel, zoals voor personen met een asielvergunning. Van hen kan niet verlangd worden dat zij contact opnemen met de autoriteiten van het land van herkomst (Vluchtweb 2005).

Het is geen verplichting om het Nederlanderschap aan te nemen; toch hebben veel vluchtelingen de Nederlandse nationaliteit. De mate waarin personen uit de vier vluchtelingengroepen over het Nederlanderschap beschikken, verschilt onderling nogal (zie figuur 2.8). In alle vier de groepen heeft meer dan de helft van de mensen de Nederlandse nationaliteit, waarbij vooral de Iraanse en Afghaanse Nederlanders opvallen. Zij combineren de Nederlandse nationaliteit vaak met de nationaliteit van het land van herkomst, net als de Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Zij kunnen nauwelijks afstand doen van de eigen nationaliteit bij het aannemen van de Nederlandse nationaliteit. Maar ook het feit dat de Iraanse Nederlanders gemiddeld eerder naar Nederland kwamen – en voor een belangrijk deel nog vóór het afstandsbeginsel in 1997 van kracht werd – kan ertoe hebben bijgedragen dat het aandeel personen met een dubbele nationaliteit in die groep aanzienlijk groter is dan onder de andere drie vluchtelingengroepen. De Iraakse en Somalische Nederlanders hebben vaker juist alleen de Nederlandse nationaliteit, maar aanzienlijk minder vaak dan de Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders, die bijna allemaal uitsluitend over de Nederlandse nationaliteit beschikken. Ook hebben mensen in deze groepen nog relatief vaak een (in de statistieken) onbekende of geen nationaliteit (categorie 'overig').

Figuur 2.8

Nationaliteit, naar etnische herkomst, eerste generatie, 2008 (in procenten)

Bron: CBS (StatLine)

De redenen om de Nederlandse nationaliteit aan te nemen, verschillen tussen de vier groepen daarentegen niet veel, zoals blijkt uit tabel 2.6. Gemiddeld noemt bijna de helft van alle personen met de Nederlandse nationaliteit emotioneel getinte redenen als belangrijkste motivatie voor deze stap. Het Nederlanderschap is voor hen in de eerste plaats een uitdrukking van het 'erbij horen' en ook letterlijk hun stem willen laten gelden. Iets minder dan een kwart van elke groep noemt in de eerste plaats juist

praktische redenen voor het aannemen van de Nederlandse nationaliteit. Zo was het feit dat zij niet over andere identiteitspapieren beschikten voor bijna een op de zes Afghaanse en Iraakse Nederlanders, en voor een kwart van de Somalische Nederlanders de belangrijkste reden om het Nederlanderschap aan te vragen. Over het algemeen namen Iraanse Nederlanders het Nederlanderschap gemiddeld vaker aan om emotionele redenen en gemiddeld minder vaak om praktische redenen, terwijl dit voor de Somalische Nederlanders juist andersom is. Daarnaast is er nog een grote groep voor wie de verkrijging van het Nederlanderschap geen bewuste keuze was. Ongeveer een kwart van de mensen in alle vier de groepen noemt het aannemen van de Nederlandse nationaliteit een proces dat 'vanzelf ging', bijvoorbeeld omdat het door de ouders werd geregeld.

Tabel 2.6
Belangrijkste reden om voor de Nederlandse nationaliteit te kiezen, naar etnische herkomst, eerste generatie, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
omdat ik in Nederland woon / erbij hoor /kan stemmen	46	49	53	42
werk / sociale zekerheid / veiligstellen Nederlandse nationaliteit van de kinderen	12	10	12	10
noodzaak, geen andere papieren	16	17	11	23
geen keuze: ging vanzelf / is door ouders geregeld	27	25	24	24

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

2.5 Conclusie

Vanaf de jaren tachtig kwamen de eerste mensen van Iraanse en Somalische afkomst naar Nederland, in de jaren negentig gevolgd door Afghaanse en Iraakse Nederlanders. Zij vormen de vier grootste vluchtelingengroepen in Nederland. Vanaf de eeuwwisseling stagneerde de immigratie, mede vanwege een verscherpt vreemdelingenbeleid. Alleen voor Irakezen en Somaliërs uit bepaalde delen van hun land werd in dit decennium een uitzondering gemaakt; hun asielaanvragen werden in het kader van een categoriaal beschermingsbeleid niet individueel beoordeeld. In deze twee groepen kwamen de afgelopen tien jaar verhoudingsgewijs meer asielmigranten naar Nederland, terwijl de Afghaanse en Iraanse Nederlanders vaker om andere redenen (gezin of in mindere mate studie) naar Nederland kwamen. Omdat de vluchtelingengroepen relatief jong zijn, is de aanwas door geboorte groter dan onder de autochtone bevolking. De tweede generatie is echter nog te jong om aan de SING'09 te hebben deelgenomen.
Hoewel de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders de vier grootste vluchtelingengroepen van Nederland vormen, zijn de klassieke migrantengroepen aanzienlijk groter. Ook hebben deze, vanwege hun andere migratiegeschiedenis, een andere start gehad na aankomst in Nederland. Aangezien de overgrote meerderheid van de vluchtelingengroepen inderdaad als asielzoeker naar Nederland kwam, heeft ook een

grote groep in de asielopvang gezeten. In de gemiddeld één à twee jaar dat iemand in de asielopvang verblijft, maakt hij gemiddeld ruim twee verhuizingen mee naar een andere locatie.

Noten

1 Hierin is iedereen meegeteld die zelf in een van deze landen is geboren, of waarvan minstens een van de ouders in deze landen is geboren (het zogenoemde geboortelandcriterium). Al deze mensen hebben een verblijfsstatus, zijn tot Nederlander genaturaliseerd, of zijn asielzoekers die langer dan een half jaar in Nederland zijn of buiten een centrale opvang wonen en staan ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA).

2 In deze paragraaf wordt iedereen meegerekend die aan de definitie uit noot 1voldoet.

3 Tussen 2005 en 2009 gold er een categoriaal beschermingsbeleid voor asielzoekers uit sommige delen van Somalië, en tussen 2002 en 2009 voor asielzoekers uit het zuiden en midden van Irak.

4 In tegenstelling tot uitgeprocedeerde asielzoekers hebben vluchtelingen met een status vaak weinig reden om Nederland te verlaten. Voor terugkeer naar het land van herkomst zien velen van hen geen mogelijkheid, als de situatie in hun land van herkomst niet is verbeterd. Anderen vertrekken om zich in een ander land dan het land van herkomst te vestigen, zoals een grote groep Somalische Nederlanders in de jaren negentig deed. In hoofdstuk 10 gaan we uitgebreider in op de wensen en plannen van de ondervraagden uit sing'09 om Nederland te verlaten.

5 Deze gegevens zijn gebaseerd op de in- en uitschrijvingen in de Gemeentelijke Basisadministratie (gba). Hierin staat iedereen ingeschreven die met een geldige verblijfsstatus in Nederland verblijft. Daarnaast zijn ook asielzoekers die langer dan zes maanden in Nederland verblijven en nog in afwachting zijn van de beslissing over hun asielaanvraag verplicht zich in te schrijven. Ook asielzoekers die buiten de centrale opvang wonen, zijn verplicht zich in te schrijven in de gba.

6 Dit zijn de motieven zoals geregistreerd door de Immigratie en Naturalisatiedienst (ind). Deze informatie is alleen bekend over immigranten die niet de Nederlandse nationaliteit hadden toen zij naar Nederland kwamen.

7 Andere redenen die het cbs onderscheidt, zoals stage, au-pair en de restcategorie 'overige motieven', zijn ook in deze categorie opgenomen, maar getalsmatig erg klein.

8 Let wel, dit betreft de partners die de ondervraagden van de SING'09 ten tijde van het interview hadden.

9 Voor de partner zijn de IND-gegevens over de reden van de komst niet beschikbaar (vergelijk noot 6), maar dit is in SING'09 door de respondenten opgegeven.

10 In een zeer beperkt aantal gevallen kwam de partner wegens religieuze vervolging, wegens het ontlopen van de dienstplicht of op uitnodiging van de Nederlandse regering naar Nederland.

11 Hierbij moet worden bedacht dat de onderzoekspopulatie van de SING'09 respondenten betreft van 15 jaar en ouder. Als ook alle kinderen in de steekproef waren opgenomen, zou de gemiddelde leeftijd dus nog een stuk lager liggen.

12 Zo beperkten de mogelijkheden om te werken zich aanvankelijk tot het verrichten van twaalf weken arbeid per jaar, voor asielzoekers die langer dan een half jaar in de procedure waren. Per 2008 zijn de mogelijkheden verruimd tot maximaal 24 weken per jaar (Besluit uitvoering Wet arbeid vreemdelingen).

13 Asielzoekers kunnen beperkt les krijgen in de Nederlandse taal. Een asielzoeker van wie de asielaanvraag is afgewezen, mag geen taalles meer volgen. Wel geldt voor kinderen tot 18 jaar het recht op onderwijs (Kloosterboer 2009).

14 Er kan in deze gevallen ook sprake zijn van 'administratieve plaatsing': een asielzoeker verblijft dan buiten de opvang bij (eerstegraads)familieleden of om medische redenen, maar ontvangt wel Rva-verstrekkingen (Regeling verstrekking asielzoekers), te weten een financiële bijdrage en ziektekostenverzekering (Vluchtweb 2009). Daarnaast voorzag het Zelfzorgarrangement eind jaren negentig en begin deze eeuw in de mogelijkheid om bij familie of vrienden te verblijven met behoud van de Rva-toelage.

15 Het kan ook zijn dat er in deze groep gemiddeld meer mensen waren die de financiële mogelijkheden bezaten om hun eigen huisvesting te regelen, al dan niet met ondersteuning van de Rva-verstrekkingen (zie noot 13).

16 De gemiddelde verblijfsduur betreft alle personen die in de asielopvang hebben verbleven. Dit kunnen ook personen zijn die op uitnodiging zijn gekomen en personen die in het kader van gezinshereniging zijn gekomen en nog een tijdje in de opvang hebben verbleven in afwachting van uitplaatsing naar een reguliere woning.

17 De gemiddelde duur van het verblijf in de opvang is niet goed te vergelijken met cijfers die het COA verstrekt (VluchtelingenWerk Nederland 2009). Immers, in SING'09 zijn (bijna) alleen personen ondervraagd die hun asielaanvraag succesvol hebben ingediend, terwijl de cijfers van het COA de verblijfsduur van alle asielzoekers laat zien.

18 Ter vergelijking: een survey door Regioplan in opdracht van VluchtelingenWerk Nederland onder een enigszins selecte groep van 473 vluchtelingen gaf een gemiddeld aantal verhuizingen in de opvang van 2,5 (Klaver en Van der Welle 2009).

19 Indien er geen verblijfsstatus wordt toegekend, dient de asielzoeker Nederland te verlaten.

Literatuur

Bartels, K. (2003). Gezondheidstoestand. In: R. Grotenhuis (red.). *Organisatie van de zorg* (p. 115-160). Utrecht: Pharos.

Geuijen, K. (2003). Asielbeleid en maatschappelijke context. In: R. Grotenhuis (red.), *Van pionieren tot verankeren* (p. 9-46). Utrecht: Pharos.

Klaver, J. en Van der Welle, I. (2009). *VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2009*. Amsterdam: VluchtelingenWerk Nederland.

Kloosterboer, K. (2009). *Kind in het centrum. Kinderrechten in asielzoekerscentra*. Den Haag: UNICEF Nederland.

Laban, K. (2003). *Psychiatrische problematiek onder Irakese asielzoekers* (voordracht gehouden op het congres 'Allochtoon dus ongezond?' van ZonMw, op 26 juni 2003 te Rotterdam).

Moors, J.A., E. van den Reek-Vermeulen en M. Siesling (2009). *Voedingsbodem voor radicalisering bij kleine etnische groepen in Nederland. Een verkennend onderzoek in de Somalische, Pakistaanse, Koerdische en Molukse gemeenschappen.* Tilburg: IVA.

Obdeijn, H. en M. Schrover (2008). *Komen en gaan*. Amsterdam: Bert Bakker.

Reek, Esther W.A. van en Adan Igeh Hussein (2003). *Somaliërs op doorreis. Verhuisgedrag van Nederlandse Somaliërs naar Engeland.* Tilburg: Wetenschapswinkel Universiteit van Tilburg.

VluchtelingenWerk Nederland (2009). *Vluchtelingen in getallen.* Amsterdam: VluchtelingenWerk Nederland.

Wijkhuis, Vina, Mariska Kromhout, Henrieke Wubs en Roel Jennissen (2009). Asielmigratie. In: WODC (red.), *Migratie naar en vanuit Nederland. Een eerste proeve van de Migratiekaart*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC).

Geraadpleegde websites

www.identiteitsdocumenten.nl, geraadpleegd op 23 augustus 2010.
Vluchtweb (2005). *Introductie naturalisatie. Oude RWN Algemeen*, april 2005.
Vluchtweb (2009). *Introductie opvangvormen*, oktober 2009.

3 Inburgering en taal

Jaco Dagevos (SCP) en Arend Odé (Regioplan)

3.1 Over inburgering en kennis van de Nederlandse taal

Dit hoofdstuk gaat over inburgering en de beheersing van de Nederlandse taal. De verplichte inburgering bestaat reeds sinds de jaren negentig van de vorige eeuw. Hoewel het wettelijk kader diverse keren is veranderd (waarover meer in § 3.2), is de doelstelling steeds in grote lijnen dezelfde gebleven, namelijk het bevorderen van de integratie via de verbetering van de kennis van de Nederlandse taal. Beide onderwerpen – inburgering en taal – komen in dit hoofdstuk aan bod.
Allereerst geven we een korte historische schets van het inburgeringsbeleid in Nederland. Daarna bekijken we welk aandeel van de vluchtelingen een inburgeringscursus heeft gevolgd. Bij degenen die dit niet hebben gedaan, is informatie verzameld over de redenen daarvan. Bij degenen die wel een inburgeringscursus hebben gevolgd, kijken we naar hun tevredenheid over de cursussen. Ook rapporteren we over hun inschatting van het rendement van de inburgering voor de beheersing van het Nederlands, de sociale contacten en het vinden van werk. Vervolgens gaan we in op de mate waarin vluchtelingen het Nederlands beheersen en deze taal in de thuissituatie (met partner en kinderen) ook daadwerkelijk spreken. Tot slot komt de informatie over het volgen van de inburgeringscursus en de beheersing van de Nederlandse taal bij elkaar. Dan onderzoeken we of deelname aan een inburgeringscursus een positief effect heeft op de beheersing van het Nederlands.

3.2 Inburgering in Nederland: een korte historische schets

De noodzaak tot inburgering werd al enkele decennia geleden door de overheid onderkend (Odé en De Vries 2010). Het zou echter tot 1998 duren voordat de wettelijke plicht tot inburgering een feit was. Tot die tijd bestond er in veel gemeenten weliswaar de mogelijkheid om de Nederlandse taal te leren, maar geschiedde dit uitsluitend op vrijwillige basis. Op dit uitgangspunt van vrijwilligheid bestond echter een belangrijke uitzondering: vanaf 1996 was namelijk de Regeling inburgering nieuwkomers van kracht, die bepaalde dat aan nieuw ingezetenen met een bijstandsuitkering een verplichtend taalaanbod moest worden gedaan. Hieronder schaarden zich ook veel vluchtelingen (Cornelis et al. 1997). We kunnen dus stellen dat vluchtelingen, in elk geval degenen met een bijstandsuitkering, vanaf 1996 deel hebben kunnen nemen aan een inburgeringscursus.

Op 30 september 1998 maakte de voornoemde regeling plaats voor de Wet inburgering nieuwkomers (Win). Hiermee kregen grote groepen migranten voor het eerst te maken met een verplichtend aanbod. Het doel van de Win was dat alle nieuwkomers een bepaald niveau van zelfredzaamheid in de Nederlandse samenleving zouden bereiken.

Hiertoe werd deze groep verplicht om een inburgeringsprogramma te volgen, dat draaide om het leren van de Nederlandse taal en het verwerven van een eerste inzicht in de Nederlandse samenleving. De doelgroep van de Win was precies omschreven. Samengevat ging het om twee verschillende groepen: 1) nieuwkomers die als vreemdeling in het bezit waren van een verblijfsvergunning en 2) Nederlanders die zich voor het eerst vanuit het buitenland in Nederland kwamen vestigen. De inburgeringsplicht gold overigens niet voor vreemdelingen en Nederlanders die gebruikmaakten van het door het EG-recht toegekende recht van vrij personenverkeer.

In de praktijk betekende deze afbakening dat alle gezins- en asielmigranten die na 1998 naar Nederland kwamen tot de doelgroep van het inburgeringsbeleid werden gerekend.[1] Deze inburgeraars kregen van de gemeenten een aanbod waarvan zowel de verwerving van taal als van kennis van de Nederlandse samenleving (dat toen nog Maatschappij Oriëntatie werd genoemd) deel uitmaakte. De gemeenten boden de inburgeraars ook trajectbegeleiding, veelal gericht op het voorkomen van verzuim en uitval. Een beperktere groep inburgeraars, vooral vluchtelingen, kreeg eveneens maatschappelijke begeleiding, meestal om hen wegwijs te maken in de lokale gemeenschap. Gemeenten kochten deze begeleiding in bij organisaties als VluchtelingenWerk.

De Win hield in 2007 op te bestaan. Dit hing in belangrijke mate samen met de politieke wens om een nieuw en aangescherpt inburgeringsbeleid te gaan voeren (Klaver en Odé 2009). Deze ambitie kreeg gestalte in de Wet inburgering (Wi), die per 1 januari 2007 van kracht werd. Het doel van de inburgeringsplicht is dat migranten sneller en beter integreren in de Nederlandse samenleving. Voldoende kennis van de Nederlandse taal en samenleving wordt hiervoor als onontbeerlijk gezien. De Wi schrijft voor dat alle vreemdelingen die hier verblijven en die niet afkomstig zijn uit een van de EU/EER-lidstaten binnen drieënhalf jaar en met succes een inburgeringsexamen moeten afleggen.[2] De algemene inburgeringsplicht geldt voor alle vreemdelingen en dus ook voor de asielmigranten die in deze rapportage centraal staan.[3] De Wet inburgering buitenland (Wib) is niet op deze groep van toepassing. Asielmigranten hoeven dus geen basistoets inburgering in het land van herkomst af te leggen. Zij worden voor het eerst met de inburgeringsplicht geconfronteerd na verlening van de vluchtelingenstatus in Nederland.[4] De Wi is gebaseerd op de idee van een minder regisserende overheid en een hogere mate van individuele zelfredzaamheid. Van de inburgeraars wordt dan ook verwacht dat zij zelf het voortouw nemen in het vervullen van hun inburgeringsplicht. Toch heeft deze beleidswijziging voor vluchtelingen minder vergaande consequenties gehad. Ook onder de Wi krijgen zij namelijk nog altijd een inburgeringscursus van de gemeente aangeboden. Vluchtelingen hoeven dus niet zelf op zoek te gaan naar een taalcursus. Verder is bij wet bepaald dat vluchtelingen, in tegenstelling tot andere inburgeringsplichtigen, recht hebben op maatschappelijke begeleiding. Die begeleiding maakt deel uit van het gemeentelijke inburgeringsaanbod en wordt door gemeenten veelal ingekocht bij taalaanbieders en welzijns- of maatschappelijke organisaties, zoals VluchtelingenWerk. In het kader van deze begeleiding worden vluchtelingen over tal van maatschappelijke zaken geïnformeerd. Zij krijgen desgewenst ook hulp bij individuele problemen.

Wanneer de verplichte inburgeraar niet reageert op een oproep van de gemeente, niet ingaat op het aanbod of het examen niet binnen de aangegeven termijn van drieënhalf jaar haalt, kan dit resulteren in een financiële sanctie. In het ergste geval – dat wil zeggen het herhaaldelijk niet behalen van het examen binnen de gestelde termijnen – kan deze boete oplopen tot 1000 euro. Daarnaast kan het niet voldoen aan de inburgeringsplicht verblijfsrechtelijke gevolgen hebben. Inburgeringsplichtigen die het inburgeringsexamen nog niet met goed gevolg hebben afgelegd, hebben geen recht op een verblijfsvergunning voor onbepaalde tijd. Deze groep moet dus steeds opnieuw een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd aanvragen.

Gelijktijdig met de Wi werd de Regeling vrijwillige inburgering van kracht. In het kader van deze regeling kunnen gemeenten inburgeringstrajecten aanbieden aan migranten met een taalachterstand die niet vallen onder de verplichte inburgering. In het bijzonder gaat het hier om de groep genaturaliseerde Nederlanders. Niet alle personen die inburgeringsbehoeftig zijn, kunnen dus onder de Wi worden geschaard. Niettemin bestaat ook voor migranten die niet verplicht kunnen worden tot inburgeren een dringende maatschappelijke noodzaak en een breed gedragen politieke wens om de kennis van de Nederlandse taal te vergroten.
De Regeling vrijwillige inburgering verschaft gemeenten een instrument om ook bij vrijwillige inburgeraars de taalachterstand te verminderen. Ten aanzien van de groep vluchtelingen zullen alleen diegenen die tot Nederlander zijn genaturaliseerd tot de groep van vrijwillige inburgeraars behoren. Waarschijnlijk zijn dit alleen asielmigranten die al een groot aantal jaren in dit land statushouder zijn.[5] De Regeling vrijwillige inburgering is overigens per 1 januari 2010 in de Wi opgenomen en bestaat daarmee niet meer als aparte regeling.

Daarnaast gelden er twee aanvullende voorzieningen voor vluchtelingen. In 2006 is namelijk een programma voorinburgering opgezet voor verblijfsgerechtigden in de asielopvang van het COA.[6] Aan dit voorinburgeringsprogramma kan op vrijwillige basis worden deelgenomen. Het doel is verblijfsgerechtigden al in de asielopvang gelegenheid te bieden een inburgeringsniveau te bereiken dat vergelijkbaar is met dat van personen die het inburgeringsexamen in het buitenland doen (dat wil zeggen: op A1min-niveau). Hierdoor, zo is de gedachte, wordt voor hen de aansluiting gemakkelijker bij het inburgeringsaanbod dat zij van gemeenten krijgen na hun uitplaatsing. De uitvoering van dit programma is opgedragen aan het COA.[7]

Voorts is in 2009 door de voormalige minister voor Wonen, Wijken en Integratie (WWI) besloten aan asielmigranten met een verblijfsstatus een voorinburgeringsprogramma op een iets hoger taalniveau aan te bieden. Dit programma is bedoeld voor verblijfsgerechtigden die al langer in de centrale opvang verblijven en over een zodanige kennis van de Nederlandse taal en de Nederlandse samenleving beschikken, dat zij al in de asielopvang en vóór hun uitplaatsing naar een gemeente kunnen deelnemen aan een voorinburgeringsprogramma dat opleidt voor het A1plus-niveau. Ook voor dit programma geldt dat deelname vrijwillig is. Het A1plus-programma wordt door het COA

uitgevoerd en kan gevolgd worden na deelname aan het voornoemde programma op A1min-niveau.

Het inburgeringsbeleid bestaat dus al geruime tijd. Wel is de opzet enige malen veranderd. Om die reden maken we in het vervolg van dit hoofdstuk regelmatig onderscheid tussen de periodes waarin de kandidaten met de inburgering zijn gestart. Onderscheiden worden de periode vóór de Win (met de inburgering gestart vóór 1998), de periode van de Win (1998-2006) en de periode van de Wi (vanaf 2007).

3.3 Deelname, tevredenheid en inschatting van de opbrengsten van inburgering

Ongeveer de helft van de leden van de onderzochte vluchtelingengroepen heeft geen inburgeringsprogramma gevolgd. Sommigen kwamen vóór 1998 naar Nederland, toen er nog geen landelijk inburgeringsbeleid bestond, en weer anderen kwamen hier op jonge leeftijd. Niet iedereen van de onderzochte leden van deze groep valt dus in de doelgroep van de inburgering. Als we ons beperken tot degenen die als volwassene (18+) in 1998 of daarna in Nederland zijn komen wonen[8], dan is het beeld anders (zie tabel 3.1). Dan heeft namelijk de helft wel een inburgeringsprogramma gevolgd, is bijna een kwart (23%) daar nu mee bezig en heeft ruim een kwart (27%) geen inburgeringsprogramma gevolgd. Vooral personen van Iraanse origine hebben vaak geen inburgeringsprogramma gevolgd. Onder degenen van Somalische origine is een groot aandeel (40%) bezig met de inburgering.

Tabel 3.1
Deelname aan inburgeringsprogramma, personen die na 1998 in Nederland zijn komen wonen en die bij aankomst 18 jaar of ouder waren, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	inburgeringsprogramma gevolgd	nu mee bezig	niet gevolgd
totaal	50	23	27
Afghaans	61	14	25
Iraaks	54	24	22
Iraans	47	12	42
Somalisch	38	40	21

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Aan degenen die geen inburgeringsprogramma hebben gevolgd, is gevraagd naar de belangrijkste reden hiervoor (tabel 3.2). Een derde van de ondervraagden noemt als reden dat er ten tijde van de vestiging in Nederland geen inburgeringsprogramma was of dat zij toen niet inburgeringsplichtig waren. Voor hen bestonden toen wel degelijk verplichte inburgeringsprogramma's. Uit de evaluatie van de beginjaren van de Win (Regioplan 2002) blijkt evenwel dat bijna een kwart van de kandidaten die in de beginjaren van de verplichte inburgering daartoe werden opgeroepen, nooit aan een traject is begonnen. Gesteld wordt dat een deel van deze personen onvoldoende doordrongen

was van het verplichte karakter van de inburgering. Zij kwamen dan ook niet opdagen voor het gemeentelijke intakegesprek. Daarnaast hebben veel vluchtelingen om medische of psychische redenen een ontheffing gekregen; zij zijn in het verleden dus wel door de gemeente opgeroepen, maar dit heeft niet geresulteerd in verdere stappen om in te burgeren. Overigens wordt deze reden door degenen die onder de werking van de Wi in Nederland zijn komen wonen, dat wil zeggen vanaf het jaar 2007, minder vaak genoemd. Ongeveer de helft van deze niet ingeburgerde vluchtelingen wacht op een oproep of aanbod van de gemeente.

Tabel 3.2
Reden voor niet-deelname aan inburgeringsprogramma, personen die na 1998 in Nederland zijn komen wonen en die bij aankomst 18 jaar of ouder waren, naar het jaar dat men in Nederland is gaan wonen, 2009 (in procenten)

	totaal	na 2007 (n = 72)
geen inburgeringsprogramma/-plicht	33	14
nooit oproep gehad	17	26
op wachtlijst / wacht op aanbod gemeente	7	25
geen tijd, geen zin	3	1
volgde andere (taal) cursus / niet nodig, kreeg extra begeleiding / taalles op school	19	8
andere reden	21	25

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Ongeveer 20% van degenen die geen inburgeringsprogramma hebben gevolgd, geeft als reden dat een inburgeringsprogramma voor hen niet nodig was, omdat ze extra begeleiding en taalles kregen op school. Mogelijk gaat het hier om deelnemers aan taallessen van ROC's. De lessen in het Nederlands als tweede taal waren in feite inburgeringscursussen, maar konden ook worden beschouwd als een van de modules die men in het kader van de volwasseneneducatie volgde. Hier is dus mogelijk sprake van een zekere begripsverwarring. Deze verwarring kan zijn vergroot doordat de huidige eisen die aan inburgering worden gesteld, sterk afwijken van de inspanningsverplichtingen uit het verleden (vóór 2007). Daarnaast kan het zijn dat een deel van de schoolgaande nieuwkomers een eigen inschatting van de taalvaardigheid maakte en op grond daarvan besliste om niet deel te nemen aan de inburgering. Ongeveer een vijfde noemt andere redenen voor niet-deelname. De reden 'geen tijd of geen zin' wordt door bijna niemand genoemd, maar hier kan niet worden uitgesloten dat bij de beantwoording sociale wenselijkheid een rol heeft gespeeld.

Oordelen van inburgeraars

Aan degenen die een inburgeringscursus hebben gevolgd, is gevraagd hoe zij hierover oordelen. Er is een algemene tevredenheidsvraag gesteld en er is een aantal stellingen voorgelegd over de betekenis van het inburgeringsprogramma voor onder meer de beheersing van het Nederlands en het vinden van werk.

Over het geheel genomen zijn de meesten die een inburgeringsprogramma hebben gevolgd (zeer) tevreden over het genoten aanbod (tabel 3.3). Dit geldt nog het meest voor personen van Somalische origine, van wie hierover bijna 90% (zeer) tevreden is. De inburgeraars van Iraanse komaf zijn in vergelijking met leden van de andere groepen hierover het minst vaak tevreden (60%). Afghaanse en Iraakse inburgeraars nemen een tussenpositie in; ruim driekwart van hen is (zeer) tevreden met het gevolgde inburgeringsprogramma.

Tabel 3.3
Oordelen over het inburgeringsprogramma, personen die het inburgeringsprogramma hebben gevolgd, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten[a])

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
algemene tevredenheidsvraag				
% (zeer) tevreden	77	78	60	88
Nederlands is verbeterd	83	73	65	84
gemakkelijker om werk te vinden	48	44	45	58
meer mensen leren kennen	78	73	66	80
beter inzicht in hoe het werkt in Nederland	79	76	67	79
Nederlands leerde ik sneller in dagelijks leven dan in inburgeringsprogramma	63	62	66	68

a Percentages (helemaal) mee eens, met uitzondering van algemene tevredenheidsvraag: percentages (zeer) tevreden.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Deze rangorde van groepen zien we over het geheel genomen ook terug bij de antwoorden op de stellingen. Inburgeraars vinden dat het inburgeringsprogramma vooral een bijdrage heeft geleverd aan de verbetering van hun Nederlands, de opbouw van een sociaal netwerk en het inzicht in hoe het in Nederland reilt en zeilt. De betekenis voor het vinden van werk wordt aanzienlijk lager ingeschat. Minder dan de helft van de inburgeraars van Iraanse, Iraakse en Afghaanse origine is van mening dat de inburgering ertoe heeft geleid dat men gemakkelijker werk heeft gevonden. Bij de Somalische inburgeraars ligt dit aandeel wat hoger. Circa twee derde van de inburgeraars onderschrijft de stelling dat in het dagelijkse leven de Nederlandse taal sneller wordt geleerd dan in het inburgeringsprogramma. Het inburgeringsprogramma is volgens velen dus een belangrijke stap in het leren van het Nederlands, maar uiteindelijk vindt dit toch vooral plaats in het dagelijks leven.

Analyse tevredenheid inburgering

Om te begrijpen waar de verschillende oordelen over de inburgering mee samenhangen, is een analyse uitgevoerd.[9] Daartoe is een schaal gemaakt die bestaat uit de items zoals gepresenteerd in tabel 3.3, met uitzondering van het laatste item ('Nederlands leerde ik sneller in het dagelijks leven dan in het inburgeringsprogramma').[10] De schaal loopt

van 1 (ongunstig oordeel) tot en met 5 (gunstig oordeel over inburgering). De tabel met de analyse-uitkomsten is te vinden in internetbijlage B3.1, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport.
Een eerste bevinding is dat de in het model opgenomen factoren (etnische groep, geslacht, afronding inburgering met diploma, periode waarin men is gestart met de inburgering, verblijfsduur, leeftijd komst naar Nederland, opleiding en gezondheid) maar een geringe verklaring vormen voor de verschillen in tevredenheid over inburgering. Er zijn kennelijk andere factoren in het geding.

Uit de analyse blijkt verder dat personen van Iraanse komaf het minst te spreken zijn over het gevolgde inburgeringsprogramma. Dit beeld kwam ook hiervoor al naar voren en blijft dus bestaan nadat rekening is gehouden met de in het model opgenomen factoren. Mannen en vrouwen verschillen niet in hun oordeel over inburgering. Degenen die wel aan de inburgering zijn begonnen, maar deze niet met succes hebben afgerond, zijn duidelijk meer ontevreden over het programma dan degenen die dit wel hebben gedaan of nog bezig zijn. Inburgering heeft kennelijk bij deze 'drop-outs' niet aan de verwachtingen voldaan.
Er blijken geen verschillen te bestaan tussen degenen die onder de verschillende stelsels aan inburgering zijn begonnen. Degenen die vóór de periode van de Win, in de periode van de Win of in de periode van de Wi hun inburgering zijn gestart, verschillen qua tevredenheid niet of nauwelijks van elkaar. Ook de verblijfsduur en de leeftijd waarop men naar Nederland is gekomen, houdt geen verband met het oordeel over het gevolgde inburgeringsprogramma. Wel zijn degenen die langer in de opvang hebben gezeten, minder te spreken over het inburgeringsprogramma dan degenen die korter in de opvang verbleven.

Verder zijn hoger opgeleiden meer gematigd in hun oordeel over inburgering dan lager opgeleiden. Mogelijk hebben zij naar hun mening minder aan de inburgering gehad. Bekend is dat hoger opgeleiden vaak klachten hebben over de samenstelling van de groep met wie ze hun programma volgen (Brink et al. 2009; Klaver en Van Oranje 2009; Brink 2010). Die is naar hun mening vaak te gemêleerd qua opleidingsachtergrond. Inburgeraars die in Nederland onderwijs hebben gevolgd zijn positiever gestemd over de inburgering dan degenen die geen of uitsluitend in het land van herkomst onderwijs hebben gevolgd. Misschien is voor die laatste categorie het verschil te groot tussen de eigen kennis en de kennis die op de inburgeringscursus wordt aangeboden. Een andere belangrijke factor is de gezondheid: degenen met een slechte (ervaren) gezondheid zijn kritischer over de inburgering dan degenen met een betere gezondheid. Mogelijk houdt dit verband met hun hogere kans de inburgering niet met goed gevolg af te sluiten (zie verder in dit hoofdstuk).

De analyse wijst – alles bijeengenomen – op een aantal categorieën asielmigranten die minder tevreden zijn over de inburgering. Het gaat om lager opgeleiden en personen die geen of alleen in het land van herkomst een opleiding hebben gevolgd. Onder deze categorie vallen ook vaak personen die de inburgering niet met een aantoonbaar

resultaat afronden (zie volgende alinea). Drop-outs en personen met een slechte (ervaren) gezondheid zijn eveneens minder te spreken over de inburgering. Daarnaast zijn hoger opgeleiden vaker ontevreden. Het lijkt er derhalve op dat de inburgering vooral aansluit op een brede middencategorie, maar dat er voor zowel lager als voor hoger opgeleiden redenen zijn om minder gunstig te oordelen over de inburgering.

Wie rondt het inburgeringsprogramma succesvol af?

Van degenen die een inburgeringsprogramma hebben gevolgd, is bekend of ze dit met een verklaring of diploma hebben afgerond. Van de personen van Somalische origine sluit 71% het inburgeringsprogramma succesvol af. Bij de andere groepen ligt dit aandeel hoger. Bij de Afghaanse Nederlanders rondt 82% de inburgering met een diploma of getuigschrift af, bij de Iraakse Nederlanders gaat het om 79% en bij de Iraanse Nederlanders om 78%. Multivariate analyse laat zien dat deze verschillen tussen groepen wegvallen wanneer wordt gecontroleerd voor verschillen in kenmerken (tabel B3.2 in internetbijlage).

Het opleidingsniveau blijkt van groot belang: hoger opgeleiden slagen er aanzienlijk vaker in dan lager opgeleiden om de inburgering met goed gevolg af te ronden. Het zijn vooral de migranten die geen opleiding hebben gevolgd die een gerede kans hebben om de inburgering zonder aantoonbaar resultaat af te ronden. Dit zou kunnen betekenen dat de inburgering voor deze categorie feitelijk te moeilijk is. Ook degenen die alleen in Nederland een opleiding hebben gevolgd, maken de inburgering vaak niet af. Misschien haken zij voortijdig af omdat het inburgeringsprogramma voor hen te gemakkelijk is. Verder wijst de analyse erop dat inburgeraars die gedurende de Win met inburgering zijn gestart, de cursus vaker met een verklaring of diploma hebben afgerond dan degenen die in de periode van de Wi zijn gestart.[11] Aan deze bevinding moet echter niet veel waarde worden gehecht, omdat de Wi nog maar kort van kracht is. Veel deelnemers moeten hun inburgering nog afronden. Ook met betrekking tot de kans om de inburgering succesvol af te ronden zien we weer een belangrijk effect van gezondheid: degenen met een slechte (ervaren) gezondheid lopen een groter risico om voortijdig met de inburgering te stoppen.

Eerste conclusies over inburgering

Deelnemers aan inburgeringsprogramma's zijn hierover overwegend positief. Ze zijn vooral te spreken over de individuele mogelijkheden als gevolg van het beheersen van de Nederlandse taal: het opdoen van sociale contacten en inzicht vergaren in de Nederlandse samenleving. Over de betekenis van inburgering voor het vinden van werk is men minder te spreken. Ook denken deelnemers dat het leren van de Nederlandse taal uiteindelijk vooral gebeurt in de dagelijkse praktijk. Minder gunstig is dat via inburgeringsprogramma's een zekere mate van afroming plaatsvindt; personen met een lage opleiding en met een zwakke (ervaren) gezondheid hebben minder kans om de inburgering met succes af te ronden. Zij zijn ook vaak minder tevreden over het gevolgde inburgeringsprogramma. Die ontevredenheid zien we ook vaker bij hoger opgeleiden, maar zij ronden de inburgering wel vaak af met aantoonbaar resultaat. Hun ontevredenheid heeft waarschijnlijk te maken met de geringe leerwinst die ze gedurende

de inburgering hebben geboekt. Inburgering lijkt dus vooral een brede middengroep goed te bedienen, maar slaagt er minder goed in om de allerlaagst opgeleiden naar een succesvolle afronding te leiden en de hoger opgeleiden tevreden te stemmen.

3.4 Beheersing en gebruik van de Nederlandse taal

Het belang van de beheersing van de Nederlandse taal voor de integratie van migranten staat nauwelijks ter discussie. Hoe eerder en beter een migrant het Nederlands beheerst, hoe gemakkelijker hij of zij kan deelnemen aan het maatschappelijk leven. Wie Nederlands spreekt, verhoogt de kansen op werk (zie bv. hoofdstuk 5) en vergemakkelijkt het contact met de samenleving, bijvoorbeeld op straat, met instanties en op de school van de kinderen. Ook is de beheersing van het Nederlands belangrijk voor het verkrijgen van een Nederlands paspoort. Dat migranten het Nederlands beheersen en de taal thuis gebruiken is bovendien gunstig voor de taalontwikkeling en schoolprestaties van hun kinderen. In deze paragraaf belichten we zowel het *gebruik* als de *beheersing* van de Nederlandse taal. Het gebruik van de Nederlandse taal wordt wel in verband gebracht met de sociaal-culturele positie van migrantengroepen (Van Tubergen en Kalmijn 2009). De beheersing van de Nederlandse taal wordt vooral gezien als hulpbron voor bijvoorbeeld de mogelijkheden op de arbeidsmarkt.

Gebruik van het Nederlands

Aan personen die deel uitmaken van een huishouden met een partner en kinderen is gevraagd of ze met hen Nederlands spreken. Aan inwonende kinderen (≥ 15 jaar) is gevraagd of zij met hun ouders Nederlands spreken. Personen van Iraanse komaf spreken relatief vaak Nederlands met hun partner. Onder personen van Afghaanse en Iraakse afkomst komt dit duidelijk minder vaak voor; bijna de helft spreekt nooit Nederlands met hun partner. Somalische Nederlanders spreken vaker Nederlands met hun partner dan personen van Iraakse en Afghaanse origine. Kijken we naar het spreken van Nederlands met de kinderen, dan is de positie van de Somalische groep nog meer uitgesproken: 43% van de Somalische ouders spreekt vaak of altijd Nederlands met de kinderen. Dit aandeel is hoger dan bij de ouders van Iraanse komaf. Het beeld dat binnen Somalische gezinnen tussen ouders en kinderen vaak Nederlands wordt gesproken, zien we terug in de antwoorden van de inwonende kinderen; in vergelijking met de andere groepen spreken zij het vaakst Nederlands met hun ouders.[12] Ook de kinderen van Iraanse origine spreken vaak Nederlands met hun ouders. Binnen Afghaanse en Iraakse gezinnen komt dit het minst vaak voor. De verschillen tussen groepen met betrekking tot het spreken van Nederlands tussen ouders en kinderen zijn betrekkelijk klein; in circa een kwart van de huishoudens van alle onderzochte groepen wordt tussen ouders en kinderen nooit Nederlands gesproken.

In vergelijking met de vier grote migrantengroepen lijken personen van Afghaanse en Iraakse origine het meest op de Turkse groep. Van de vier grote groepen spreken personen van Turkse komaf het minst vaak Nederlands met partner en kinderen. Het gebruik van de Nederlandse taal binnen het huishouden onder Iraanse Nederlanders

komt het meest overeen met dat van de Marokkaanse groep. Wanneer het gaat om het spreken van Nederlands met de kinderen geldt dit ook voor de Somalische groep, maar die groep spreekt iets minder vaak Nederlands met de partner dan personen van Marokkaanse komaf (cijfers over de vier grote migrantengroepen zijn ontleend aan Turkenburg en Gijsberts 2007).

Tabel 3.4

Gebruik van het Nederlands, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
spreekt Nederlands met partner				
vaak/altijd	11	12	30	19
soms	42	41	37	45
nooit	47	47	34	36
spreekt Nederlands met kinderen				
vaak/altijd	24	29	35	43
soms	49	42	41	35
nooit	28	29	25	22
spreekt Nederlands met ouders				
vaak/altijd	17	23	30	36
soms	55	48	50	43
nooit	29	29	21	21

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Beheersing van het Nederlands[13]

Het beeld van de Somalische groep met betrekking tot het gebruik van de Nederlandse taal is, gezien de korte verblijfsduur en de achterstand in andere domeinen, enigszins verrassend. Bedacht moet worden dat het aandeel personen met een partner of kinderen onder de Somalische Nederlanders betrekkelijk gering is. De hiervoor gepresenteerde cijfers zijn dus maar op een deel van de groep gebaseerd.

Gegevens over de beheersing van het Nederlands hebben betrekking op de hele groep (tabel 3.5). Dan zien we dat de mondelinge beheersing van het Nederlands bij personen van Somalische origine het meest overeenkomst met die van personen van Afghaanse en Iraakse komaf. Wel hebben meer Somaliërs problemen met het schrijven van het Nederlands. Dat zal ook te maken hebben met het hogere aandeel lager opgeleiden, van wie een substantieel deel nooit naar school is geweest en waarschijnlijk niet kan lezen en schrijven (zie hoofdstuk 4). Onder de Iraanse Nederlanders spelen taalproblemen het minst. Ongeveer de helft van hen heeft nooit problemen met het spreken en schrijven van het Nederlands en een nog groter aandeel heeft nooit problemen met het lezen van deze taal.

Tabel 3.5
Beheersing van het Nederlands, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
problemen met Nederlands in gesprek				
vaak/altijd	16	17	12	19
soms	43	43	38	44
nooit	41	40	50	37
problemen met Nederlands bij lezen				
vaak/altijd	19	17	12	22
soms	32	37	31	35
nooit	49	46	58	43
problemen met Nederlands bij schrijven				
vaak/altijd	25	25	20	28
soms	34	33	31	39
nooit	41	42	49	33

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

De drie items over de beheersing van de Nederlandse taal – spreken, lezen en schrijven – blijken een goede schaal te vormen (α=.87).[14] De schaal loopt van 1 tot en met 3, waarbij een hoge score een goede beheersing van de Nederlandse taal weergeeft. Voor de vier grote, klassieke migrantengroepen is op basis van dezelfde items ook een dergelijke schaal gemaakt, zodat vergelijking mogelijk is (Turkenburg en Gijsberts 2007).

Dat de taalbeheersing van de Somalische, Iraakse en Afghaanse groep dicht bij elkaar ligt, zien we terug in tabel 3.6; de gemiddelde score ligt rond de 2,2. Van de hier onderzochte groepen hebben personen van Iraanse herkomst gemiddeld de beste Nederlandse taalbeheersing. De score van de Iraanse groep ligt ongeveer op hetzelfde niveau als die van de Marokkaanse groep. De gemiddelde taalbeheersing van de Somalische, Iraakse en Afghaanse minderheden komt overeen met die van de Turkse groep. Ter vergelijking: het gemiddelde van de Surinaamse groep op deze schaal bedraagt 2,9 en van de Antilliaanse groep 2,8 (cijfers over de vier grote migrantengroepen zijn ontleend aan Turkenburg en Gijsberts 2007).

Vrouwen van Iraakse, Afghaanse en Somalische komaf beheersen het Nederlands minder goed dan de mannen uit deze groepen. Bij de Iraanse Nederlanders is er nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen. Daarnaast beheersen jongeren het Nederlands beter dan ouderen. Deze samenhang zien we bij alle groepen.
Ook het opleidingsniveau doet ertoe. Hoger opgeleiden beheersen de Nederlandse taal beter dan lager opgeleiden. De verschillen tussen degenen met een diploma in het hoger onderwijs en degenen met een diploma in het voortgezet onderwijs zijn bij de Iraakse en Iraanse Nederlanders echter niet zo groot. Bij de Afghaanse groep is de beheersing van het Nederlands zelfs in het nadeel van degenen met een diploma in het hoger onderwijs. Hier spelen waarschijnlijk andere factoren een rol, zoals het land waar

het diploma is behaald, de leeftijd waarop men naar Nederland is gekomen en de verblijfsduur. Vooral de laatste factor blijkt een belangrijke determinant te zijn: degenen die langer in Nederland zijn, beheersen het Nederlands beter dan degenen die korter in Nederland verblijven. Tegelijkertijd zien we dat bij de langverblijvenden de gemiddelde score betrekkelijk laag blijft (zo rond de 2,3/2,4). Het is dus niet zo dat degenen die lang in Nederland wonen, geen problemen meer ervaren met de Nederlandse taal.

Tabel 3.6

Beheersing van het Nederlands[a], naar etnische herkomst en enkele achtergrondkenmerken, 2009 (gemiddelde schaalscore)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
totaal	2,19	2,18	2,35	2,20
geslacht				
mannen	2,25	2,21	2,36	2,33
vrouwen	2,11	2,15	2,34	2,10
leeftijd				
15-24 jaar	2,79	2,77	2,84	2,60
25-44 jaar	2,03	2,11	2,37	2,08
45-64 jaar	1,81	1,97	2,15	1,84
opleidingsniveau				
maximaal basisonderwijs	1,65	1,81	1,72	1,84
vbo/mavo	2,21	2,19	2,17	2,36
mbo/havo/vwo	2,50	2,33	2,43	2,55
hbo/wo	2,29	2,34	2,47	2,67
verblijfsduur in Nederland				
0-4 jaar	#	1,72	1,68	1,77
5-9 jaar	2,12	2,16	2,08	1,92
10-14 jaar	2,22	2,21	2,28	2,12
≥ 15 jaar	2,33	2,32	2,45	2,44
leeftijd ten tijde van komst naar Nederland				
0-6 jaar (incl. 2e generatie)	2,92	2,92	2,94	2,94
7-12 jaar	2,81	2,79	2,77	2,69
13-18 jaar	2,46	2,51	2,65	2,34
19-24 jaar	2,03	2,12	2,39	2,00
25-30 jaar	1,92	2,07	2,27	1,87
≥ 31 jaar	1,74	1,85	1,97	1,69

a De schaal loopt van 1 (slecht) tot en met 3 (goed), bestaande uit drie taalvaardigheidsitems, namelijk spreken, lezen en schrijven.

= N < 35

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Een goede beheersing van het Nederlands blijkt vooral samen te hangen met de leeftijd waarop men naar Nederland is gekomen. Degenen die voor hun zesde levensjaar naar Nederland zijn gekomen alsmede de tweede generatie hebben een goede beheersing van het Nederlands. Tabel 3.6 laat zien dat hoe hoger de leeftijd waarop iemand naar Nederland is gekomen, des te minder de beheersing van het Nederlands. Het leren van een vreemde taal doet men het beste op jonge leeftijd. Daar komt bij dat degenen die in Nederland zijn geboren of op jonge leeftijd naar Nederland kwamen, hier hun schoolloopbaan hebben doorlopen en daarmee volop in aanraking zijn gekomen met het Nederlands.

3.5 Beheersing van de taal van het land van herkomst

Veel migranten uit de onderzochte groepen hebben moeite met het Nederlands. Dat heeft onder meer te maken met de gemiddeld korte verblijfsduur in dit land en met het feit dat velen op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen. Omgekeerd mag dus verondersteld worden dat velen de taal die in het land van herkomst wordt gesproken nog goed beheersen. Dat is ook zo. Rond de 90% van de leden van de onderzochte groepen geeft aan dat ze een gesprek kunnen volgen in de taal die in het land van herkomst wordt gesproken. De verschillen tussen de groepen zijn in dit opzicht gering, waarbij personen van Iraanse komaf zich nog het meest onderscheiden: van hen geeft 6% aan dat ze een gesprek in een taal van het land van herkomst niet kunnen volgen. Bij de andere groepen geldt dit voor 3%. Voor de Turkse, Marokkaanse en Surinaamse groepen gelden vergelijkbare cijfers – rond de 90% kan een gesprek volgen in een taal van het land van herkomst. Onder Antilliaanse Nederlanders ligt dit aandeel met 83% overigens duidelijk lager (Turkenburg en Gijsberts 2007).

Nu is een gesprek kunnen volgen nog iets anders dan de taal kunnen spreken of lezen. Daarom is gevraagd in welke mate ze deze taal beheersen. In vergelijking met leden van de andere groepen blijken Iraakse Nederlanders de herkomsttaal het best te beheersen. Dit zien we terug op alle dimensies –verstaan, spreken, lezen en schrijven. Zij rapporteren het vaakst dat ze hiermee geen problemen hebben. Personen van Iraanse komaf geven weliswaar naar verhouding vaak aan dat ze problemen hebben met het verstaan en spreken van de herkomsttaal, maar zij hebben minder vaak problemen met het lezen en schrijven van de herkomsttaal dan de Afghaanse en Somalische Nederlanders. Deze laatste twee groepen lijken op elkaar wanneer het gaat om de beheersing van de herkomsttaal.

Tabel 3.7
Beheersing van de herkomsttaal, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)[a]

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
problemen met verstaan herkomsttaal				
vaak/altijd	2	2	2	5
soms	14	9	16	13
nooit	84	90	82	82
problemen met herkomsttaal in gesprek				
vaak/altijd	2	3	3	5
soms	13	7	15	12
nooit	85	90	82	84
problemen met herkomsttaal bij lezen				
vaak/altijd	27	17	17	19
soms	10	8	11	17
nooit	63	76	72	65
problemen met herkomsttaal bij schrijven				
vaak/altijd	30	20	19	24
soms	11	9	12	15
nooit	59	72	69	61

a Tabel heeft betrekking op personen die een gesprek in een herkomsttaal (enigszins) kunnen volgen.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Net als bij de beheersing van de Nederlandse taal is nagegaan of de beschikbare informatie over de beheersing van de herkomsttaal onder één noemer is te brengen. Dat blijkt inderdaad het geval te zijn; de mate waarin personen de herkomsttaal kunnen verstaan, spreken, lezen en schrijven hangt zodanig met elkaar samen (α=.82) dat van een schaal kan worden gesproken. In de scores op deze schaal zijn ook personen opgenomen die aangeven dat ze geen gesprek kunnen volgen in een taal die in het herkomstland wordt gesproken. Zij krijgen allen een score van 1 (slechte beheersing van herkomsttaal).

Tabel 3.8 laat de gemiddelde scores zien, onderscheiden naar onder andere leeftijd, verblijfsduur en leeftijd ten tijde van komst naar Nederland. Deze cijfers onderschrijven de eerdere constatering dat personen van Iraakse komaf de herkomsttaal het best beheersen. De andere groepen laten onderling een vergelijkbare score zien. Vrouwen beheersen de herkomsttaal gemiddeld minder goed dan mannen. Nadere analyse wijst uit dat de verschillen vooral groot zijn met betrekking tot de schriftelijke taalvaardigheid (lezen en schrijven) van mannen en vrouwen.[15] Tussen de opleidingscategorieën bestaan er geen duidelijke verschillen.

Tabel 3.8
Beheersing van herkomsttaal, naar etnische herkomst en enkele achtergrondkenmerken, 2009 (gemiddelde schaalscore)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
totaal	2,53	2,66	2,55	2,55
geslacht				
mannen	2,61	2,72	2,60	2,62
vrouwen	2,44	2,57	2,50	2,46
leeftijd				
15-24 jaar	2,06	2,17	1,84	2,40
25-44 jaar	2,75	2,82	2,65	2,64
45-64 jaar	2,81	2,88	2,85	2,55
opleidingsniveau				
maximaal basisonderwijs	2,60	2,69	2,51	2,60
vbo/mavo	2,48	2,55	2,63	2,57
mbo/havo/vwo	2,42	2,61	2,53	2,47
hbo/wo	2,65	2,77	2,55	2,48
verblijfsduur in Nederland				
0-4 jaar	#	2,87	2,86	2,66
5-9 jaar	2,56	2,70	2,78	2,56
10-14 jaar	2,52	2,65	2,54	2,51
≥ 15 jaar	2,53	2,62	2,59	2,50
leeftijd ten tijde van komst naar Nederland				
0-6 jaar (incl. 2e generatie)	1,97	1,91	1,62	1,94
7-12 jaar	2,06	2,12	2,08	2,19
13-18 jaar	2,56	2,77	2,57	2,61
19-24 jaar	2,78	2,82	2,84	2,76
25-30 jaar	2,78	2,89	2,81	2,62
≥ 31 jaar	2,81	2,87	2,88	2,60

a De schaal loopt van 1 (slecht) tot en met 3 (goed), bestaande uit vier taalvaardigheidsitems, namelijk verstaan,spreken, lezen en schrijven.
= N < 35

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Integratietheorieën voorspellen dat naarmate de verblijfsduur toeneemt, de beheersing van de herkomsttaal minder wordt. De herkomsttaal raakt onderhevig aan 'slijtage'. Bij de vluchtelingengroepen zien we inderdaad dat degenen die langer in Nederland verblijven, de herkomsttaal minder goed beheersen dan de kortverblijvenden. Erg groot zijn de verschillen echter niet. Veel bepalender is de leeftijd waarop men naar Nederland

is gekomen. Wie als jongere naar Nederland is gekomen (of in Nederland is geboren) heeft veel vaker moeite met de beheersing van de herkomsttaal dan degenen die als (jong)volwassenen naar Nederland zijn gekomen. Het opgroeien in een Nederlandse omgeving en het doorlopen van de schoolloopbaan in dit land gaan dus gepaard met een afnemende beheersing van de herkomsttaal. Omgekeerd zagen we bij de bevindingen over de beheersing van de Nederlandse taal dat personen die als (jong)volwassenen naar Nederland zijn gekomen, het Nederlands duidelijk beter beheersen dan hier op latere leeftijd arriveerden.

3.6 Inburgering en taal

In deze paragraaf presenteren we de uitkomsten van de analyse die laat zien welke factoren van belang zijn voor de beheersing van de Nederlandse taal. Daarbij gaat in het bijzonder de aandacht uit naar de betekenis van inburgering: draagt het volgen van een inburgeringsprogramma bij aan de beheersing van het Nederlands? Inzicht in de 'opbrengst' van de inburgering is betrekkelijk beperkt. Er is in de afgelopen jaren veel onderzoek gedaan naar de inburgering, maar dat is voornamelijk gericht geweest op de wijze van uitvoering. Het zijn overwegend procesevaluaties (bv. Significant 2010; Odé et al. 2010).[16] Verder valt nog te wijzen op studies die aan de hand van bestaande registratiegegevens inzicht proberen te krijgen in de effecten van inburgering (Brink et al. 2008; Klaver en Odé, 2009; Goedvolk et al. 2010). Deze studies leveren belangrijke informatie op over de mogelijkheden tot koppeling van beschikbare databestanden. Niettemin is hun betekenis voor de meting van effecten van inburgering nog betrekkelijk beperkt. Zo ontbreekt informatie over de beheersing van de Nederlandse taal en over het opleidingsniveau. Dit laatste betekent dat er niet goed gecontroleerd kan worden voor verschillen in kenmerken van personen die wel en die niet hebben deelgenomen aan de inburgering.
Met de gegevens van de enquête Survey integratie nieuwe groepen (SING'09) kunnen we nu al een stap zetten. Dit doen we door het al dan niet volgen van een inburgeringsprogramma in verband te brengen met de beheersing van het Nederlands. Eerder constateerden we al dat niet iedereen in de SING'09 een inburgeringsprogramma heeft gevolgd (zie § 3.2). Dit biedt de kans om te onderzoeken of een inburgeringsprogramma ertoe doet. We kunnen immers vaststellen of personen die de inburgering met aantoonbaar resultaat hebben afgesloten het Nederlands beter beheersen dan degenen die dit niet hebben gedaan. Het is evenwel te verwachten dat de kenmerken van degenen die wel en degenen die geen inburgering hebben gevolgd van elkaar verschillen. Er zal sprake zijn van selectiviteit. Idealiter wil men in studies naar de effectiviteit van beleid personen op basis van toeval ('random') toewijzen. In het geval van de inburgering kan dat natuurlijk niet en ook in ons gegevensbestand zal de groep die de inburgering heeft gedaan, afwijken van de groep die dat niet heeft gedaan. Het voordeel van deSING'09 is wel dat het tal van relevante verklarende variabelen bevat die ook van invloed zijn op de beheersing van het Nederlands en waarvoor we dus statistisch kunnen controleren. We kunnen dan vaststellen of gevonden effecten van de inburgering hieraan zijn toe te schrijven of dat de effecten te maken hebben met verschillen in kenmerken tussen

de groep die geen en de groep die wel het inburgeringsprogramma heeft gevolgd. De inburgeringseffecten die we in de analyse vonden, zijn dus 'geschoonde' effecten die niet worden beïnvloed door de betekenis van andere (in de analyse opgenomen) kenmerken. Hoewel we rekening kunnen houden met een groot aantal factoren, kunnen ongemeten kenmerken echter altijd een rol spelen. De invloed daarvan is niet volledig uit te schakelen. Een voorbehoud bij de uitkomsten is dus op zijn plaats.
De beheersing van de Nederlandse taal is gemeten via de schaal die eerder in dit hoofdstuk is toegelicht en bestaat uit een samenvattende maat voor de mondelinge en schriftelijke beheersing van het Nederlands.

Analyse op de doelgroep

De eerste analyse heeft betrekking op personen die tot de doelgroep van de inburgering gerekend kunnen worden. Hiermee doelen we op personen die vanaf 1998, toen het landelijke inburgeringsbeleid van start ging, zelfstandig in Nederland zijn gaan wonen en ten tijde van hun aankomst 18 jaar of ouder waren.[17] Door deze afbakening halen we al een deel van de verschillen weg tussen de groep die geen en de groep die wel inburgering heeft gevolgd. Personen die al lang in Nederland zijn (aankomst vóór 1998) en personen die op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen, zitten dus niet in deze analyse; het behoeft geen betoog dat beide kenmerken van belang zijn voor de beheersing van de Nederlandse taal.
In het eerste model is alleen de etnische groep opgenomen en de deelname aan inburgering. Uit dit eerste model blijkt duidelijk dat de taalbeheersing van degenen die met goed gevolg de inburgering hebben afgerond, beter is dan van personen die de inburgering niet hebben gevolgd, niet hebben afgemaakt of er nog mee bezig zijn. Uit het tweede model blijkt dat het positieve effect van inburgering blijft bestaan nadat rekening is gehouden met factoren die in dit model zijn opgenomen. Inburgering lijkt er dus toe te doen. De ongestandaardiseerde coëfficiënt bedraagt .12. De gemiddelde beheersing van het Nederlands van inburgeraars ligt dus .12 hoger dan van degenen die niet volgens de wet zijn ingeburgerd. Ook beheersen degenen die met goed gevolg de inburgering hebben afgemaakt het Nederlands beter dan degenen die de inburgering niet hebben afgemaakt of er nog mee bezig zijn. Er is dus 'leerwinst' geboekt.

Tabel 3.9

Beheersing van de Nederlandse taal, naar etnische herkomst[a], personen die na 1998 in Nederland zijn komen wonen en die bij aankomst 18 jaar of ouder waren en totale groep, 2009 (regressieanalyse, ongestandaardiseerde coëfficiënten[b]),

	na 1998 in Nederland, leeftijd komst ≥ 18 jaar		totale groep	
	1	2	1	2
etnische groep (t.o.v. Somalisch)				
Afghaans	.00	-.01	**-.08**	.00
Iraaks	**.13**	**.07**	**-.05**	**.05**
Iraans	**.20**	.04	.04	.03
Inburgering (t.o.v. niet gevolgd)				
afgerond met verklaring/diploma	**.19**	**.12**	**-.22**	-.00
gevolgd, niet afgerond met verklaring/diploma	**-.14**	-.06	**-.49**	**-.15**
mee bezig	**-.17**	-.07	**-.63**	**-.21**
Nederlandse cursus (t.o.v. niet gevolgd)				
gevolgd en diploma		**.09**		.00
gevolgd, geen diploma		-.03		**-.06**
van plan te gaan volgen		**-.11**		**-.16**
mannen (t.o.v. vrouwen)		.01		**.05**
verblijfsduur		**.03**		**.02**
leeftijd ten tijde van komst naar Nederland		**-.01**		**-.02**
duur verblijf in opvang		.00		.00
opleidingsniveau (t.o.v. geen/basisonderwijs)				
vbo/mavo		.01		**.08**
havo/vwo/mbo		**.16**		**.22**
hbo/wo		**.27**		**.33**
plaats opleiding gevolgd (t.o.v. geen)				
alleen land van herkomst		.05		**.08**
land van herkomst en Nederland		**.17**		**.25**
alleen Nederland		**.17**		**.29**
beheersing herkomsttaal (1: slecht ... 3: goed)		**.08**		.02
gezondheid (1: zeer goed...5: zeer slecht)		**-.08**		**-.08**
constante	**1.76**	**1.73**	**2.36**	**2.25**
R^2 (%)	9	27	12	46

a Alle personen van 18 jaar en ouder, excl. 2[e] generatie.

b Vanwege de leesbaarheid zijn de standaardfouten niet in de tabel opgenomen (zie internet-bijlage B3.3).

vetgedrukt is significant (p < .05), cursief en vetgedrukt (p > .05 en <.10).

Bron: SCP (SING'09)

Naast inburgering levert ook het volgen van een Nederlandse taalcursus een positieve bijdrage aan de beheersing van deze taal. De leeftijd waarop men naar Nederland komt blijkt eveneens een zeer belangrijke factor te zijn. Dit blijkt in het bijzonder uit de hoogte van de gestandaardiseerde coëfficiënten (zie tabel in internetbijlage B3.4). Verder is verblijfsduur een factor van betekenis; leden van vluchtelingengroepen verbeteren hun Nederlandse taalbeheersing naarmate ze langer in Nederland zijn. De periode waarin ze in de opvang hebben gezeten, blijkt geen effect te hebben. Wel belangrijk is een hoge opleiding en het feit of iemand in Nederland onderwijs heeft gevolgd. Personen met een laag opleidingsniveau en personen die alleen in het land van herkomst onderwijs hebben gevolgd, pikken het Nederlands minder snel op dan hoger opgeleiden en personen die (ook) in Nederland onderwijs hebben gevolgd. De gezondheidssituatie is een andere belangrijke determinant voor de verwerving van de Nederlandse taal. Degenen met een slechte (ervaren) gezondheid slagen er minder goed in om zich het Nederlands eigen te maken dan degenen met een betere gezondheid. Verder blijkt een goede beheersing van de herkomsttaal bij te dragen aan de verwerving van het Nederlands.[18] De achterliggende hypothese is dat de kennis van onder meer de structuur en grammatica van een taal het leren van een andere taal gemakkelijker maakt. Kennis van de herkomsttaal staat het leren van het Nederlands dus niet in de weg; er is zelfs sprake van een weliswaar klein, maar positief effect. Deze samenhang is ook gevonden voor de vier klassieke migrantengroepen (Turkenburg en Gijsberts 2007).

Analyse van de totale groep

Er is eveneens een analyse uitgevoerd op de totale groep vluchtelingen. Deze omvat dus ook personen die vóór 1998 of voor hun achttiende jaar naar Nederland zijn gekomen. Het eerste model laat de samenhang zien tussen inburgering en de beheersing van het Nederlands, zonder dat rekening is gehouden met verschillen in kenmerken. Hieruit valt op te maken dat de groep die de inburgering heeft gevolgd duidelijk een andere is dan degenen die dit niet hebben gedaan; het blijkt namelijk dat degenen die een inburgeringsprogramma hebben gevolgd het Nederlands slechter beheersen dan degenen die dit niet hebben gedaan. Dit wordt veroorzaakt doordat de niet-inburgeraars vaak op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen en vaker langer in Nederland zijn en om deze redenen het Nederlands goed beheersen (zie § 3.3). Personen die het inburgeringsprogramma niet hebben afgemaakt of er nog mee bezig zijn, beheersen het Nederlands echter nog slechter. Voor een deel blijken deze verschillen samen te hangen met verschillen in achtergrondkenmerken. Wanneer we deze in de analyse opnemen (model 2), dan blijken personen met een afgeronde inburgering zich niet langer te onderscheiden van personen die geen inburgering hebben gevolgd. Personen die met de inburgering zijn gestopt en degenen die er nog mee bezig zijn, beheersen het Nederlands echter minder goed.

Wat betekenen deze uitkomsten nu in het licht van de werking van het inburgeringsbeleid? In de eerste plaats laten deze analyses zien dat de kenmerken van personen die wel en geen inburgeringsprogramma hebben gevolgd fors van elkaar verschillen. Degenen die geen programma hebben gevolgd, beheersen het Nederlands beter dan degenen die dit wel hebben gedaan. Belangrijk hierbij zijn de verschillen in leeftijd

waarop men naar Nederland is gekomen. Degenen die op jongere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, hebben doorgaans geen inburgeringsprogramma doorlopen, maar hebben over het geheel genomen wel een goede beheersing van het Nederlands. Als we rekening houden met deze verschillen in kenmerken, dan zien we dat de inburgering ertoe heeft bijgedragen dat de verschillen in Nederlandse taalbeheersing zijn weggenomen tussen degenen die een inburgeringsprogramma hebben afgemaakt en degenen die nooit zo'n programma hebben gevolgd. Die verschillen bestaan nog wel met personen die het programma niet hebben afgemaakt of er nog mee bezig zijn. Inburgeren doet er dus toe voor de Nederlandse taalbeheersing. Gecorrigeerd voor in het model opgenomen kenmerken, hebben inburgeraars op de gehanteerde schaal van 1 tot en met 3 gemiddeld een score van 0,15 hoger dan degenen die de inburgering niet succesvol hebben afgerond en een score van 0,20 hoger dan degenen die nog met de inburgering bezig zijn. In absolute termen zijn de verschillen dus niet zo groot.

Alles bijeengenomen is vooral de leeftijd waarop men Nederland binnenkomt sterk bepalend voor de taalverwerving van het Nederlands. Verder doet de verblijfsduur en het opleidingsniveau van migranten ertoe. Het volgen van onderwijs in Nederland is een andere belangrijke factor. Ook de inburgering en andere taalcursussen dragen in bescheiden mate bij aan de kennis van de Nederlandse taal. Deze bevindingen komen in grote lijnen overeen met onderzoek onder deze groepen dat op data van 2003 is uitgevoerd (Dagevos 2010). Nieuw is de bevinding dat de gezondheidssituatie er in belangrijke mate doet; een factor die ook in andere domeinen zoals de arbeidsmarkt (zie hoofdstuk 5) van belang blijkt te zijn.

3.7 Conclusies

In dit hoofdstuk is gekeken naar de inburgering van migranten uit vluchtelingengroepen Allereerst is daarbij de deelname aan deze programma's aan de orde gesteld. Duidelijk wordt dat bijna driekwart van de nieuwe groepen in Nederland inmiddels een cursus heeft gevolgd of daar nu mee bezig is. Het bereik onder asielmigranten is dus hoog, maar er is ook een aanzienlijk aandeel dat om uiteenlopende redenen buiten het vizier van de inburgeringsplicht is gebleven. Voorts valt op dat asielmigranten over het algemeen (zeer) tevreden zijn over de gevolgde cursus. Dit is een belangrijke bevinding. Het beleid van verplicht taalonderwijs wordt klaarblijkelijk gewaardeerd. Wel zijn degenen die voortijdig met de cursussen zijn gestopt, beduidend minder tevreden over het programma dan de meer succesvolle inburgeraars. Inburgering heeft kennelijk bij deze 'drop-outs' niet aan de verwachtingen voldaan.

Naar de eigen inschatting van de ondervraagde asielmigranten heeft inburgering niet alleen een bijdrage geleverd aan de verbetering van het Nederlands, maar ook aan de vergroting van het sociale netwerk en aan het inzicht in het reilen en zeilen van de Nederlandse samenleving. Men schrijft minder betekenis toe aan inburgering voor het vinden van werk. Daarnaast zijn de deelnemers aan inburgeringsprogramma's van mening dat de Nederlandse taal uiteindelijk vooral in het dagelijkse leven wordt geleerd.

Inburgering wordt dus voor verschillende domeinen van het maatschappelijk leven belangrijk gevonden, maar tegelijkertijd blijkt dat de Nederlandse taal vooral ook op andere manieren wordt geleerd.

De relatie tussen inburgering en beheersing van het Nederlands is vervolgens op een meer systematische wijze bestudeerd aan de hand van een regressieanalyse. Deze wijst uit dat inburgering daadwerkelijk bijdraagt aan een betere kennis van de Nederlandse taal. De 'leerwinst' is echter niet heel groot, zodat we aan inburgering slechts een bescheiden meerwaarde moeten toekennen. Andere factoren zijn van grotere invloed op de kennis van de Nederlandse taal. Het gaat hierbij in het bijzonder om de genoten opleiding, de lengte van verblijf in Nederland, de leeftijd waarop men naar dit land is gekomen en de gezondheid.

Noten

1 Aan de andere kant vielen ook veel allochtonen buiten de inburgeringsplicht. Dit betrof vooral degenen die reeds vóór de inwerkingtreding van de Win– dus vóór september 1998 – in Nederland verbleven. Voor deze groep zijn na 1998 verschillende regelingen (de zogenoemde oudkomers-regelingen) ontwikkeld, op grond waarvan zij op vrijwillige basis konden inburgeren.

2 De handhavingstermijn was tot 1 januari 2010 voor alle vluchtelingen 5 jaar. Vanaf die datum heeft de toenmalige regering besloten deze termijn te verkorten tot 3,5 jaar. Deze wijziging is dus van belang voor inburgeringsplichtige nieuwkomers (waaronder alle voormalige asielzoekers) die het basis-examen buitenland niet hebben afgelegd.

3 Wel zijn in de Wi een aantal uitzonderingen opgenomen. Ten aanzien van de herkomst betreft dit vooral vreemdelingen afkomstig uit de andere EU-lidstaten. Vreemdelingen die reeds elders in de EU zijn ingeburgerd of die kunnen aantonen over voldoende kennis van de Nederlandse taal te beschikken hoeven evenmin in Nederland in te burgeren.

4 Gezinsleden van asielvergunninghouders vallen evenmin onder de Wib. Dit geldt overigens niet voor gezinsleden van genaturaliseerde vluchtelingen en van andere voormalige asielzoekers met een reguliere verblijfsvergunning. Laatstgenoemde groepen moeten wel in het buitenland inburgeren als zij langdurig in Nederland willen verblijven.

5 Sinds 1 april 2003 maken inburgeringsvereisten deel uit van de voorwaarden waaronder vreemdelingen het Nederlanderschap kunnen krijgen. Voordien waren naturalisatie en inburgering niet direct aan elkaar gekoppeld. Vluchtelingen die voor 1 april tot Nederlander zijn genaturaliseerd, hebben in dat kader niet met de inburgeringsplicht te maken gehad. Wanneer zij zich voor 1998 in Nederland hadden gevestigd, behoorden zij onder de Win tot de oudkomers. Sinds de Wi maken vluchtelingen die hier reeds vele jaren wonen deel uit van de vrijwillige inburgeraars.

6 Zie brief d.d. 28 december 2006, kenmerk nr. 5469203/07 op basis van hoofdstuk 8 Regeling inburgering, waarin een wijziging van de Regeling verstrekkingen asielzoekers en andere categorieën vreemdelingen 2005 is opgenomen.

7 Het programma wordt sinds 1 januari 2007 aangeboden op alle opvanglocaties met voldoende deelnemers.

8 Hierbij gaat het om het jaar dat iemand zelfstandig is gaan wonen. Deze informatie is ontleend aan gegevens over het jaar dat iemand naar Nederland kwam in combinatie met gegevens over de duur van de opvang.

9 Bij deze analyses is leeftijd niet in het model opgenomen. Er is sprake van een hoge mate van multicollineariteit met de variabelen verblijfsduur en – vooral – met leeftijd ten tijde van de komst naar Nederland. De variance inflation factor (VIF) is bij deze variabelen onaanvaardbaar hoog. Indien leeftijd niet in de analyse wordt opgenomen, daalt de VIF tot aanvaardbare waarden.

10 De factoranalyse wijst uit dat dit item een lage lading heeft op de eerste factor, waar de andere variabelen hoog op laden (factorladingen van .67 tot .78). Ook de reliability-analyse wijst op een lage samenhang tussen dit item en de andere. De alpha van de schaal bedraagt .78 en bestaat uit de algemene tevredenheidsvraag en de stellingen met betrekking tot de bijdrage van inburgering aan de verbetering van het Nederlands, het vinden van werk, het leren kennen van mensen en het inzicht in hoe het in Nederland allemaal werkt.

11 Verder blijkt dat inburgeraars die gedurende de periode van de Win zijn gestart, vaker hun inburgering met succes hebben afgerond dan inburgeraars die in de periode daarvoor zijn gestart. In de periode vóór de Win had de inburgering een tamelijk experimenteel karakter, waarbij het vooral ging om het deelnemen aan een taalles, veelal gegeven door vrijwilligers, en niet zozeer om het halen van een eindtoets of diploma.

12 Voor alle duidelijkheid: het gaat hier om gegevens van ouders en kinderen die niet in hetzelfde huishouden wonen. De SING'09 is gebaseerd op een personensteekproef, niet op een huishoudenssteekproef.

13 Deze gegevens zijn dus gebaseerd op zelfrapportage. De geïnterviewden kunnen hun beheersing van het Nederlands onder- of overschatten. Om vast te stellen in hoeverre dit het geval is, is de inschatting van de respondent zelf in verband gebracht met de inschatting van de enquêteur. Er blijkt een behoorlijke samenhang te zijn met de mate waarin respondenten problemen ervaren met het spreken van de Nederlandse taal (.62). Die samenhang blijkt tussen groepen nauwelijks te verschillen, zodat het erop lijkt dat groepen hun beheersing van de Nederlandse taal op ongeveer dezelfde wijze inschatten. Ook is sprake van een behoorlijke samenhang (.66) met de schaalscore waarin drie items zijn samengenomen en de inschatting van de enquêteur. De eigen inschatting van de beheersing van het Nederlands lijkt derhalve een redelijk goede meting te zijn. Natuurlijk zijn er betere metingen denkbaar zoals bijvoorbeeld een uitgebreide schriftelijke en mondelinge test, maar dat is in een onderzoek als het SING niet haalbaar.

14 De factoranalyse genereert één factor waarop alle drie de items hoog laden.

15 Er zijn twee nieuwe schalen gemaakt, de een met betrekking tot mondelinge (verstaan, spreken), de ander met betrekking tot schriftelijke taalvaardigheid (lezen, schrijven). Op basis hiervan zijn gemiddelde scores voor mannen en vrouwen berekend.

16 Dat geldt eigenlijk ook voor het rapport van Gelderloos en Van Koert (2010). Hoewel de het volgens de titel om de effecten van inburgering op participatie zou gaan, bevat het rapport vooral een beschrijving van hoe de inburgering in verschillende gemeenten verloopt. Van een effectstudie op participatie is eigenlijk geen sprake.

17 Er is gekozen voor de leeftijdsgrens die geldt voor de Wi. De leeftijdsgrens onder de Win was 16 jaar. Degenen die tussen 1998 en 2007 op een leeftijd van tussen de 16 en 18 jaar een verblijfsstatus kregen, waren dus wel inburgeringsplichtig. Naar verwachting gaat het hier echter om een getalsmatig kleine groep.

18 Er zijn ook analyses uitgevoerd waarin kennis van een andere moderne taal (Engels, Duits of Frans) is opgenomen. Er blijkt sprake te zijn van een sterke samenhang met de beheersing van het Nederlands. Omdat er onduidelijkheid is over de causaliteit – leidt betere beheersing van een moderne taal tot betere beheersing van het Nederlands of loopt het verband (vooral) andersom? – presenteren we het model zonder deze variabele. De effecten van inburgering veranderen nauwelijks. Wel zien we in het model met de variabele moderne taal dat het effect van opleidingsniveau minder sterk is. De beheersing van een moderne taal neemt dit effect voor een deel weg.

Literatuur

Brink, M. (2010). De inburgeraars aan het woord. In: A. Odé, J. Dagevos, J. van der Leun en H. de Valk (red.), *Jaarboek minderheden 2010. Inburgering in Nederland* (p. 77-90). Den Haag: Sdu Uitgevers.

Brink, M., J. Stouten en J. Klaver (2008). *Werking en opbrengsten inburgering Utrecht*. Amsterdam: Regioplan.

Brink, M., A. Odé en M. Timmermans (2009). *Profielen en behoeften van de doelgroep inburgering*. Amsterdam: Regioplan.

Cornelis, B., A. Dallinga en H. Voeten (1997). *Inburgering aan den lijve*. Utrecht/Amsterdam: VluchtelingenOrganisaties Nederland en VluchtelingenWerk Nederland.

Dagevos (2010). De waarde van taal. In: A. Odé, J. Dagevos, J. van der Leun en H. de Valk (red.), *Jaarboek minderheden 2010. Inburgering in Nederland* (p. 7-13). Den Haag: Sdu Uitgevers.

Gelderloos, W. en J. van Koert (2010). *Inburgeren en participeren. Verslag van vier kwalitatieve casestudies naar de effecten van inburgering op participatie*. Den Haag: B&A Consulting.

Goedvolk, M., L. Koster, W. van Plaggenhoef, E.C. Wilkinson en P. Tazelaar (2010). *Volgsysteem inburgering, effect van inburgering op participatie*. Barneveld: Significant.

Klaver, J. en A. Odé (2009). *Civic integration and modern citizenship. The Netherlands in Perspective*. Groningen: European Law Publishing.

Klaver, J. en E. van Oranje (2009). *Onderzoek inburgeringsbehoeftigen Rotterdam*. Amsterdam: Regioplan.

Odé, A. en K. de Vries (2010). De geschiedenis van de inburgering. In: A. Odé, J. Dagevos, J. van der Leun en H. de Valk (red.), *Jaarboek minderheden 2010. Inburgering in Nederland* (p. 15-32). Den Haag: Sdu Uitgevers.

Odé, A., J. Dagevos, J. van der Leun en H. de Valk (red.) (2010). *Jaarboek minderheden 2010. Inburgering in Nederland*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Regioplan (2002). *Verscheidenheid in integratie. Evaluatie van de effectiviteit van de WIN*. Amsterdam: Regioplan.

Significant (2010). *Evaluatierapport inburgering in Nederland*. Barneveld: Significant.

Tubergen, F. van en M. Kalmijn (2009). Language proficiency and usage among immigrants in the Netherlands. Incentives or opportunities? In: *European Sociological Review*, jg.25, nr. 2, p. 169-182.

Turkenburg, M. en M. Gijsberts (2007). Opleidingsniveau en beheersing van de Nederlandse taal. In: J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport Integratie 2007* (p. 72-100), Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

4 Onderwijspositie

Ria Vogels

4.1 De onderwijspositie van vier vluchtelingengroepen in Nederland

De opleidingsachtergrond is van groot belang voor kansen en participatie in de samenleving. Dit geldt voor iedereen, ongeacht culturele of etnische herkomst. Of het nu gaat om het verwerven van een baan, deelname aan sociale en culturele activiteiten of de gezondheid, steeds blijkt het opleidingsniveau verschil uit te maken.

Het opleidingsniveau dat iemand kan behalen, is afhankelijk van veel factoren. Op individueel niveau spelen bijvoorbeeld intelligentie en motivatie een rol; op groepsniveau is het sociaaleconomisch milieu van het gezin of de familie van invloed. Kinderen uit hogere sociaaleconomische milieus hebben meer kans op het behalen van een hoger opleidingsniveau dan degenen uit lagere sociaaleconomische milieus (Dagevos en Gijsberts 2007). Ook culturele en economische factoren in het land van herkomst zijn bepalend voor de opleidingskansen, maar vooral de kwaliteit en toegankelijkheid van het onderwijs zijn van belang. Het opleidingsniveau van migranten afkomstig uit Afghanistan, Irak, Iran en Somalië loopt als gevolg van dergelijke verschillen uiteen. De opleidingsverschillen tussen deze groepen hangen ook samen met de sociaalculturele en/of sociaaleconomische signatuur van degenen die uit hun land van herkomst zijn gevlucht of vertrokken. De eerste groepen migranten uit Iran, Irak en Afghanistan behoorden vaak tot de politieke, culturele en economische elite van hun land (Ghorashi 2003; Muller 2010). Uit eerder verricht onderzoek is bekend dat deze migranten in Nederland in vergelijking met het opleidingsniveau in het land van herkomst hoogopgeleid zijn (Van den Tillaart et al. 2000; Van den Maagdenberg en Groeneveld 2004). Migranten afkomstig uit Somalië, waaronder recent gearriveerde jonge alleenstaande vreemdelingen, zijn afkomstig uit alle lagen van de bevolking; hun opleidingsniveau is daardoor meer een afspiegeling van de stand van het onderwijs in het herkomstland en dat ligt op een laag niveau. Het aanhoudende geweld in Somalië heeft de kans op het volgen van onderwijs daar verkleind en jong en oud getraumatiseerd (Klaver et al. 2010). Als gevolg daarvan kennen migranten uit Somalië relatief veel problemen. Naast een gebrekkige opleiding kampen zij met een hoge werkloosheid (Gijsberts en Dagevos 2009).

Een deel van de migranten volgt of vervolgt opleidingen in Nederland. De onderwijspositie is dan ook het resultaat van de onderwijsloopbaan en de stand van het onderwijs in het land van herkomst en in Nederland. In dit hoofdstuk beschrijven we de huidige onderwijspositie van de vier vluchtelingengroepen en hun nakomelingen in Nederland. We kijken naar het voltooide opleidingsniveau en naar de onderwijsdeelname. De onderwijspositie wordt zo veel mogelijk vergeleken met die van de vier klassieke

migrantengroepen (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) en met die van autochtone Nederlanders. Deze vergelijking biedt informatie over de relatieve onderwijspositie van de vluchtelingengroepen en maakt duidelijk of zij, net als de klassieke migrantengroepen, kampen met een onderwijsachterstand.

Voor de beschrijving en vergelijking maken we gebruik van data uit het Survey integratie nieuwe groepen (SING) van 2009 en data afkomstig van het CBS. Gegevens over het voltooide opleidingsniveau zijn voornamelijk betrokken uit SING'09, een enquête die is afgenomen onder migranten van 15 jaar en ouder. Voor de bepaling van het opleidingsniveau is uitgegaan van de opgave van de respondenten zelf. Het niveau van een buitenlandse opleiding is echter niet altijd vergelijkbaar met een bestaande Nederlandse opleiding, waardoor we rekening moeten houden met enige onzekerheid over de opleidingsniveaus die in het buitenland zijn bereikt. Migranten merken zo'n verschil bijvoorbeeld als zij hun buitenlandse diploma in Nederland laten waarderen.
Gegevens over de onderwijsdeelname vanaf 4 jaar zijn afkomstig van het CBS. Hierbij gaat het om populatiegegevens die het mogelijk maken de deelname per onderwijsniveau uit te splitsen en te vergelijken.

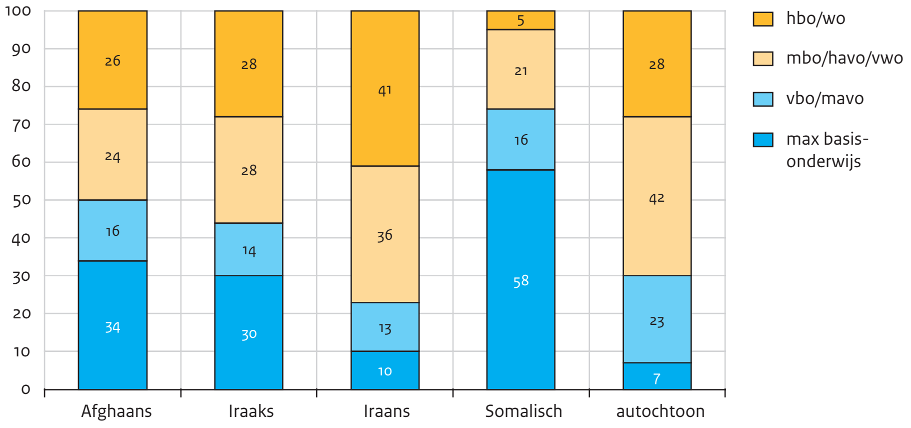
4.2 Gerealiseerd opleidingsniveau van niet-schoolgaanden (15-64 jaar)

Grote verschillen in gerealiseerd opleidingsniveau

Een belangrijke indicatie van het opleidingsniveau van de vier vluchtelingengroepen is het hoogste niveau dat is behaald door degenen die nu geen onderwijs meer volgen, ongeacht of dat in het buitenland of in Nederland is gebeurd.[1] Eerder onderzoek liet zien dat er grote verschillen zijn in het gerealiseerde opleidingsniveau van deze groepen (Van den Tillaart et al. 2000; Van den Maagdenberg en Groeneveld 2004). Ook de gegevens van SING'09 tonen dergelijke verschillen.

In figuur 4.1 is iedereen van 15 jaar en ouder met een afgeronde opleiding weergegeven.[2] Naast het gerealiseerde opleidingsniveau van de vier migrantengroepen is ook dat van autochtone Nederlanders opgenomen.[3] Drie van de vier migrantengroepen, zo blijkt uit figuur 4.1, zijn lager opgeleid dan autochtone Nederlanders. De vierde groep, migranten uit Iran, zijn in vergelijking met alle andere groepen hoogopgeleid, hoger ook dan autochtone Nederlanders. Dit komt doordat vooral hoogopgeleide Iraniërs Iran hebben verlaten na de Islamitische revolutie in het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw (Ghorashi 2003). Het komt verder door de goede stand van het onderwijs in Iran en omdat een klein deel van deze groep (5%) voor studie naar Nederland is gekomen. Bij de andere groepen was studeren vrijwel nooit een reden om te migreren.

Figuur 4.1
Gerealiseerd opleidingsniveau van niet-schoolgaande 15-64-jarigen[a] naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

a Inclusief een kleine groep van 65 jaar en ouder bij de migrantengroepen.

Bron: SCP (SING '09) gewogen cijfers; autochtone Nederlanders: CBS (EBB'09)

De uit Somalië afkomstige bevolkingsgroep heeft van alle groepen het laagste voltooide opleidingsniveau. Een meerderheid (58%) van deze bevolkingsgroep heeft geen enkele opleiding of hooguit basisonderwijs voltooid. Dit komt mede doordat de staat van het onderwijs in Somalië te wensen overlaat en het onderwijs er bovendien te lijden heeft van de voortdurende instabiele politieke situatie (Van den Maagdenberg en Groeneveld 2004; Klaver et al. 2010).
Het gerealiseerde opleidingsniveau van migranten uit Afghanistan en Irak komt aardig overeen. Beide bevolkingsgroepen kennen een groep hoogopgeleiden die vergelijkbaar is met autochtone Nederlanders, maar tellen veel meer mensen met maximaal basisonderwijs en veel minder mensen op het niveau van mbo/havo/vwo. Mogelijk hangt dit samen met verschillende golven van migranten die naar Nederland kwamen: een eerste golf van hoger opgeleiden die hen onwelgevallige regimes ontvluchtten en latere golven van lager geschoolden die geweld en armoede ontvluchtten (zie verderop in deze paragraaf) of voor gezinshereniging en -vorming naar Nederland kwamen.

Overigens is het opleidingsniveau lang niet altijd in het buitenland gerealiseerd. Veel migranten hebben (ook) in Nederland opleidingen gevolgd. Tabel 4.1 laat zien dat 34% (van de Iraakse migranten en hun nakomelingen) tot 59% (van de Iraanse migranten en hun nakomelingen) hun opleiding in zowel het buitenland als Nederland of alleen in Nederland hebben gerealiseerd.

Tabel 4.1
Plaats van opleiding van niet-schoolgaande 15-64-jarigen, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
nooit opleiding gevolgd	14	7	2	28
alleen in buitenland	49	59	39	32
buitenland en Nederland	30	30	53	29
alleen in Nederland	7	4	6	11
totaal	100	100	100	100

Bron: SCP (SING '09)

Degenen die zowel in het buitenland als in Nederland opleidingen hebben gevolgd, hebben in vergelijking met de hele groep vaker een hoog opleidingsniveau bereikt (niet in tabel). Wie alleen in Nederland naar school is gegaan, heeft meer dan evenredig een opleiding op mbo-, havo- of vwo-niveau afgerond. Uitzondering hierop zijn de Iraanse Nederlanders: zij hebben na scholing in Nederland ongeveer hetzelfde niveau bereikt als de hele groep. Als zij alleen in het buitenland naar school zijn geweest, ligt het niveau iets lager dan van de hele groep. Het volgen van opleidingen in Nederland draagt dus bij aan verbetering van de onderwijspositie van deze migranten en hun nakomelingen.

Het voltooide opleidingsniveau van alle migrantengroepen vergeleken

Migranten uit Afghanistan, Irak, Iran en Somalië zijn als groepen minder lang in Nederland dan de vier klassieke migrantengroepen Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen. De meerderheid van de 'nieuwe' bevolkingsgroepen is dan ook geboren in het land van herkomst (eerste generatie), een minderheid van hen (20% à 30%) is in Nederland geboren (tweede generatie). Migranten van Turkse en Marokkaanse herkomst zijn vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw naar Nederland gekomen.

Niet alleen de verblijfsperiode in Nederland, maar ook de opleidingsachtergrond van de migrantengroepen verschilt. Zoals gezegd, kwamen de vier vluchtelingengroepen vooral om politieke en humanitaire redenen naar Nederland. De klassieke migrantengroepen hadden in de regel andere migratiemotieven. Zo wierf Nederland actief onder Turken en Marokkanen, omdat er hier een tekort aan arbeidskrachten was, vooral voor laaggeschoolde arbeid. Afgezien van de beperkte opleidingsmogelijkheden in de jaren zestig en zeventig voor de (plattelands)bevolking in deze wervingslanden, heeft de werving van vooral laagopgeleide arbeidskrachten bijgedragen aan het gemiddeld lagere opleidingsniveau van deze eerste generatie arbeidsmigranten ten opzichte van autochtone Nederlanders. Het opleidingsniveau was eveneens lager dan van de migranten die in ongeveer dezelfde periode uit Suriname en de Antillen vertrokken. Deze laatste twee groepen kwamen als Nederlandse ingezetenen, onder meer om hier hun opleiding te vervolgen. De onderwijspositie van de eerste generatie van de klassieke groepen was echter minder goed dan van de autochtone Nederlanders. Ook de tweede generatie kampt nog met een onderwijsachterstand, al verbetert dit de laatste jaren gestaag (Dagevos en Gijsberts 2007).

Als we het niveau van de voltooide opleiding van de acht migrantengroepen vergelijken (tabel 4.2), dan zien we dat Nederlanders van Iraanse herkomst het hoogst opgeleid zijn.[4] Zij worden gevolgd door Iraakse en Afghaanse Nederlanders en daarna treffen we Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders aan. Deze laatste twee groepen hebben weliswaar minder vaak maximaal basisonderwijs dan Iraakse en Afghaanse Nederlanders, maar zijn tegelijkertijd aanzienlijk minder vaak hoogopgeleid. Turkse, Marokkaanse en Somalische migranten zijn lager opgeleid dan de hiervoor genoemde groepen. Het aandeel dat maximaal basisonderwijs heeft, is bij deze groepen veel hoger en het aandeel met een hbo- of wo-opleiding veel lager dan bij de andere groepen.

Tabel 4.2
Gerealiseerd opleidingsniveau van niet-schoolgaande 15-64-jarigen[a] naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	maximaal basisonderwijs	vbo/mavo	mbo/havo/vwo	hbo/wo
Afghaans	34	16	24	26
Iraaks	30	14	28	28
Iraans	10	13	36	41
Somalisch	58	16	21	5
Turks	45	27	21	6
Marokkaans	47	23	22	8
Surinaams	20	29	32	19
Antilliaans	20	26	37	17
autochtoon Nederlands	7	23	42	28

a Inclusief een kleine groep van 65 jaar en ouder bij de vluchtelingengroepen.

Bron: vluchtelingengroepen: SCP (SING '09); klassieke migrantengroepen: SCP (SIM '06); autochtoon Nederlands: CBS (EBB'09)

Enig voorbehoud over de uitkomsten van deze vergelijking is overigens op zijn plaats. Ten eerste zijn in het buitenland behaalde diploma's naar inschatting van de respondenten zelf gewaardeerd, wat niet altijd overeen hoeft te komen met het Nederlandse niveau en wat mogelijk ook een overschatting is van het gerealiseerde niveau. Ten tweede is de tweede generatie bij de klassieke migrantengroepen groter (zie hoofdstuk 2). Die generatie is vaak hoger opgeleid dan de eerste generatie (vooral bij Turkse en Marokkaanse Nederlanders), waardoor zij als groep gunstiger afsteken ten opzichte van migrantengroepen met een omvangrijkere eerste generatie en een laag opleidingsniveau (met name Somaliërs).

Eerst gearriveerde migranten hoogopgeleid

Uit de gegevens in tabel 4.3 blijkt dat migranten uit Afghanistan, Irak, Iran en Somalië, die als eerste vanuit het land van herkomst hier arriveerden, relatief hoogopgeleid waren en later gevolgd werden door lager opgeleide landgenoten. Degenen die hier al 15 jaar of langer zijn, zijn meestal veel hoger opgeleid dan degenen die hier minder lang zijn.

Tabel 4.3
Gerealiseerd opleidingsniveau van niet-schoolgaande 15-64-jarigen van de eerste generatie, naar etnische herkomst en verblijfsduur, 2009 (in procenten)

		Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
0-9 jaar	max. basisonderwijs	52	38	13	78
	vbo/mavo	16	15	13	7
	mbo/havo/vwo	18	23	31	14
	hbo/wo	14	23	43	1
10-14 jaar	max. basisonderwijs	28	28	15	56
	vbo/mavo	17	14	16	24
	mbo/havo/vwo	26	30	37	18
	hbo/wo	29	27	32	2
≥ 15 jaar	max. basisonderwijs	30	22	8	34
	vbo/mavo	11	11	12	22
	mbo/havo/vwo	25	28	37	32
	hbo/wo	34	39	44	12

Bron: SCP (SING '09)

Het opleidingsniveau van migranten uit Iran wijkt enigszins af van dit patroon, omdat ook degenen die relatief kort geleden naar Nederland zijn gekomen (0-9 jaar) een verhoudingsgewijs hoog opleidingsniveau hebben. Bij de andere groepen is er een grote verschuiving van een hoog opleidingsniveau (bij degenen die hier al langer zijn) naar een lager niveau (bij degenen die hier relatief kort zijn). Dit is vooral het geval bij migranten uit Afghanistan en Somalië. Wat kan daar een verklaring voor zijn?

De verschuiving bij Afghaanse en Somalische migranten hangt onder meer samen met de recente achteruitgang van het onderwijs in die landen, waardoor de jeugd er vrijwel geen (goed) onderwijs meer kan volgen. De afgelopen jaren kwamen er bijvoorbeeld veel minderjarigen uit Somalië naar Nederland.[5] Zij hebben in Somalië minder scholing gehad dan hun landgenoten die eerder vertrokken. Meer dan driekwart van de migranten uit Somalië die hier nog maar kort zijn, heeft maximaal basisonderwijs als hoogst afgeronde opleiding. In de Nederlandse samenleving – waar een diploma op minimaal havo-, vwo- of mbo-2-niveau (startkwalificatie) van belang wordt geacht voor een kans op de arbeidsmarkt – is hun achterstand groot. Het is daarom niet verwonderlijk dat deze groep veel moeite heeft om zich een goede positie in Nederland te verwerven (Gijsberts en Dagevos 2009; Klaver et al. 2010).
Een andere mogelijke verklaring is dat degenen die al vijftien jaar of langer in Nederland verblijven, hier vaker een opleiding gevolgd hebben dan degenen die hier nog niet zo lang zijn (niet in tabel). Dit roept de vraag op of het verschil in opleidingsniveau tussen lang- en kortverblijvenden vooral komt door verschillende migratiestromen (eerst meer hoogopgeleiden, later meer lager opgeleiden) of dat het komt door het volgen van

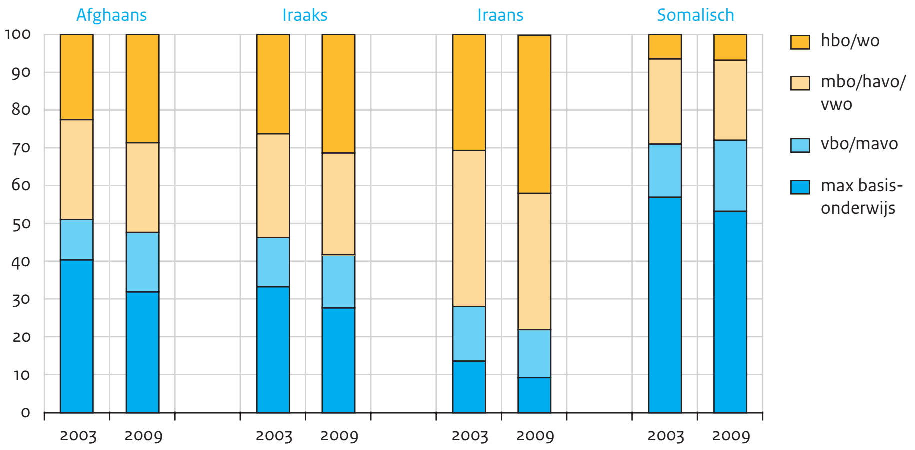
opleidingen in Nederland (degenen die hier al langer zijn, deden dat vaker en hebben een hoger niveau bereikt). De analyse die we hebben uitgevoerd om deze vraag te beantwoorden, laat zien dat beide verklaringen relevant zijn.[6] Bij drie van de vier groepen is het opleidingsniveau hoger naarmate zij langer in Nederland zijn en los daarvan ook naarmate zij opleidingen in Nederland hebben gevolgd. Dit betekent dat langer geleden (15 jaar of langer) gearriveerde migranten uit Afghanistan, Irak en Somalië inderdaad met een hoger opleidingsniveau Nederland binnenkwamen dan meer recent gearriveerde migranten (0-14 jaar). Alleen bij Iraanse Nederlanders is er geen significant verschil in het opleidingsniveau van kort- en langverblijvenden: dat blijft onverminderd hoog.[7] Wel hebben ook zij door scholing in Nederland hun opleidingsniveau weten te verhogen.

Onderwijspositie in de tijd

In vergelijking met 2003[8] is het voltooide opleidingsniveau van 15-64-jarige migranten in 2009 bij alle vier de groepen gestegen, zij het bij de ene groep wat meer dan bij de andere (figuur 4.2).

Figuur 4.2

Gerealiseerd opleidingsniveau van niet-schoolgaande 15-64-jarigen, naar etnische herkomst, 2003 en 2009[a] (in procenten)

a De gegevens over 2003 (SPVA) en 2009 (SING) zijn gecorrigeerd voor veranderingen in het onderzoeksdesign. Hierdoor kunnen kleine verschillen optreden met elders in dit rapport gepresenteerde uitkomsten.

Bron: ISEO/SCP (SPVA'03); SCP (SING'09)

Iraanse, Afghaanse en Iraakse Nederlanders hebben vooral in het hoger onderwijs (hbo/wo) een sprong gemaakt. Bij migranten van Afghaanse komaf is bovendien het aandeel met maximaal basisonderwijs naar verhouding sterk gedaald. Ook Somalische Nederlanders hebben een hoger niveau behaald, maar de stijging zit bij hen niet in de hogere

opleidingsniveaus. Zij hebben anno 2009 vaker een vbo/mavo-diploma en minder vaak maximaal basisonderwijs dan in 2003 het geval was.

Het is aannemelijk dat deelname aan onderwijs in Nederland heeft bijgedragen aan deze stijging in het opleidingsniveau. In paragraaf 4.4 gaan we in op die deelname.

4.3 Het gerealiseerde opleidingsniveau nader bekeken

Vrouwen bij alle groepen lager opgeleid dan mannen

Als we de opleidingsniveaus van mannen en vrouwen vergelijken, blijken vrouwen in alle migrantengroepen lager opgeleid dan mannen (tabel 4.4).

Tabel 4.4

Gerealiseerd opleidingsniveau van niet-schoolgaande 15-64-jarigen[a], naar etnische herkomst en geslacht, 2009 (in procenten)

		Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
mannen	max. basisonderwijs	27	26	10	54	7
	vbo/mavo	16	14	13	17	22
	mbo/havo/vwo	24	31	35	24	42
	hbo/wo	33	29	42	5	29
vrouwen	max. basisonderwijs	44	37	11	64	7
	vbo/mavo	16	13	14	15	24
	mbo/havo/vwo	23	23	36	17	42
	hbo/wo	17	27	39	4	27

a Inclusief een kleine groep van 65 jaar en ouder bij de vluchtelingengroepen.

Bron: SCP (SING '09); autochtone Nederlanders: CBS (EBB'09)

Het verschil is het kleinst bij migranten van Iraanse herkomst. Onder de regimes van sjah Reza en zijn vader, die een seculiere en prowesterse koers volgden, waren vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw de rechten van vrouwen in Iran verbeterd. Sinds de jaren zestig hadden vrouwen toegang tot onderwijs. Zij maakten daar in toenemende mate gebruik van, ondanks het feit dat hoogopgeleide vrouwen maatschappelijk niet echt geaccepteerd werden (Ghorashi 2003).
Vrouwen afkomstig uit Irak zijn lager opgeleid dan mannen uit dat land (vooral meer vrouwen met maximaal basisonderwijs), al staan zij er in vergelijking met vrouwen uit Afghanistan en Somalië beter voor. In Afghanistan was onder invloed van buitenlandse mogendheden (aanvankelijk enkele Europese landen en later de Sovjet-Unie) de toegang tot onderwijs voor vrouwen verbeterd. In 1935 werd de eerste meisjesschool geopend en in 1962 werd het hoger onderwijs toegankelijk voor vrouwen, al konden slechts weinigen daar gebruik van maken. De machtswisseling van een communistische naar een orthodox-islamitische staat onder de Taliban (1996-2001) maakte echter een eind aan

scholing voor vrouwen (Qazi 2009; Stichting SAN 2009). De situatie is sindsdien weer aan het verbeteren, maar als groep zijn vrouwen van Afghaanse origine vooralsnog veel lager opgeleid dan de mannen uit dat land. Verder staan vrouwen uit Somalië er slechter voor dan mannen uit Somalië, maar het verschil tussen beide geslachten is minder groot dan bijvoorbeeld bij migranten uit Afghanistan. Dit komt omdat ook de meerderheid van de mannen uit Somalië laagopgeleid zijn (zie hierna). Wel hebben Somalisch-Nederlandse vrouwen in vergelijking met vrouwen uit andere migrantengroepen de grootste scholingsachterstand.

Ten opzichte van autochtone Nederlanders in de leeftijdsklasse van 15 tot 65 jaar zijn zowel mannen als vrouwen uit de migrantengroepen meestal veel vaker laagopgeleid (max. basisonderwijs). Uitzondering hierop zijn Iraans-Nederlandse mannen en vrouwen. Tegelijkertijd zijn mannen uit de migrantengroepen meestal vaker of even vaak hoogopgeleid (hbo/wo) dan autochtoon-Nederlandse mannen. Hierop vormen mannen afkomstig uit Somalië een uitzondering; bij de vrouwen geldt dat voor degenen afkomstig uit Somalië en Afghanistan. Mannen en vrouwen uit de migrantengroepen bevinden zich in verhouding tot autochtone Nederlanders daardoor meer in de polen van de onderwijsniveaus. De middengroep (vbo/mavo en mbo/havo/vwo) is bij alle migrantengroepen kleiner dan bij autochtone Nederlanders.

Een deel van de migranten heeft geen of slechts weinig onderwijs gehad

Met de opleidingscategorie ‘maximaal basisonderwijs’ wordt een groep aangeduid die geen of zeer weinig onderwijs heeft genoten. We onderscheiden twee deelcategorieën: 1) degenen zonder enige vorm van opleiding en 2) degenen die enkele jaren basisonderwijs hebben gevolgd of het basisonderwijs hebben afgerond. In tabel 4.5 zijn deze twee deelcategorieën weergegeven.

Tabel 4.5

Niet-schoolgaande 15-64-jarigen met maximaal basisonderwijs, naar etnische herkomst en aandeel vrouwen, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
maximaal basisonderwijs	34	30	10	58
waarvan				
zonder opleiding	14	6	2	28
basisonderwijs	20	24	8	30
aandeel vrouwen zonder opleiding	70	69	69	62

Bron: SCP (SING ’09)

De tabel laat zien dat de categorie ‘maximaal basisonderwijs’ verhult dat velen geen enkele vorm van onderwijs hebben genoten. In het bijzonder geldt dit voor migranten uit Somalië: bijna de helft van de groep die hooguit basisonderwijs volgde, heeft feitelijk

nooit onderwijs gehad. Zij blijken daardoor nog lager opgeleid dan eerder al duidelijk werd. Bij de migranten uit Afghanistan heeft twee vijfde van degenen met hooguit basisonderwijs nooit onderwijs genoten. De gunstige onderwijspositie van de groep afkomstig uit Iran blijkt ook hieruit, want acht van de tien mensen met maximaal basisonderwijs hebben in ieder geval basisonderwijs gevolgd.

Tabel 4.5 toont vervolgens dat het in meerderheid vrouwen zijn die nooit onderwijs hebben gehad. Bij de migranten uit Somalië is de verdeling tussen mannen en vrouwen minder scheef. Dit komt doordat de clanoorlogen van de laatste twintig jaar het onderwijs in Somalië alleen maar verslechterd hebben, waardoor naast meisjes ook veel jongens van onderwijs verstoken zijn gebleven (Klaver et al. 2010).
Aangezien het hier gaat om het voltooide opleidingsniveau hebben de laagopgeleiden – in meerderheid dus vrouwen – ook in Nederland geen onderwijs gehad of een hoger niveau dan basisonderwijs kunnen behalen. Mogelijk hebben sommigen in het land van herkomst buiten de scholen om wel leren lezen en schrijven, maar het is zeer waarschijnlijk dat de meesten van deze ongeschoolde migranten laaggeletterd of volledig analfabeet zijn. Niet kunnen lezen en schrijven in de eigen taal is al lastig, maar voor het leren van een nieuwe taal en het volgen van een inburgeringscursus of een reguliere opleiding is dat een extra hoge barrière.

Opleidingen in Nederland: hoger, lager of op hetzelfde niveau als in het land van herkomst?

Het niveau van de opleidingen in het land van herkomst hoeft niet overeen te komen met het niveau van de opleidingen in Nederland, of niet als zodanig te worden erkend. Daardoor komt het voor dat migranten die in het land van herkomst bijvoorbeeld een diploma op hbo- of universitair niveau hebben behaald, in Nederland een mbo-opleiding doen, om zo hun arbeidsmarktkansen te vergroten. We zijn nagegaan hoe vaak migranten in Nederland een opleiding op een hoger, lager of gelijk niveau volgen dan de opleiding in het land van herkomst. Hiervoor zijn gegevens uit SING'09 gebruikt. Het bereikte opleidingsniveau in het land van herkomst is een inschatting van de respondenten zelf en kan afwijken van het Nederlandse niveau. Niettemin geeft de vergelijking een indicatie van eventuele problemen met het opleidingsniveau dat in het buitenland is behaald.

Iemand die in het land van herkomst naar school is geweest en in Nederland een opleiding volgt of heeft gevolgd, weet hier meestal hetzelfde of een hoger niveau te bereiken (tabel 4.6). Een heel klein deel komt op een lager niveau terecht.

Tabel 4.6
Niveauverschillen tussen in het buitenland en in Nederland gevolgde opleidingen,[a] naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
hoger niveau in Nederland	56	45	44	52
gelijk niveau in buitenland en Nederland	42	51	53	47
lager niveau in Nederland	2	4	3	1
totaal	100	100	100	100

a Het opleidingsniveau in het buitenland betreft voltooide opleidingen, in Nederland voltooide en huidige opleidingen.

Bron: SCP (SING '09)

Omdat migranten uit Iran, en in mindere mate uit Irak, relatief vaak hoogopgeleid zijn als ze naar Nederland komen, is de kans dat zij hier een opleiding op een hoger niveau volgen vanzelfsprekend kleiner. Het vaak lage opleidingsniveau van migranten afkomstig uit Somalië, en in mindere mate uit Afghanistan, vergroot daarentegen de kans dat zij in Nederland een opleiding op een hoger niveau volg(d)en. De tabel laat dit ook zien. Een klein deel van de migranten vervolgt in Nederland hun opleiding op een lager niveau. Dat wijst op mogelijke problemen met de waardering van in het buitenland behaalde opleidingsniveaus.

De meeste buitenlandse diploma's worden erkend

Aangezien een behaald diploma van groot belang is voor de kans op een goede arbeidsmarktpositie is er voor migranten veel aan gelegen dat de diploma's die zij in het buitenland hebben behaald ook in Nederland worden erkend. Die erkenning is niet vanzelfsprekend. Een graad behaald aan de universiteit van Mogadishu in Somalië zal niet van hetzelfde niveau worden beschouwd als een graad behaald aan een Nederlandse universiteit. Regelmatig verschijnen er in de media verhalen over artsen en ingenieurs die in Nederland niet op niveau kunnen functioneren, omdat hun buitenlandse diploma niet zou voldoen aan de hier geldende kennis- en kwaliteitseisen. Ook uit onderzoek blijkt dat een buitenlands diploma het vinden van een passende baan kan hinderen (Van den Tillaart et al. 2000). We zijn nagegaan hoeveel en welke migranten om validatie van hun diploma hebben gevraagd en wat de uitkomst daarvan was.

Allereerst verschilt per bevolkingsgroep hoeveel migranten hun buitenlandse diploma in Nederland laten valideren (tabel 4.7). Dit varieert van ongeveer een vijfde van de uit Somalië afkomstige bevolkingsgroep tot bijna de helft van de uit Iran afkomstige bevolkingsgroep.

Tabel 4.7
Waardering van in buitenland behaald diploma,[a] naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
niet laten waarderen	63	59	53	80
laten waarderen	37	41	47	20
totaal	100	100	100	100
laten waarderen				
is erkend	52	60	80	52
nog in behandeling	10	10	5	7
niet erkend	38	30	15	41
totaal	100	100	100	100

a Exclusief respondenten zonder diploma van een in het buitenland gevolgde voortgezette opleiding.

Bron: SCP (SING '09)

Vooral degenen met een in het buitenland afgeronde hbo- of universitaire opleiding leggen een diploma ter waardering voor; degenen met buitenlandse diploma's van lagere opleidingsniveaus doen dat minder vaak (niet in tabel). Waarschijnlijk gebeurt dit niet alleen omdat hoogopgeleiden validatie van hun diploma nodig hebben voor een baan op niveau, maar wordt ook de kans op erkenning van dergelijke diploma's hoger ingeschat. Het is daarom niet verwonderlijk dat de bevolkingsgroepen met relatief veel hoogopgeleiden (Iraanse en Iraakse Nederlanders) het vaakst hun diploma ter waardering voorleggen. Niet alleen vragen degenen met een buitenlands diploma op mbo-, havo- of vwo-niveau minder vaak erkenning van hun diploma's, deze worden ook inderdaad minder vaak erkend. Zo heeft van de Iraans-Nederlandse bevolkingsgroep 48% van de hoogopgeleiden een diploma laten waarderen, 39% van de middelbaar opgeleiden en 13% van de lager opgeleiden (vbo/mavo-niveau). Van die aanvragen is respectievelijk 11%, 16% en 45% niet erkend. De Somalisch-Nederlandse bevolkingsgroep legt hun buitenlandse diploma's beduidend minder vaak ter waardering voor; als zij het al doen, worden die diploma's bovendien vaker niet erkend.

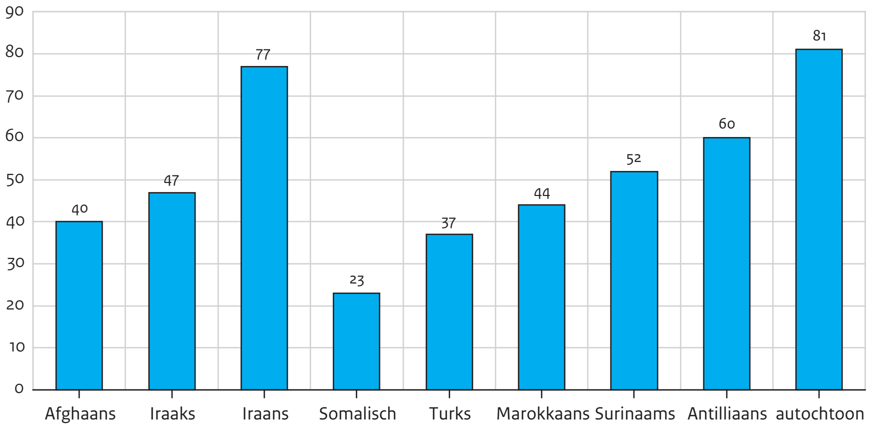
Veel jongvolwassen migranten zonder startkwalificatie

Voor iedereen in Nederland van 16 tot 18 jaar geldt een kwalificatieplicht, wat inhoudt dat men scholing moet volgen totdat men een startkwalificatie heeft behaald of 18 jaar is geworden. Men heeft een startkwalificatie als men ten minste een diploma heeft van de havo, het vwo of niveau 2 van het mbo. Een startkwalificatie is van groot belang voor de kansen op de arbeidsmarkt. Toch haalt niet iedereen een startkwalificatie. De intellectuele capaciteiten van sommige jongeren schieten daarvoor tekort, maar de meesten hebben geen diploma op het kwalificatieniveau gehaald omdat ze de school voortijdig hebben verlaten (Herweijer 2008). Een deel van deze jongeren keert later wel weer terug naar school en haalt de kwalificatie alsnog. Bij de migranten halen sommigen

de startkwalificatie pas als jongvolwassene omdat ze in het land van herkomst of op de vlucht geen opleiding konden volgen of afronden en dat pas op latere leeftijd in Nederland doen.
In figuur 4.3 wordt daarom, zoals gebruikelijk, een ruime leeftijdscategorie gehanteerd om aan te geven welk deel van de jongvolwassenen in Nederland minimaal een startkwalificatie heeft.[9] Opgemerkt zij dat het kwalificatieniveau bij benadering is vastgesteld. Ten eerste is het niveau van in het buitenland behaalde diploma's gebaseerd op de inschatting van de migranten zelf, waardoor afwijkingen met het Nederlandse niveau kunnen voorkomen. Ten tweede is het niet mogelijk om diploma's van het mbo uit te splitsen naar niveau, waardoor een kleine groep met een afgeronde opleiding op niveau 1 wordt meegeteld.

Figuur 4.3

Het aandeel niet-schoolgaanden van 20-34 jaar in het bezit van een startkwalificatie,[a] naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

a Inclusief een kleine groep met een afgeronde opleiding van mbo-niveau 1.

Bron: vluchtelingengroepen: SCP (SING'09); migrantengroepen: SCP (SIM'06); autochtone Nederlanders: CBS (EBB'06)

Figuur 4.3 laat grote verschillen tussen de groepen zien. Terwijl vier vijfde van de autochtoon-Nederlandse jongvolwassenen een startkwalificatie bezit, geldt dat voor een kwart van de jongvolwassenen afkomstig uit Somalië.
Als we de vluchtelingengroepen vergelijken met de klassieke migrantengroepen, dan houden jongvolwassenen afkomstig uit Afghanistan wat betreft het bezit van een startkwalificatie het midden tussen jongvolwassenen van Turkse en Marokkaanse afkomst. Jongvolwassenen van Iraakse origine staan er iets beter voor, maar hebben weer achterstand op Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. Van de klassieke migrantengroepen staan de jongvolwassenen afkomstig uit de Antillen er het beste voor, maar

ook zij zijn nog ver verwijderd van het niveau van autochtone Nederlanders (81%).[10] Alleen jongvolwassenen uit Iran staan op een niveau dat vergelijkbaar is met autochtone Nederlanders.
In de periode van 2003 tot 2009 is het aandeel Afghaanse en Iraakse Nederlanders met een startkwalificatie toegenomen met respectievelijk 5 en 4 procentpunten.[11] Bij Iraanse en Somalische Nederlanders is het nagenoeg gelijk gebleven.

4.4 Deelname aan het Nederlandse onderwijs

4.4.1 Migranten in het onderwijs[12]

In Nederland geldt voor jongeren van 5 tot 16 jaar een leerplicht. Deze leerplicht geldt ook voor kinderen van migranten die nog geen verblijfsvergunning hebben. Jonge migranten in de leerplichtige leeftijd stromen dus gewoon in het reguliere basis- en voortgezet onderwijs in. Voor kinderen met een taalachterstand bestaat de mogelijkheid een schakelklas te volgen.
Van 16 tot 18 jaar geldt, zoals hiervoor besproken, een kwalificatieplicht, maar voor mensen van 18 jaar of ouder is het volgen van een opleiding een eigen keuze. Migranten van 18 jaar en ouder die onderwijs willen volgen in Nederland hebben verschillende barrières te nemen. Zij moeten eerst een verblijfsvergunning hebben (of in de procedure zitten) om toegang tot onderwijs te krijgen. Een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal is echter een obstakel voor het volgen van onderwijs. Verder is het lastig om toegang tot een opleiding van het gewenste niveau te krijgen als de in het buitenland verworven diploma's hier niet worden erkend. Ook de kosten kunnen deelname belemmeren. Degenen met een verblijfsvergunning (of in procedure) hebben recht op studiefinanciering, maar migranten van 30 jaar of ouder moeten de opleiding zelf bekostigen. Er bestaan wel organisaties die hen daarbij kunnen helpen. Zo kunnen hoogopgeleide migranten die niet in aanmerking komen voor studiefinanciering, terecht bij de Stichting voor vluchtelingenstudenten (UAF) voor een tegemoetkoming in de studiekosten (www.uaf.nl).

Van de vier klassieke migrantengroepen is bekend dat de jongeren onder hen (vaak, maar niet altijd, tweede generatie) een hoger opleidingsniveau bereiken dan de ouderen. De meesten van hen hebben hun opleiding gedeeltelijk of helemaal in Nederland gevolgd (Dagevos en Gijsberts 2007). Bij de vluchtelingengroepen is dit minder vaak het geval, omdat er vooralsnog minder migranten van de tweede generatie zijn. Niettemin nemen ook de vluchtelingengroepen deel aan het Nederlandse onderwijs. We gaan na hoe zij het daar doen.
We maken hiervoor gebruik van gegevens van het CBS, omdat die betrekking hebben op de hele schoolgaande populatie en omdat SING'09 geen informatie bevat over de leeftijdscategorie van 4 tot 15 jaar.

4.4.2 Basisonderwijs

Kinderen van vier tot en met twaalf jaar, de basisschoolleeftijd

Omdat in Nederland een leerplicht geldt, moeten alle kinderen – ook kinderen van migranten, ongeacht hun status – vanaf de leeftijd van 5 jaar naar school. Vrijwel alle kinderen gaan echter naar de basisschool zodra ze 4 jaar zijn geworden.
In 2009 waren er bijna 21.000 kinderen van Afghaanse, Iraaks, Iraanse en Somalische origine in de leeftijd van 4 tot en met 12 jaar in Nederland. Dat is 1,2% van alle kinderen in deze categorie van de basisschoolleeftijd. Ruim driekwart daarvan (78%) behoort tot de tweede generatie en minder dan een kwart is eerste generatie. De Iraaks-Nederlandse kinderen vormen de grootste groep (0,4%); de Afghaans-Nederlandse (0,3%), Somalisch-Nederlandse (0,25%) en Iraans-Nederlandse groepen kinderen (0,2%) zijn kleiner.

Schakelklassen voor 'neveninstromers' en kinderen met een taalachterstand

Tot 2006 werden jonge kinderen die met hun ouders mee naar Nederland kwamen in het basisonderwijs zo nodig opgevangen in aparte klassen voor 'neveninstromers', de zogenoemde internationale schakelklassen (ISK). Deze kinderen beheersten het Nederlands niet of te slecht om al direct in het reguliere onderwijs mee te draaien.
Sinds 2006 zijn schakelklassen nieuwe stijl ingericht als instrument voor de bestrijding van onderwijsachterstanden. Deze schakelklassen hebben een bredere doelgroep; ze zijn bedoeld voor alle kinderen met een taalachterstand, of ze nu autochtoon of allochtoon zijn. Ook neveninstromers nemen daaraan deel.
Schakelklassen zijn er in verschillende varianten. Soms krijgen leerlingen naast het reguliere onderwijs een aantal uren apart les (tijdens of na schooltijd), soms krijgen zij alle lessen apart. Na hooguit een jaar in een schakelklas stromen zij door naar het reguliere onderwijs.
Als overbrugging tussen het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs is deelname aan een kopklas eveneens mogelijk. Een kopklas bereidt leerlingen voor op een hoger niveau in het voortgezet onderwijs dan zonder extra ondersteuning mogelijk zou zijn.

Over de deelname van kinderen uit de vluchtelingengroepen aan een schakelklas of kopklas is weinig bekend. Gegevens over het schooljaar 2006/'07 laten zien dat ongeveer 1000 neveninstromers deelnamen aan 61 speciaal voor hen bedoelde schakelklassen, terwijl daarnaast ongeveer 1250 kinderen met een taalachterstand in 115 schakelklasprojecten participeerden (Mulder et al. 2008). Neveninstromers kunnen ook in die 'gemengde' schakelklassen zitten, bijvoorbeeld in scholen in regio's waar geen schakelklassen speciaal voor hen zijn. In het schooljaar 2007/'08 nam het aantal schakelklassen voor leerlingen met taalachterstand enorm toe (verdrievoudigd naar 354); voor neveninstromers kwamen er in totaal 14 schakelklassen bij (van 61 naar 75) (Mulder et al. 2009).
Evaluatie van het onderwijsachterstandenbeleid toont aan dat leerlingen in de schakelklassen meer leerwinst maken dan deelnemers met taalachterstand in het reguliere basisonderwijs, maar zet vraagtekens bij de effecten op lange termijn vanwege de beperkte duur (maximaal een jaar) van de schakelklassen. Zeker voor neveninstromers geldt het als vrijwel onmogelijk om in een jaar tijd het Nederlands op het

niveau te krijgen waarmee zij zonder problemen het reguliere onderwijs kunnen volgen (Ledoux en Veen 2009).

4.4.3 Deelname aan het voortgezet onderwijs

Ook in het voortgezet onderwijs bestaan er voorzieningen voor kinderen van migranten. Leerlingen in de leeftijd van 12 tot 18 jaar, die korter dan twee jaar in Nederland zijn, kunnen deelnemen aan internationale schakelklassen waar zij in één of twee jaar de Nederlandse taal leren (Herweijer 2009). Hoeveel leerlingen afkomstig uit Afghanistan, Irak, Iran en Somalië hieraan deelnemen is niet bekend.

Grote verschillen per niveau in het voortgezet onderwijs

In het eerste jaar van het voortgezet onderwijs zitten veel leerlingen in een gemengde klas, waarin twee of soms drie onderwijsniveaus zijn vertegenwoordigd. In het derde jaar is de verdeling van leerlingen over de diverse niveaus van het voortgezet onderwijs uitgekristalliseerd. Dat leerjaar geeft daarmee een goed beeld van de deelname van leerlingen aan de verschillende onderwijsniveaus (figuur 4.4).

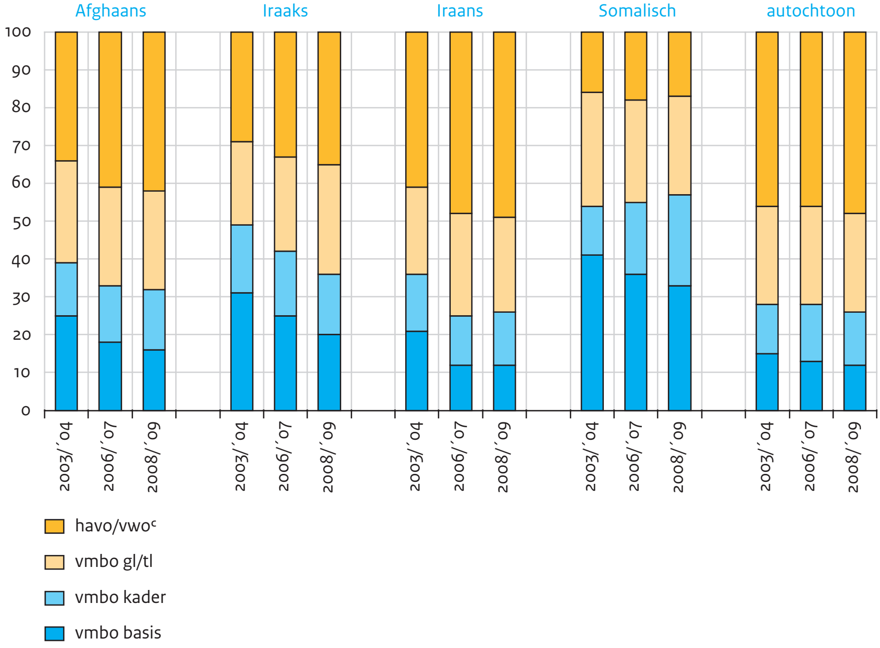
Tussen de hier besproken migrantengroepen en autochtone Nederlanders zijn grote verschillen in deelname per niveau. Leerlingen met een Iraanse achtergrond zitten even vaak als autochtoon- Nederlandse leerlingen op het vmbo en havo/vwo; Somalisch-Nederlandse leerlingen nemen daar respectievelijk het meest en het minst van alle groepen aan deel.

Havo en vwo-deelname van migranten neemt toe

Tussen 2003/’04 en 2008/’09 is de havo/vwo-deelname van de meeste migrantengroepen toegenomen. De toename varieert van 6 procentpunten bij leerlingen van Iraakse origine, 7 bij Afghaanse en 8 bij Iraanse. Ook de deelname van autochtone Nederlanders nam in die periode toe, maar minder dan bij deze migrantengroepen (2 procentpunten). Alleen bij leerlingen met een Somalische achtergrond bleef de havo/vwo-deelname nagenoeg gelijk.
Bij de deelname aan de beroepsgerichte vmbo-leerwegen (basis en kader) is het beeld grotendeels omgekeerd. Iraakse, Iraanse en Afghaanse Nederlanders zijn in de periode 2003/’04 tot 2008/’09 minder gaan deelnemen aan deze twee leerwegen (resp. -13, -10 en -7 procentpunten). Leerlingen afkomstig uit Somalië zijn in de periode 2003/’04 tot 2008/’09 meer gaan deelnemen aan de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo (+4 procentpunten); daarbinnen zijn zij iets opgeschoven van vmbo-basis naar het hogere niveau van vmbo-kader.

Door de toegenomen deelname aan het hoogste niveau binnen het voortgezet onderwijs (havo/vwo), en afname van de deelname aan het laagste niveau (vmbo-basis) hebben leerlingen uit alle migrantengroepen in het voortgezet onderwijs ten minste een deel van hun onderwijsachterstand op autochtone Nederlanders goedgemaakt.

Figuur 4.4
Leerlingen in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs, naar onderwijsniveau[a] en etnische herkomst, 2003/'04–2008/'09[b] (in procenten)

a In het vmbo zijn verschillende leerwegen: basis en kader (beroepsgerichte leerwegen) en gemengde (gl) en theoretische leerwegen (tl).
b Gegevens over het schooljaar 2008/'09 zijn voorlopige cijfers.
c Inclusief een gering percentage leerlingen in gemeenschappelijke leerjaren (meestal een combinatie van havo/vwo).

Bron: CBS (op verzoek verstrekte gegevens)

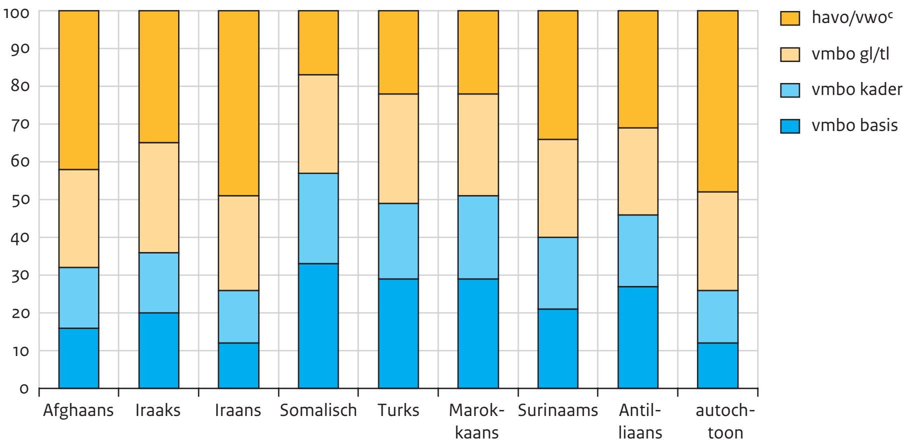
Opmerkelijk is verder dat in vergelijking met het voltooid opleidingsniveau, waar Iraakse Nederlanders er iets beter voorstaan dan Afghaanse Nederlanders, leerlingen uit die groepen in het voortgezet onderwijs stuivertje hebben gewisseld. In het voortgezet onderwijs doen Afghaanse Nederlanders het namelijk beter.

Deelname aan het voortgezet onderwijs vergeleken met de vier klassieke groepen

Als we de deelname aan de verschillende niveaus in het voortgezet onderwijs vergelijken met die van de vier klassieke migrantengroepen, komen drie van de vier vluchtelingengroepen daar goed uit naar voren (figuur 4.5).

Figuur 4.5

Leerlingen in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs, naar onderwijsniveau[a] en etnische herkomst, 2008/’09[b] (in procenten)

a In het vmbo zijn verschillende leerwegen: basis en kader (beroepsgerichte leerwegen) en gemengde (gl) en theoretische leerwegen (tl).
b Gegevens over het schooljaar 2008/’09 zijn voorlopige cijfers.
c Inclusief een gering percentage leerlingen in gemeenschappelijke leerjaren (meestal een combinatie van havo/vwo).

Bron: CBS 2009 (op verzoek verstrekte gegevens)

Ook de klassieke migrantengroepen zijn in vergelijking met autochtone Nederlanders ondervertegenwoordigd in havo en vwo. Dit komt doordat zij met een achterstand op autochtone Nederlanders van de basisschool komen (Gijsberts en Dagevos 2009). In 2008/’09 zat ongeveer 22% van de leerlingen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond in het derde leerjaar van de havo of het vwo, nog niet half zo veel als bij autochtoon-Nederlandse leerlingen en minder ook dan de meeste vluchtelingengroepen. Leerlingen met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond zijn vaker op de havo of het vwo te vinden, maar ook zij blijven achter bij de autochtoon-Nederlandse groep en bij drie van de vier vluchtelingengroepen. Verder zit omstreeks de helft van de leerlingen van Turkse en Marokkaanse origine in een van de twee beroepsgerichte vmbo-leerwegen; bij autochtoon-Nederlandse en Iraans-Nederlandse leerlingen is dat ongeveer een kwart en bij Iraaks- en Afghaans-Nederlandse leerlingen circa een derde. Leerlingen met een Iraanse achtergrond bevinden zich, zo wordt duidelijk, op een niveau dat vergelijkbaar is met autochtone Nederlanders. Figuur 4.5 toont verder dat Iraans-Nederlandse leerlingen ook aan hogere niveaus in het voortgezet onderwijs deelnemen dan leerlingen afkomstig uit de vier klassieke migrantengroepen. Dit geldt ook voor leerlingen van Afghaanse origine. De niveaus waarin Iraakse leerlingen zitten, komen nog het meest overeen met die van Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders.

Leerlingen afkomstig uit Somalië ten slotte bevinden zich in het voortgezet onderwijs op een niveau dat vergelijkbaar is met Turkse en Marokkaanse Nederlanders.
Een kanttekening is wel dat de slagingspercentages van de vluchtelingengroepen in het voortgezet onderwijs in het schooljaar 2008/'09 meer overeenkomen met andere niet-westerse groepen dan met die van autochtone Nederlanders (CBS 2010). Veel van deze leerlingen zijn van de eerste generatie. Mogelijk spelen taalproblemen en/of culturele verschillen een rol in het succesvol afronden van de opleiding.

Voortijdig schoolverlaten in het voortgezet onderwijs is verminderd

Het bestrijden van schooluitval is een belangrijke prioriteit in het onderwijsbeleid. In 2007/'08 vertrokken bijna 49.000 jongeren zonder startkwalificatie uit het onderwijs, in 2004/'05 waren dat er nog ruim 60.000. Ongeveer drie op de tien van deze voortijdige schoolverlaters (13.600 in 2007/'08) waren afkomstig uit het voortgezet onderwijs, de rest vertrok uit het mbo (zie verderop in dit hoofdstuk). In het voortgezet onderwijs is de kans op voortijdige schooluitval het hoogst in de laagste vmbo-leerweg; vaak gaat het daar om leerlingen die vanwege leerachterstanden zijn geïndiceerd voor leerwegondersteuning. Leerlingen met een niet-westerse achtergrond, zo weten we uit onderzoek, lopen een relatief groot risico op schooluitval. Zij zitten niet alleen vaker in de lagere vmbo-leerwegen (waar het risico hoe dan ook hoog is) , maar ze lopen binnen die lagere vmbo-leerwegen ook meer risico dan autochtoon-Nederlandse leerlingen (Herweijer 2008).

De beleidsinzet lijkt effect te hebben, want in de periode 2004/'05- 2007/'08 is het percentage voortijdig schoolverlaters in het voortgezet onderwijs bij alle groepen afgenomen (tabel 4.8). De mate waarin dat is gebeurd, verschilt echter van groep tot groep.

Tabel 4.8
Voortijdig schoolverlaters[a] in het voortgezet onderwijs, naar etnische herkomst, 2004/'05–2007/'08 (in procenten van het aantal leerlingen van de desbetreffende groep)

	2004/'05	2005/'06	2006/'07	2007/'08
Afghaans	3,6	2,5	2,0	1,4
Iraaks	4,3	2,8	2,4	2,2
Iraans	3,2	2,8	2,4	2,5
Somalisch	8,3	6,2	4,7	4,5
Turks	2,9	2,4	2,3	1,8
Marokkaans	2,8	2,3	2,2	2,1
Surinaams	2,9	2,6	2,4	2,0
Antilliaans	3,6	3,5	3,1	2,8
autochtoon	1,7	1,5	1,4	1,2

a Leerlingen die het onderwijs hebben verlaten zonder diploma op het niveau van een startkwalificatie.

Bron: CBS 2009 (op verzoek verstrekte gegevens)

Bij leerlingen met een Somalische achtergrond is de schooluitval in de periode 2004/'05-2007/'08 het meest gedaald, al lopen zij nog wel het grootste risico. De uitval onder leerlingen van Afghaanse herkomst is gedaald tot de laagste van alle niet-westerse groepen; deze ligt in 2007/'08 vrijwel op het niveau van autochtone Nederlanders. Bij de andere groepen verliep de afname van het uitvalpercentage geleidelijker, tot 2% à 3% in het laatste meetjaar.
Gerekend in procentpunten is het voortijdig schoolverlaten bij de diverse niet-westerse herkomstgroepen meer afgenomen dan bij autochtone Nederlanders. Dit komt vooral doordat de uitval uit het voortgezet onderwijs bij autochtone Nederlanders al laag is (bodemeffect). Dit neemt niet weg dat als gevolg van de afname het nadelige verschil ten opzichte van autochtoon-Nederlandse leerlingen kleiner is geworden.

4.4.4 Deelname aan het middelbaar beroepsonderwijs

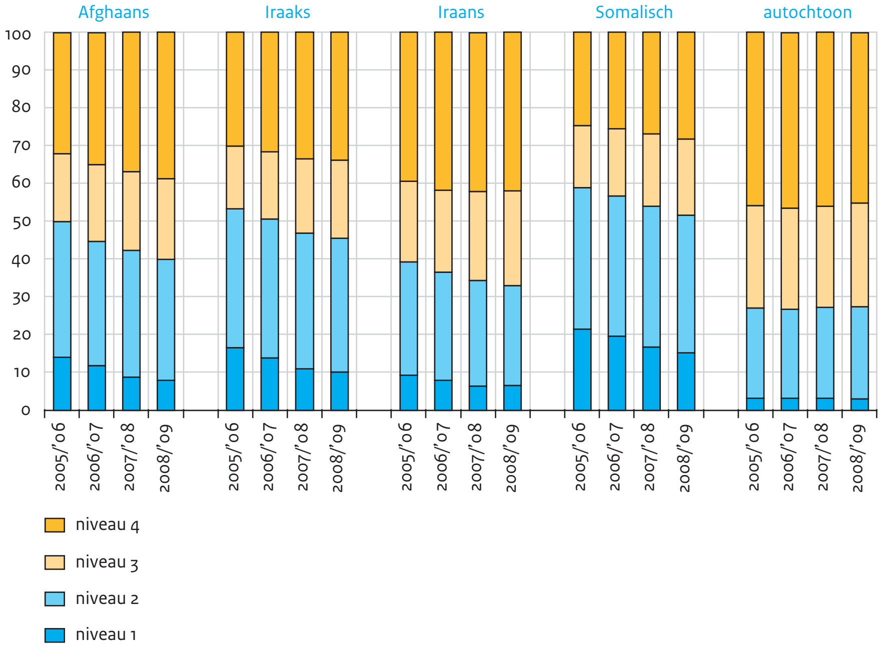
Na het voortgezet onderwijs kunnen leerlingen doorstromen naar verschillende vormen van vervolgonderwijs. Zij gaan dan naar het middelbaar beroepsonderwijs (mbo), het hoger beroepsonderwijs (hbo) of de universiteit. Eerder, in paragraaf 4.3, gaven we aan welk deel van de jongvolwassenen een mbo-, hbo- of universitaire opleiding succesvol heeft afgerond. Op de huidige deelname aan hbo en universiteit kunnen we echter niet ingaan, omdat de aantallen per bevolkingsgroep daarvoor te klein zijn. Wel kunnen we de deelname aan het middelbaar beroepsonderwijs beschrijven; dat is daarom het onderwerp van deze paragraaf.

Deelname aan niveau 3 en 4 in mbo neemt toe

In het mbo worden vier niveaus onderscheiden: de assistentenopleiding (niveau 1), de basisberoepsopleiding (niveau 2), de vakopleiding (niveau 3) en de middenkader-/ specialistenopleiding (niveau 4). Figuur 4.6 laat zien hoe leerlingen in het mbo over de vier niveaus zijn verdeeld en hoe de deelname van de migrantengroepen aan die verschillende niveaus zich in de periode van 2005/'06 tot en met 2008/'09 heeft ontwikkeld.

Bij alle vier de migrantengroepen zijn de leerlingen in de periode tussen 2005/'06 en 2008/'09 vaker in niveau 3 en niveau 4 van het mbo terechtgekomen. De deelname aan niveau 1 en niveau 2 is dan ook overal afgenomen. De deelname van leerlingen van Iraanse origine in niveau 4 is weliswaar hoger dan die van de andere vluchtelingengroepen, maar is vanaf 2006/'07 niet verder gestegen. Omdat de deelname aan dat niveau bij autochtone Nederlanders een licht dalende lijn kent, ontlopen leerlingen uit Iran en autochtone Nederlanders er elkaar in 2008/'09 vrijwel niet. Wel zitten leerlingen uit Iran iets vaker dan autochtone Nederlanders in de niveaus 1 en 2 van het mbo.

Figuur 4.6
Deelname[a] aan middelbaar beroepsonderwijs per niveau[b], naar etnische herkomst, 2005/'06-2008/'09[c] (in procenten)

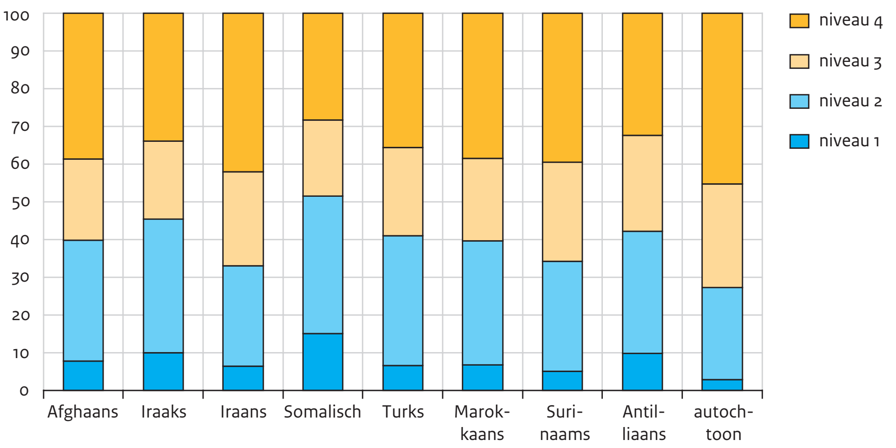
a Deelname per 1 oktober van het schooljaar, exclusief personen die geen onderwijs volgen, maar staan ingeschreven voor het afleggen van een examen.
b Niveau 1 = assistentenopleiding, niveau 2 = basisberoepsopleiding, niveau 3 = vakopleiding, niveau 4 = middenkader-/specialistenopleiding.
c Gegevens over het schooljaar 2008/'09 zijn voorlopige cijfers.

Bron: CBS 2009 (op verzoek verstrekte gegevens)

Deelname aan mbo vergeleken met klassieke migrantengroepen

Als we de mbo-deelname van vluchtelingengroepen in 2008/'09 vergelijken met die van de vier klassieke migrantengroepen (figuur 4.7), zien we het volgende beeld. Leerlingen afkomstig uit Iran zitten vaker dan andere niet-westerse groepen in de hogere niveaus van het mbo en leerlingen uit Somalië zitten vaker dan andere groepen in de lagere mbo-niveaus. In het middenveld, maar niet ver verwijderd van Iraans-Nederlandse leerlingen, zijn leerlingen van Afghaanse herkomst in vergelijkbare mate over de mbo-niveaus verdeeld als Surinaams- en Marokkaans-Nederlandse leerlingen. Op een iets lager niveau geldt hetzelfde voor de leerlingen van Iraakse, Turkse en Antilliaanse origine.

Figuur 4.7
Deelname[a] aan het middelbaar beroepsonderwijs per niveau[b], naar etnische herkomst, 2008/'09[c] (in procenten)

a Deelname per 1 oktober van het schooljaar, exclusief personen die geen onderwijs volgen, maar staan ingeschreven voor het afleggen van een examen.
b Niveau 1 = assistentenopleiding, niveau 2 = basisberoepsopleiding, niveau 3 = vakopleiding, niveau 4 = middenkader-/specialistenopleiding.
c Gegevens over het schooljaar 2008/'09 zijn voorlopige cijfers.

Bron: CBS 2009 (op verzoek verstrekte gegevens)

Voortijdig schoolverlaten in het mbo is gedaald, maar nog steeds hoog

Het probleem van voortijdig schoolverlaten (zonder diploma op het niveau van een startkwalificatie) is in het middelbaar beroepsonderwijs veel groter dan in het voortgezet onderwijs. Jaarlijks vertrekt een op de negen deelnemers zonder de opleiding te hebben afgerond; in het voortgezet onderwijs doet maar een op de vijftig leerlingen dat. De voortijdige uitval van niet-westerse groepen is nog weer aanzienlijk hoger dan die van autochtoon-Nederlandse deelnemers (tabel 4.9). Dit is voor een deel het gevolg van de oververtegenwoordiging van leerlingen met een niet-westerse achtergrond op de lagere niveaus van het mbo, waar het risico van uitval hoe dan ook groot is. Daarnaast speelt ook het hoge aantal mbo-deelnemers uit de migrantengroepen dat eerder geen vmbo-diploma haalde een nadelige rol. In het Nederlandse onderwijssysteem kunnen leerlingen zonder vmbo-diploma naar niveau 1 en 2 van het mbo gaan (drempelloze instroom).[13] Deze deelnemers lopen echter een verhoogd uitvalrisico (Herweijer 2008).

Tabel 4.9
Voortijdig schoolverlaters[a] in het middelbaar beroepsonderwijs, naar etnische herkomst, 2004/'05-2007/'08 (in procenten van het aantal leerlingen)

	2004/'05	2005/'06	2006/'07	2007/'08
Afghaans	18,2	13,9	11,7	11,3
Iraaks	21,0	16,7	17,4	15,0
Iraans	18,1	18,0	13,8	15,8
Somalisch	25,0	20,8	19,8	20,0
Turks	18,6	15,5	14,7	13,5
Marokkaans	17,7	15,7	15,9	15,8
Surinaams	19,5	16,5	15,6	15,7
Antilliaans	20,1	17,0	17,4	17,7
autochtoon	11,7	10,0	9,6	9,4

a Leerlingen die het onderwijs hebben verlaten zonder een diploma op het niveau van een startkwalificatie.

Bron: CBS (op verzoek verstrekte gegevens)

Tabel 4.9 omvat voortijdig schoolverlaters met én zonder een voorafgaand vmbo-diploma. De schooluitval van drempelloos ingestroomde deelnemers is ernstiger, omdat zij na uitval helemaal geen diploma hebben. Ongeveer een kwart van de autochtoon-Nederlandse voortijdig schoolverlaters uit het mbo haalde eerder geen vmbo-diploma, maar onder de migrantengroepen loopt dat op tot ongeveer de helft (Herweijer 2008). De uitval van deelnemers met een niet-westerse achtergrond is dus niet alleen hoger dan die van autochtoon-Nederlandse leerlingen, maar deze is net als in het voortgezet onderwijs ook extra problematisch.
De schooluitval in het mbo van leerlingen van Somalische origine is hoog, net als in het voortgezet onderwijs (tabel 4.8). Daarentegen is de uitval van Afghaans-Nederlandse leerlingen in vergelijking met die van andere migrantengroepen wederom laag.
Bij Afghaanse, Iraakse en Somalische Nederlanders is er sprake van een daling van het voortijdig schoolverlaten in het mbo. Bij leerlingen van Iraanse origine is het echter tussen 2004/'05 en 2007/'08 na een aanvankelijke daling met 3,8 procentpunten weer met 2 procentpunten toegenomen. De schooluitval in deze groep is hoog, ook in vergelijking met de uitval bij de klassieke migrantengroepen. Van deze laatste groepen vallen Turks-Nederlandse mbo-leerlingen het minst vaak uit, maar wel vaker dan Afghaans-Nederlandse mbo-leerlingen.

4.5 Conclusie

Voltooid opleidingsniveau: veel hoogopgeleiden en veel laagopgeleiden

De vier vluchtelingengroepen hebben met elkaar gemeen dat de eersten die moesten en konden vluchten of vertrekken meer dan evenredig tot de culturele en intellectuele elite van hun land behoorden. Dat verklaart voor een deel het relatief hoge gerealiseerde opleidingsniveau van deze migrantengroepen in Nederland. Drie van de vier vluchtelingengroepen (Iraniërs, Afghanen en Irakezen) hebben in vergelijking met de vier klassieke migrantengroepen in Nederland (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) hogere diploma's. Het voltooide opleidingsniveau van 15- tot 65-jarige Iraanse Nederlanders ontstijgt bovendien dat van autochtone Nederlanders. Afghaanse en Iraakse Nederlanders kennen, naast een met autochtone Nederlanders vergelijkbaar hoog opleidingsniveau (26%-28%), echter een vier tot vijf keer zo hoog aandeel zeer laagopgeleiden (30%-34% heeft maximaal basisonderwijs). Somalische Nederlanders staan ten opzichte van de voornoemde drie groepen en ten opzichte van de klassieke migrantengroepen op achterstand. Meer dan de helft (58%) heeft nooit onderwijs gehad of hooguit basisonderwijs genoten, en slechts 5% heeft een hoog opleidingsniveau bereikt. Overigens zijn bij alle migrantengroepen mannen hoger opgeleid dan vrouwen.
Een deel van de migranten uit Afghanistan, Irak, Iran en Somalië heeft in het geheel geen onderwijs gehad (dit varieert van 2% van de Iraanse tot 28% van de Somalische Nederlanders). De overgrote meerderheid daarvan is vrouw. Het gevolg van het hoge aandeel zeer laagopgeleiden is dat, met uitzondering van Iraanse Nederlanders, de meerderheid van jongvolwassenen van 20 tot en met 34 jaar in deze migrantengroepen niet beschikt over een startkwalificatie, terwijl dat als een belangrijke voorwaarde voor een succesvolle deelname aan de arbeidsmarkt wordt beschouwd.

Onderwijsdeelname: migrantengroepen in vo en mbo onderling vergeleken

Leerlingen afkomstig uit Iran zitten, in vergelijking met andere niet-westerse migrantengroepen, het vaakst in de hogere segmenten van het onderwijs. Meer dan leerlingen uit andere niet-westerse groepen (inclusief de klassieke migrantengroepen) nemen zij in het voortgezet onderwijs deel aan havo/vwo en in het mbo aan niveau 3 en 4. In beide onderwijssoorten komt hun deelname per segment overeen met dat van autochtone Nederlanders. Somalisch-Nederlandse scholieren treffen we het vaakst van alle groepen aan in de lagere segmenten van het voortgezet onderwijs (vmbo-basis en -kader) en van het mbo (niveau 1 en 2).
Tot zover is het beeld van de onderlinge positie in de deelname aan het onderwijs hetzelfde als bij het voltooide opleidingsniveau. Wat is veranderd, is dat de Iraakse en Afghaanse Nederlanders van plaats zijn verwisseld. Leerlingen van Afghaanse komaf volgen relatief vaak havo/vwo-niveau en mbo-niveau 3 en 4, en naderen daarmee de deelname van Iraans-Nederlandse leerlingen. Iraaks-Nederlandse leerlingen nemen weliswaar ook deel aan de hogere segmenten in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs, maar minder dan uit Iran en Afghanistan afkomstige leerlingen. Iraaks-Nederlandse leerlingen bevinden zich in het voortgezet onderwijs op een niveau dat vergelijkbaar is met Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. In het mbo komen

Afghaans-Nederlandse leerlingen het meest overeen met Surinaams- en Marokkaans-Nederlandse leerlingen, terwijl op een iets lager niveau leerlingen van Iraakse, Turkse en Antilliaanse origine op vergelijkbare wijze over de mbo-niveaus verdeeld zijn.

Voortijdige schooluitval onder vluchtelingengroepen is hoog

Een punt van zorg is dat scholieren uit de vier vluchtelingengroepen in het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs vaak voortijdig, dat wil zeggen zonder startkwalificatie, de school verlaten. De voortijdige schooluitval is in de periode van 2004/'05 en 2007/'08 weliswaar verminderd, maar is bij alle vluchtelingengroepen hoger dan bij autochtone Nederlanders.

Uit Somalië afkomstige scholieren vallen het vaakst uit, maar ook bij leerlingen van Iraanse en Iraakse origine is de uitval hoog. Daar staat tegenover dat Afghaans-Nederlandse leerlingen zowel in het voortgezet onderwijs als het middelbaar beroepsonderwijs het minst vaak uitvallen, minder ook dan scholieren uit de klassieke migrantengroepen. Zij staan daarmee bijna op gelijke hoogte met de relatief lage schooluitval van autochtone Nederlanders.

Verschuivingen in de onderwijspositie van de vier vluchtelingengroepen

In de periode 2003-2009 is het opleidingsniveau van alle vier de vluchtelingengroepen (Afghanen, Irakezen, Iraniërs en Somaliërs) gestegen. Er zijn vooral minder mensen die maximaal basisonderwijs hebben gehad en meer mensen met een afgeronde hbo/wo-opleiding. Ook de deelname aan het Nederlandse onderwijs door deze vier groepen is in de periode 2003/'04 en 2008/'09 verschoven naar hogere segmenten binnen de opleidingen. Per groep zijn er wel gradatieverschillen in de verbetering van de onderwijspositie.

Migranten van Somalische origine staan er van de vier vluchtelingengroepen het minst goed voor. Somalisch-Nederlandse scholieren zitten naar verhouding vaak in het vmbo en lagere niveaus van het mbo en hebben hun achterstand op autochtone Nederlanders tussen 2003/'04 en 2008/'09 niet ingelopen. Ten opzichte van de niet-schoolgaanden in hun bevolkingsgroep (die in meerderheid maximaal basisonderwijs heeft) boekten zij echter vooruitgang.

Al is het aandeel Afghaanse Nederlanders met een startkwalificatie nog laag (40% tegenover 81% bij autochtone Nederlanders), de relatief hoge en stijgende deelname aan hogere segmenten in het voortgezet onderwijs en het mbo en de relatief lage en dalende schooluitval zijn aanwijzingen dat de onderwijspositie van Afghaanse Nederlanders verbetert. Zij naderen langzaam het niveau van Iraans-Nederlandse scholieren. Bij het voltooide opleidingsniveau zijn de verschillen tussen deze twee groepen vooralsnog groter.

Iraakse Nederlanders nemen een tussenpositie in. Ook zij zijn de laatste jaren vooruitgegaan, maar de stijging van het opleidingsniveau (voltooid zowel als huidig gevolgde) is minder groot dan bij migranten uit Afghanistan en Iran.

De onderwijspositie van de uit Iran afkomstige bevolkingsgroep is goed. Vaker dan de andere groepen en vaker dan autochtone Nederlanders hebben zij een hoog opleidingsniveau bereikt. In het voortgezet onderwijs en het mbo bevinden Iraans-Nederlandse scholieren zich echter op gelijk niveau met autochtoon-Nederlandse scholieren. Dit betekent dat hun voorsprong in voltooid opleidingsniveau op autochtone Nederlanders zal afnemen naarmate ze vaker hier hun opleiding volgen en afronden.

Noten

1 Een diploma dat in het buitenland is behaald, is geplaatst op een niveau dat vergelijkbaar is met Nederland. Het werkelijke niveau kan daarom iets lager of iets hoger zijn.
2 Er zijn echter slechts weinig 15-20-jarigen die geen opleiding volgen en er zijn bovendien slechts weinig migranten onder de vluchtelingengroepen ouder dan 64 jaar.
3 De gegevens over de autochtone Nederlandse bevolking is afkomstig uit de Enquête beroepsbevolking (EBB'09) van het CBS. Geraadpleegd op StatLine, 15 juli 2010.
4 Voor deze vergelijking is gebruikgemaakt van de gegevens uit het Survey integratie minderheden (SIM'06). Over dit onderzoek is gerapporteerd in het *Jaarrapport Integratie 2007* (Dagevos en Gijsberts 2007).
5 In 2009 kwamen 1840 alleenstaande Somaliërs jonger dan 18 jaar naar Nederland. Bij de andere groepen was dat veel minder (CBS: StatLine, geraadpleegd op 26 oktober 2010).
6 Een multivariate analyse, waarbij het gerealiseerde opleidingsniveau als afhankelijke variabele en het al dan niet in Nederland een opleiding gevolgd hebben plus het aantal verblijfsjaren in Nederland als onafhankelijke variabelen zijn opgenomen, toont aan dat beide (meestal) samenhangen met de hoogte van het voltooide opleidingsniveau. Migranten van Iraanse origine weten hun toch al hoge opleidingsniveau verder te verhogen door deelname aan het onderwijs in Nederland, maar bij hen maakt de verblijfsduur geen verschil. Zowel kort- als langverblijvende Iraanse Nederlanders zijn hoogopgeleid. Bij de andere groepen doet behalve scholing in Nederland ook de verblijfsduur ertoe: hoe langer geleden zij naar Nederland zijn gekomen, hoe hoger het opleidingsniveau, ongeacht of zij in Nederland scholing hebben gevolgd of niet.
7 Vaker dan bij de andere groepen, komen migranten uit Iran hierheen om te studeren. Dat doen zij niet vaker dan voorheen, maar het kan wel bijdragen aan het hoge opleidingsniveau van kortverblijvenden.
8 Voor deze vergelijking is gebruikgemaakt van gegevens uit het onderzoek Sociale positie en voorzieningengebruik allochtonen (SPVA'03) en het SING'09. Er is een nieuwe weegfactor gemaakt om beide bestanden vergelijkbaar te maken. Door die andere weging kunnen de hier gepresenteerde cijfers enigszins afwijken van die elders in dit rapport.
9 De EU hanteert als indicator voor het aandeel jongvolwassenen met een startkwalificatie de leeftijdscategorie van 20 tot en met 24 jaar. Wij gaan uit van de leeftijdscategorie 20 tot en met 34 jaar, onder andere omdat onderzoek laat zien dat een deel van de jongvolwassenen van ouder dan 24 jaar alsnog de startkwalificatie haalt (Herweijer 2008).
10 Bij de Antilliaanse Nederlanders bestaat een groot verschil naar generatie. De tweede generatie staat met 78% van de jongvolwassenen met een startkwalificatie op een niveau dat vergelijkbaar is met autochtone Nederlanders. Van de eerste generatie jongvolwassenen heeft slechts de helft een startkwalificatie. Het verschil wordt verklaard door de recente instroom van kansarme Antilliaans-Nederlandse jongeren, terwijl de tweede generatie kansrijker is, omdat het kinderen betreft van ouders die veelal ooit als studiemigrant naar Nederland kwamen (Gijsberts en Dagevos 2009).
11 Voor deze vergelijking is gebruikgemaakt van data uit SPVA'03 en SING'09.
12 De informatie in deze paragraaf is mede gebaseerd op de informatie van VluchtelingenWerk (www.vluchtweb.nl): Introductie toegang tot onderwijs publicatiedatum 30-6-2009, Introductie financiële bijdragen voor studenten publicatiedatum 22-2-2010.

13 De opleidingen op niveau 1 (de assistentenopleidingen) waren bedoeld voor deelnemers zonder vmbo-diploma. Op niveau 2 (de basisberoepsopleiding) lag dit anders. Hieraan mochten leerlingen zonder vmbo-diploma eigenlijk alleen deelnemen als er op niveau 1 geen opleidingsaanbod was voor de gewenste richting. In de praktijk werden echter veel meer leerlingen zonder vmbo-diploma toegelaten tot niveau 2. Enkele jaren geleden gold dat voor een kwart van de deelnemers op niveau 2 (Herweijer 2008).

Literatuur

CBS (2010). *Jaarrapport Integratie 2010.* Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Dagevos, J. en M. Gijsberts (2007). *Jaarrapport Integratie 2007.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Ghorashi, H. (2003). *Ways to Survive, Battles to Win. Iranian Women Exiles in the Netherlands and the United States.* New York: Nova Science Publishers.

Gijsberts, M. en J. Dagevos (2009). *Jaarrapport Integratie 2009.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Herweijer, L. (2008). *Gestruikeld voor de start. De school verlaten zonder startkwalificatie.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-publicatie 2008/10).

Herweijer, L. (2009). *Making up the Gap. Migrant Education in the Netherlands.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-publicatie 2009/9).

Klaver, J., P. Poel en J. Stouten (2010). *Somaliërs in Nederland. Een verkenning van hun maatschappelijke positie en aanknopingspunten voor beleid.* Amsterdam: Regioplan.

Ledoux, G. en A. Veen (2009). *Beleidsdoorlichting onderwijsachterstandenbeleid. Periode 2002-2008.* Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

Maagdenberg, V. van den en S. Groeneveld (2004). *Minderheden in beeld, SPVA-03.* Den Haag: Sdu Uitgevers.

Mulder, L., A. van der Hoeven, H. Vierke, G. Ledoux, I. van der Veen, W. Oud, M. van Daalen en J. Roeleveld (2008). *Inrichting en effecten van schakelklassen. Resultaten van het evaluatieonderzoek schakelklassen in het schooljaar 2006/2007.* Nijmegen/Amsterdam: ITS/SCO-Kohnstamm Instituut.

Mulder, L., A. van der Hoeven, H. Vierke, I. van der Veen en D. Elshof (2009). *Inrichting en effecten van schakelklassen. Resultaten van het evaluatieonderzoek schakelklassen in het schooljaar 2007/08.* Nijmegen/Amsterdam: ITS/SCO-Kohnstamm Instituut.

Muller, P. (2010). *Scattered Families. Transnational Family Life of Afghan Refugees in the Netherlands in the Light of the Human Rights-Based Protection of the Family.* Antwerpen/Oxford/Portland: Intersentia (School of Human Rights Research Series, vol. 39).

Stichting SAN (2009). Geschiedenis. Stichting Samenwerking Afghanistan Nederland. Geraadpleegd 14 september 2010 via www.stichting-san.nl.

Tillaart, H. van den, M. Olde Monnikhof, S. van den Berg en J. Warmerdam (2000). *Nieuwe etnische groepen in Nederland. Een onderzoek onder vluchtelingen en statushouders uit Afghanistan, Ethiopië en Eritrea, Iran, Somalië en Vietnam.* Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie.

Qazi, Abdullah (2009). The Plight of the Afghan Woman. Afghan Women's History. Geraadpleegd 14 september 2010 via www.afghan-web.com.

5 Positie op de arbeidsmarkt

Jaco Dagevos

5.1 Hoe groot is de achterstand van vluchtelingen op de arbeidsmarkt?

Al enige jaren ontbreken actuele cijfers over de arbeidsmarktpositie van vluchtelingengroepen. Dit komt doordat in generieke arbeidsmarktonderzoeken als de Enquête beroepsbevolking (EBB) de aantallen personen uit deze groepen te gering zijn om afzonderlijk over te rapporteren. In de literatuur circuleren dan ook nog steeds de werkloosheidscijfers uit het SPVA-onderzoek van 2003. Dankzij het gereedkomen van de Survey integratie nieuwe groepen (SING'09) kunnen we nu nieuwe gegevens over deze groepen presenteren. Dit is belangrijk, want er zijn zorgelijke signalen over hun positie. Dit blijkt onder meer uit cijfers uit de *IntegratieBarometer 2009* (Klaver en Van der Welle 2009) en uit cijfers uit het *Jaarrapport Integratie 2009* over hun vertegenwoordiging in de uitkeringen (Dagevos 2009, zie ook later in dit hoofdstuk). Met name personen van Somalische, Iraakse en Afghaanse komaf blijken zeer vaak afhankelijk te zijn van een bijstandsuitkering.
In dit hoofdstuk gaan we als eerste in op de omvang van de werkloosheid onder de vier vluchtelingengroepen en kijken we hoe deze zich tussen 2003 en 2009 heeft ontwikkeld. Daarna lichten we toe welk aandeel van deze groepen betaald werk heeft. Deze zogeheten nettoparticipatie is een andere indicator voor de arbeidsmarktpositie dan de omvang van de werkloosheid. Hoe de mate van nettoparticipatie en de mate van werkloosheid zich tot elkaar verhouden, wordt toegelicht in kader 5.1.

Kader 5.1 Nettoparticipatie en (werkloze) beroepsbevolking: een korte toelichting[1]

De nettoparticipatie drukt uit welk aandeel in de bevolking tussen de 15 en 65 jaar een betaalde baan heeft van ten minste twaalf uur per week (werkzame beroepsbevolking). Degenen die geen betaalde baan hebben van ten minste twaalf uur per week zijn niet per definitie werkloos. Pas als zij zoeken naar een betaalde baan voor twaalf uur of meer per werk worden zij tot de *werkloze beroepsbevolking* gerekend. Niet-werkenden die niet actief naar werk zoeken, zijn volgens deze definitie dus niet werkloos. Dit geldt bijvoorbeeld voor veel scholieren en studenten, huisvrouwen en arbeidsongeschikten. De nettoparticipatie wordt afgemeten aan de totale bevolking tussen de 15 en 65 jaar. De werkloosheid wordt afgemeten aan de *beroepsbevolking*, het totaal van de werkzame en werkloze beroepsbevolking. De noemer op basis waarvan werkloosheidspercentages worden berekend, is dus aanzienlijk kleiner dan de noemer van de nettoparticipatie.

De rest van dit hoofdstuk is gewijd aan de positie van werkenden. Welke plek nemen leden van vluchtelingengroepen in op de beroepenladder, zijn zij overwegend aangewezen op tijdelijke banen en hoe staat het met de arbeidsomstandigheden? Ook gaan we in op het zelfstandig ondernemerschap van deze groepen.

5.2 Hoge werkloosheid

De vier onderzochte groepen kennen elk een zeer hoge werkloosheid. Van de Somalische Nederlanders die tot de beroepsbevolking behoren, is 33% werkloos. Ook onder personen van Afghaanse en Iraakse komaf is de werkloosheid met 28% zeer hoog. Onder de Iraanse groep is 20% van de beroepsbevolking werkloos. Dit zijn buitengewoon forse percentages, ook wanneer we ze vergelijken met de werkloosheid van de vier klassieke migrantengroepen, bij wie in 2009 de werkloosheid tussen de 10 en 12% ligt. Van de autochtone Nederlanders behoort 4% tot de werkloze beroepsbevolking.

Tabel 5.1
Werkloosheid, naar etnische herkomst en enkele achtergrondkenmerken, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
totaal	28	28	20	33	4
geslacht					
mannen	26	24	19	33	3
vrouwen	32	42	22	32	4
leeftijd					
15-24 jaar	30	34	27	40	9
25-44 jaar	24	27	19	29	3
45-64 jaar	37	28	21	#	3
opleidingsniveau					
maximaal basisonderwijs	38	34	#	43	
vbo/mavo	48	29	34	31	
mbo/havo/vwo	24	25	21	29	
hbo/wo	18	26	16	25	
verblijfsduur in Nederland					
0-4 jaar	#	#	#	47	
5-9 jaar	38	#	29	32	
10-14 jaar	24	24	23	36	
≥ 15 jaar	28	16	18	24	

< 35 waarnemingen

Bron: SCP (SING'09), autochtone Nederlanders: CBS (StatLine) gewogen gegevens

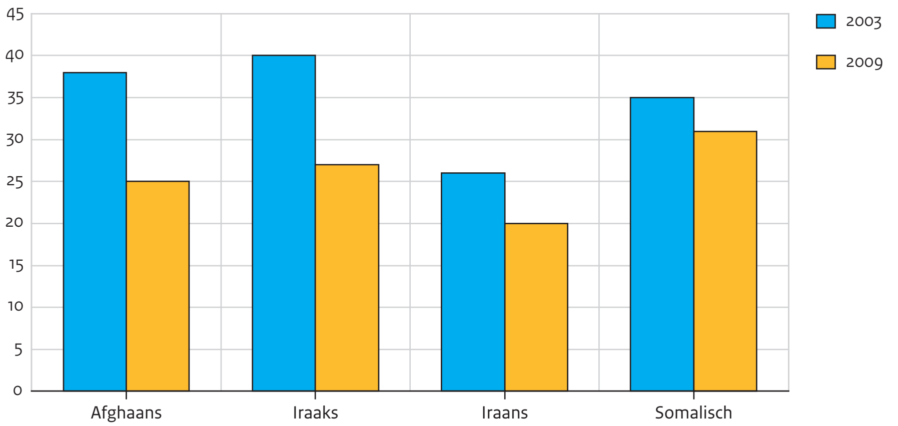
Bij de Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders is de werkloosheid onder vrouwen – nog – hoger dan onder mannen. Vooral binnen de Iraakse groep is het verschil tussen mannen en vrouwen groot. De werkloosheid van Somalisch-Nederlandse mannen en vrouwen ligt op hetzelfde niveau.

Zeer veel jongeren zijn werkloos. Onder de Somalisch-Nederlandse jongeren in de beroepsbevolking is 40% werkloos. Een derde van de jongeren van Iraakse herkomst en 30% van de Afghaanse jongeren in Nederland is werkloos. Van de Iraans-Nederlandse jongeren in de beroepsbevolking is 27% werkloos. Dit zijn schokkende cijfers, die op een fors hoger niveau liggen dan de jeugdwerkloosheid onder autochtonen. Ook is de werkloosheid aanzienlijk hoger dan de jeugdwerkloosheid bij de vier klassieke migrantengroepen, die rond de 20% ligt.
Bij de autochtonen en ook onder de vier klassieke migrantengroepen concentreert de werkloosheid zich bij de jongeren en ligt de werkloosheid bij de andere leeftijdsgroepen op een duidelijk lager niveau. Bij de vluchtelingengroepen is de werkloosheid hoog onder de jongeren én onder de ouderen. Personen in de leeftijd tussen de 25 en 44 jaar zijn het minst vaak werkloos. Over het geheel genomen zijn hoger opgeleiden binnen de vluchtelingengroepen minder vaak werkloos dan lager opgeleiden. Niettemin zitten ook de hoger opgeleiden nog steeds zeer vaak zonder werk.
Hoewel de werkloosheid bij mensen die langer in Nederland verblijven duidelijk lager ligt dan bij de korterverblijvenden, is het beeld somber. Van de personen van Afghaanse en Somalische origine die vijftien jaar of langer in Nederland verblijven, is nog steeds 28% werkloos. Bij de Iraanse en Iraakse Nederlanders is dit respectievelijk 18% en 16%.

Ontwikkelingen werkloosheid 2003-2009

Het beeld over de werkloosheid van leden van vluchtelingengroepen is somber. Kijken we naar de ontwikkelingen tussen 2003 en 2009, dan wordt het beeld iets gunstiger. De werkloosheid is in deze periode namelijk bij alle vier de groepen gedaald. In 2003 lag de werkloosheid ook wel op een zeer fors niveau.

Figuur 5.1
Werkloosheid, 2003 en 2009 (in procenten)[2]

Bron: ISEO/SCP(SPVA'03); SCP (SING'09) gegevens gecorrigeerd voor veranderingen in onderzoeksdesign

Veel bijstandsuitkeringen bij vluchtelingen

Een andere manier om de omvang van economische inactiviteit te bezien, is door in kaart te brengen in welke mate vluchtelingengroepen zijn aangewezen op een uitkering.[3] Dit perspectief verschilt van de hiervoor gepresenteerde werkloosheidscijfers. Hierbij gaat het om personen zonder werk die actief op zoek zijn naar een baan voor twaalf uur of meer per week. Niet alle personen zonder werk behoren echter tot de werkloze beroepsbevolking. Veel personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering behoren hier bijvoorbeeld niet toe, omdat ze niet naar werk (hoeven) zoeken. Tegelijkertijd ontvangen niet-werkende jongeren die tot de werkloze beroepsbevolking behoren niet altijd een uitkering, bijvoorbeeld vanwege hun huishoudenssituatie of aangescherpte regelgeving. Met gegevens over uitkeringen krijgen we dus ook zicht op een andere deelpopulatie: mensen die niet werken, maar die niet altijd tot de werkloze beroepsbevolking behoren. De cijfers hebben betrekking op ww-, arbeidsongeschiktheids[4]- en bijstandsuitkeringen op de laatste vrijdag van maart 2009, in procenten van de bevolking van 15-64 jaar. Bij de cijfers over bijstandsuitkeringen moet worden bedacht dat in een paarhuishouden waar een bijstandsuitkering wordt toegekend, deze uitkering in de statistieken voor twee telt. Dit vloeit voort uit de wet Werk en bijstand die stelt dat in een paarhuishouden dat een gezamenlijke huishouden voert, beide partners voor 50% rechthebbend zijn. Tabel 5.2 laat de verschillen per groep zien.

Tabel 5.2

Personen met een uitkering, bevolking 15-64 jaar, naar etnische herkomst, 2009[a] (in procenten)

	wwb (bijstand)	ww	arbeidsongeschiktheid/wia
Afghaans	23,4	1,6	1,1
Iraaks	29,8	1,6	1,9
Iraans	17,6	1,9	3,8
Somalisch	35,7	2,3	2,0
niet-westers (totaal)	10,3	2,2	6,3
autochtoon	1,6	1,5	7,0

a Gegevens van de laatste vrijdag van maart.

Bron: cbs, ontleend aan tabel 5.2 van *Jaarrapport integratie 2009*

Bij de vluchtelingengroepen springt het enorme aandeel personen met een bijstandsuitkering in het oog. Van de Somalische Nederlanders van 15 tot 64 jaar heeft 36% een bijstandsuitkering. Ook onder de Iraaks-Nederlandse en Afghaans-Nederlandse bevolking is een groot deel aangewezen op de bijstand. Deze cijfers wijzen op de moeizame integratie van veel leden van deze groepen. In vergelijking met de andere vluchtelingengroepen hebben Iraanse Nederlanders minder vaak een bijstandsuitkering. Niettemin is ook hun positie niet best.

Het aandeel personen uit de vluchtelingengroepen met een ww- of arbeidsongeschiktheidsuitkering is veel lager. Voor deze uitkeringen moet men eerder in Nederland gewerkt hebben.[5] Een andere reden kan zijn dat leden van deze groepen naar verhouding

vaak langdurig werkloos zijn en vanuit een WW-uitkering in de bijstand zijn beland. De uitkeringsafhankelijkheid bij de klassieke migrantengroepen is minder groot dan bij de vluchtelingengroepen: zij hebben minder vaak een bijstandsuitkering, maar wel vaker een WAO-uitkering.

5.3 Aandeel vluchtelingen met werk

Met zulke hoge werkloosheidscijfers wekt het geen verbazing dat het aandeel werkenden onder de vluchtelingengroepen laag is. Deze zogeheten nettoparticipatie is overigens niet alleen een weerspiegeling van de hoge werkloosheid. Niet alle personen zonder werk behoren immers tot de werkloze beroepsbevolking (zie kader 5.1). Een lage nettoparticipatie kan bijvoorbeeld ook het gevolg zijn van een betrekkelijk hoog aandeel schoolgaanden of personen die een taal- of inburgeringscursus volgen en daardoor niet op de arbeidsmarkt actief zijn. Een belangrijk verschil tussen gegevens over de (werkende en werkloze) beroepsbevolking en over nettoparticipatie is dat alle personen in de beroepsbevolking actief zijn op de arbeidsmarkt. Wanneer het gaat om de gegevens over de nettoparticipatie, dan wordt het aandeel werkenden vergeleken met het aandeel personen dat niet werkt. Van die laatste categorie participeert dus een belangrijk deel niet op de arbeidsmarkt.

De Somalische, Afghaanse en Iraakse groep laten een zeer lage nettoparticipatie zien. Slechts 29% van personen van Somalische komaf tussen de 15 en 65 jaar heeft betaald werk. Bij de Iraakse en Afghaanse Nederlanders gaat het respectievelijk om 35 en 36%. Van de vluchtelingengroepen neemt de Iraanse groep relatief de meest gunstige positie in; we zagen dit ook al bij de gegevens over werkloosheid. Het verschil in nettoparticipatie tussen de vluchtelingengroepen en autochtone Nederlanders (70%) is zeer groot. Ook onder de vier klassieke migrantengroepen is het aandeel met betaald werk beduidend hoger; afhankelijk van de groep heeft tussen de 50 en 60% betaald werk (Turkse Nederlanders 54%; Marokkaanse Nederlanders 50%, Surinaamse Nederlanders 62%, Antilliaanse Nederlanders 57%). De nettoparticipatie van de Iraans-Nederlandse groep ligt dus ongeveer op het niveau van de Marokkaans-Nederlandse groep. Met andere woorden: het hoogste niveau van de nettoparticipatie van een vluchtelingengroep is dus gelijk aan het laagste participatieniveau van de vier grootste migrantengroepen.

Weinig Afghaanse, Iraakse en Somalische vrouwen hebben werk. Een relatief korte verblijfsduur, een lage opleiding, geringe beheersing van het Nederlands en traditionele opvattingen over de rol van de vrouw zijn factoren in de verklaring van de lage participatie. In vergelijking hiermee zijn Iraans-Nederlandse vrouwen vaker werkzaam. Hun arbeidsparticipatie ligt ongeveer op het niveau van Turkse vrouwen.

Tabel 5.3
Nettoparticipatie, naar etnische herkomst en enkele achtergrondkenmerken, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
totaal	36	35	49	29	70
geslacht					
mannen	48	45	55	38	78
vrouwen	22	18	43	17	62
leeftijd					
15-24 jaar	27	23	30	26	43
25-44 jaar	46	41	59	32	87
45-64 jaar	29	33	48	21	65
opleidingsniveau					
maximaal basisonderwijs	26	26	33	20	
vbo/mavo	24	30	37	31	
mbo/havo/vwo	38	38	48	40	
hbo/wo	49	42	57	51	
verblijfsduur in Nederland					
0-4 jaar	9	8	35	17	
5-9 jaar	26	18	41	25	
10-14 jaar	39	42	44	31	
≥ 15 jaar	48	47	57	43	

Bron: SCP (SING’09), autochtone Nederlanders: CBS (StatLine) gewogen gegevens

De lage participatie van jongeren hangt samen met de hoge jeugdwerkloosheid én met het feit dat velen schoolgaand zijn of studeren en om die reden geen betaald werk hebben. Personen tussen de 25 en 44 jaar hebben het vaakst betaald werk. Onder de 45-plussers is het aandeel werkenden weer zeer laag.
Er blijkt een duidelijke samenhang te zijn tussen opleidingsniveau en betaald werk. Bij alle groepen zien we dat hoger opgeleiden aanzienlijk vaker aan het werk zijn dan lager opgeleiden.
Verder blijkt verblijfsduur een belangrijke variabele; van degenen die korter dan vijf jaar in Nederland zijn hebben slechts weinigen werk. Dit aandeel neemt toe naarmate men langer in Nederland woont (vgl. Klaver en Van der Welle 2009). Toch heeft minder dan de helft van de Afghaanse, Iraakse en Somalische Nederlanders die vijftien jaar of langer in Nederland wonen een betaalde baan.

Waarom geen werk?

Aan degenen die geen werk hebben en ook niet naar werk zoeken – dus degenen die niet tot de beroepsbevolking behoren – is gevraagd naar de belangrijkste reden waarom ze

niet werken. Tabel 5.4 laat zien dat zich drie categorieën redenen laten onderscheiden. De eerste is dat men nog op school zit, studeert of van plan is te gaan studeren. Een tweede, overwegend door vrouwen genoemde reden is de zorg voor kinderen en werkzaamheden in het huishouden. Dit geldt in het bijzonder voor Somalische vrouwen: 42% noemt de zorg voor kinderen als belangrijkste reden voor het niet op de arbeidsmarkt participeren (zie verder tabellen B5.1 en B5.2 in de bijlage (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport) waarin onderscheid wordt gemaakt tussen mannen en vrouwen.)
Een derde vaak genoemde reden is de slechte gezondheid. Dit is vooral een belangrijk motief onder Iraanse Nederlanders. Ook autochtone Nederlanders noemen gezondheidsproblemen betrekkelijk vaak als reden om niet actief te zijn op de arbeidsmarkt. De vluchtelingengroepen hebben echter een aanzienlijk jongere leeftijdsopbouw dan autochtone Nederlanders. Niettemin ervaren veel leden van vluchtelingengroepen gezondheidsproblemen die in hun ogen participatie op de arbeidsmarkt in de weg staan.

Tabel 5.4
Belangrijkste reden om geen betaald werk te hebben, genoemd door personen die niet tot de beroepsbevolking behoren, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
zwakke gezondheid / is arbeidsongeschikt	24	25	32	18	26
studerend / schoolgaand	37	38	38	33	29
wil eerst studeren	13	13	14	15	9
werkzaam in huishouden	3	3	4	2	3
zorg voor kinderen	16	14	6	25	8
er is toch geen werk	2	3	3	2	1
discriminatie	0	0	0	0	1
andere redenen	5	4	3	5	23

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Factoren die de kans op werk bepalen

In de literatuur worden diverse factoren aangedragen voor het lage aandeel werkenden onder de vluchtelingengroepen. Klaver et al. (2007) en Klaver en Van der Welle (2009) wijzen op het onderbroken arbeidsverleden van veel leden van vluchtelingengroepen, veroorzaakt door de duur van de vlucht en de periode in de opvang. Gedurende de asielperiode mogen vluchtelingen immers slechts een beperkt aantal weken per jaar werken. Een andere factor is de slechte gezondheid van veel vluchtelingen (zie ook hoofdstuk 7), die een actieve participatie op de arbeidsmarkt in de weg staat. Verder wordt in de literatuur gewezen op het ontbreken van functionele netwerken. Hierdoor vindt men minder vaak werk via informele contacten en blijft de kennis van de Nederlandse arbeidsmarkt en instituties beperkt. Kenmerkend voor veel vluchtelingen is dat ze snel werk willen vinden om een zelfstandig inkomen te verwerven. Dit laatste is nodig om gezinshereniging mogelijk te maken. Van den Tillaart en Warmerdam (2004) wijzen erop dat

het snel vinden van werk op de langere termijn averechts kan uitpakken, omdat mensen het risico lopen werk te aanvaarden dat onder hun niveau ligt en dat weinig perspectieven biedt op verbetering. (In hoeverre vluchtelingen onder hun niveau werken, komt later in dit hoofdstuk nog aan de orde.) Klaver et al. (2007) brengen het snel (willen) vinden van werk in verband met het achterwege blijven van investeringen in onderwijs en de Nederlandse taal. De studie van Van den Tillaart en Warmerdam benadrukt de betekenis van opleidingsinspanningen die vluchtelingen in Nederland hebben geleverd. Het gaat hier zowel om in Nederland gevolgde opleidingen als om cursussen Nederlands. De opleidingen die in het land van herkomst zijn gevolgd, lijken weinig bij te dragen aan de positie op de arbeidsmarkt in Nederland. Verder blijkt uit hun onderzoek dat de leeftijd waarop men naar Nederland is gekomen en de verblijfsduur belangrijk zijn. Veel vluchtelingen zijn op betrekkelijk hoge leeftijd naar Nederland gekomen, wat een snelle integratie op de arbeidsmarkt bemoeilijkt. De gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal is een andere factor die van invloed zou zijn op de hoge werkloosheid.

Met de data van SING'09 is het mogelijk om de meeste van de genoemde factoren in samenhang te onderzoeken. Daartoe is een logistische regressieanalyse uitgevoerd, met als doel vast te stellen welke factoren bij de vier vluchtelingengroepen de kans op werk beïnvloeden.[6] In het model is opgenomen: de vier vluchtelingengroepen; de leeftijd; het geslacht in combinatie met de leeftijd van het jongste kind; de verblijfsduur; de leeftijd waarop men naar Nederland kwam; de duur van het verblijf in de opvang; het opleidingsniveau, of opleidingen die zijn gevolgd in het land van herkomst, in Nederland of allebei; de beheersing van de Nederlandse taal; deelname aan en een behaald diploma van een inburgeringscursus en cursus Nederlandse taal; en de (ervaren) gezondheid. De variabelen verblijfsduur, leeftijd bij komst naar Nederland en duur van het verblijf in de opvang zijn als natuurlijk logaritme opgenomen. Hiermee wordt geen lineair, maar een afbuigend effect beschreven. Dit blijkt de data beter weer te geven. De uitkomsten van de analyse zijn te vinden in tabel B5.3 in de internetbijlage.

Vijf clusters van factoren blijken van belang te zijn. Als eerste gaat het om *kwalificering*, in het onderwijs en in de vorm van taalcursussen. Het gaat vooral om Nederlandse onderwijspapieren; de kans op werk is groter voor personen die in Nederland onderwijs hebben gevolgd. In vergelijking hiermee is het niveau van de opleiding minder belangrijk. Verder blijken degenen die zich via inburgerings- en taalcursussen hebben gekwalificeerd een grotere kans op werk te hebben dan degenen die dit niet hebben gedaan. Onder invloed van inburgerings- en taalcursussen verbetert de *beheersing van de Nederlandse taal* (vgl. hoofdstuk 3), die op haar beurt weer een positief effect heeft op het hebben van betaald werk. Nederlandse opleidingen, Nederlandse taal- en inburgeringscursussen en Nederlandse taalbeheersing dragen allemaal bij aan de kans op werk. *Verblijfsduur* is een andere factor die de kans op werk sterk beïnvloedt. Integratie op de arbeidmarkt kost tijd. Er blijkt sprake te zijn van een afbuigend effect. Vooral in de eerste jaren van het verblijf in Nederland zijn weinig leden van de onderzochte groepen werkzaam, daarna neemt het aandeel werkenden toe, om op een gegeven moment min of meer te stabiliseren. Dit beeld zagen we ook al in tabel 5.3.

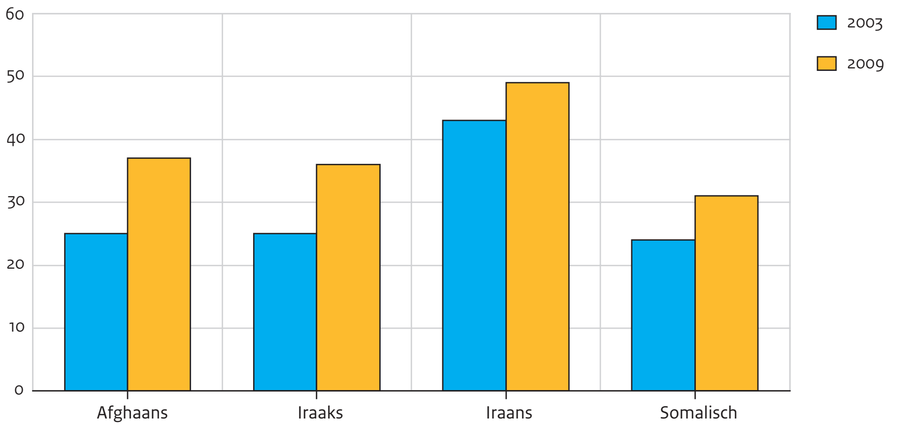
Uit de analyse blijkt verder het belang van *gezondheid*. De kans dat vluchtelingen met een slechte gezondheid werken, is veel minder groot dan die bij vluchtelingen met een betere gezondheid. Personen met een zwakke gezondheid maken waarschijnlijk minder kans om aangenomen te worden en zullen minder vaak actief zijn op de arbeidsmarkt.
Ook blijkt een duidelijke samenhang tussen *geslacht, de aanwezigheid van kinderen en nettoparticipatie*. Vrouwen uit de onderzochte vluchtelingengroepen werken minder vaak dan mannen, en dit geldt in het bijzonder voor vrouwen met jonge kinderen. Het aandeel werkende vrouwen van wie het jongste kind in het huishouden jonger is dan 11 jaar is zeer laag. Bij mannen maken verschillen in het hebben van (jonge) kinderen niet uit voor de kans op werk. Het al eerder geconstateerde verband met leeftijd blijkt ook uit de analyse: het is vooral de jongere en de oudere leeftijdscategorie die vaak zonder werk zit. De kans op werk blijkt niet te variëren met de duur waarin men in de opvang heeft gezeten. Degenen die op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, hebben vaker werk dan degenen die dit op jongere leeftijd hebben gedaan. Dit hangt met twee zaken samen: ten eerste de hoge jeugdwerkloosheid en ten tweede het feit dat degenen die op jongere leeftijd naar Nederland zijn gekomen vaker nog op school zitten.

Ontwikkelingen in de nettoparticipatie tussen 2003 en 2009

Tussen 2003 en 2009 is het aandeel werkenden bij de vluchtelingengroepen toegenomen. Net als bij de ontwikkelingen in de werkloosheid tussen 2003 en 2009 is dus sprake van een gunstige trend.

Figuur 5.2

Nettoparticipatie, 2003 en 2009 (in procenten)

Bron: ISEO/SCP (SPVA'03); SCP (SING'09) gegevens gecorrigeerd voor veranderingen in onderzoeksdesign

5.4 Werkenden: ondernemers, beroepsniveau, vast of flexibel, arbeidsomstandigheden

Deze paragraaf belicht diverse kenmerken van de werkenden (of preciezer gezegd: de werkzame beroepsbevolking). Er wordt onder meer ingegaan op het aandeel in loondienst en het aandeel zelfstandig ondernemers, het niveau waarop leden van vluchtelingengroepen werkzaam zijn, of ze een vast of tijdelijk dienstverband hebben en in hoeverre sprake is van ongunstige arbeidsomstandigheden.

Veel zelfstandig ondernemers onder Iraanse Nederlanders, nauwelijks bij Somalische Nederlanders

Het aantal zelfstandig ondernemers in de SING'09 is gering. Om die reden benutten we gegevens die ontleend zijn aan de registers van de Kamer van Koophandel. Het gaat om cijfers van 8 augustus 2008 en 8 augustus 1998[7], die zijn verzameld in het kader van het *Jaarrapport Integratie 2009*.
In deze paragraaf presenteren we de bevindingen voor de vier vluchtelingengroepen. Het gebruikte materiaal biedt hiertoe goede mogelijkheden, omdat het integrale tellingen bevat. Verder kunnen op grond van deze cijfers de zogenoemde overlevingskansen van bedrijven worden bepaald. Bedacht moet worden dat het bij de cijfers van de Kamer van Koophandel gaat om personen die zich inschrijven. Of het bedrijf daadwerkelijk van de grond komt en of er winst wordt gemaakt, is daarmee niet per se gezegd.

Tabel 5.5
Zelfstandig ondernemers, naar etnische herkomst , 2008 (in aantallen en procenten)

	totaal zelfstandig ondernemers[a]	% in bevolking 15-64 jaar[b]
Irakees	1.619	4,6
Iraans	1.725	7,1
Afghaans	1.531	5,8
Somalisch	114	0,8
autochtoon	622.850	7,1

a Cijfers eerste week augustus 2008.
b Bevolkingsgegevens van 1 januari 2009.

Bron: ITS/CBS/KVK (Handelsregister); CBS (StatLine) SCP-bewerking

Binnen de Iraans-Nederlandse groep treffen we de meeste zelfstandig ondernemers aan. Relatief gezien is het aandeel zelfstandigen binnen deze vluchtelingengroep net zo groot als bij autochtone Nederlanders. Van de Afghaans-Nederlandse bevolking (15-64 jaar) heeft bijna 6% een eigen bedrijf. De Iraakse Nederlanders zitten daar met 4,6% wat onder. In absolute en relatieve zin stelt bij de Somalisch-Nederlandse groep het ondernemerschap niet veel voor.[8]
Bij de klassieke migrantengroepen is het aandeel zelfstandigen bij de Turks-Nederlandse groep het grootst: 7%. Binnen de Antilliaans-Nederlandse bevolking

is 3,5% ondernemer, de twee andere groepen zitten hier tussenin: Marokkaans-Nederlandse groep (4%), Surinaams-Nederlandse groep (4,7%).

Toename zelfstandig ondernemers 1998-2008

Bij de Iraakse, Iraanse en Afghaanse Nederlanders is de relatieve toename van het ondernemerschap enorm. Onder de Afghanen bijvoorbeeld is in 2008 het aantal ondernemers ruim 25 keer zo groot als in 1998. Bij deze toename moet natuurlijk direct worden bedacht dat in 1998 de aantallen ondernemers binnen deze groepen zeer gering waren. Sindsdien is ook de bevolking van deze groepen fors gegroeid.
Onder personen van Somalische komaf is het aantal zelfstandig ondernemers in de afgelopen tien jaar minder snel toegenomen dan bij de andere vluchtelingengroepen. Bij deze groep is de bevolkingsgroei ook betrekkelijk beperkt geweest.
Bij de vier klassieke migrantengroepen is de relatieve toename van het aantal ondernemers niet zo groot als bij de Afghaanse, Iraanse en Iraakse Nederlanders. Dat kan ook bijna niet. Niettemin is ook onder deze migranten het aantal zelfstandigen snel gegroeid, en dan vooral bij de Marokkaans-Nederlandse groep.

Tabel 5.6

Zelfstandig ondernemers, naar etnische herkomst, 1998 en 2008 (in aantallen en in relatieve toename)

	1998[a]	2008[a]	indexcijfer 2008 (1998=100)
Iraaks	198	1.619	818
Iraans	480	1.725	359
Afghaans	60	1.531	2.552
Somalisch	65	114	175
autochtoon	471.476	622.850	132

a Cijfers eerste week van augustus.

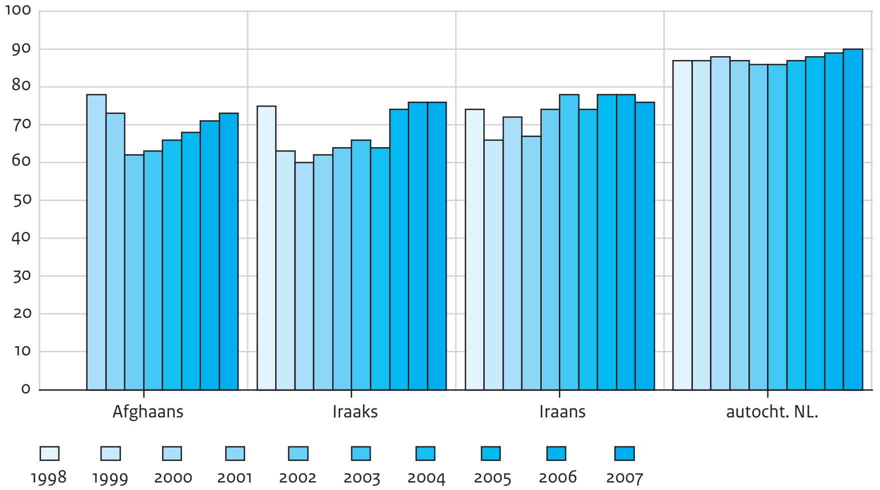
Bron: ITS/CBS/KVK (Handelsregister) SCP-bewerking

Afghaanse, Iraanse en Iraakse Nederlanders hebben vaak een bedrijf in de detailhandel. Bij Afghaanse Nederlanders is dit zelfs 50%. Ook in de groothandel zijn ondernemers uit de vluchtelingengroepen vaak actief. De sterke vertegenwoordiging in de groot- en detailhandel lijkt op de sectorverdeling van Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse ondernemers, al is de betekenis van deze sectoren bij laatstgenoemden in de afgelopen jaren snel afgenomen. Verder is voor Iraans-Nederlandse en Iraaks-Nederlandse ondernemers de horeca een betrekkelijk belangrijke sector. Autochtone ondernemers zijn vaker dan die uit de vluchtelingengroepen actief in de bouw en advies-sector (voor cijfers zie internetbijlage tabel B5.4).

Overlevingskansen migrantenbedrijven

Aan de hand van de beschikbare gegevens is te bepalen welk aandeel bedrijven na een jaar nog bestaat. Bedrijven van eigenaren van Iraakse, Iraanse en Afghaanse origine leggen vaak voor het eind van het eerste jaar het loodje. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat leden van deze groepen nog niet lang in Nederland zijn, de taal niet goed beheersen en mede om deze reden slecht voorbereid aan het ondernemerschap beginnen. Alle drie de groepen zijn vaak actief in de (detail)handel en dan waarschijnlijk in die activiteiten waarin men zonder veel moeite kan instappen, maar die wel grote risico's voor continuering met zich meebrengen (de overlevingskansen van Somalisch-Nederlandse eigenaren konden vanwege te geringe aantallen niet worden berekend).
De overlevingskansen van bedrijven van de vier klassieke migrantengroepen zijn gunstiger. Terwijl zo tussen de 70 en 75% van de bedrijven van Iraakse, Iraanse en Afghaanse Nederlanders na een jaar nog bestaat, is dit bij de Turkse en Marokkaanse Nederlanders ongeveer 80% en bij de Surinaamse Nederlanders nog enkele procentpunten hoger. Van de autochtone bedrijven bestaat 90% na een jaar nog.
Hoewel – vanwege de betrekkelijk lage aantallen –, vooral in de beginjaren het beeld wat fluctueert, kunnen we uit de gegevens wel opmaken dat er een stijgende lijn zit in de overlevingskansen van bedrijven van Afghaanse, Iraanse en Iraakse Nederlanders.

Figuur 5.3
Startende bedrijven die na 1 jaar nog bestaan, naar etnische herkomst, 1999-2008 (in procenten van het aantal bedrijven dat in het voorafgaande jaar is gestart)

Bron: ITS/CBS/KVK (Handelsregister) SCP-bewerking

Werkenden in loondienst

De rest van deze paragraaf richt zich op de positie van werkenden in loondienst.[9] Hieronder kijken we eerst naar het beroepsniveau. De beroepen zijn op basis van de benodigde kwalificaties en vaardigheden ingedeeld in vijf niveaus. De niveaus lopen van elementair tot en met wetenschappelijk.

De rangorde van groepen die we eerder zagen bij de gegevens over werkloosheid en nettoparticipatie komt ook terug wanneer we kijken naar de positie van werknemers. De Somalisch-Nederlandse groep neemt van de hier onderzochte groepen de meest ongunstige positie in, de Iraans-Nederlandse de meest gunstige. De Afghaanse en Iraakse Nederlanders zitten daar tussenin, hun positie komt bovendien sterk met elkaar overeen. De tabel maakt duidelijk dat Somalisch-Nederlandse werkenden in overgrote meerderheid werkzaam zijn aan de onderkant van de arbeidsmarkt. De positie van Iraans-Nederlandse werkenden is opmerkelijk gunstig. Van degenen met werk heeft een aanzienlijk aandeel een beroep op middelbaar, hoger of wetenschappelijk niveau. Bij deze groep is het verschil met autochtone werkenden opvallend gering. De verdeling over de beroepsniveaus van Iraans-Nederlandse werknemers lijkt veel op die van Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. Afghaans-Nederlandse en Iraaks-Nederlandse werknemers zijn vaker in elementaire en lagere beroepen werkzaam dan werknemers van Turkse en Marokkaanse origine. Werknemers van Somalische komaf wijken daar dus nog sterker vanaf.

Tabel 5.7
Beroepsniveau van werknemers, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	elementair/laag	middelbaar	hoog/ wetenschappelijk
Afghaans	63	26	11
Iraaks	61	28	12
Iraans	40	33	27
Somalisch	80	18	2
autochtoon	36	33	31

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Hierna presenteren we het aandeel werkenden dat werkzaam is op elementair en lager niveau, onderscheiden naar geslacht en verblijfsduur. Het beeld voor mannen en vrouwen verschilt nogal per groep. Bij de Iraakse en Somalische Nederlanders werken vrouwen vaker dan de mannen in de onderste beroepen, bij de Afghaanse Nederlanders is het juist omgekeerd en bij de Iraanse Nederlanders is er geen verschil.
Vanwege het voorkomen van 'lege' cellen is het beeld over verschillen in positie tussen verblijfsduurcategorieën wat gemankeerd. Niettemin lijkt er sprake van verbetering van de positie naarmate men langer in Nederland woont (al moeten we bij deze constatering wel bedenken dat verblijfsduurcategorieën met elkaar worden vergeleken en er geen individuele personen zijn gevolgd).

Tabel 5.8
Beroep op elementair/lager niveau van werknemers, naar etnische herkomst, geslacht en verblijfsduur, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
totaal	63	61	41	80	36
geslacht					
mannen	65	60	40	78	33
vrouwen	58	66	40	84	39
verblijfsduur in Nederland					
0-4 jaar	#	#	#	100	
5-9 jaar	62	#	40	88	
10-14 jaar	65	61	50	77	
≥ 15 jaar	54	52	36	72	

< 35 waarnemingen

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Tussen 2003 en 2009 is de vertegenwoordiging in de beroepsniveaus weinig veranderd. De toename in de nettoparticipatie en de afname in werkloosheid is kennelijk niet gepaard gegaan met een stijging van het beroepsniveau. Het is daarbij goed te bedenken dat veranderingen hier in zijn algemeenheid langzamer gaan.

Veel tijdelijke functies

Werknemers uit de onderzochte vluchtelingengroepen zijn vaak aangewezen op tijdelijke banen (incl. uitzendwerk). Opnieuw staan de Somalische Nederlanders het meest op achterstand: 43% heeft een tijdelijke baan. Slechts 43% van de Somalisch-Nederlandse werknemers heeft een vaste baan, de resterende 15% heeft een tijdelijke baan met uitzicht op vast (niet in tabel). Het verschil met autochtone Nederlanders is buitengewoon groot. Ongeveer een derde van de Iraaks- en Afghaans-Nederlandse werknemers werkt in tijdelijke dienst. Circa een op de vijf werknemers van Iraanse komaf heeft een tijdelijk dienstverband.

Vooral Iraaks-Nederlandse vrouwen hebben veel vaker een tijdelijke baan dan de mannen uit die groep. Ook Iraans-Nederlandse vrouwen werken vaker in tijdelijke dienst dan de mannen. Bij de twee andere groepen is het beeld omgekeerd. Naarmate leden van vluchtelingengroepen langer in Nederland wonen, zijn ze minder vaak aangewezen op tijdelijke banen. Net als bij het beroepsniveau duiden de bevindingen op een samenhang tussen verblijfsduur en verbetering van de positie.

Tabel 5.9
Werknemers met tijdelijk dienstverband, naar etnische herkomst, geslacht en verblijfsduur, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
totaal	31	32	22	43	5
geslacht					
mannen	32	29	19	44	5
vrouwen	27	44	25	37	6
verblijfsduur in Nederland					
0-4 jaar	#	#	#	89	
5-9 jaar	32	#	35	60	
10-14 jaar	34	30	24	26	
≥ 15 jaar	18	20	15	30	

< 35 waarnemingen

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Minder leidinggevende functies, vaker laag betaald en slechte arbeidsomstandigheden?

Omdat veel werknemers uit vluchtelingengroepen in lage, vaak tijdelijke functies werkzaam zijn, verrast het niet dat het aandeel werknemers met een leidinggevende functie betrekkelijk beperkt is. Van de onderzochte vluchtelingengroepen hebben Iraans-Nederlandse werknemers nog het vaakst een leidinggevende functie.

Kenmerkend voor veel werknemers is dat hun opleiding niet aansluit op het niveau van hun huidige functie. Ook kan het zijn dat ze voor iets anders zijn opgeleid. De tabel laat zien dat de aansluiting tussen opleiding en functie bij veel werknemers uit de vluchtelingengroepen te wensen overlaat. Rond de 40% is te hoog of voor iets anders opgeleid, bij de autochtone Nederlanders is dit 21%.

In de SING'09 is respondenten gevraagd of ze van mening zijn dat ze te weinig betaald krijgen voor hun werk. In de tabel is het aandeel weergegeven dat het eens of helemaal eens is met de stelling 'ik krijg te weinig betaald voor het werk dat ik doe'. Het gaat dus om een eigen inschatting. Werknemers uit de vluchtelingengroepen zijn vaker dan autochtoon-Nederlandse werknemers van mening dat ze onvoldoende worden betaald.

Tabel 5.10
Kenmerken van banen van werknemers, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
tijdelijke baan	31	32	22	43	5
leidinggevende functie	14	18	21	12	27
voor iets anders of te hoog opgeleid voor huidige functie	43	44	37	36	21
te weinig betaald	39	44	42	45	36
altijd/vaak snel werken	42	52	45	54	53
altijd/vaak gevaarlijk werk	6	10	9	10	9
altijd/vaak werk in lawaaiige omgeving	18	21	13	24	11
altijd/vaak werk met stof, gassen of rook	14	19	12	16	14

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Met betrekking tot verschillende aspecten van arbeidsomstandigheden is het beeld niet zonder meer ongunstig. Autochtone Nederlandse werknemers vinden in dezelfde mate als Somalisch-Nederlandse en Iraaks-Nederlandse werknemers dat ze vaak snel moeten werken. Afghaans- en Iraans-Nederlandse werknemers vinden dat in mindere mate. Wanneer het gaat om gevaarlijk werk, verschillen de werknemers maar weinig van elkaar. Datzelfde geldt voor de blootstelling aan stof, gassen of rook. Werknemers van Afghaanse, Iraakse en Somalische herkomst hebben vaker met een lawaaiige werkomgeving te maken dan autochtoon-Nederlandse werknemers.

5.5 Conclusie

Het is niet eenvoudig om lichtpuntjes te ontdekken in de arbeidsmarktpositie van de hier onderzochte vluchtelingengroepen. De werkloosheid en de bijstandsafhankelijkheid is zeer hoog en het aandeel werkenden is laag. Zeer weinig van de in Nederland verblijvende Somalische, Afghaanse en Iraakse vrouwen hebben betaald werk. Over het geheel genomen is positie van de Somalische Nederlanders het slechtst. Ook de Afghaanse en Iraakse Nederlanders staan op de arbeidsmarkt op grote achterstand. Het beeld van de Iraans-Nederlandse groep is in vergelijking met de andere vluchtelingengroepen nog het minst ongunstig. De nettoparticipatie van de Iraans-Nederlandse groep ligt op een vergelijkbaar niveau van de Marokkaans-Nederlandse groep, die evenwel van de vier grote niet-westerse migrantengroepen het laagste aandeel werkenden heeft. De werkloosheid van personen van Iraanse origine ligt aanzienlijk boven die van de werkloosheid van de grote niet-westerse groepen.
Gunstig is wel dat de werkloosheid tussen 2003 en 2009 aanzienlijk is gedaald en dat het aandeel werkenden bij de vier onderzochte vluchtelingengroepen in die periode aanzienlijk is toegenomen.

Gezondheid blijkt een belangrijke determinant te zijn voor de kans op werk. De vaak slechte gezondheid van veel vluchtelingen staat participatie op de arbeidsmarkt in de weg. Een korte verblijfsduur is een andere factor die een rol speelt bij de ongunstige arbeidsmarktpositie. Met het toenemen van het verblijf neemt de kans op werk toe. Ook Nederlandse opleidingskwalificaties en beheersing van de Nederlandse taal blijken de kans op werk te vergroten.

Wanneer we kijken naar de positie van werkenden, laat de Iraans-Nederlandse groep het gunstigste beeld zien. Opmerkelijk is hun vertegenwoordiging in de middelbare en hogere beroepsniveaus, die maar weinig afwijkt van die van autochtone werknemers. Ook zijn naar verhouding veel Iraanse Nederlanders zelfstandig ondernemer. De overlevingskansen van hun bedrijf zijn in vergelijking met de andere vluchtelingengroepen het best. Aan de andere kant van het spectrum staat de Somalisch-Nederlandse groep, waar de meeste werkenden zijn aangewezen op de onderkant van de arbeidsmarkt en vaak in tijdelijke dienst werkzaam zijn. Er zijn nauwelijks ondernemers van Somalische origine in Nederland. De positie van de Afghaans-Nederlandse en Iraaks-Nederlandse werkenden zit tussen die van de twee andere groepen in.
Typerend voor de positie van veel werkenden uit de vluchtelingengroepen is dat ze er niet in zijn geslaagd een passende functie te vinden. Een aanzienlijk deel heeft een te hoge of andere opleiding gevolgd. Qua arbeidsomstandigheden zijn de verschillen met autochtone werknemers niet zo groot. Belangrijkste uitzondering is dat werknemers uit de vluchtelingengroepen relatief vaak in een lawaaiige omgeving hun werk moeten doen. Ook vinden ze betrekkelijk vaak dat ze worden onderbetaald.

Noten

1 Deze korte toelichting richt zich op de kern van de omschrijvingen van nettoparticipatie en (werkloze) beroepsbevolking. Een meer gedetailleerde omschrijving is onder meer te vinden op www.cbs.nl.
2 Zoals toegelicht in hoofdstuk 1 is gecorrigeerd voor verschillen in het design van de surveys van 2003 en 2009. Vanwege de toegepaste weging verschilt de omvang van de werkloosheid enigszins van de cijfers gepresenteerd in tabel 5.1.
3 Deze cijfers zijn eerder gepresenteerd in het *Jaarrapport integratie 2009* (zie Dagevos 2009). De tekst in dit hoofdstuk is hier ook voor een belangrijk deel aan ontleend.
4 Het betreft hier WAO, WAZ en Wajong.
5 Iemand komt voor een WW-uitkering in aanmerking wanneer hij in de 36 weken voorafgaand aan de werkloosheid ten minste 26 weken heeft gewerkt. De uitkering duurt langer wanneer iemand aan de jareneis voldoet. Dit houdt in dat personen in de vijf jaar voordat ze werkloos werden minstens vier jaar voldoende hebben gewerkt.
6 De analyse is exclusief de tweede generatie. De reden hiervoor is dat ze geen waarde hebben op variabelen zoals verblijfsduur, leeftijd komst en inburgering. Het gaat overigens om een klein aantal.
7 Deze analyse is op ons verzoek uitgevoerd door Harry van den Tillaart van het ITS.
8 Deze rangorde van groepen zien we overigens ook terug in de SING-gegevens.

9 In dit hoofdstuk zijn cijfers over de werkloosheid en nettoparticipatie van autochtonen afkomstig uit de EBB. Gegevens over de kenmerken van autochtone werknemers zijn evenwel ontleend aan de SING. Dit is gedaan omdat de toedeling van beroepsniveau en afbakening van tijdelijk werk in de EBB minder goed met die van de SING vergelijkbaar zijn. Dit geldt ook voor gegevens over arbeidsomstandigheden en onderbenutting.

Literatuur

Dagevos, J. (2009). Werkloosheid, uitkeringen en werk. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport integratie 2009* (p. 139-167). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Klaver, J., A. Odé en M. van Gent (2007). *VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2006*. Amsterdam: Regioplan.

Klaver, J. en I. van der Welle (2009). *VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2009. Een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland*. Amsterdam: Regioplan.

Tillaart, H. van den en J. Warmerdam (2004). *Arbeidsparticipatie en integratie van vluchtelingen in Nederland*. Nijmegen: ITS.

6 De woonsituatie van vluchtelingengroepen in Nederland

Matthieu Permentier en Karin Wittebrood

6.1 Hoe wonen vluchtelingengroepen?

Rapportages over de woonsituatie van de vier klassieke grote migrantengroepen (Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders) laten zien dat zij in woningen van een relatief lage kwaliteit wonen en dat ze vaker zijn aangewezen op (de minder gewilde) meergezinswoningen (Kullberg et al. 2009). Bovendien wonen ze veelal in concentratiewijken, waar zich een opeenstapeling voordoet van leefbaarheidsproblemen (Kullberg en Nicolaas 2009; VROM 2005; Wittebrood et al. 2005).
Tot nu toe bestaat er weinig inzicht in de woonsituatie van vluchtelingengroepen in Nederland. Is deze positie vergelijkbaar met die van de klassieke migrantengroepen? En wonen de vluchtelingengroepen in dezelfde delen van Nederland en in hetzelfde type wijken? We beginnen dit hoofdstuk met het beschrijven van de ruimtelijke spreiding van de vluchtelingengroepen over Nederland. Daarna kijken we in welke type wijken deze groepen wonen en hoe zij oordelen over verschillende aspecten van hun wijk. Ten slotte kijken we naar de kenmerken van de woningen en de tevredenheid hiermee.

6.2 Ruimtelijke spreiding over Nederland

Op basis van statistieken over alle inwoners in Nederland, weten we hoe de verschillende bevolkingsgroepen ruimtelijk zijn verspreid over ons land. De belangrijkste constatering is dat alle migrantengroepen zijn oververtegenwoordigd in het westelijk deel van Nederland en in het bijzonder in de vier grote steden (tabel 6.1). Toch zien we grote verschillen tussen de migrantengroepen. Zo zijn de vier grote migrantengroepen (Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders) veel sterker vertegenwoordigd in het westelijk deel van Nederland dan de vier onderscheiden vluchtelingengroepen. Van de vier grote migrantengroepen woont 70% in het westen en van de vluchtelingengroepen is dat tussen de 50 en 60% (ter vergelijking: 44% van de autochtone Nederlanders). De vier grote migrantengroepen wonen daarbij grotendeels in de vier grote steden; voor de vluchtelingengroepen geldt dit in veel mindere mate. Ten opzichte van de vier grote migrantengroepen zijn de vluchtelingengroepen vooral oververtegenwoordigd in het noordelijk en oostelijk deel van Nederland.

Tabel 6.1
Verdeling van bevolkingsgroepen over de landsdelen en aandeel dat in de vier grote steden woont, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	noord	oost	west	zuid	vier grote steden
Afghaans	4,8	20,6	55,5	19,1	16,0
Iraaks	9,5	25,9	51,0	13,7	16,2
Iraans	6,8	19,9	59,7	13,6	21,4
Somalisch	8,9	16,8	51,8	22,5	17,6
vier grote migrantengroepen	2,7	14,6	69,6	13,1	43,0
autochtoon	11,7	22,4	43,5	22,4	8,7
totale bevolking	10,4	21,2	46,8	21,6	12,9

Bron: CBS (StatLine 2010) SCP-bewerking

Een belangrijke verklaring voor de verschillen in ruimtelijke spreiding tussen de vluchtelingengroepen en de vier grote migrantengroepen is het spreidingsbeleid dat wordt gevoerd om vluchtelingen (statushouders) te huisvesten. Iedere gemeente is wettelijk verplicht een aantal woningen beschikbaar te stellen voor statushouders en dit aantal is gerelateerd aan het aantal inwoners van de gemeente (de 'huisvestingstaakstelling'). Statushouders kunnen echter ook zelf op zoek gaan naar woonruimte, waardoor de spreiding over Nederland niet evenredig is naar het inwonersaantal van gemeenten. Naar schatting maakt ongeveer 60% van de statushouders gebruik van een woningaanbod (VROM 2005: 2). Degenen die zelf actief op zoek gaan naar woonruimte kunnen uiteenlopende argumenten hebben voor hun keuze (Zorlu en Mulder 2008). Zo is het denkbaar dat statushouders, op het moment dat ze het asielzoekerscentrum (AZC) verlaten (voor zover zij hier woonden), een voorkeur hebben voor de vertrouwde omgeving van het AZC. Na verloop van tijd verhuist een deel van deze vluchtelingen alsnog naar het westen van Nederland (Klaver en Van der Welle 2009; Zorlu en Mulder 2008). Zo blijken Afghaanse en Iraakse Nederlanders in de jaren nadat ze een verblijfsstatus hebben verkregen, relatief vaak naar (of binnen) het westen van Nederland te verhuizen, waarbij er een voorkeur bestaat voor de steden. Deze groepen verhuizen mogelijk naar de grote steden vanwege opleiding en werk of sociale relaties. Uiteindelijk lijkt de spreiding van vluchtelingengroepen dan ook meer op die van de vier grote migrantengroepen dan in eerste instantie.
Verschillen in ruimtelijke spreiding zien we ook tussen de onderscheiden vluchtelingengroepen. Zo zijn het vooral de Iraanse Nederlanders die in het westen wonen en in de vier grote steden. Verder zien we dat Afghaanse en Iraakse Nederlanders oververtegenwoordigd zijn in het oostelijk deel van Nederland, terwijl Somalische Nederlanders in het zuidelijk deel zijn oververtegenwoordigd. Hierbij zijn deze groepen soms geconcentreerd in bepaalde steden. Zo bestaan er concentraties van Somalische Nederlanders in Tilburg (4,6% van alle Somalische Nederlanders) en van Afghaanse Nederlanders (2,5% van alle Afghaanse Nederlanders) in Arnhem. Kullberg en Nicolaas

(2009) wijzen erop dat leden van vluchtelingengroepen, nadat hun de verblijfsstatus is verleend, door gemeenten vaak worden ondergebracht in een beperkt aantal wijken waar regelmatig huurwoningen vrijkomen. Zij concluderen ook dat voor de Iraanse en, in mindere mate, ook de Afghaanse en Iraakse Nederlanders de segregatie tussen gemeenten in de periode 1999-2008 duidelijk is afgenomen.

6.3 Woonomgeving

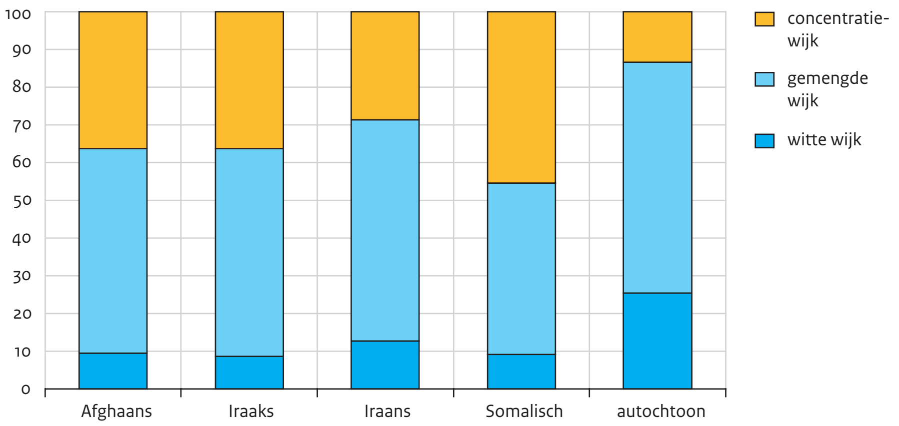
In het vervolg van dit hoofdstuk gaan we in op de woonsituatie van de vier vluchtelingengroepen en vergelijken hun situatie met die van autochtone Nederlanders. We beginnen met de vraag of de etnische concentratie van de buurt waarin de vluchtelingengroepen wonen, verschilt tussen de onderscheiden groepen. We hebben drie type wijken onderscheiden: concentratiewijken, gemengde wijken en witte wijken. Als 'concentratiewijk' gelden de postcodegebieden waar het aandeel niet-westerse migranten ten minste 10% van de bevolking bedraagt en waar dit aandeel bovendien een derde groter is dan het gemiddelde aandeel in de gemeente waarin de postcode ligt. 'Wit' noemen we de postcodegebieden waar minder dan 10% van de bevolking bestaat uit niet-westerse migranten en waar dit aandeel bovendien minstens een derde lager is dan in de totale gemeente. De overige wijken noemen we 'gemengd' (voor een toelichting op deze indeling zie Kullberg 2007: 198-199).

Vluchtelingengroepen wonen relatief vaak in concentratiewijken: 37% van de vluchtelingengroepen woont in een concentratiewijk, van de autochtone Nederlanders is dat 13% (zie figuur 6.1). We zien echter wel onderlinge verschillen. Zo zijn Somalische Nederlanders van alle vluchtelingengroepen het sterkst vertegenwoordigd in de concentratiewijken (46%), gevolgd door Afghaanse en Iraakse Nederlanders (beide 36%). Iraanse Nederlanders zijn in die wijken het minst vertegenwoordigd (29%).

Ondanks de sterke oververtegenwoordiging van de vluchtelingengroepen in de concentratiewijken, lijkt het erop dat zij toch minder in deze wijken wonen dan de vier grote migrantengroepen. Vooral onder Turkse Nederlanders ligt dit aandeel met 54% veel hoger (Dagevos en Gijsberts 2007). Een mogelijke verklaring voor dit verschil is dat de vluchtelingengroepen in eerste instantie worden opgevangen (en daarna woonachtig blijven) in regio's van Nederland waar nauwelijks concentratiewijken bestaan (zie § 6.2). Recent onderzoek ondersteunt deze gedachte. Zorlu en Mulder (2008) hebben een cohort migranten (waaronder vluchtelingen uit Afghanistan en Irak) over vier jaar gevolgd. Uit hun onderzoek blijkt dat de vluchtelingengroepen in eerste instantie meer verspreid over Nederland wonen dan de vier grote migrantengroepen. Na verloop van tijd verhuizen de vluchtelingen steeds meer naar etnisch gesegregeerde wijken, waarbij deze tendens sterker is onder vluchtelingen dan onder andere migrantengroepen. De verwachting is dan ook dat vluchtelingen na een aantal jaar verblijf in Nederland steeds meer in hetzelfde type wijken komen te wonen als de vier grote migrantengroepen. Dit heeft te maken met de beschikbaarheid van betaalbare woningen. Ook verhuizen alle migrantengroepen vaak naar wijken waar familie en landgenoten wonen, onder meer

vanwege de voordelen die het wonen in een wijk met landgenoten (waaronder familie en vrienden) met zich meebrengt (Bolt en van Kempen 2000; Kullberg et al. 2009).

Figuur 6.1
Verdeling van bewoners over type wijken, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

Bron: SCP (SING'09)

Is er een verband tussen de verschillen in woonomgeving, die we tussen de vier vluchtelingengroepen vinden, en de verschillen in achtergrondkenmerken? Uit eerder onderzoek in Nederland en de Verenigde Staten weten we dat inkomen, opleiding en verblijfsduur van de migranten inderdaad (mede) samenhangen met het type wijk waarin ze wonen (Bolt et al. 2008; South et al. 2008). Hoe hoger het inkomen en de opleiding en hoe langer de verblijfsduur, hoe minder vaak een migrantengroep in een concentratiewijk woont (Massey 1985). De afname van de ruimtelijke concentratie van migranten is (mede) het gevolg van hun sociaaleconomische stijging, waardoor zij het zich kunnen veroorloven om in de betere (meestal witte) wijken te wonen. Ook de verwerving van taal, normen en waarden van de ontvangende samenleving (die samenhangen met de verblijfsduur in een land) draagt bij aan het wonen in witte wijken, waardoor het wonen met een grote groep landgenoten in de eigen wijk van minder groot belang wordt gevonden.

Op basis van de SING'09 zijn we nagegaan of de lengte van de verblijfsduur en de hoogte van de opleiding en het huishoudensinkomen gerelateerd zijn aan het type wijk waar de vluchtelingengroepen wonen (tabel 6.2).[1] Voor de Afghaanse, Iraakse en Iraanse migranten zien we dat zij die langer dan tien jaar in Nederland verblijven relatief vaker in een witte wijk wonen dan degenen die hier korter zijn. Voor de Somalische Nederlanders gaat deze bevinding niet op: degenen die hier al lang verblijven wonen zelfs minder vaak in een witte wijk en vaker in een concentratiewijk dan degenen die hier korter dan tien jaar wonen. Naar opleidingsniveau zien we een oververtegenwoordiging van

hoger opgeleiden in de witte wijken; voor Iraanse Nederlanders is deze oververtegenwoordiging het sterkst. Voor Somalische Nederlanders is deze relatie echter tegengesteld en zien we dat de lager opgeleiden zijn oververtegenwoordigd in de witte wijken.
Verder zien we dat de hoogste inkomensgroep vaker in een witte wijk woont dan de lagere inkomensgroepen en minder vaak in een concentratiewijk (met uitzondering van de Afghaanse migranten). Opvallend is dat de Iraanse migranten die tot de laagste inkomensgroep behoren ook relatief vaak in een witte wijk wonen.

6.4 Beleving van de woonbuurt

Hoe beleven en beoordelen migranten hun woonbuurt en verschillen zij daarin van autochtone Nederlanders? En in welke mate hebben zij sociale contacten binnen hun woonbuurt?

6.4.1 Prettig voelen in de wijk

Mensen die zich prettig voelen in hun eigen woonomgeving blijken een hoger algemeen welbevinden te hebben dan mensen die zich weinig met de wijk verbonden voelen. In welke mate voelen migranten zich eigenlijk prettig in hun wijk? In de SING '09 zijn verschillende uitspraken voorgelegd die hierin inzicht kunnen geven.
Een ruime meerderheid binnen de vluchtelingengroepen vindt dat in hun buurt de 'mensen op een prettige manier met elkaar omgaan' (tabel 6.3). Onder de Afghaanse, Iraakse en Somalische Nederlanders is dat ongeveer 75%; onder de Iraanse Nederlanders ligt dat lager, namelijk op 69%. Het aandeel autochtone Nederlanders dat vindt dat de mensen in hun buurt prettig met elkaar omgaan is 83%. Voor alle onderscheiden bevolkingsgroepen zien we dat het aandeel mensen dat het eens is met de stelling het hoogst is in witte wijken en het laagst in concentratiewijken.

Tabel 6.2
Achtergrondkenmerken in verschillende type wijken, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans			Iraaks			Iraans			Somalisch			autochtoon		
	witte wijk	gemengde wijk	concentratiewijk	witte wijk	gemengde wijk	concentratiewijk	witte wijk	gemengde wijk	concentratiewijk	witte wijk	gemengde wijk	concentratiewijk	witte wijk	gemengde wijk	concentratiewijk
totaal	10	56	35	7	56	37	13	59	28	6	46	48	27	60	13
verblijfsduur															
9 jaar	5	56	39	4	55	41	9	54	37	9	44	47	-	-	-
≥ 10 jaar	12	56	33	7	56	36	14	60	26	5	47	49	-	-	-
opleiding															
≤ mavo	8	56	36	5	55	40	9	61	30	7	47	47	25	58	18
≥ mbo	11	55	34	8	56	36	15	58	27	5	43	52	27	62	10
huishoudens-inkomen (€)															
≤ 875	8	55	37	4	60	36	15	51	35	4	50	46	27	46	27
875-1750	9	56	35	6	52	42	9	55	37	8	41	51	26	55	20
≥ 1750	11	52	38	10	59	31	17	62	21	12	50	39	27	62	11

Bron: SCP (SING'09)

Tabel 6.3
Aandeel dat vindt dat mensen in hun buurt op een prettige manier met elkaar omgaan, naar type wijk en etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	totaal	witte wijk	gemengde wijk	concentratiewijk
Afghaans	75	88	77	69
Iraaks	75	80	78	69
Iraans	69	76	71	60
Somalisch	76	86	76	74
autochtoon	83	88	82	75

Bron: SCP (SING'09)

Ook voelt ruim driekwart van vluchtelingengroepen zich thuis in de buurt (tabel 6.4). De verschillen tussen de groepen zijn niet groot, maar de Iraanse Nederlanders voelen zich het minst thuis (75%) en de Somalische Nederlanders het meest (84%). Van de autochtone Nederlanders geeft 89% aan zich thuis te voelen in hun buurt. Opnieuw zien we dat mensen zich in een witte wijk het meest thuis voelen, waarbij de verschillen tussen witte en gemengde wijken niet bijzonder groot zijn.

Tabel 6.4
Aandeel dat zich (zeer) thuis voelt in de buurt, naar type wijk en etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	totaal	witte wijk	gemengde wijk	concentratiewijk
Afghaans	82	87	84	79
Iraaks	80	85	83	74
Iraans	75	77	79	65
Somalisch	84	87	87	81
autochtoon	89	93	89	81

Bron: SCP (SING'09)

6.4.2 Voorkeuren ten aanzien van de bevolkingssamenstelling

In verschillende studies wordt geopperd dat niet-westerse migranten een voorkeur hebben om in een wijk te wonen met landgenoten (Bolt en Van Kempen 2000). Met name de aanwezigheid van vrienden en familie wordt daarbij gewaardeerd. Een beroep doen op hulp van landgenoten en het onderhouden van sociale contacten is gemakkelijker als men in elkaars nabijheid woont. Ook de angst om als enige 'buitenlander' in een verder geheel witte wijk te wonen, speelt hier mogelijk een rol (Kullberg et al. 2009). Dit laatste wordt overigens niet bevestigd in de vorige subparagraaf, waar voor alle vluchtelingengroepen geldt dat degenen die in een witte wijk wonen het meest positief zijn.

Op de stelling: 'Ik woon het liefste in een buurt waar veel mensen uit [eigen herkomstland] wonen' reageren de Iraakse en Iraanse Nederlanders het meest afwijzend: rond de 73% is het (zeer) oneens met deze stelling (tabel 6.5). Onder de Afghaanse en Somalische Nederlanders denkt een kleiner deel hier zo over (respectievelijk 65% en 63%), hoewel het hier nog steeds een grote meerderheid betreft. Onder autochtone Nederlanders is slechts 18% het (zeer) oneens met deze stelling.

Tabel 6.5
Aandeel dat het (zeer) oneens is met de stelling dat zij het liefst in een buurt met veel landgenoten wonen, naar type wijk en etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	totaal	witte wijk	gemengde wijk	concentratiewijk
Afghaans	65	69	65	65
Iraaks	74	82	73	73
Iraans	73	81	73	69
Somalisch	63	65	64	60
autochtoon	18	14	19	20

Bron: SCP (SING'09)

Het grote aandeel migranten dat niet bij voorkeur in een buurt woont met veel landgenoten zou verklaard kunnen worden doordat zij landgenoten niet altijd als 'eigen groep' beschouwen. Het gaat hier om leden van vluchtelingengroepen die mogelijk wel graag bij familie of vrienden in de buurt willen wonen, maar 'onbekende' landgenoten misschien wantrouwen. Voorkeur om met eigen landgenoten in een wijk te wonen is voor hoogopgeleiden sterker dan voor lager opgeleiden (bijlage B6.1, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport). Ook leden van vluchtelingengroepen die al lang in Nederland verblijven, hebben hiervoor minder voorkeur dan degenen die minder dan tien jaar in Nederland verblijven (uitgezonderd Afghaanse Nederlanders). Leden van vluchtelingengroepen met een hoger huishoudensinkomen hebben eveneens vaker geen voorkeur voor een buurt met veel landgenoten. Het duidelijkst is dit zichtbaar bij de Iraakse Nederlanders met een hoog huishoudensinkomen: 85% geeft aan niet het liefst in een buurt te wonen met veel landgenoten.

Wijken waar veel niet-westerse migranten wonen worden veelal in verband gebracht met problemen op het gebied van veiligheid en leefbaarheid. Ook de sociaal-culturele integratie, zoals een matige beheersing van de Nederlandse taal onder kinderen op straat, is een probleem dat wordt gesignaleerd. Kullberg et al. (2009) hebben laten zien dat deze ideeën door allochtone en autochtone Nederlanders worden gedeeld. Ook onder migranten zien we dat een aanzienlijk deel vindt dat het slecht is voor een wijk als er te veel allochtonen wonen (tabel 6.6). Met name Iraanse en Iraakse Nederlanders zijn deze mening toegedaan; zelfs nog iets meer dan autochtone Nederlanders. Somalische Nederlanders zijn het minst van mening dat te veel allochtonen slecht zijn voor een wijk; het gaat echter nog altijd om 46%. We zien nauwelijks verschillen in opvatting

tussen bewoners van verschillende typen wijken, met uitzondering van de autochtone Nederlanders: daar zien we dat in concentratiewijken een groter aandeel het eens is met de voorgelegde stelling.

Tabel 6.6

Aandeel dat het (zeer) eens is met de stelling dat het slecht is voor een wijk als er te veel allochtonen wonen, naar type wijk en etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	totaal	witte wijk	gemengde wijk	concentratiewijk
Afghaans	57	56	55	59
Iraaks	60	59	59	62
Iraans	63	68	60	68
Somalisch	46	49	45	47
autochtoon	58	54	58	66

Bron: SCP (SING'09)

6.4.3 Sociale contacten in de wijk

Voor migranten (en dus ook voor vluchtelingen) zijn sociale contacten met leden van de eigen etnische groep van belang tijdens het verblijf in Nederland. Het bespreken van privézaken, het uitwisselen van nieuwtjes en het bespreken van gebeurtenissen in het land van herkomst vormen een belangrijk onderdeel in het leven van migranten (en, met uitzondering van het laatste gespreksonderwerp, ook in het leven van andere Nederlanders).
In de SING '09 hebben we gevraagd naar de sociale contacten die mensen hebben in hun buurt (voor andere sociale contacten zie hoofdstuk 8). Bij sociale contacten gaat het om ontmoetingen, telefonische en schriftelijke contacten, maar ook om contacten per e-mail. We maken een onderscheid tussen contacten met buren of buurtgenoten in het algemeen, met buren of buurtgenoten van de eigen bevolkingsgroep en met autochtone buren of buurtgenoten. Iraanse Nederlanders geven aan het minst frequent contact te hebben met buren of buurtgenoten: 48% heeft daar dagelijks of wekelijks contact mee. Voor Somalische Nederlanders is dat het meest, namelijk 67%. Ter vergelijking: van de autochtone Nederlanders geeft 70% aan dagelijks of wekelijks contact te hebben met hun buurtgenoten. Desondanks geeft ook 13% van de Somalische Nederlanders aan vrijwel nooit contact te hebben met buurtgenoten, terwijl dit onder autochtone Nederlanders 5% is.

We hebben ook gevraagd naar contact met buren of buurtgenoten die tot dezelfde vluchtelingengroep behoren als de ondervraagden (afkomstig uit hetzelfde land van herkomst). Opnieuw zien we dat de Iraanse Nederlanders het minst frequent en de Somalische Nederlanders het meest frequent contacten onderhouden. Wanneer we de uitkomsten uit tabel 6.7 en tabel 6.8 met elkaar vergelijken, zien we dat veel van de contacten van leden van vluchtelingengroepen binnen de buurt bestaan uit contacten met

mensen die tot een andere bevolkingsgroep horen. Tabel 6.9 laat zien dat deze contacten veelal met autochtone buurtgenoten zijn.

Tabel 6.7
Contactfrequentie met buren of buurtgenoten, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
elke dag	24	25	18	34	22
elke week	32	34	30	33	49
elke maand	16	13	16	13	16
paar keer per jaar	11	10	13	6	8
(vrijwel) nooit	17	18	23	13	5

Bron: SCP (SING'09)

Tabel 6.8
Contactfrequentie met buren of buurtgenoten van eigen bevolkingsgroep, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
elke dag	6	5	4	15
elke week	26	24	15	37
elke maand	19	17	16	15
paar keer per jaar	13	11	12	5
(vrijwel) nooit	36	43	53	29

Bron: scp (sing'09)

Tabel 6.9
Contactfrequentie met autochtone buren of buurtgenoten, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
elke dag	21	20	15	22	19
elke week	32	33	30	36	50
elke maand	15	14	16	14	14
paar keer per jaar	12	10	13	8	8
(vrijwel) nooit	20	23	25	20	10

Bron: SCP (SING'09)

Voor degenen die minimaal eens per maand contact hebben met buren of buurtgenoten, zijn we nagegaan of dit aandeel verschilt tussen typen wijken (tabel 6.10). De verschillen zijn niet bijzonder groot, maar we zien wel dat Iraakse en Iraanse (en autochtone)

Nederlanders vaker contacten hebben in witte wijken en Afghaanse en Somalische Nederlanders vaker in concentratiewijken. Wanneer we kijken naar de contacten met buurtgenoten afkomstig uit hetzelfde land van herkomst, dan vallen de Somalische Nederlanders op. Bij deze groep zien we de grootste verschillen tussen typen wijken: in een witte wijk heeft 52% van deze groep contacten met landgenoten; in een concentratiewijk is dat 74%.

Tabel 6.10

Contacten met buren en buurtgenoten, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	totaal	witte wijk	gemengde wijk	concentratiewijk
minimaal 1 keer per maand contact met buurtgenoten				
Afghaans	72	66	73	74
Iraaks	73	79	74	69
Iraans	64	70	65	60
Somalisch	80	75	80	82
autochtoon	87	90	87	79
minimaal 1 keer per maand contact met buurtgenoten afkomstig uit eigen land van herkomst				
Afghaans	51	53	48	54
Iraaks	45	32	48	44
Iraans	35	22	37	35
Somalisch	67	52	62	74
minimaal 1 keer per maand contact met autochtone buurtgenoten				
Afghaans	68	56	70	69
Iraaks	67	65	70	62
Iraans	61	64	62	59
Somalisch	73	66	76	71
autochtoon	83	86	83	74

Bron: SCP (SING'09)

6.5 Woonsituatie

Over de woonsituatie van vluchtelingengroepen is tot nu toe vrij weinig bekend. Verondersteld mag worden dat hun woonsituatie minder gunstig is dan van autochtone Nederlanders (Wittebrood et al. 2005; Kullberg 2007; Kullberg et al. 2009).

6.5.1 Woningtype en kamerbezetting

Een goede woonsituatie betekent voor de meeste mensen het beschikken over een zelfstandige woonruimte, waarbij een grote groep een voorkeur heeft voor een eengezinswoning (VROM 2009). Het merendeel van de vluchtelingengroepen heeft de beschikking over een zelfstandige woonruimte: een kleine groep (3%) is aangewezen

op een woning waar de sanitaire- en kookvoorzieningen gedeeld zijn (tabel 6.11). Voor Somalische Nederlanders ligt dit aandeel iets hoger (5%), net als voor autochtone Nederlanders (4%). De oververtegenwoordiging van Somalische Nederlanders kan verklaard worden doordat deze groep vluchtelingen uit relatief veel jongeren bestaat. Van de vluchtelingengroepen woont een meerderheid in een meergezinshuis (53%), zoals een flatwoning, etagewoning of appartement. Een iets kleiner deel (44%) woont in een eengezinshuis. De woonsituatie van de Somalische Nederlanders wijkt af van de andere vluchtelingengroepen: bijna twee derde woont in een flatwoning, terwijl dit onder de Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders rond de helft ligt. Vluchtelingengroepen beschikken dus duidelijk minder vaak over een eengezinswoning dan autochtone Nederlanders (79%), maar wel vaker dan personen die tot de vier grote migrantengroepen behoren (Kullberg et al. 2009).

Tabel 6.11
Woonsituatie, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten en aantallen)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
woningtype					
% eengezinswoning	48	50	49	31	79
% meergezinswoning	49	48	49	64	19
% niet-zelfstandige woonruimte	3	2	2	5	2
woonruimte					
aantal kamers	3,9	3,7	3,7	3,3	4,6
aantal kamers per bewoner	1,3	1,5	1,8	1,5	2,0
eigendomsverhouding					
% huurwoning	92	89	70	97	32
% koopwoning	8	11	30	3	68
woningtevredenheid					
tevredenheid op een schaal van 1-5	3,6	3,8	3,8	3,7	4,4
% (zeer) tevreden over woning	70	74	75	72	91

Bron: SCP (SING'09)

Leden van vluchtelingengroepen met een lang verblijf in Nederland en een hoog huishoudensinkomen wonen duidelijk minder vaak in een meergezinshuis (bijlage B6.2). Met betrekking tot dit laatste punt is dat niet helemaal onverwacht: uit literatuur over woningbezit (onder de totale bevolking) blijkt dat sociaaleconomische factoren een belangrijke rol spelen bij het woningtype waarin men woont (Clark en Dieleman 1996). Eengezinshuizen zijn veelal duurder dan meergezinshuizen en hebben over het algemeen een hogere kwaliteit en prijs, waardoor een hoger inkomen een vereiste is om in dit woningtype te kunnen wonen.

In witte wijken bestaat de woningvoorraad voornamelijk uit eengezinshuizen en in concentratiewijken is dit veelal gestapelde bouw (Kullberg 2007). In concentratiewijken is het aandeel vluchtelingengroepen in meergezinshuizen veel hoger dan in witte en gemengde wijken. Zo woont van de Iraanse Nederlanders in concentratiewijken 60% in een meergezinshuis; tweemaal zo veel als het aandeel in de witte wijken.
Naast het woningtype kan de woningkwaliteit ook afgelezen worden aan de omvang van de woning, ook in verhouding tot het aantal bewoners (tabel 6.11). Vluchtelingengroepen hebben gemiddeld 3,7 kamers tot hun beschikking (exclusief badkamer, toilet en keuken), waarbij Afghaanse Nederlanders de meeste kamers tot hun beschikking hebben (3,9) en Somalische Nederlanders het minst (3,3). Duidelijk is dat ten opzichte van de autochtone Nederlanders (4,6) een forse achterstand bestaat. Als we rekening houden met het aantal bewoners, dan verandert het beeld tussen de groepen enigszins. We zien dan dat Afghaanse Nederlanders het minste aantal kamers per bewoner hebben, namelijk 1,3; Iraanse Nederlanders hebben het meeste aantal kamers per bewoner, namelijk 1,8 (ter vergelijking: voor autochtone Nederlanders is dit 2,0). Het aantal kamers per bewoner onder migranten uit de vluchtelingengroepen is vergelijkbaar met dat van de vier grote migrantengroepen (VROM 2005).

6.5.2 Woningbezit

Eigen woningbezit is onder vluchtelingengroepen zeer beperkt: minder dan een op de vijf migranten beschikt over een koopwoning (tabel 6.11). Tussen de verschillende vluchtelingengroepen varieert het eigenwoningbezit echter sterk: van de Somalische Nederlanders beschikt 3% over een eigen woning, terwijl dit aandeel onder de Iraanse Nederlanders 30% is. Bij de Iraakse en Afghaanse Nederlanders ligt het eigenwoningbezit rond de 10%. Het eigenwoningbezit ligt daarmee ruim onder dat van de autochtone Nederlanders (68%). Het eigenwoningbezit onder de vluchtelingengroepen, met uitzondering van de Iraanse Nederlanders, is duidelijk lager dan onder de vier grote migrantengroepen, waar dit aandeel varieert van 14% onder Marokkaanse Nederlanders tot 31% onder Surinaamse Nederlanders (Kullberg et al. 2009).[2]
Leden van vluchtelingengroepen die al lang in Nederland wonen en een sterke sociaaleconomische positie hebben, beschikken aanmerkelijk vaker over een koopwoning dan migranten die kort in Nederland verblijven of een zwakke economische positie hebben (zie bijlage B6.3). Ook kenmerken van de woonwijk hangen samen met het woningbezit. In de concentratiewijken is het huurwoningbezit het hoogst, in de witte wijken is dit het laagst. Deze uitkomst is gezien de verschillen in woningvoorraad tussen wijken niet verrassend: in concentratiewijken bestaat deze voorraad vooral uit sociale huurwoningen, terwijl in de witte wijken de koopwoningen domineren.

6.5.3 Tevredenheid met de woning

Onder leden van vluchtelingengroepen is een grote meerderheid (zeer) tevreden met de woning, en deze tevredenheid loopt onderling niet sterk uiteen: van de Afghaanse Nederlanders is 70% tevreden, de Iraakse Nederlanders en Iraanse Nederlanders zijn

met respectievelijk 74% en 75% het meest tevreden en de Somalische Nederlanders scoren met 72% iets hoger dan de Afghaanse Nederlanders (tabel 6.11). Hiermee is de woningtevredenheid vergelijkbaar met die van de vier grote migrantengroepen. Die varieert van 63% onder Marokkaanse Nederlanders tot 74% onder Surinaamse Nederlanders (Kullberg et al. 2009). Autochtone Nederlanders zijn (nog) tevredener over hun woning (91%) dan de vluchtelingengroepen en de vier grote migrantengroepen.

Tevredenheid over de woning hangt nauwelijks samen met de etnische achtergrond van de bewoners, maar vooral met de financiële mogelijkheden die mensen hebben en daarmee de keuzemogelijkheid om een woning te krijgen die aansluit bij hun voorkeuren (zie bijlage B6.4). De verschillen tussen de inkomensgroepen zijn echter niet groot. Ook naar verblijfsduur en opleidingsniveau zijn de verschillen gering. Kullberg en Ras (2007) hebben laten zien dat vooral objectieve woningkenmerken sterk samenhangen met de woningtevredenheid (zie ook Kullberg et al. 2009). Ook onder de vluchtelingengroepen zien we dit terug (zie bijlage B6.4): van de bewoners van eengezinswoningen is een groter aandeel tevreden over hun woning dan bewoners van meergezinswoningen, en van de huiseigenaren is een groter aandeel tevreden dan van de huurders.

De woningtevredenheid is onder de vluchtelingengroepen het grootst in witte wijken, maar dit gaat niet op voor de Afghaanse Nederlanders en de Iraakse Nederlanders. Deze groepen laten de grootste tevredenheid in de gemengde wijken zien. Uit eerder onderzoek zien we dat ook bij enkele klassieke migrantengroepen (Surinaamse en Marokkaanse Nederlanders) de tevredenheid het hoogst is in de gemengde wijken (Wittebrood et al. 2005: 137). Verder zijn alle vluchtelingengroepen het minst tevreden over de woning in een concentratiewijk.

6.6 Conclusie

Vluchtelingengroepen zijn oververtegenwoordigd in het noordelijk en oostelijk deel van Nederland. Een belangrijke verklaring hiervoor is dat deze migranten in eerste instantie in opvangcentra terechtkomen en vaak na uitplaatsing in dezelfde regio blijven wonen. Na verloop van tijd verhuist een deel van de vluchtelingen alsnog naar het westen van Nederland. We zien wel verschillen tussen de onderscheiden vluchtelingengroepen. Zo zijn het vooral de Iraanse Nederlanders die in het westen wonen. Afghaanse en Iraakse Nederlanders zijn oververtegenwoordigd in het oostelijk deel van Nederland, terwijl Somaliërs in het zuidelijk deel zijn oververtegenwoordigd.

Vluchtelingengroepen wonen relatief vaak in concentratiewijken: 37% van hen woont in een concentratiewijk. Van de autochtone Nederlanders is dat 13%. Somalische Nederlanders zijn van alle vluchtelingengroepen het sterkst vertegenwoordigd in de concentratiewijken (46%), gevolgd door Afghaanse en Iraakse Nederlanders (beide 36%). Iraanse Nederlanders zijn in die wijken het minst vertegenwoordigd (29%). Ondanks de sterke oververtegenwoordiging van de vluchtelingengroepen in de concentratiewijken, wonen zij minder vaak in deze wijken dan de vier grote migrantengroepen.

Een ruime meerderheid van de vluchtelingengroepen vindt dat mensen in hun buurt prettig met elkaar omgaan en voelen zich ook thuis in hun buurt. De onderlinge verschillen zijn in het algemeen gering: alleen de Iraanse Nederlanders voelen zich

duidelijk minder prettig dan de andere Nederlanders. Verder zien we dat van alle bevolkingsgroepen een groter aandeel zich prettig voelt in een witte wijk dan in een concentratiewijk. Slechts een klein deel van de migranten zou het liefst in een buurt willen wonen met veel landgenoten. Iraakse en Iraanse Nederlanders zijn het meest afwijzend: rond de 73% geeft aan niet het liefst in een wijk met veel landgenoten te wonen. Onder de Afghaanse en Somalische Nederlanders denkt een kleiner deel hier zo over (respectievelijk 65% en 63%), hoewel het hier nog steeds een grote meerderheid betreft.

We hebben in dit hoofdstuk ook aandacht besteed aan de sociale contacten van leden van vluchtelingengroepen in hun buurt. Het merendeel van hen heeft dagelijks of wekelijks contact met buren of buurtgenoten, waarbij de Iraanse Nederlanders het minst frequent contact hebben (ook met buurtgenoten uit het land van herkomst) en Somalische Nederlanders het meest. De meeste contacten zijn met autochtone buurtgenoten.

De kwaliteit van de woningen – type woning, eigendomsverhouding en relatieve ruimte – is onder vluchtelingengroepen minder gunstig dan onder autochtone Nederlanders en dit geldt het sterkst in de concentratiewijken. Vluchtelingengroepen zijn vaker aangewezen op meergezinswoningen, huurwoningen en kennen een nadelige woningbezetting. Toch wonen ze net zo goed, en vaak zelfs beter, dan de grote vier migrantengroepen. Van de vluchtelingengroepen wonen de Somalische Nederlanders het minst gunstig; dit betekent echter niet dat zij minder tevreden zijn dan de andere vluchtelingengroepen.

Noten

1 Hierbij hebben we de inwonende kinderen buiten beschouwing gelaten. Het gaat dus alleen om de hoofdbewoners.

2 Uit dit onderzoek bleek dat van de autochtone Nederlanders 60% een eigen huis bezit. Dit aandeel ligt lager dan de 68% uit de SING'09. We denken dat de verschillen gedeeltelijk verklaard kunnen worden doordat de afbakening van huishoudens verschilt tussen beide bestanden. Verder zou het aandeel autochtonen met een koopwoning daadwerkelijk kunnen zijn toegenomen; in de periode 1998-2006 is een stijging te zien van 53% naar 60%. Mogelijk is dit aandeel verder toegenomen. Belangrijk om te benadrukken is dat binnen deze bijdrage het accent vooral ligt op de vergelijking tussen bevolkingsgroepen en niet zozeer op de absolute omvang.

Literatuur

Bolt, G. en R. van Kempen (2000). Concentratie en segregatie in Nederlandse steden. In: R. van Kempen, P. Hooimeijer, G. Bolt (red.), *Segregatie en Concentratie in Nederlandse Steden. Mogelijke Effecten en Mogelijk Beleid* (p. 13-34). Assen: Van Gorcum.

Bolt, G., R. van Kempen en M. van Ham (2008). Minority Ethnic Groups in the Dutch Housing Market. Spatial Segregation, Relocation Dynamics and Housing Policy. In: *Urban Studies*, jg. 45, nr. 7, p. 1359-1384.

Clark, W.A.V. en F.M. Dieleman (1996). *Households and housing choice and outcomes in the housing market.* New Brunswick, NJ: Center for Urban Policy Research.

Dagevos, J. en M. Gijsberts (red.) (2007). *Jaarrapport Integratie 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Kullberg, J. (2007). *Fysieke en sociale kwaliteit van wonen in en buiten concentratiewijken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Kullberg, J. en H. Nicolaas (2009). Wonen en wijken. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red), *Jaarrapport Integratie 2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Kullberg, J. en M. Ras (2007). Wonen en omgeving. In: R. Bijl, J. Boelhouwer en E. Pommer (red.), *De sociale staat van Nederland 2007* (p. 245-274). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Kullberg, J., M. Vervoort en J. Dagevos (2009). *Goede buren kun je niet kopen.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Massey, D. S. (1985). Ethnic residential segregation. A theoretical synthesis and empirical review. In: *Sociology and Social Research*, jg. 69, p. 315-350.

South, S.J., K. Crowder en J. Pais (2008). Inter-neighborhood migration and spatial assimilation in a multi-ethnic world. Comparing Latinos, Blacks and Anglos. In: *Social Forces*, jg. 87, nr. 1, p. 415-443.

VROM (2005). *Een gekleurd beeld van wonen*. Den Haag: ministerie van VROM.

VROM (2009). *Het wonen overwogen.* Den Haag: ministerie van VROM.

Wittebrood, K., J. Latten en H. Nicolaas (2005). Wonen, leefbaarheid en veiligheid in concentratiewijken. In: *Jaarrapport Integratie 2005* (p. 132-147). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum/Centraal Bureau voor de Statistiek.

Zorlu, A. en C.H. Mulder (2008). Initial and subsequent location choices of immigrants. In: *Regional Studies*, jg. 42, nr. 2, p. 245-264.

7 Ervaren gezondheid, leefstijl en zorggebruik

Roelof Schellingerhout (ITS)

7.1 Inleiding

Onderzoek naar de gezondheid van niet-westerse migranten en hun kinderen heeft zich tot nu toe vooral gericht op de zogenaamde klassieke migrantengroepen: Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders (voor een recent overzicht zie Kunst et al. 2008 of Van Berkum en Smulders 2010). Bij deze onderzoeken gaat het vaak om zelfrapportage, dat wil zeggen de ervaring van de eigen gezondheid. Uit dergelijke onderzoeken komt naar voren dat de ervaren gezondheid van niet-westerse migranten over het algemeen minder goed is dan die van autochtone Nederlanders. Dit geldt vooral voor Turkse en Marokkaanse Nederlanders en voor ouderen. Als oorzaak voor deze gezondheidsverschillen wordt vaak gewezen op de lagere sociaaleconomische status van veel niet-westerse migranten. Ook integratieproblemen lijken met een slechtere gezondheid samen te hangen. Migranten die beter geïntegreerd zijn, hebben een betere ervaren gezondheid dan migranten die minder goed geïntegreerd zijn. Ten slotte kan er eveneens sprake zijn van genetisch bepaalde gezondheidsverschillen en aandoeningen. Onderzoeken laten ook verschillen zien in het gebruik van medische voorzieningen tussen migranten en autochtone Nederlanders (Kunst et al. 2008). Het beeld dat hieruit naar voren komt, is minder eenduidig dan het beeld van de ervaren gezondheid. Zo zijn er onderzoeken die aantonen dat het gebruik van medische voorzieningen door niet-westerse migranten hoger is dan het gebruik door autochtonen, terwijl andere juist een ondergebruik laten zien. Wat wel duidelijk naar voren komt, is dat niet-westerse migranten de huisarts vaker bezoeken dan autochtonen. Voor zowel autochtone Nederlanders als migranten geldt dat het gebruik van medische voorzieningen vooral wordt verklaard door de ervaren gezondheid: hoe slechter iemand zich voelt, des te meer maakt hij gebruik van medische voorzieningen.

Steeds meer informatie beschikbaar

Er komt ook steeds meer informatie beschikbaar over de gezondheid en het zorggebruik van de verschillende vluchtelingengroepen in Nederland. De Pharos-publicatie *Met kennis van feiten* (Engelhard 2007) geeft een goed overzicht. Specifieke aandacht voor de vluchtelingengroepen is nodig, omdat er redenen zijn om te veronderstellen dat de gezondheid van vluchtelingengroepen, net als de gezondheid van de klassieke migrantengroepen, achterblijft bij de gezondheid van autochtone Nederlanders. Naast factoren die bij iedere migrant een negatieve invloed uitoefenen op de gezondheid, zoals sociaaleconomische status, hebben vluchtelingengroepen te maken met aanvullende, potentieel gezondheidsbedreigende stressoren (Engelhard 2007). Voorbeelden van deze stressoren zijn: schokkende gebeurtenissen in het land van herkomst en tijdens de vlucht; de onzekerheid van de asielprocedure; en de afwezigheid van gezinsleden of

naaste familieleden. Van de vluchtelingengroepen en asielzoekers in westerse landen kan 9% gediagnosticeerd worden met een posttraumatische stressstoornis (PTSS), blijkt uit een meta-analyse van Fazel et al. (2005). Ook factoren die een negatieve invloed kunnen uitoefenen op de toegankelijkheid van zorgvoorzieningen (onbekendheid met het aanbod, communicatieproblemen) zijn van toepassing op de verschillende vluchtelingengroepen.

Ondanks een toenemende hoeveelheid informatie, blijft het aantal studies dat is uitgevoerd met vluchtelingengroepen nog ver achter bij het aantal studies met de klassieke migrantengroepen. Daarnaast hebben onderzoeken vaak betrekking op een enkele vluchtelingengroep of ontbreekt er een controlegroep van autochtone Nederlanders. De data uit de Survey integratie nieuwe groepen (SING'09) bieden een unieke mogelijkheid om de gezondheid en het zorggebruik van vluchtelingengroepen verder te onderzoeken. Die gegevens zijn namelijk landelijk representatief en bieden de mogelijkheid tot vergelijking met een controlegroep van autochtone Nederlanders. Bovendien zijn er in deze enquête niet alleen gegevens verzameld over de ervaren gezondheid en het gebruik van zorgvoorzieningen op zich, maar ook over allerlei kenmerken die te maken hebben met de migratiegeschiedenis, zoals de reden waarom mensen naar Nederland zijn gekomen en de duur van hun verblijf in een opvangcentrum. Dat biedt de mogelijkheid om de invloed van deze migratiekenmerken op de gezondheid en het gebruik van zorgvoorzieningen te onderzoeken.

Achtergrondinformatie bij de analyses

We hebben er bewust voor gekozen om geen 65-plussers mee te nemen in de analyses en in de tabellen en figuren in dit hoofdstuk. Het aantal 65-plussers is bij veel vluchtelingengroepen namelijk zeer klein in de populatie (en daarmee ook in de steekproef). Bij veel analyses loopt men al snel aan tegen de grenzen van de gegevens. Om dit te voorkomen, zouden we alle 45-plussers samen kunnen nemen, maar juist bij een onderwerp als gezondheid leidt dat tot vertekeningen ten opzichte van de autochtone bevolking. Over het algemeen wordt de gezondheid immers slechter, naarmate men ouder wordt. Het grote aantal 65-plussers zou zeer bepalend zijn voor de gemiddelde gezondheid van de groep autochtone Nederlanders. Hierdoor verdwijnen verschillen met de vluchtelingengroepen, terwijl ze er wel zijn.
In dit hoofdstuk worden, net als bij de overige hoofdstukken, ongecorrigeerde gegevens gepresenteerd. Dat wil bijvoorbeeld zeggen dat er bij de cijfers in de tabellen geen rekening wordt gehouden met een kenmerk als leeftijd. Hoewel de 65-plussers buiten beschouwing blijven, is de leeftijdsopbouw bij de vluchtelingengroepen toch nog steeds anders dan bij de autochtone groepen: de leden van de vluchtelingengroepen zijn gemiddeld jonger. Aangezien de gezondheid van mensen slechter wordt naarmate ze ouder worden, zou je op basis van leeftijd verwachten dat migranten uit de vluchtelingengroepen gemiddeld gezonder zijn dan autochtone Nederlanders. Daar staat tegenover dat de leden van de vluchtelingengroepen, zoals eerder aangegeven, te maken kunnen hebben met specifieke stressoren, waardoor hun gezondheid juist slechter zou kunnen zijn.

Hoe belangrijk het is om bij de interpretatie van de bevindingen rekening te houden met achtergrondkenmerken blijkt uit de uitkomsten van multivariate analyses, die te vinden zijn in B7.2 (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport). Bij deze analyses is *wel* rekening gehouden met een kenmerk als leeftijd.
Er zijn aparte analyses gedraaid met en zonder autochtone Nederlanders. De reden hiervoor is dat bij de analyses met autochtone Nederlanders specifieke migratievariabelen niet mee te nemen zijn. Zo heeft het weinig zin om bij een analyse met autochtone Nederlanders variabelen als 'duur verblijf in opvangcentrum' of 'reden van migratie' mee te nemen. In de analyse met autochtone Nederlanders is gekeken naar de volgende determinanten: groep, leeftijd, geslacht en opleiding. Bij het gebruik van zorgvoorzieningen komt hier nog de ervaren gezondheid bij. In de analyses zonder autochtone Nederlanders is, naast de bovenstaande determinanten, gekeken naar de volgende specifieke migratievariabelen: verblijfsduur in Nederland, de duur van het verblijf in een opvangcentrum, de volledigheid van het gezin en de migratiereden.
Bij de bespreking van de gegevens in dit hoofdstuk verwijzen we waar nodig naar de uitkomsten van de multivariate analyses uit B7.2 in de bijlage. Bovendien zijn de multivariate analyses sturend bij de bespreking van de gegevens: er is vooral gekeken naar uitkomsten en verbanden die als significant uit de multivariate analyses naar voren kwamen.

7.2 Gezondheid en geluk

In de SING'09 staan ons drie indicatoren van gezondheid ter beschikking: de fysieke gezondheid, de psychische gezondheid en de ervaren gezondheid. In alle gevallen gaat het hier om zelfrapportage: respondenten geven zelf aan hoe gezond ze zich voelen. Er wordt geen gebruikgemaakt van diagnoses door artsen of andere hulpverleners. Hierbij moeten we in het achterhoofd houden dat de beleving van gezondheid en de beantwoording van vragen die betrekking hebben op gezondheid, cultureel bepaald kunnen zijn. Dit is bijvoorbeeld bij de klassieke migrantengroepen aangetoond voor de veelgebruikte vraag naar ervaren gezondheid (Agyemang et al. 2006), die ook in het huidige onderzoek is gesteld.
Naast gezondheid is er in de SING'09 gevraagd naar het gelukkig zijn. De laatstgenoemde indicator blijkt een graadmeter te zijn voor psychisch welbevinden. De vraag naar de ervaring van geluk ('In welke mate vindt u zichzelf een gelukkig mens?') hangt sterk samen met de psychische gezondheid, zoals gemeten met de internationale vragenlijst SF-12 (zie hierna en Ware et al. 1995). Deze vraag is ook in onderzoek gebruikt als indicator voor de psychische gezondheid (Van Campen et al. 2006).

Fysieke en psychische gezondheid

De fysieke gezondheid en de psychische gezondheid zijn afkomstig uit een internationale standaardvragenlijst bestaande uit twaalf vragen, de SF-12 (Ware et al. 1995).
De fysieke gezondheid is een samengestelde variabele op basis van vragen zoals:
- 'Kunt u door uw gezondheid op dit moment bepaalde bezigheden, zoals stofzuigen, fietsen of het verplaatsen van een tafel minder goed doen?'
- 'Kunt u door uw gezondheid op dit moment minder goed een paar trappen oplopen?'

- ‘Hebt u door uw lichamelijke gezondheid de afgelopen vier weken bij uw dagelijkse bezigheden of werk minder gedaan dan u zou willen?’

De psychische gezondheid is een samengestelde variabele op basis van vragen zoals:
- ‘Hoe vaak voelde u zich de afgelopen vier weken kalm en rustig?’
- ‘Hoe vaak voelde u zich de afgelopen vier weken neerslachtig en somber?’
- ‘Hebt u door een emotioneel probleem de afgelopen vier weken bij uw dagelijkse bezigheden of werk minder gedaan dan u zou willen?’

De formulering van enkele vragen en antwoordcategorieën is in het huidige onderzoek aangepast voor een beter begrip door de respondenten, waardoor een directe vergelijking met andere onderzoeken met de SF-12 niet mogelijk is. Het is wel mogelijk om de vluchtelingengroepen en de autochtone Nederlanders onderling en met elkaar te vergelijken. In B7.1 in de bijlage is te lezen hoe de fysieke en de psychische gezondheid precies zijn berekend. De uiteindelijke maten kunnen variëren van 1 tot 100, waarbij een hogere waarde een betere gezondheid aangeeft.

Hoe het staat met de fysieke en psychische gezondheid van de vluchtelingengroepen is te zien in tabel 7.1. Autochtone Nederlanders hebben de beste fysieke gezondheid en de fysieke gezondheid van de Somalische migranten is slechts iets lager (Somalische Nederlanders zijn gemiddeld genomen het jongst van alle vluchtelingengroepen). De gezondheid van de Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders is ongeveer gelijk en is lager dan die van de Somalische en autochtone Nederlanders.

De gemiddelde verschillen tussen de vluchtelingengroepen en de autochtone Nederlanders lijken niet groot. Maar de uitkomsten van de multivariate analyse (tabel B7.2.1) laten zien dat de verschillen aanzienlijk zijn als er wordt gecorrigeerd voor variaties in samenstelling tussen de groepen naar leeftijdsopbouw, geslacht en opleidingsniveau.
De omvang van de verschillen tussen de vluchtelingengroepen en de autochtone Nederlanders wordt vooral vertroebeld doordat migranten uit de vluchtelingengroepen gemiddeld jonger zijn dan autochtone Nederlanders. Op een leeftijd van 15-24 jaar zijn de gezondheidsverschillen afwezig (of zelfs in het voordeel van de vluchtelingengroepen), maar op een leeftijd van 45-64 jaar hebben de migranten uit de vluchtelingengroepen duidelijk een veel slechtere fysieke gezondheid dan de autochtone Nederlanders. Dergelijke verschillen (die toenemen met de leeftijd) tussen autochtone Nederlanders en migranten zijn ook bekend uit onderzoeken met de klassieke migrantengroepen (Schellingerhout 2004; Uiters 2007).
Uit tabel 7.1 blijkt verder dat mannen over het algemeen een betere fysieke gezondheid hebben dan vrouwen en dat de fysieke gezondheid beter wordt naarmate het opleidingsniveau stijgt. Beide resultaten passen in de uitkomsten van algemeen gezondheidsonderzoek (Van Campen en Schellingerhout 2005) en gezondheidsonderzoek bij migrantengroepen (Kunst et al. 2008). Over het algemeen rapporteren mannen een betere gezondheid dan vrouwen en rapporteren personen met een hogere sociaaleconomische status (hier aangegeven door een hoger opleidingsniveau) een betere gezondheid dan personen met een lagere sociaaleconomische status.

Tabel 7.1
Fysieke en psychische gezondheid, naar etnische herkomst en enkele achtergrondkenmerken, 2009 (in gemiddelde waarden[a])

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
fysieke gezondheid[b]					
totaal	78,5	77,7	78,6	83,6	85,2
leeftijd					
15-24 jaar	91,8	90,8	92,1	90,7	89,9
25-44 jaar	76,8	78,5	81,9	80,8	88,2
45-64 jaar	58,2	59,3	64,2	63,8	80,6
geslacht					
man	81,1	80,7	79,1	86,7	87,5
vrouw	75,4	72,9	78,0	79,5	83,1
opleidingsniveau					
max. basisonderwijs	68,2	66,7	62,1	82,1	79,1
vbo/mavo	80,5	79,6	70,6	82,9	84,0
mbo/havo/vwo	83,3	82,5	79,1	85,3	84,6
hbo/wo	79,9	79,2	83,2	89,9	88,3
psychische gezondheid[b]					
totaal	81,6	81,6	79,7	86,2	93,5
leeftijd					
15-24 jaar	91,5	91,9	90,0	89,8	96,4
25-44 jaar	78,7	80,7	81,3	85,1	91,9
45-64 jaar	70,1	71,0	70,0	71,9	93,8
geslacht					
man	83,8	84,6	79,9	87,6	94,7
vrouw	78,9	77,0	79,5	84,3	92,3
opleidingsniveau					
max. basisonderwijs	72,7	74,1	67,8	83,0	88,5
vbo/mavo	82,7	84,5	74,4	87,8	92,8
mbo/havo/vwo	84,9	86,4	79,2	89,7	95,1
hbo/wo	83,5	79,8	83,5	91,6	93,8

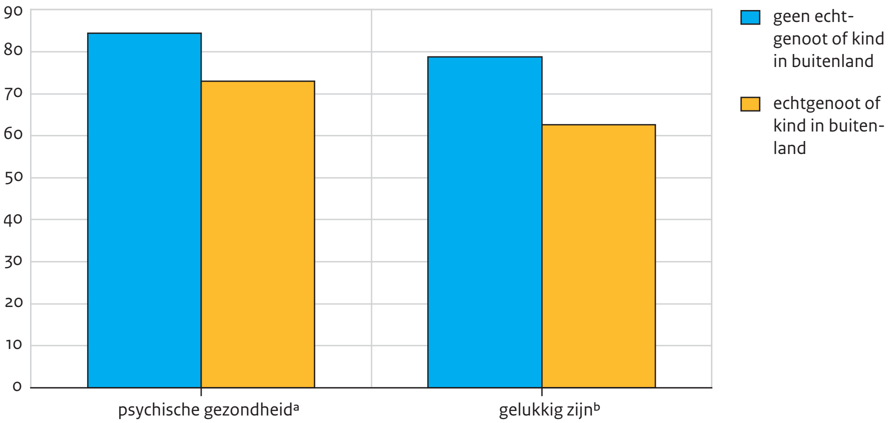
a Schaal van 1-100: hoe hoger de score, hoe beter de gezondheid.
b Geconstrueerde variabele op basis van aangepaste SF-12-vragen (zie B7.1 in de bijlage voor de berekening).

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

De uitkomsten met betrekking tot de psychische gezondheid zijn vrijwel gelijk aan de uitkomsten met betrekking tot de fysieke gezondheid (tabel 7.1). De psychische gezondheid van autochtone Nederlanders is het beste. De Somalische Nederlanders hebben van alle vluchtelingengroepen de beste psychische gezondheid; de psychische gezondheid van de overige vluchtelingengroepen zit ongeveer op hetzelfde (lagere) niveau. Uit de multivariate analyses (tabel B7.2.1 in de bijlage) blijkt dat de verschillen tussen de vluchtelingengroepen en de autochtone Nederlanders voor een belangrijk deel gemaskeerd worden doordat migranten uit de vluchtelingengroepen gemiddeld jonger zijn. De verschillen tussen autochtone Nederlanders en migranten ontstaan met name bij het ouder worden. De multivariate analyses laten verder zien dat mannen een betere psychische gezondheid hebben dan vrouwen en dat de psychische gezondheid van hoger opgeleiden beter is dan die van mensen met een lagere opleiding.
Een betere psychische gezondheid voor Somalische Nederlanders dan voor Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders komt overeen met eerdere analyses van het onderzoek Sociale positie en voorzieningengebruik allochtonen (SPVA'03) (Schellingerhout en Engelhard 2007). Deze eerdere analyses van de SPVA'03 lieten ook een samenhang zien tussen de psychische gezondheid en de compleetheid van het gezin van de vluchteling in Nederland. Migranten die een partner of kind in het land van herkomst hadden, hadden een slechtere psychische gezondheid dan de overige migranten. Een dergelijk verband wordt ook in het huidige onderzoek gevonden. De multivariate analyses (tabel B7.2.2 in de bijlage) laten zien dat het voor de psychische gezondheid van belang is of een vluchteling zijn partner of kinderen ook in Nederland heeft. Zoals figuur 7.1 aantoont, hebben migranten die hun partner of kind bij zich hebben, een betere psychische gezondheid dan migranten die een partner of kind in het buitenland hebben. Het belang van sociale ondersteuning voor de psychische gezondheid is al eerder aangetoond voor jonge migranten (Candel et al. 2005). Jonge migranten uit de vluchtelingengroepen die met hun familie naar Nederland kwamen, rapporteerden minder psychische klachten dan migranten die alleen naar Nederland kwamen.

Figuur 7.1

Psychische gezondheid en gelukkig zijn, naar volledigheid van het gezinsysteem, 2009 (in gemiddelden en procenten)

a Gemiddelde (op een schaal van 1 tot 100, hoe hoger de waarde hoe beter de gezondheid).
b Percentage erg gelukkig plus gelukkig.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Tabel 7.2 geeft aan hoe vaak het voorkomt dat een vluchteling een partner of een kind niet heeft kunnen meenemen naar Nederland.[1] Deze situatie komt het meest voor bij Somalische migranten (13,1%) en het minst bij Iraanse migranten (4,8%).

Tabel 7.2

Partner of kind in buitenland,[a] naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
geen partner of kind in buitenland	91,1	92,3	95,2	86,9
partner of kind in buitenland	8,9	7,7	4,8	13,1

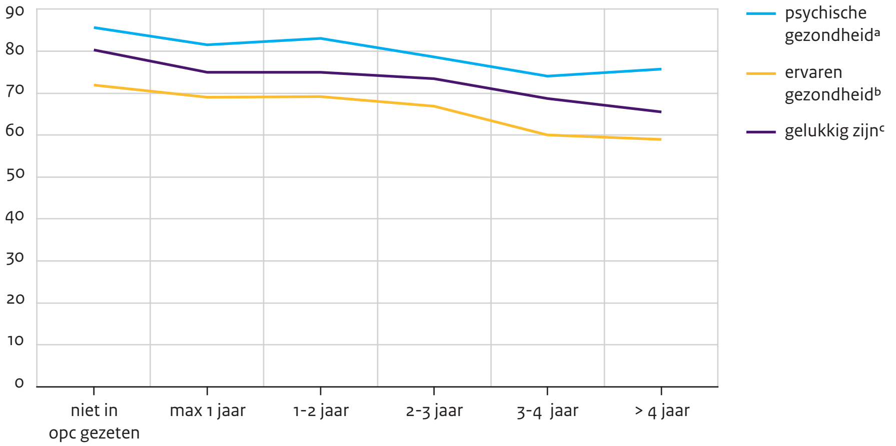
a Deze variabele is een combinatie van de antwoorden op de vragen 'woont uw partner in Nederland?' en 'Waar wonen de kinderen die niet bij u in huis wonen? In Nederland, in <?> of in een ander land?'

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

De psychische gezondheid blijkt naast de afwezigheid van de partner of kinderen ook af te hangen van de duur van het verblijf in een opvangcentrum en van de reden waarom iemand naar Nederland is gekomen (uitkomsten multivariate analyses in tabel B7.2.2 in de bijlage). De psychische gezondheid wordt slechter naarmate een migrant langer in opvangcentra heeft gewoond (figuur 7.2). Vergelijkbare resultaten werden gerapporteerd door Laban et al. (2005) met betrekking tot Iraakse asielzoekers. Zij deden onderzoek

bij 294 Iraakse asielzoekers en vonden dat het voorkomen van psychische problemen verband hield met de lengte van de asielprocedure.

Figuur 7.2
Indicatoren van gezondheid en gelukkig zijn, naar duur verblijf in opvangcentra, 2009 (in gemiddelden en procenten)

a Gemiddelde (op een schaal van 1-100, hoe hoger hoe beter de gezondheid).
b Percentage (zeer) goed.
c Percentage erg gelukkig plus gelukkig.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Migranten die naar Nederland zijn gekomen vanwege politieke redenen, oorlog of religieuze vervolging of op uitnodiging van de Nederlandse regering, hebben een slechtere psychische gezondheid dan migranten die om een andere reden naar Nederland zijn gekomen, zoals gezinshereniging. De eerste categorie heeft een gemiddelde waarde van 79,9 voor psychische gezondheid, de tweede categorie 87,2. Een verklaring voor dit verband tussen migratiereden en psychische gezondheid is dat migranten die vanwege oorlog of religieuze vervolging naar Nederland komen, schokkende gebeurtenissen hebben meegemaakt (Bean 2007). Gernaat et al. (2002) vonden dat de prevalentie van psychische klachten (vooral depressieve stoornissen en posttraumatische stressstoornissen (PTSS) bij Afghaanse migranten veel hoger was dan bij de autochtone bevolking. De posttraumatische stress werd onder andere veroorzaakt door schokkende gebeurtenissen, zoals een raketaanval en/of bombardement met verwoesting en doden, het getuige zijn van de moord op een familielid of het getuige zijn van de dood of verwonding van een familielid.

Ervaren gezondheid

De ervaren gezondheid is (net als de fysieke en de psychische gezondheid) een standaardmaat in gezondheidsonderzoek. Niet-westerse migranten hebben over het algemeen een slechtere ervaren gezondheid dan autochtone Nederlanders (Van Berkum en Smulders 2010). Bij de interpretatie van de uitkomsten moeten we wel in het achterhoofd houden dat de betekenis van de vraag naar ervaren gezondheid kan verschillen voor verschillende migrantengroepen (Agyemang et al. 2006).

Tabel 7.3 geeft een overzicht van het percentage personen per groep dat een (zeer) goede ervaren gezondheid heeft. De patronen zijn hetzelfde als bij de fysieke en psychische gezondheid. Autochtone Nederlanders hebben de beste ervaren gezondheid, op kleine afstand gevolgd door de Somalische Nederlanders. De ervaren gezondheid van de overige groepen zit op hetzelfde, lagere niveau. De gezondheidsverschillen tussen de vluchtelingengroepen en autochtone Nederlanders worden zichtbaar met het stijgen van de leeftijd. Mannen hebben een betere ervaren gezondheid dan vrouwen en een hogere opleiding hangt samen met een betere ervaren gezondheid (geslacht en opleidingsniveau zijn niet opgenomen in tabel 7.3, dit blijkt uit de uitkomsten van multivariate analyses, zie tabel B7.2.3 in de bijlage).
Deze uitkomsten komen overeen met de resultaten van eerdere onderzoeken. Van den Brand en Devillé (2007) toonden op basis van analyse van gegevens van de Tweede Nationale Studie naar ziekten en verrichtingen in de huisartspraktijk aan dat vluchtelingengroepen (waaronder Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders en migranten afkomstig uit Afrika) over het algemeen een slechtere ervaren gezondheid hebben dan autochtone Nederlanders. Schellingerhout en Engelhard (2007) vergeleken op basis van de SPVA'03 de ervaren gezondheid van Afghaanse Nederlanders, Iraakse Nederlanders, Iraanse Nederlanders, Somalische Nederlanders en voormalig Joegoslaven. Somalische Nederlanders bleken een betere ervaren gezondheid te hebben dan de overige groepen. De specifieke waarden die in het huidige onderzoek worden gevonden voor de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders komen vrijwel precies overeen met het eerdere onderzoek van Schellingerhout en Engelhard (2007).[2] Gerritsen et al. (2006) 'vergeleken ten slotte de gezondheid van Afghaanse, Iraanse en Somalische asielzoekers (mensen die hun land zijn ontvlucht, maar nog geen beslissing hebben ontvangen over hun asielaanvraag) en vluchtelingen (mensen wier asielaanvraag is gehonoreerd met een asielstatus) door het analyseren van mondelinge interviews in de eigen taal. In dit onderzoek werd geen vergelijking gemaakt met autochtone Nederlanders. Asielzoekers blijken over het algemeen een slechtere ervaren gezondheid te hebben dan vluchtelingen.

Uit onderzoek van Van den Brand en Devillé (2007) bleek dat de ervaren gezondheid significant verbetert naarmate iemand langer in Nederland verblijft. In het onderzoek van Schellingerhout en Engelhard (2007) bleek dat migranten die een partner of kind in het land van herkomst hebben, een slechtere ervaren gezondheid hebben dan de overige migranten. In het huidige onderzoek worden dergelijke verbanden niet gevonden. Het is onduidelijk hoe dit komt. Uit de multivariate analyses blijkt wel dat migranten die drie jaar of langer in een opvangcentrum hebben gewoond, een minder goede ervaren

gezondheid hebben dan migranten die hier niet of korter verbleven (zie figuur 7.2). Dit verband is in het huidige onderzoek en onderzoek van Laban et al. (2005) ook gevonden voor de psychische gezondheid.

Tabel 7.3
(Zeer) goede ervaren gezondheid,[a] naar etnische herkomst en leeftijd, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
totaal	67,9	66,7	69,3	78,4	82,5
leeftijd					
15-24 jaar	90,8	88,5	92,6	91,9	93,3
25-44 jaar	65,2	66,7	73,3	72,4	87.0
45-64 jaar	32,4	39,9	46,9	48,8	74,3

a Antwoord op de vraag: 'Hoe goed is over het algemeen uw gezondheid?' De antwoordmogelijkheden 'zeer goed; goed' werden gehercodeerd tot (zeer) goed. De overige drie antwoordmogelijkheden waren 'gaat wel; slecht; zeer slecht'.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

In hoeverre wijken vluchtelingengroepen wat betreft de ervaren gezondheid af van de klassieke migrantengroepen? Van Campen en Schellingerhout (2005) maakten op basis van de SPVA'02 en de SPVA'03 een directe vergelijking tussen vluchtelingengroepen en klassieke migrantengroepen. De ervaren gezondheid van de vluchtelingengroepen was slechter dan die van de autochtone Nederlanders, maar beter dan die van Turkse of Marokkaanse Nederlanders (en ongeveer gelijk aan die van Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders). Van den Brand en Devillé (2007) rapporteren soortgelijke resultaten: vluchtelingengroepen hebben een betere ervaren gezondheid dan Turkse en Marokkaanse Nederlanders, maar een slechtere ervaren gezondheid dan autochtone Nederlanders. Het lijkt er dus op dat de vluchtelingengroepen wat de ervaren gezondheid betreft een tussenpositie innemen tussen de klassieke migrantengroepen en de autochtone Nederlanders.

Geluk

Gelukkig zijn is een indicator die een relatie heeft met de psychische gezondheid. Ruim negen van de tien autochtone Nederlanders voelt zich gelukkig of zeer gelukkig. Bij de Somalische Nederlanders is dat acht van de tien en bij de overige groepen zeven van de tien. Het gelukkig zijn volgt hetzelfde patroon als de voorgaande maten van gezondheid: de verschillen tussen autochtone Nederlanders en de vluchtelingengroepen worden groter naarmate de leeftijd stijgt (tabel 7.4) en een hogere opleiding hangt samen met een groter gevoel van geluk (niet in de tabel, zie de uitkomsten van de multivariate analyses in tabel B7.2.3 in de bijlage).

Tabel 7.4
Gelukkig zijn,[a] naar etnische herkomst en leeftijd, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
totaal	74,7	68,4	71,7	82,5	92,1
leeftijd					
15-24 jaar	84,9	81,9	91,0	88,4	96,1
25-44 jaar	71,5	65,0	69,8	79,1	92,1
45-64 jaar	63,5	59,7	61,6	81,0	90,4

a Antwoord op de vraag: ‘In welke mate vindt u zichzelf een gelukkig mens? Is dat: erg gelukkig; gelukkig; niet gelukkig, niet ongelukkig; niet zo gelukkig; ongelukkig’? De antwoordmogelijkheden ‘erg gelukkig’ en ‘gelukkig’ werden samen genomen tot ‘gelukkig zijn’.

Bron: SCP (SING’09) gewogen gegevens

Gelukkig zijn blijkt ook samen te hangen met enkele specifieke migratiekenmerken (zie de multivariate analyses in tabel B7.2.4 in de bijlage). Migranten die een partner of kind in het buitenland hebben, voelen zich minder vaak gelukkig dan migranten zonder partner of kind in het buitenland (figuur 7.1). Migranten die in een opvangcentrum hebben gezeten, voelen zich minder vaak gelukkig dan migranten die niet in een opvangcentrum hebben gezeten. Er is een zwak verband met de duur van de opvang: hoe langer men in een opvangcentrum heeft gezeten, hoe minder vaak men zich gelukkig voelt (figuur 7.2). Een dergelijk verband werd in het huidige onderzoek ook bij de psychische gezondheid en de ervaren gezondheid gevonden.

7.3 Leefstijl: bewegen en gewicht

Net als het geval was bij de gezondheid, komt er steeds meer informatie beschikbaar over de leefstijl van de klassieke niet-westerse migrantengroepen en de relatie tussen leefstijl en gezondheid. Uit onderzoeken met de klassieke groepen blijkt dat niet-westerse migranten minder vaak aan sport doen dan autochtone Nederlanders (Camphuis en Van den Dool 2008). Dagevos en Dagevos (2008) vonden dat alle klassieke migrantengroepen vaker overgewicht hebben dan autochtone Nederlanders. Met name bij de Antilliaanse en Turkse Nederlanders zijn veel obese mensen te vinden. De verschillen tussen autochtone Nederlanders en migranten nemen toe met leeftijd. Een relatief groot aantal personen met overgewicht in de klassieke migrantengroepen is ook gevonden in andere onderzoeken (Dijkshoorn et al. 2008; Hosper et al. 2007). Migranten uit de klassieke groepen gebruiken over het algemeen weinig alcohol. Turkse mannen roken over het algemeen wel vaak (Hosper et al. 2007). Er blijkt bij de klassieke migrantengroepen geen verhoogde kwetsbaarheid te zijn op het terrein van de relationele en seksuele gezondheid (De Haas et al. 2008).
Er is relatief veel geschreven over de oorzaken van het relatief grote aandeel personen met overgewicht bij de klassieke migrantengroepen. Dagevos en Dagevos (2008)

schrijven dat overgewicht vooral te maken heeft met integratiegerelateerde indicatoren, zoals de beheersing van de Nederlandse taal en de frequentie van contacten met autochtone Nederlanders. Dat wil zeggen, migranten die de Nederlandse taal goed beheersen en veel contacten hebben met autochtone Nederlanders hebben minder vaak overgewicht. Een verband tussen acculturatie (het overnemen van de culturele patronen van de autochtone Nederlanders) en sport is aangetoond bij Turkse vrouwen. Dat wil zeggen, Turkse vrouwen met een hoge mate van acculturatie doen vaker aan sport (Hosper et al. 2008).
Het verband tussen integratie of acculturatie en overgewicht en lichaamsbeweging past bij het verschijnsel van 'convergentie' ofwel het naar elkaar toegroeien. Immigranten nemen, naast de taal en de cultuur, ook de leefgewoonten van de autochtone bevolking over. Dit is in Nederland aangetoond voor de tweede generatie van de klassieke migrantengroepen (Hosper et al. 2007). De convergentie heeft in dit geval dus een positieve werking: minder overgewicht en meer lichaamsbeweging.

Over de leefstijl van migranten uit de vluchtelingengroepen zijn geen studies gepubliceerd. Ook in de SING'09 komt leefstijl slechts terloops aan bod. Op basis van de gegevens is het mogelijk om te kijken naar het voorkomen van overgewicht en de frequentie van lichaamsbeweging en sport.
Tabel 7.5 geeft de Body Mass Index (BMI)-score voor de verschillende vluchtelingengroepen en de controlegroep autochtone Nederlanders. De BMI wordt berekend op basis van gewicht en lengte. Een waarde van 25 of hoger geeft aan dat er sprake is van overgewicht, bij een waarde van 30 of hoger is er sprake van zeer ernstig overgewicht (obesitas).

Tabel 7.5
BMI-score, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	ondergewicht (BMI <18,5)	normaal gewicht (BMI 18,5 tot 25)	overgewicht (BMI 25 tot 30)	obesitas (BMI ≥ 30)
Afghaans	5,0	59,4	28,8	6,8
Iraaks	3,8	44,4	38,0	13,8
Iraans	2,6	54,7	35,0	7,7
Somalisch	6,4	57,8	25,5	10,3
autochtoon	2,2	55,5	30,0	12,3

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

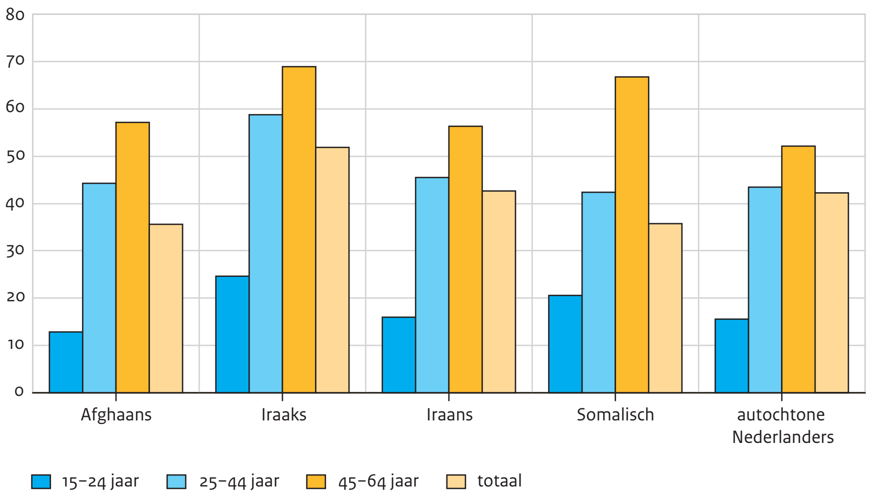
Bij de autochtone Nederlanders heeft 30% overgewicht en ruim 12% obesitas. Bij de Afghaanse en de Somalische Nederlanders is dit minder: onder deze groepen zijn zowel minder mensen te vinden met overgewicht als met obesitas. Bij de Iraakse Nederlanders zijn zowel veel mensen met overgewicht als met obesitas te vinden; de Iraanse groep Nederlanders telt vooral relatief veel mensen met overgewicht.

Uit de multivariate analyse (B7.2 in de bijlage) blijkt dat alle vluchtelingengroepen vaker overgewicht hebben dan autochtone Nederlanders als er rekening wordt gehouden met de samenstelling van de groepen naar leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. De verschillen tussen de autochtone Nederlanders en de vluchtelingengroepen worden vooral duidelijk bij het stijgen van de leeftijd, net zoals in eerdere onderzoeken het geval was (zie bv. Dagevos en Dagevos 2008).

Het is mogelijk om de scores voor overgewicht en obesitas samen te nemen, waardoor een overzicht ontstaat van alle personen met een BMI van 25 of hoger (figuur 7.3). Vanaf een leeftijd van 45 jaar is zichtbaar dat het percentage mensen met een BMI van 25 of hoger groter is voor de vluchtelingengroepen dan voor de autochtone Nederlanders. Vooral onder de Iraakse en Somalische Nederlanders zijn veel mensen te vinden met een BMI van 25 of hoger.

Figuur 7.3

BMI-score ≥ 25, naar etnische herkomst en leeftijd, 2009 (in procenten)

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Na de BMI kijken we naar de mate waarin de vluchtelingengroepen aan lichaamsbeweging doen.

Een veel gehanteerde norm met betrekking tot bewegen is de Nederlandse Norm Gezond Bewegen. Iemand is normactief wanneer hij minstens vijf dagen per week gedurende 30 minuten matig inspannend beweegt. Matige inspannende beweging is stevig doorlopen of fietsen. De Nederlandse Norm Gezond Bewegen is op basis van de vragen in het onderzoek niet te berekenen.[3] In het onderzoek is gevraagd naar de frequentie van inspannende beweging (beschreven als een half uur stevig doorlopen of fietsen) per week

in de winter. Als indicator voor onvoldoende lichaamsbeweging is een frequentie genomen van minder dan een keer per week. Dergelijke personen worden beschreven als 'inactief'. Bij de autochtone Nederlanders was ongeveer een op de zes personen inactief in de winter, bij de vluchtelingengroepen is dat bijna het dubbele, een op de drie (tabel 7.6). De Iraakse Nederlanders zijn vaker inactief dan de overige vluchtelingengroepen, maar de verschillen zijn klein. Voor zowel de autochtone Nederlanders als de vluchtelingengroepen geldt dat het aantal inactieve personen stijgt met de leeftijd.

Tabel 7.6

Lichaamsbeweging, naar etnische herkomst en leeftijd, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
inactief in de winter[a]					
totaal	30,0	34,0	31,3	28,9	14,0
leeftijd					
15-24 jaar	19,4	21,0	18,3	20,8	11,1
25-44 jaar	34,8	36,9	31,8	33,3	11,3
45-64 jaar	37,4	43,3	39,7	34,9	17,2
minder dan 1 keer per maand gesport[b]					
totaal	45,1	51,6	43,3	57,5	36,8
leeftijd					
15-24 jaar	25,4	27,8	21,9	39,4	25,9
25-44 jaar	55,0	57,6	44,8	67,4	31,7
45-64 jaar	57,7	67,5	55,4	60,8	45,8

a De vraag luidde: 'Inspannende lichaamsbeweging is alle lichaamsbeweging die net zo inspannend is als een half uur stevig doorlopen of fietsen. Hoeveel dagen per week heeft u in de winter inspannende lichaamsbeweging gehad?'. Iemand is inactief als hij antwoordt 'minder dan 1 dag in de week'.

b Antwoord op de vraag 'Hoe vaak heeft u de afgelopen 12 maanden gesport?'. De antwoordcategorieën 'paar keer per jaar' en 'minder dan eens per jaar/nooit' zijn samengevoegd tot 'minder dan 1 keer per jaar'.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Wat betreft het sporten is ervoor gekozen om te kijken hoeveel personen *niet* aan sport doen. Hieronder verstaan we in dit verband: minder dan een keer per maand sporten. Bij de autochtone Nederlanders doet ruim een derde niet aan sport (tabel 7.6). Bij de vluchtelingengroepen is dit aantal hoger. Bij de Afghaanse en Iraanse Nederlanders doet ruim twee op de vijf niet aan sport, bij de Iraakse en Somalische Nederlanders ruim de helft. Uit de multivariate analyses (tabel B7.2.5. in de bijlage) blijkt dat mannen vaker bewegen en sporten dan vrouwen en dat hoger opgeleiden vaker bewegen en sporten dan lager opgeleiden (niet in tabel 7.6).

Verder heeft de migratiegeschiedenis invloed op de mate van overgewicht en de mate waarin de vluchtelingengroepen aan lichaamsbeweging doen (uitkomsten multivariate analyses, tabel B7.2.6 in de bijlage). Migranten die naar Nederland zijn gekomen vanwege politieke redenen, oorlog, religieuze vervolging of op uitnodiging van de Nederlandse regering hebben vaker overgewicht en doen minder vaak aan lichaamsbeweging dan migranten die om andere redenen naar Nederland zijn gekomen (tabel 7.7). Bij de 'andere' migratieredenen gaat het om migranten die met het gezin zijn meegekomen, die in Nederland gingen trouwen of een gezin gingen vormen, of die in Nederland kwamen werken of studeren. Wellicht verloopt de integratie van dergelijke migranten gemakkelijker dan die van migranten die schokkende gebeurtenissen hebben meegemaakt, waardoor zij sneller de leefgewoonten van de autochtone Nederlanders overnemen. Deze verklaring is in overeenstemming met de invloed van integratie en acculturatie op lichaamsgewicht en lichaamsbeweging die is gevonden bij de klassieke migrantengroepen.

Tabel 7.7
Overgewicht en lichaamsbeweging, naar migratiereden, 2009 (in procenten)

	reden voor migratie is politiek/oorlog/ religieuze vervolging/op uitnodiging	andere migratiereden
BMI ≥ 25	45,3	30,1
inspannende lichaamsbeweging in de winter	67,2	74,5
heeft het afgelopen jaar gesport	50,6	67,5

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

7.4 Gebruik van zorgvoorzieningen

Niet-westerse migranten maken vaker gebruik van de huisarts dan autochtone Nederlanders (Kunst et al. 2008). Voor overige medische voorzieningen wordt zowel een hoger als een lager gebruik gevonden voor niet-westerse migranten. Voor iedere medische voorziening en voor zowel migranten als autochtone Nederlanders geldt dat het gebruik met name bepaald wordt door de (ervaren) gezondheid (Kunst et al. 2008; Uiters 2007).
De vluchtelingengroepen voelen zich minder gezond dan autochtone Nederlanders, zo blijkt uit een aantal verschillende indicatoren van gezondheid eerder in dit hoofdstuk. De vraag is: maken zij door deze slechtere ervaren gezondheid ook meer gebruik van zorgvoorzieningen? Het antwoord hierop vinden we in tabel 7.8, die de gebruikspercentages geeft voor het bezoeken van de huisarts, de medisch specialist, het ziekenhuis en de geestelijke gezondheidszorg (GGZ).
Voor de huisarts geldt dat de bezoekfrequentie voor alle vluchtelingengroepen hoger is dan bij autochtone Nederlanders. De bezoekfrequentie van de Somalische Nederlanders is het laagst van de vier vluchtelingengroepen. En hoger huisartsbezoek van vluchtelingengroepen ten opzichte van autochtone Nederlanders is eerder aangetoond door Van den Brand en Devillé (2007, zie ook Feldmann et al. 2007)

Ongeveer een op de vijf autochtone Nederlanders heeft de afgelopen twee maanden de medisch specialist bezocht. Dit geldt ook voor de Somalische Nederlanders. Bij de overige vluchtelingengroepen liggen de bezoekfrequenties iets hoger.
Autochtone Nederlanders en Somalische Nederlanders zijn het afgelopen jaar het minst vaak opgenomen geweest in het ziekenhuis (ongeveer een op de negen). Het percentage dat opgenomen is geweest, is slechts iets hoger bij de overige vluchtelingengroepen.
Het gebruik van de GGZ varieert sterk over de verschillende groepen. Somalische Nederlanders hebben het afgelopen jaar het minst vaak gebruikgemaakt van de GGZ (bijna 7%), Iraanse Nederlanders het vaakst (13%). De autochtone Nederlanders, Afghaanse Nederlanders en Iraakse Nederlanders zitten hier tussenin.

Tabel 7.8 maakt duidelijk dat het gebruik van zorgvoorzieningen sterk stijgt met de leeftijd. Net als bij de indicatoren voor gezondheid en de leefstijlindicatoren het geval was, nemen de verschillen tussen de autochtone Nederlanders en de vluchtelingengroepen toe met leeftijd. Dat wil zeggen, in de leeftijdscategorie van 45-65 jaar is het zorggebruik voor alle vluchtelingengroepen en voor alle zorgvoorzieningen aanmerkelijk hoger. Bij de autochtone Nederlanders uit deze leeftijdscategorie bezocht bijvoorbeeld een derde de afgelopen twee maanden de huisarts. Bij de Afghaanse migranten is dit bijna het dubbele.

De ervaren gezondheid is de belangrijkste determinant van het gebruik van de zorgvoorzieningen (multivariate analyses, tabel B7.2.7 in de bijlage). Wanneer rekening wordt gehouden met de slechtere ervaren gezondheid van de vluchtelingengroepen, dan ligt hun gebruik niet hoger dan dat van autochtone Nederlanders, behalve voor het bezoek aan de huisarts. Dus, een lid van een vluchtenlingengroep en een autochtone Nederlander met een vergelijkbare ervaren gezondheid zullen evenveel gebruikmaken van een medisch specialist, het ziekenhuis of de GGZ, maar de eerste persoon zal wel vaker de huisarts bezoeken.
Het gebruik van zorgvoorzieningen door de vluchtelingengroepen wordt naast de ervaren gezondheid in ieder geval voor een deel bepaald door hun migratiegeschiedenis. Het gaat er hierbij om of ze nog een partner of kind in het buitenland hebben en hoe lang ze in opvangcentra hebben gewoond (figuur 7.4).

Tabel 7.8
Gebruik van zorgvoorzieningen, naar etnische herkomst en leeftijd, 2009 (in procenten)

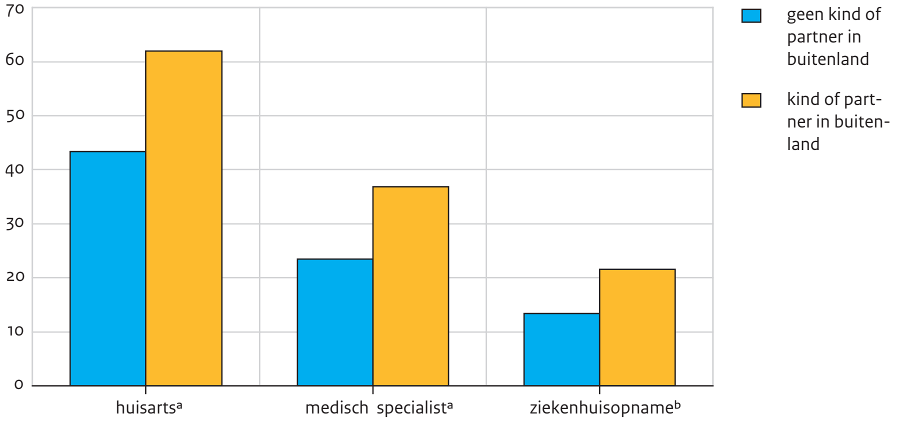
	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
huisarts[a]					
totaal	44,5	44,3	44,8	38,2	32,2
leeftijd					
15-24 jaar	26,6	28,9	33,3	26,0	29,6
25-44 jaar	49,8	45,6	40,9	43,8	32,2
45-64 jaar	64,5	60,6	58,5	60,5	33,1
medisch specialist[b]					
totaal	24,7	23,2	25,2	19,8	20,3
leeftijd					
15-24 jaar	14,9	13,0	15,3	9,2	19,3
25-44 jaar	25,6	23,7	22,6	24,1	18,9
45-64 jaar	40,4	34,5	36,3	46,5	22,3
ziekenhuisopname[c]					
totaal	12,2	16,3	14,6	11,0	11,5
leeftijd					
15-24 jaar	6,0	15,1	12,4	7,2	14,8
25-44 jaar	13,5	15,2	12,4	12,8	9,7
45-64 jaar	20,8	19,7	19,7	16,7	11,4
GGZ[d]					
totaal	10,8	8,9	13,3	6,8	8,3
leeftijd					
15-24 jaar	4,8	3,6	6,4	4,3	5,9
25-44 jaar	13,8	10,9	14,1	7,8	10,0
45-64 jaar	14,8	10,3	16,7	14,0	7,8

a Is de afgelopen twee maanden voor zichzelf bij de huisarts geweest.
b Heeft de afgelopen twee maanden voor zichzelf contact gehad met een medisch specialist.
c Is het afgelopen jaar opgenomen geweest in een ziekenhuis.
d Heeft voor zichzelf het afgelopen jaar gebruikgemaakt van de GGZ.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Figuur 7.4

Gebruik van zorgvoorzieningen, naar volledigheid van het gezinssysteem, 2009 (in procenten)

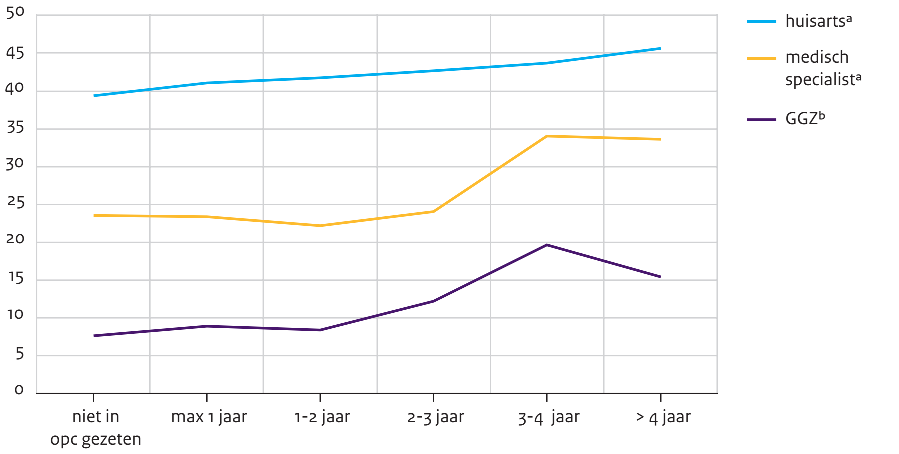

a Afgelopen twee maanden.
b Afgelopen jaar.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Figuur 7.5

Bezoek aan huisarts, medisch specialist en GGZ, naar verblijfsduur in opvangcentra, 2009 (in procenten)

a Afgelopen twee maanden
b Afgelopen jaar

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Migranten die een partner of kind in het buitenland moesten achterlaten, maken vaker gebruik van de huisarts, de medisch specialist en het ziekenhuis (figuur 7.4). Een dergelijk effect van de afwezigheid van partner en kinderen werd eerder gevonden (Schellingerhout en Engelhard 2007). Wellicht leidt de afwezigheid van partner of kind tot stress en daarmee samenhangende gezondheidsproblemen, waardoor het gebruik van medische voorzieningen toeneemt.
Migranten die lang in de opvang hebben gezeten, maken vaker gebruik van de huisarts, de medisch specialist en de GGZ dan migranten die korter in de opvang hebben gezeten (figuur 7.5).
Het hogere gebruik van de GGZ door migranten die lang in de opvang hebben gezeten, zou kunnen samenhangen met de bevinding dat migranten die lang in de opvang zitten grotere psychische problemen hebben dan andere migranten (Laban et al. 2005, zie ook de uitkomsten met betrekking tot de psychische gezondheid in het huidige hoofdstuk). Deze psychische problemen leiden op hun beurt dan weer tot een hoger gebruik van GGZ-voorzieningen.
Het is op zich vreemd dat de reden waarom iemand naar Nederland is gekomen geen directe relatie heeft met het gebruik van de GGZ. Eerder in dit hoofdstuk werd gespeculeerd dat migranten die vanwege oorlog, politiek of religieuze redenen naar Nederland zijn gekomen meer schokkende gebeurtenissen hebben meegemaakt en daardoor een slechtere psychische gezondheid hebben. Je zou dan verwachten dat je deze groep vaker binnen de GGZ aantreft. Bekker en Van Mens-Verhulst (2008) wijzen erop dat het ontbreken van een oververtegenwoordiging van de vluchtelingengroepen kan wijzen op toegankelijkheidsproblemen. Zij stellen dat de westerse diagnostische instrumenten (zoals het classificatiesysteem DSM-IV) wellicht niet aansluiten bij de vluchtelingengroepen en dat migranten uit de vluchtelingengroepen daardoor niet in de GGZ terechtkomen, maar in meer algemene, voorliggende voorzieningen (zoals het algemeen maatschappelijk werk). Kwalitatief onderzoek onder Somalische migranten (Moors et al. 2009) laat zien dat er in ieder geval voor deze groep wel toegankelijkheidsproblemen zijn. Somalische Nederlanders zijn vaak onbekend met de GGZ en als ze wel van het bestaan ervan op de hoogte zijn, beschouwen ze de geboden hulp als een taboe. Zij zullen dan ook niet snel bij de GGZ aankloppen. Van migranten uit de vluchtelingengroepen wordt verder vaak gezegd dat zij psychische klachten somatiseren (een lichamelijke oorzaak toekennen aan psychische problemen). Omdat zij vinden dat het om lichamelijke klachten gaat, zoeken zij hun toevlucht bij de huisarts en niet bij de GGZ. Feldmann et al. (2007) toonden iets dergelijks aan voor Afghaanse migranten. Huisartsen zijn van mening dat Afghaanse Nederlanders vaak op het spreekuur komen met lichamelijke klachten, terwijl het om psychische klachten gaat.[4]

Door vergelijking tussen de uitkomsten van de SING'09 en de SPVA'03 is het mogelijk om voor het bezoeken van de huisarts en de medisch specialist vast te stellen dat er sprake is van een stijging dan wel daling in gebruik (voor het ziekenhuis en de GGZ is een dergelijke vergelijking niet mogelijk). De specifieke percentages uit beide jaren (2003 en 2009) zijn te vinden in B7.3 in de bijlage. Voor het bezoeken van de huisarts zijn de verschillen tussen 2003 en 2009 verwaarloosbaar. Bij het contact met de medisch specialist

is er echter bij alle groepen een duidelijke stijging te zien. Zo had bij de Afghaanse Nederlanders in 2003 ruim 18% de afgelopen twee maanden contact met een medisch specialist. In 2009 was dat bijna 30%. De oorzaak van deze toename is niet duidelijk.

7.5 Samenvatting en conclusie

Het huidige onderzoek laat grote verschillen zien tussen de vluchtelingengroepen en autochtone Nederlanders wat betreft de gezondheid, de leefstijl en het gebruik van zorgvoorzieningen. Het is voor het eerst dat deze onderwerpen op grote schaal, inclusief een controlegroep autochtone Nederlanders en een verscheidenheid aan migratiekenmerken, werden onderzocht. In deze discussie worden de belangrijkste resultaten nog een keer op een rij gezet en bediscussieerd.

Migranten uit de vluchtelingengroepen zijn over het algemeen minder gezond dan autochtone Nederlanders. Dat geldt voor alle drie de indicatoren van gezondheid (fysieke gezondheid, psychische gezondheid en ervaren gezondheid). De verschillen tussen de vluchtelingengroepen en de autochtone Nederlanders zijn het kleinst op jonge leeftijd (15-24 jaar) en het grootst op iets oudere leeftijd (45-64 jaar).
Over het algemeen hebben de Somalische Nederlanders een betere gezondheid dan de overige vluchtelingengroepen. Het is onduidelijk hoe dit komt, maar het is al eerder in onderzoek vastgesteld (Schellingerhout en Engelhard 2007). Wellicht heeft het te maken met hun relatief lage gemiddelde leeftijd.
Migranten uit de vluchtelingengroepen hebben vaker dan autochtone Nederlanders overgewicht en zij doen minder aan lichaamsbeweging. Dergelijke patronen zijn ook gevonden voor de klassieke groepen niet-westerse migranten (zie bv. Dagevos en Dagevos 2008). Net als bij de gezondheid het geval was, nemen de verschillen tussen de vluchtelingengroepen en autochtone Nederlanders toe met leeftijd.
Het gebruik van zorgvoorzieningen door migranten uit de vluchtelingengroepen is hoger dan dat van autochtone Nederlanders. Dit geldt vooral voor Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders. Het gaat hierbij om het bezoek aan de huisarts, het bezoeken van een medisch specialist en ziekenhuisopnamen. Bij de GGZ is er geen verhoogde contactfrequentie zichtbaar ten opzichte van autochtone Nederlanders, behalve voor de Iraanse en in iets mindere mate de Afghaanse Nederlanders. Een hogere contactfrequentie voor de huisarts is eerder gevonden in vergelijkend onderzoek (Van den Brand en Devillé 2007).
Het feit dat vluchtelingengroepen vaker contact hebben met zorgvoorzieningen dan autochtone Nederlanders wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door een minder goede (ervaren) gezondheid. Als we rekening houden met de slechtere ervaren gezondheid, dan verdwijnen de verschillen tussen de vluchtelingengroepen en de autochtone Nederlanders, behalve voor het bezoek aan de huisarts. Het is onduidelijk waarom juist de huisarts een hogere bezoekfrequentie heeft. Wellicht wijst dit op toegankelijkheidsproblemen. Misschien heeft de huisarts een poortwachtersfunctie en is het doel van het bezoek doorverwijzing naar andere zorgvoorzieningen. Het kan ook zijn dat migranten uit de vluchtelingengroepen vaker naar de huisarts gaan, omdat er sprake is van

communicatieproblemen: zij hebben meer tijd en meer dan één consult nodig om hun probleem uit te leggen. Een dergelijke verklaring wordt ook gegeven voor het hogere bezoek van de huisarts door de klassieke migrantengroepen en meer specifiek de ouderen onder hen (Uiters 2007; Schellingerhout 2004).Ten slotte is het mogelijk dat vluchtelingen vaak naar de huisarts gaan, omdat zij hun psychische klachten somatiseren en hierdoor hulp zoeken bij de huisarts en niet bij de GGZ (Feldmann et al. 2007).

De migratiegeschiedenis van migranten uit de vluchtelingengroepen speelt een opvallende rol bij hun gezondheid, leefstijl en gebruik van zorgvoorzieningen. Het gaat hierbij vooral om de afwezigheid van partner of kinderen, het verblijf in een opvangcentrum en de reden waarom men naar Nederland is gekomen. Migranten die een partner of kind in het buitenland hebben, zijn psychisch minder gezond dan migranten die hun partner of kind niet hoeven te missen. Daarnaast is deze groep ook minder vaak gelukkig. Migranten die een partner of kind moeten missen, maken ook vaak gebruik van de huisarts, de medisch specialist en het ziekenhuis. Migranten die langer in een opvangcentrum zitten of hebben gezeten, zijn minder gezond dan migranten die korter of niet in een opvangcentrum hebben gewoond. Dit geldt voor twee van de hier gebruikte indicatoren van gezondheid (de psychische gezondheid en de ervaren gezondheid). Met name de groep die langer dan drie jaar in de opvang heeft gezeten, springt er negatief uit. Migranten die lang in de opvang hebben gezeten, zijn ook minder vaak gelukkig. Het verblijf in een opvangcentrum leidt behalve tot een slechtere gezondheid ook tot een hoger bezoek van een aantal zorgvoorzieningen: de huisarts, de medisch specialist en de GGZ. Een verband tussen psychische problemen en de lengte van het verblijf in opvangcentra is eerder aangetoond specifiek voor Iraakse asielzoekers (Laban et al. 2005). Het verband tussen de lengte van het verblijf in een opvangcentrum en de gezondheid en het zorggebruik geldt dus niet alleen voor Iraakse asielzoekers, maar is een algemeen verband dat bij alle vluchtelingengroepen wordt gevonden. Wellicht leidt een verblijf in de opvang op zich al tot stress en psychische klachten, door elementen als onzekerheid over de afloop van de asielprocedure en een gebrek aan privacy.

In hoeverre wijken de vluchtelingengroepen af van de vier klassieke migrantengroepen? Op het eerste gezicht komen de uitkomsten die in dit onderzoek worden gepresenteerd overeen met de uitkomsten van onderzoeken onder de klassieke migrantengroepen, namelijk: een slechtere gezondheid, meer overgewicht en een hoger gebruik van de huisarts, ook als er gecontroleerd wordt voor de slechtere ervaren gezondheid.
Het verschil tussen de klassieke migrantengroepen en de vluchtelingengroepen moeten we vooral zoeken in de aanwezigheid van specifieke stressoren, die samenhangen met de migratiegeschiedenis. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om schokkende gebeurtenissen, de duur van het verblijf in een opvangcentrum, en de afwezigheid van een partner of kinderen. Al deze stressoren hebben invloed op de gezondheid, de leefstijl en het gebruik van zorgvoorzieningen. Bij de klassieke migrantengroepen zullen deze stressoren in veel mindere mate aanwezig zijn dan bij de vluchtelingengroepen.
De slechte gezondheid van migranten uit de vluchtelingengroepen doet vermoeden dat hun beroep op zorgvoorzieningen alleen maar groter zal worden, zeker als het aandeel

ouderen binnen deze groepen toeneemt. Gezien de invloed van de migratiegeschiedenis op de gezondheid en het gebruik van zorgvoorzieningen ligt het voor de hand om bij de zorg aan migranten uit de vluchtelingengroepen rekening te houden met deze achtergrond.

Noten

1 Hierbij moet opgemerkt wordt dat het met name bij de Afghaanse en Somalische Nederlanders voor kan komen dat iemand meerdere echtgenotes kan hebben.

2 Een directe vergelijking tussen de SING'09 en de SPVA'03 leidt tot dezelfde conclusies. De gemiddelde waarden voor de ervaren gezondheid per vluchtelingengroep per jaar (2003 en 2009) zijn te vinden in B7.3 in de bijlage.

3 In de vraagstelling van de SING'09 wordt een half uur stevig doorlopen of fietsen als inspannende beweging beschreven (en dus niet matig inspannend). Daarnaast wordt enkel gevraagd naar de frequentie van inspannende beweging in de winter. Voor berekening van de Nederlandse Norm Gezond Bewegen is ook de frequentie van beweging in de zomer nodig.

4 In het onderzoek van Feldmann et al. (2007) is overigens sprake van een interessant verschil van gezichtspunt tussen huisarts en patiënt. De Afghaanse patiënten waren juist van mening dat de huisarts hun lichamelijke klachten niet serieus nam.

Literatuur

Agyemang, C., S. Denktas, M. Bruinzeels en M. Foets (2006). Validity of the single-item question of self-rated health status in first generation Turkish and Moroccans versus native Dutch in the Netherlands. In: *Public Health*, jg. 120, nr. 6, p. 543-550.

Bean, T. (2007). Ingrijpende gebeurtenissen. In: D. Engelhard (red), *Met kennis van feiten. Vluchtelingen, nieuwkomers en gezondheid in cijfers* (p. 74-76). Utrecht: Pharos.

Bekker, M. en J. van Mens-Verhulst (2008). *GGZ en Diversiteit. Prevalentie en Zorgkwaliteit. Programmeringsstudie 'Etniciteit en gezondheid' voor ZonMw*. Den Haag: ZonMw.

Berkum, M.T.M. van en E.M.C. Smulders (2010). *Migranten, preventie en gezondheidszorg*. Utrecht: Pharos.

Brand, J. van den, en W. Devillé (2007). Gezondheid: slechter of beter ervaren? In: D. Engelhard (red), *Met kennis van feiten. Vluchtelingen, nieuwkomers en gezondheid in cijfers* (p. 44-51). Utrecht: Pharos.

Candel, I., E. Offermans, M. Jeicic en H. Merckelbach (2005). Sociale steun en psychische klachten bij jonge vluchtelingen. In: *Tijdschrift voor psychiatrie*, jg. 47, nr. 2, p. 75-81.

Campen, C. van, en R. Schellingerhout (2005). Gezondheid en zorg. In: Roes, Th. (red.), *De sociale staat van Nederland 2005*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Campen, C. van, J. Iedema en H. Wellink (2006). *Gezond en wel met een beperking. Ervaren kwaliteit van leven en functioneren van mensen met langdurige lichamelijke beperkingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Camphuis, C. en R. van den Dool (2008). Sportdeelname. In: K. Breedveld, C. Camphuis en A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage Sport 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / W.J.H. Mulier Instituut.

Dagevos, J. en H. Dagevos (2008). *Minderheden meer gewicht. Over overgewicht bij Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen en het belang van integratiefactoren*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dijkshoorn, H., V. Nierkens en M. Nicolau (2008). Risk groups for overweight and obesity among Turkish and Moroccan migrants in the Netherlands. In: *Public Health*, jg. 122, nr. 6, p. 625-630.

Engelhard, D. (red.) (2007). *Met kennis van feiten. Vluchtelingen, nieuwkomers en gezondheid in cijfers*. Utrecht: Pharos.

Fazel, M., J. Wheeler en J. Danesh (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries. A systematic review. In: *The Lancet, vol. 365, nr. 9467*, p. 1309-1314.

Feldmann, C.T., J.M. Bensing, A. de Ruijter en H.R. Boeije (2007). Afghan refugees and their general practicioners in The Netherlands: to trust or not to trust? In: *Sociology of Health & Illness*, jg. 29, nr. 4, p. 515-535.

Gernaat, H. (2002). Veel psychiatrische stoornissen bij Afghaanse vluchtelingen met verblijfsstatus in Drenthe, met name depressieve stoornissen en posttraumatische stresstoornissen. In: *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, jg. 146, nr. 24, p. 1127-1131.

Gerritsen, A.A.M., W. Deville, F.A.H. van der Linden, I. Bramsen, L.H.M. van Willigen, J.E.J.M. Hovens en H.M. van der Ploeg (2006). Psychische en lichamelijke gezondheidsproblemen van en gebruik van zorg door Afghaanse, Iraanse en Somalische asielzoekers en vluchtelingen. In: *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, jg. 150, nr. 36, p. 1983-1989.

Haas, S. de, H. de Graaf, L. Kuyper en F. Bakker (2008). *Seksuele gezondheid van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.

Hosper, K., V. Nierkens, M. Nicolau en K. Stronks (2007). Behavioural risk factors in two generations on non-Western migrants: do trends converge towards the host population? In: *European Journal of Epidemiology*, jg. 22, nr. 3 p. 163-172.

Hosper, K., V. Nierkens, I. van Valkengoed en K. Stronks (2008). Motivational factors mediating the association between acculturation and participation in sport among Young Turkish and Moroccan women in the Netherlands. In: *Preventive Medicine*, jg. 47, nr. 2, p. 95-100.

Kunst, A.E., J.P. Mackenbach, M. Lamkaddem, J. Rademakers en W. Devillé (2008). *Overzicht en evaluatie van resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar etnische verschillen in gezondheid, gezondheidsrisico's en zorggebruik in Nederland*. Rotterdam/Utrecht: Erasmus MC/Nivel.

Laban, C.J., H.B.P.E. Gernaat, I.H. Komproe, G.A. Schreuders en J.T.V.M. de Jong (2005). Invloed van de duur van de asielprocedure op de prevalentie van psychiatrische stoornissen bij Iraakse asielzoekers in Nederland. In: *Tijdschrift voor de Psychiatrie*, jg 47, nr. 11, p. 743-752.

Moors, J.A., E. van den Reek-Vermeulen en M. Siesling (2009). *Voedingsbodem voor radicalisering bij kleine etnische groepen in Nederland. Een verkennend onderzoek in de Somalische, Pakistaanse, Koerdische en Molukse gemeenschappen.* Tilburg: IVA.

Schellingerhout, R. (2004). *Gezondheid en welzijn van allochtone ouderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Schellingerhout, R. en D. Engelhard (2007). Gezond geïntegreerd. Gezondheid van vluchtelingen in relatie met diverse achtergrondkenmerken. In: D. Engelhard (red), *Met kennis van feiten. Vluchtelingen, nieuwkomers en gezondheid in cijfers* (p. 52-61). Utrecht: Pharos.

Uiters, H.A. (2007). *Primary health care use among ethnic minorities in the Netherlands*. Utrecht: Nivel.

Ware, J.E., M. Kosinski en S.D. Keller (1995). *SF-12: How to score the SF-12 physical and mental health summary scales*. Boston: The Health Institute.

8 Sociaal-culturele positie en religie

Majka van Doorn

8.1 Over sociale netwerken, waarden en religieus gedrag

Vluchtelingen die zich in Nederland vestigen, zien zich voor de lastige taak gesteld een nieuw leven op te bouwen. Zij moeten niet alleen een nieuwe taal leren, maar ook hun sociale netwerk opnieuw vormgeven. Het overgrote deel van hun sociale leven laten zij achter in het land van herkomst of in andere delen van de diaspora (zie hoofdstuk 10). De eerste sociale contacten in Nederland worden dikwijls tijdens het verblijf in het asielzoekerscentrum (AZC) gelegd. Mensen leggen hier contact met leden van de eigen herkomstgroep of met vluchtelingen uit andere landen. Contacten met mensen uit het land van herkomst zijn niet altijd even vanzelfsprekend, omdat er ook binnen landen grote verschillen zijn in politieke en religieuze overtuiging. Ook etnische verschillen binnen een land kunnen belangrijke scheidslijnen vormen. De contacten die in het AZC zijn gelegd blijken vaak nog lang na het verblijf in dit AZC van belang te zijn (Klaver en Van der Welle 2009).
Contacten met autochtone Nederlanders ervaren veel vluchtelingen in eerste instantie als tamelijk problematisch. Dit komt niet alleen door een gebrekkige taalbeheersing. Nederlanders worden ook gezien als een vrij afstandelijke groep, die zeer gesteld is op privacy (VluchtelingenWerk 2006; Klaver en Van der Welle 2009). Daarnaast zijn er grote verschillen in waardeoriëntaties tussen Nederland en het land van herkomst. Terwijl de meeste vluchtelingen afkomstig zijn uit collectivistische samenlevingen waarin het gezin, de grootfamilie en de sociale leefomgeving centraal staan, ervaren ze Nederland als een sterk geïndividualiseerde samenleving, waar sociale banden minder belangrijk lijken te zijn. Ook speelt religie bij veel leden van de hier onderzochte groepen een belangrijke rol, al zijn de verschillen binnen en tussen de groepen groot. In de ogen van velen is Nederland daarentegen een geseculariseerd land, waar over veel onderwerpen een vrije moraal wordt aangehangen.
In dit hoofdstuk bekijken we hoe het gesteld is met de sociaal-culturele positie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders. Het is niet eenvoudig om een goed dekkende definitie te geven van dat begrip. Een algemene, maar tamelijk globale omschrijving zou kunnen zijn dat de sociaal-culturele positie aangeeft in hoeverre migrantengroepen zich als aparte groep (blijven) onderscheiden van de ontvangende samenleving. Dit zouden we onder meer kunnen afmeten aan de mate waarin migranten zich identificeren met de ontvangende samenleving (zie hoofdstuk 9), contacten onderhouden met de autochtone bevolking of zich onderscheiden door het aanhangen van bepaalde waarden.[1] Met deze operationalisering van de sociaal-culturele positie sluiten we aan bij eerder rapportages van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (zie bijvoorbeeld *Jaarrapport integratie* 2007 en 2009). Daarnaast zullen we in dit hoofdstuk aandacht besteden aan de vraag in hoeverre leden van vluchtelingengroepen een religie aanhangen.

8.2 Sociale contacten

Veel sociale contacten met autochtone Nederlanders

Ruim 60% van de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders heeft minimaal elke week contact[2] met autochtoon-Nederlandse vrienden of kennissen (zie tabel 8.1). De vluchtelingengroepen verschillen hierin onderling weinig van elkaar. Onder personen van Somalische origine is in vergelijking met de andere groepen het aandeel het grootst dat (vrijwel) nooit contact heeft met autochtone Nederlanders, maar groot zijn deze verschillen niet. Kijken we naar de groep die minimaal elke week contact onderhoudt met autochtone Nederlanders, dan hebben mannen van Iraakse en Somalische origine vaker contact met autochtone Nederlanders dan vrouwen (zie bijlage B8.1, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport). Dit verschil is bij mannen en vrouwen van Iraanse en Afghaanse herkomst verwaarloosbaar. Jongeren hebben beduidend vaker contact met autochtone Nederlanders dan ouderen. Hierbij moeten we wel bedenken dat ouderen over het algemeen minder contacten onderhouden, ongeacht of dit contacten betreft met autochtonen of leden van de eigen groep. Voor personen van Somalische komaf geldt dat ze frequenter contact onderhouden met autochtone Nederlanders naarmate ze langer in Nederland zijn. Voor de andere groepen is dit beeld minder eenduidig. Voor alle vluchtelingengroepen geldt ten slotte dat de groep met maximaal basisonderwijs het minst frequent contact onderhoudt met autochtone Nederlanders.
Ruim een kwart van de Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders geeft aan dat Vluchtelingenwerk (zeer) belangrijk is geweest bij het krijgen van Nederlandse vrienden of kennissen. Personen van Somalische herkomst geven vaker (42%) aan dat Vluchtelingenwerk belangrijk is geweest om in contact te komen met autochtone Nederlanders.[3]

Tabel 8.1
Sociale contacten met autochtone Nederlanders, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
elke dag	31	30	27	29
elke week	30	33	36	36
elke maand	17	16	18	12
paar keer per jaar	9	8	8	7
(vrijwel) nooit	13	13	11	16

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

In vergelijking met de klassieke migrantengroepen onderhouden de vluchtelingengroepen duidelijk vaker contact met autochtone Nederlanders dan bijvoorbeeld Turkse en Marokkaanse Nederlanders, van wie respectievelijk 54% en 58% wekelijks contact heeft met autochtone Nederlanders. Afgemeten aan deze indicator lijkt het contactenpatroon van vluchtelingen het meest op dat van Antilliaanse Nederlanders (65% onderhoudt minimaal elke week contact met autochtoon-Nederlandse vrienden of kennissen; bij de Surinaamse Nederlanders is dat 70%).

Somalische Nederlanders (ook) sterk gericht op de eigen etnische groep

Personen van Somalische origine hebben niet alleen vaak contact met autochtone Nederlanders, ze onderhouden ook vaak contacten met leden van de eigen herkomstgroep: twee derde heeft minimaal elke week contact met Somalisch-Nederlandse vrienden of kennissen. Dat is meer dan bij de andere groepen (tabel 8.2). Van de Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders heeft iets minder dan de helft wekelijks contact met vrienden of kennissen uit de eigen herkomstgroep.

Tabel 8.2

Sociale contacten binnen de eigen herkomstgroep, naar etnische herkomst (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
elke dag	10	11	11	23
elke week	39	37	35	43
elke maand	24	25	26	16
paar keer per jaar	12	12	14	8
(vrijwel) nooit	15	15	14	10

Bron: scp (sing'09) gewogen gegevens

Mannen hebben vaker frequent (d.w.z. minimaal wekelijks) contact met leden van de eigen etnische herkomstgroep dan vrouwen (zie internetbijlage B8.2). Alleen bij de Iraanse groep bestaat hierin geen verschil. De groep van 45 jaar en ouder onderhoudt de minste sociale contacten binnen de eigen groep. Personen van Iraakse en Iraanse herkomst die nog maar kort in Nederland verblijven, hebben de meeste contacten met leden van de eigen herkomstgroep. Onder personen van Afghaanse en Somalische herkomst nemen deze contacten nauwelijks af naarmate ze langer in Nederland verblijven. Bij personen van Iraakse herkomst blijken de hoger opgeleiden het minst gericht te zijn op contact met leden van de eigen groep. Bij de overige vluchtelingengroepen is dit beeld niet duidelijk.

Met betrekking tot sociale contacten binnen de eigen herkomstgroep lijken Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders sterk op Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders: van hen heeft ongeveer de helft minimaal wekelijks contact met leden van de eigen etnische groep. Somalische Nederlanders vertonen de meeste gelijkenis met Marokkaanse Nederlanders (68% wekelijks contact met Marokkaans-Nederlandse vrienden of kennissen). Turkse Nederlanders zijn het meest op de eigen groep gericht, van hen heeft 74% minimaal elke week contact met Turks-Nederlandse vrienden of kennissen.

Dubbele bindingen

Het onderhouden van frequent contact met leden van de eigen groep hoeft geenszins samen te hangen met geringe contacten met autochtone Nederlanders, net zoals het omgekeerde niet hoeft op te gaan. Veel contacten met leden van de eigen groep en veel contacten met autochtone Nederlanders kunnen ook naast elkaar bestaan; men

kan dubbele bindingen hebben (Dagevos en Gijsberts 2008; Van Craen et al. 2007). In tabel 8.3 staat weergegeven in hoeverre er sprake is van dubbele bindingen, of mensen vooral contact hebben met de eigen groep of met autochtonen en of ze sowieso weinig contacten onderhouden. Er zijn hierbij twee categorieën onderscheiden: minimaal elke week contact en elke maand of minder vaak contact.

Tabel 8.3
Mate van sociale contacten, in vier contacttypen, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	veel contact met autochtonen, veel contact met herkomstgroep	veel contact met autochtonen, weinig contact met herkomstgroep	weinig contact met autochtonen, veel contact met herkomstgroep	weinig contact met autochtonen, weinig contact met herkomstgroep
Afghaans	35	26	14	25
Iraaks	33	30	13	25
Iraans	32	31	13	24
Somalisch	46	20	21	14

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

De belangrijkste verschillen bestaan tussen de Somalische groep enerzijds en de Afghaanse, Iraanse en Iraakse groep anderzijds. Naar verhouding heeft een groot deel van de Somalische groep contacten met de eigen groep én met autochtonen. Tegelijkertijd is echter te zien dat binnen de Somalische groep een groter deel weinig contact (elke maand of minder) heeft met autochtone Nederlanders en veel contact met de eigen herkomstgroep (21%). Bij de overige groepen is dat veel minder het geval (13% of 14%). Somalische Nederlanders zijn de sociaal meest actieve groep: een relatief kleine groep onderhoudt weinig contacten (met zowel leden van de eigen groep als met autochtone Nederlanders).
Onder personen van Afghaanse, Iraakse en Iraanse herkomst is dat flink hoger (circa een kwart). Deze groepen onderscheiden zich verder van de Somalische groep door het hogere aandeel personen dat overwegend contacten onderhoudt met autochtone Nederlanders en weinig contact heeft met leden van de eigen groep.

Vooral jongeren hebben veelvuldig contact met zowel autochtone Nederlanders als leden van de eigen herkomstgroep (zie internetbijlage B8.3). Ouderen onderhouden juist vaker veel contact met de eigen herkomstgroep en weinig met autochtone Nederlanders. Ook is de groep die weinig contact heeft met zowel autochtone Nederlanders als leden van de eigen groep beduidend groter onder ouderen dan onder jongeren. De relatie tussen verblijfsduur en het contactenpatroon laat een nogal grillig beeld zien, dat ook tussen de groepen verschilt (zie internetbijlage B8.4).

Iraanse Nederlanders vaak overwegend autochtoon-Nederlandse vriendenkring

De cijfers over de contactfrequentie wijzen uit dat het zwaartepunt – ofwel de groep met wie men het meeste contact heeft – kan verschillen. In de Survey integratie nieuwe

groepen (SING'09) is personen gevraagd om hier zelf een uitspraak over te doen. Op de vraag of men in de vrije tijd overwegend met leden van de eigen groep, met autochtone Nederlanders, of met beide evenveel omgaat, antwoordt ongeveer 30% van de vluchtelingen dat zij net zoveel contact hebben met autochtone Nederlanders als met leden van de eigen herkomstgroep[4] (zie tabel 8.4). De vluchtelingengroepen verschillen echter meer in de mate waarin zij voornamelijk contact onderhouden met autochtone Nederlanders. Van de Somalische Nederlanders heeft 27% een overwegend autochtoon-Nederlandse vrienden- en kennissenkring. Hiermee onderscheiden zij zich van de andere vluchtelingengroepen, die sterker zijn gericht op vriendschappelijke contacten met autochtone Nederlanders: van de Iraanse Nederlanders heeft 45% meer contact met autochtone Nederlanders dan met de eigen herkomstgroep, bij Afghaanse en Iraakse Nederlanders is dat respectievelijk 39% en 36%.

Tabel 8.4
Etnische signatuur van vrijetijdscontacten, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	meer contact met leden eigen groep, nooit contact met autochtone Nederlanders	evenveel contact met leden eigen groep als met autochtone Nederlanders	meer contact met autochtone Nederlanders
Afghaans	32	29	39
Iraaks	35	29	36
Iraans	27	28	45
Somalisch	41	32	27

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Mannen hebben vaker een overwegend autochtoon-Nederlandse vrienden- en kennissenkring dan vrouwen (zie internetbijlage B8.5). Alleen bij personen van Somalische herkomst is dat andersom. Voor alle groepen geldt dat jongeren zich vaker richten op autochtone Nederlanders dan ouderen. Van de jongeren (15-24 jaar) van Afghaanse, Iraakse en Iraanse komaf gaat meer dan de helft overwegend om met autochtone Nederlanders, bij personen van Somalische komaf is dat een derde. Vluchtelingen die langer in Nederland verblijven zijn minder vaak georiënteerd op de eigen herkomstgroep. Dit geldt in het bijzonder voor mensen van Somalische komaf: in de groep met een zeer korte verblijfsduur (nul tot vier jaar) heeft 15% overwegend een vriendenkring met autochtone Nederlanders, in de groep met een lange verblijfsduur (langer dan vijftien jaar) is dat ruim verdubbeld (36%). Hoger opgeleiden verkeren in de vrije tijd ook vaker onder de autochtone bevolking. Uit eerder onderzoek onder de klassieke migrantengroepen kwamen deze verschillen tussen leeftijds- en opleidingsgroepen ook al naar voren (Dagevos et al. 2007).

In vergelijking met de klassieke migrantengroepen ligt het accent in de sociale contacten bij leden van de vier vluchtelingengroepen beduidend vaker op contacten met autochtone Nederlanders. Mogelijk speelt hier de relatief kleine groepsgrootte een rol, waardoor de kans op ontmoeting met leden van de eigen herkomstgroep betrekkelijk

beperkt is. Turkse en Marokkaanse Nederlanders hebben het minst vaak een overwegend autochtoon-Nederlandse vrienden- en kennissenkring (11% en 16%). Personen van Somalische, Afghaanse en Iraakse herkomst tonen de meeste gelijkenis met Surinaamse Nederlanders: van hen heeft ongeveer een derde vooral contact met autochtone Nederlanders. Iraanse en Antilliaanse Nederlanders zijn van alle groepen het meest gericht op autochtone Nederlanders in hun vrijetijdscontacten.

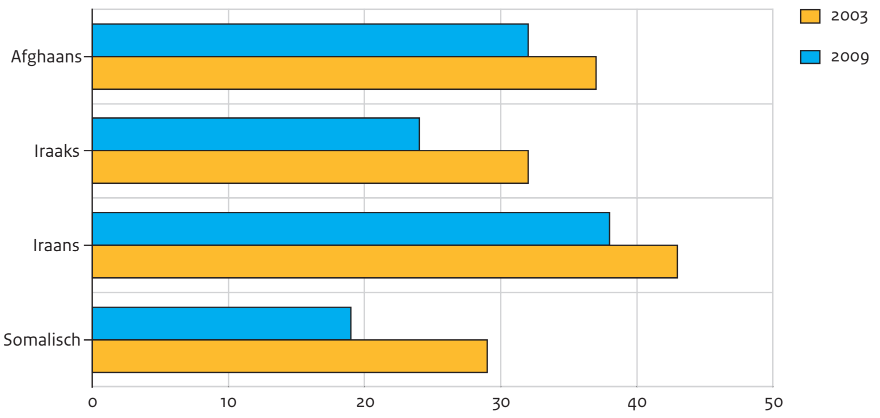
Aandeel vluchtelingen met overwegend autochtoon-Nederlandse vrienden gestegen

Figuur 8.1 laat de ontwikkeling zien in de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders die in hun vrije tijd meer contact onderhouden met autochtone Nederlanders dan met leden van de eigen herkomstgroep.[5] Voor alle groepen geldt dat het aandeel vluchtelingen met voornamelijk autochtoon-Nederlandse vrienden in 2009 is gestegen ten opzichte van 2003. Deze stijging is het sterkst voor personen van Somalische herkomst.

Dat meer leden van vluchtelingengroepen een overwegend autochtone vrienden- en kennissenkring hebben, komt niet overeen met het beeld bij de klassieke migrantengroepen (Dagevos en Gijsberts 2009; Vervoort en Dagevos 2008). Bij de groepen als geheel zien we dat er in de afgelopen jaren op dit vlak niet veel is veranderd. Bij de tweede generatie Turkse en Marokkaanse Nederlanders is eerder sprake van een tendens in de richting van meer contacten met de eigen herkomstgroep.

Figuur 8.1

Personen met een overwegend autochtoon-Nederlandse vriendenkring, naar etnische herkomst, 2003 en 2009 (in procenten)

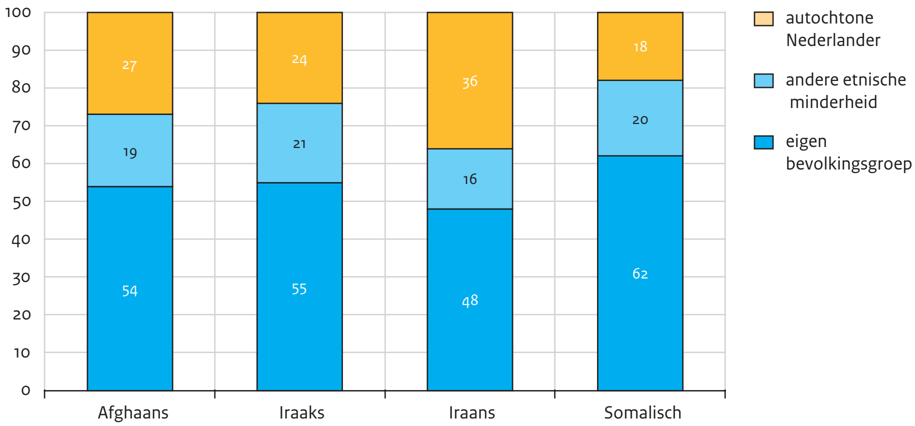
Bron: ISEO/SCP (SPVA'03); SCP (SING'09) tijdreeks gecorrigeerd voor veranderingen in het onderzoeksdesign

Beste vriend

Met wie de vluchtelingen vooral contact onderhouden, zegt nog weinig over de aard van deze contacten. Men kan in de vrije tijd voornamelijk omgaan met autochtone Nederlanders, maar persoonlijke problemen liever bespreken met iemand uit de eigen herkomstgroep. Door te kijken of de beste vriend(in) iemand is uit het land van herkomst, een andere etnische minderheid of een autochtone Nederlander krijgen we een indicatie van de 'sterkte' van het contact (zie figuur 8.2).

Figuur 8.2

Etnische herkomstgroep van de beste vriend, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Bij de meeste vluchtelingen is de beste vriend afkomstig uit de eigen etnische groep. Bindingen met de eigen groep zijn dus wellicht sterker dan met autochtone Nederlanders. Iraanse Nederlanders hebben van de onderzochte groepen het vaakst een autochtoon-Nederlandse beste vriend, personen van Somalische komaf het minst vaak. De beste vriend van leden van de klassieke migrantengroepen is ook vaak afkomstig uit de eigen groep. Wat opvalt is dat personen van Iraanse, Afghaanse en Iraakse komaf vaker een autochtone beste vriend hebben dan Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Van de Turkse Nederlanders heeft 10% een autochtone Nederlander als beste vriend. Somalische Nederlanders tonen de meeste gelijkenis met Marokkaanse Nederlanders: van hen heeft 20% een autochtoon-Nederlandse beste vriend. Personen van Afghaanse en Iraakse herkomst nemen een tussenpositie in. Iraanse Nederlanders lijken sterk op personen van Surinaamse of Antilliaanse komaf: van hen heeft 34% een autochtoon-Nederlandse beste vriend.

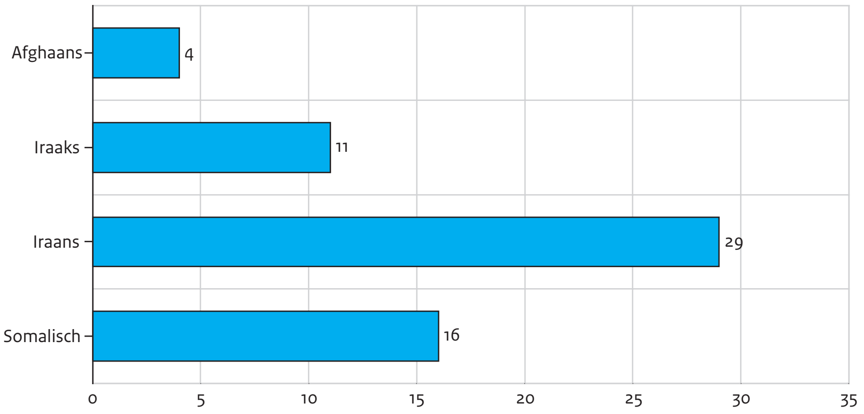
Weinig gemengde relaties onder personen van Afghaanse herkomst

Als laatste indicator met betrekking tot interetnische contacten is gekeken naar gemengde relaties. Figuur 8.3 laat het aandeel gemengde paren van het totaal aantal

paren in Nederland zien.[6] Het aandeel gemengde paren is onder personen van Iraanse herkomst veruit het hoogst (29%), gevolgd door personen van Somalische (16%) en Iraakse herkomst (11%). Afghaanse Nederlanders hebben veruit het minst vaak een autochtoon-Nederlandse partner. Van alle Afghaanse (al dan niet getrouwde) paren bestaat slechts 4% uit een Afghaans-Nederlands koppel.

Figuur 8.3

Etnisch gemengde paren (gehuwd en ongehuwd), naar etnische herkomst, 2008 (in procenten van het totaal aantal paren)

Bron: CBS (bevolkingsstatistieken)

Met betrekking tot gemengde huwelijken en relaties zijn de verschillen met de klassieke migrantengroepen (vooral Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders) erg groot. Afghaanse Nederlanders hebben veruit het minst vaak een autochtoon-Nederlandse partner. Iraakse Nederlanders tonen de meeste gelijkenis met Turkse en Marokkaanse Nederlanders, waarvan respectievelijk 9% en 12% een autochtoon-Nederlandse partner heeft. Somalische en Iraanse Nederlanders nemen een tussenpositie in en blijven daarmee ver achter op Surinaamse Nederlanders, waarvan 43% een Nederlandse partner heeft. Binnen de Antilliaanse groep is het aantal gemengde paren erg groot, 63% van de Antilliaanse Nederlanders heeft een autochtoon-Nederlandse partner.

Wenselijkheid van interetnische sociale contacten

De verschillen tussen groepen in de mate waarin zij een autochtoon-Nederlandse partner hebben, komen ook terug in de houding die zij daarover hebben (zie tabel 8.5). Door te vragen in hoeverre men het vervelend zou vinden als hun kinderen veel Nederlandse vrienden zouden hebben of dat zij voor een Nederlandse partner zouden kiezen, is een indruk verkregen in de gewenste sociale afstand ten aanzien van contact met autochtone Nederlanders.

De meeste vluchtelingen hebben weinig bezwaar tegen het idee dat hun kinderen veel autochtoon Nederlandse vrienden hebben. Dit geldt het meest voor personen van Iraanse komaf, van hen vindt 94% dit geen enkel probleem; personen van Afghaanse origine hebben hierbij wat meer bedenkingen (88%).

Tabel 8.5
Houding ten aanzien van de etnische herkomst van vrienden en partner van de kinderen, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	(helemaal) niet vervelend als kinderen veel Nederlandse vrienden hebben	(helemaal) niet vervelend als kinderen Nederlandse partner hebben
Afghaans	88	64
Iraaks	92	72
Iraans	94	91
Somalisch	90	76
autochtoon[a]	64	58

a Formulering bij autochtone Nederlanders: allochtone vrienden en allochtone partner.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

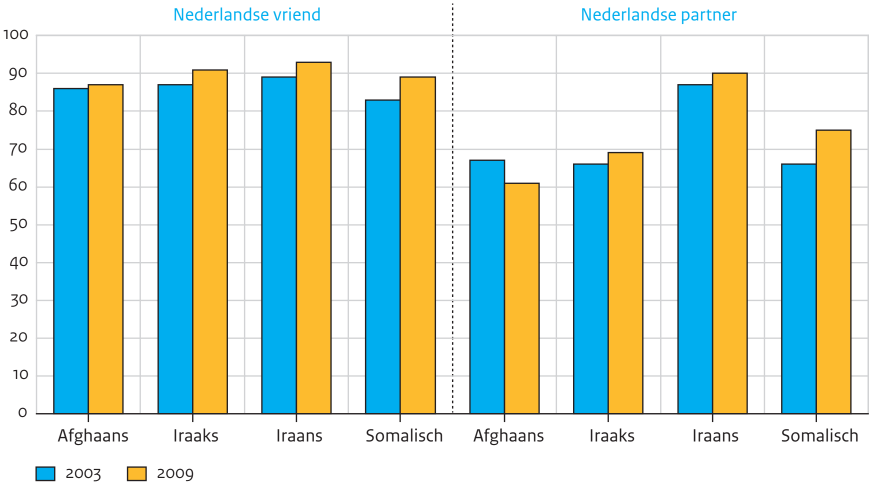
Het idee van een Nederlandse huwelijkspartner ligt duidelijk gevoeliger dan vriendschappelijk contact. Afghaanse Nederlanders zijn hier het minst vaak enthousiast over (64%). Zij hebben ook het minst vaak een autochtone partner. Ook personen van Iraakse en Somalische komaf zijn niet altijd voorstander van een gemengde relatie voor hun kinderen (respectievelijk 72% en 76%). Dit heeft waarschijnlijk te maken met religieuze en culturele verschillen, die bij een huwelijkpartner voor het kind zwaarder wegen dan bij vriendschappelijke verstandhoudingen. Personen van Iraanse origine hebben de minste weerstand tegen gemengde huwelijken; van hen heeft een overgrote meerderheid (91%) geen enkel probleem met een autochtoon-Nederlandse huwelijkspartner voor de kinderen.
De voorkeur voor een bepaalde mate van sociale afstand is ook bij autochtone Nederlanders duidelijk waarneembaar. Zij zijn zelfs beduidend minder vaak voorstander van allochtone vrienden (64%) of een allochtone huwelijkspartner (58%) voor hun kinderen dan leden van de vier vluchtelingengroepen. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat autochtone Nederlanders in het algemeen naar 'allochtonen' is gevraagd. Denkbaar is dat de wenselijkheid van sociale contacten varieert tussen migrantengroepen.
Zowel leden van de vier vluchtelingengroepen als de klassieke migrantengroepen hebben er weinig bezwaar tegen als hun kinderen veel autochtoon-Nederlandse vrienden zouden hebben. Leden van de vier vluchtelingengroepen vinden het wel minder problematisch als hun kinderen een relatie zouden hebben met een autochtone Nederlander dan personen van Turkse en Marokkaanse komaf. Van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders vindt respectievelijk 40% en 45% het (helemaal) geen probleem als hun kinderen een autochtoon-Nederlandse partner hebben. Afghaanse, Iraakse en Somalische Nederlanders vinden dit duidelijk minder vaak problematisch. Iraanse Nederlanders lijken

veel op Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders wanneer het gaat om hun houding ten aanzien van een autochtoon-Nederlandse partner voor hun kinderen.

Weinig veranderingen in sociale afstand tussen 2003 en 2009

Figuur 8.4 laat zien hoe de wenselijkheid van sociale contacten tussen de eigen herkomstgroep en autochtone Nederlanders tussen 2003 en 2009 is veranderd. De verschillen tussen beide jaren zijn klein, en voor zover ze er zijn wijzen ze in het algemeen op een positievere houding ten aanzien van het aangaan van contacten met autochtone Nederlanders.

Figuur 8.4
Houding ten aanzien van de Nederlandse vrienden of Nederlandse partner van de eigen kinderen, naar etnische herkomst, 2003 en 2009 (in procenten[a])

a Percentage dat het (helemaal) niet vervelend vindt als hun kinderen veel Nederlandse vrienden of een Nederlandse partner hebben.

Bron: ISEO/SCP (SPVA'03); SCP (SING'09) tijdreeks gecorrigeerd voor veranderingen in het onderzoeksdesign

8.3 Opvattingen over emancipatie, familiebanden en acceptatie van homoseksualiteit

Met betrekking tot de culturele kant van de sociaal-culturele positie van de vier vluchtelingengroepen kiezen we voor het proces van modernisering als centraal uitgangspunt voor de meting, dit in lijn met eerder onderzoek naar de klassieke migrantengroepen van het SCP (zie bijvoorbeeld *Jaarrapporten Integratie* 2007 en 2009).
Kenmerkend voor het proces van modernisering is dat opvattingen over gewenst gedrag steeds minder bepaald worden door godsdienstige voorschriften, groepsbanden of

sekse. Door een toenemende individualisering krijgen individuen steeds meer autonomie in het ontwikkelen van hun eigen waarden en normen, die in toenemende mate afwijken van traditionele en geïnstitutionaliseerde waarden (Ester et al. 1993).
Door de culturele positie op deze manier vast te stellen, impliceren we niet dat leden van de vier vluchtelingengroepen hetzelfde móeten denken als autochtone Nederlanders. Wel is ons inziens een keuze nodig om waardeoriëntaties te kunnen meten. Of bepaalde opvattingen wenselijk of minder wenselijk zijn, is hier niet aan de orde.

Opvattingen over de rol van mannen en vrouwen

Om in kaart te brengen hoe leden van de verschillende vluchtelingengroepen denken over de rolverdeling tussen mannen en vrouwen, zijn drie stellingen aan hen voorgelegd (tabel 8.6).
Personen van Somalische herkomst zijn het vaakst voorstander van een traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen. Zij worden gevolgd door personen van Afghaanse en Iraakse komaf, die weinig van elkaar verschillen. Iraanse Nederlanders zijn duidelijk de meest progressieve groep met betrekking tot man-vrouwrollen, maar stemmen wel vaker in met een traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen dan autochtone Nederlanders.
De stelling dat de vrouw het beste voor het huishouden kan zorgen, vindt bij alle groepen de meeste ondersteuning. Onder Somalische Nederlanders is meer dan de helft (59%) het hiermee eens. Het idee dat vrouwen moeten stoppen met werken als ze een kind krijgen, wordt door Somalische, Afghaanse en Iraakse Nederlanders relatief vaak onderschreven in vergelijking met autochtone Nederlanders. Personen van Iraanse origine hebben hier wat meer bedenkingen bij. De stelling dat het voor jongens belangrijker is dan voor meisjes om hun eigen geld te verdienen, krijgt fors minder steun. Met name autochtone Nederlanders kunnen zich hier niet in vinden, slechts 8% is het (helemaal) eens met deze stelling.

Tabel 8.6

Houding ten aanzien van de rolverdeling tussen mannen en vrouwen, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten[a])

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
de vrouw kan het beste de verantwoordelijkheid voor het huishouden hebben	46	49	38	59	27
een vrouw moet stoppen met werken als ze een kind krijgt	23	23	19	32	13
voor jongens is het belangrijker dan voor meisjes om hun eigen geld te verdienen	20	18	18	26	8

a Aandeel dat het (helemaal) eens is met de stelling.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Aan de hand van deze stellingen is een schaal[7] gemaakt om algemene uitspraken te kunnen doen over de verschillen in opvattingen over man-vrouwrollen.[8] Voor alle vluchtelingengroepen geldt dat vrouwen minder vaak voorstander zijn van traditionele rolpatronen dan mannen (zie internetbijlage B8.6). Ouderen en lager opgeleiden hebben conservatievere opvattingen over de man-vrouwrollen dan jongeren en hoger opgeleiden. Vooral bij Afghaanse en Iraanse Nederlanders is de afstand tussen lager en hoger opgeleiden groot. Personen die zich tot een bepaalde religie rekenen, denken doorgaans traditioneler over de rol van mannen en vrouwen. Dit verschil is vooral groot binnen de Somalische groep.

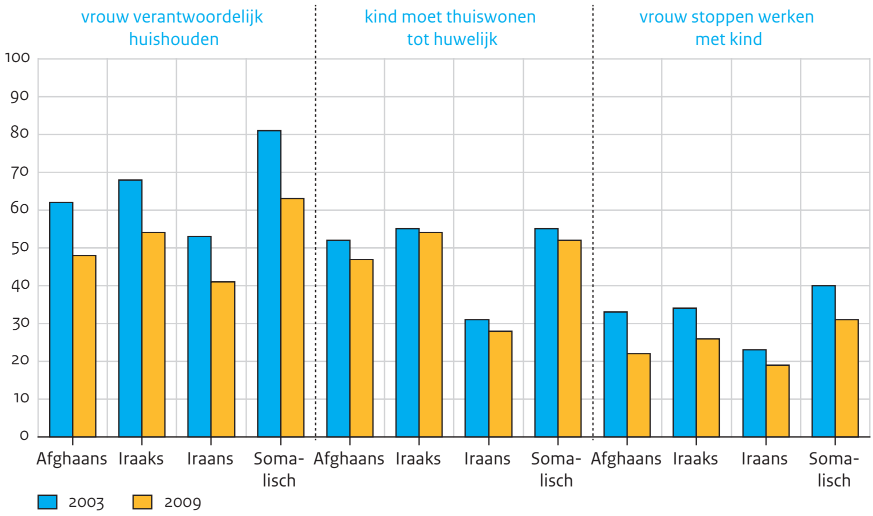
In vergelijking met de klassieke immigrantengroepen komen de opvattingen van Somalische Nederlanders sterk overeen met die van Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders lijken in hun opvattingen over de rolverdeling tussen mannen en vrouwen het meest op personen van Surinaamse en Antilliaanse komaf. Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders zijn wat vaker van mening dat de vrouw het beste de verantwoordelijkheid kan hebben voor het huishouden dan personen van Iraanse herkomst (resp. 42% en 43%). Aan de andere kant zijn Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders er in veel mindere mate voorstander van dat vrouwen stoppen met werken als ze kinderen krijgen; respectievelijk 14% en 11% stemt hiermee in.

Steeds modernere opvattingen over man-vrouwrollen

Figuur 8.5 laat zien hoe de opvattingen over man-vrouwrollen veranderd zijn tussen 2003 en 2009. De stelling ‘de vrouw kan het beste de verantwoordelijkheid over het huishouden hebben’ wordt veel minder ondersteund. Vooral personen van Somalische herkomst hechten hier in 2009 minder waarde aan dan in 2003. De opvatting dat kinderen thuis moeten wonen totdat ze gaan trouwen, is in de loop der jaren weinig veranderd. Dat de vrouw moet stoppen met werken wanneer ze kinderen krijgt, vindt in 2009 beduidend minder bijval dan in 2003. Deze stelling werd al het minst vaak onderschreven, maar verliest door de jaren heen verder aanhang. Het lijkt er dus op dat leden van de vier vluchtelingengroepen zich in hun opvattingen over de man-vrouw rolverdeling meer in de richting van autochtone Nederlanders begeven.

Figuur 8.5

Houding ten aanzien van de rolverdeling tussen mannen en vrouwen, naar etnische herkomst, 2003 en 2009 (in procenten[a])

a Aandeel dat het (helemaal) eens is met de stelling.

Bron: ISEO/SCP (SPVA'03); SCP (SING'09) tijdreeks gecorrigeerd voor veranderingen in het onderzoeksdesign

Belang van familiebanden

Om opvattingen over familierelaties in kaart te brengen zijn er drie stellingen voorgelegd (tabel 8.7).

Tabel 8.7

Opvattingen over het belang van familiebanden, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten[a])

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
ik vertrouw meer op mijn familie dan op mijn vrienden	69	68	56	63	28
bij belangrijke beslissingen moeten oudere familieleden meer invloed hebben dan jongeren	48	42	33	57	24
kinderen kunnen het beste thuis wonen totdat ze gaan trouwen	45	49	26	49	8

a Aandeel dat het (helemaal) eens is met de stelling.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Personen van Iraanse komaf hechten van alle vluchtelingengroepen het minst belang aan nauwe familierelaties. Afghaanse, Iraakse en Somalische Nederlanders schrijven een grotere betekenis toe aan de familie, en verschillen hierin onderling weinig van elkaar. Het verschil tussen de vluchtelingengroepen en autochtone Nederlanders is met betrekking tot het belang van familiebanden veel groter dan de eerder besproken man-vrouwrollen. Autochtone Nederlanders hechten duidelijk minder waarde aan de rol van de familie dan leden van de vier vluchtelingengroepen.
De stelling ‘ik vertrouw meer op mijn familie dan op mijn vrienden’ wordt door alle groepen het sterkst onderschreven. Leden van de vier vluchtelingengroepen zijn het in meerderheid eens met deze stelling, terwijl dit bij autochtone Nederlanders fors lager is (28%). Met de stelling ‘kinderen kunnen het beste thuis wonen totdat ze gaan trouwen’ is iets minder dan de helft van de Afghaanse, Iraakse en Somalische Nederlanders het eens, bij de Iraanse Nederlanders stemt een kwart hiermee in. Autochtone Nederlanders kunnen zich nog minder vinden in deze stelling: slechts 8% is het hiermee (helemaal) eens. Van deze drie stellingen is een schaal gemaakt om algemene uitspraken te kunnen doen over de verschillende mate waarin de leden van de vier vluchtelingengroepen belang hechten aan nauwe familiebanden.[9] Verschillen tussen mannen en vrouwen in hun opvattingen over familierelaties zijn vrij klein (zie internetbijlage B8.7). Verder denken 45-plussers wat conservatiever over familieverhoudingen dan jongeren. Lager opgeleiden onderschrijven het belang van familiebanden meer dan hoger opgeleiden, alleen bij personen van Somalische origine gaat dit verband niet op. De verschillen tussen gelovigen en niet-gelovigen zijn fors. Degenen die zich rekenen tot een godsdienst benadrukken vaker het belang van familierelaties dan niet-gelovigen.

In vergelijking met de klassieke migrantengroepen lijken Afghaanse, Iraakse en Somalische Nederlanders in hun opvattingen over familierelaties het meest op Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Personen van Turkse en Marokkaanse afkomst hechten zelfs iets meer waarden aan nauwe familiebanden dan leden van de vluchtelingengroepen. Zo stemmen Marokkaanse Nederlanders het vaakst in met de stelling dat je meer op je familie kunt vertrouwen dan op je vrienden (89%). Ook vinden personen van Turkse en Marokkaanse herkomst vaker dan leden van de vluchtelingengroepen dat kinderen beter thuis kunnen blijven wonen totdat ze gaan trouwen (resp. 67% en 55%). Iraanse Nederlanders lijken in hun opvattingen over familierelaties sterk op Antilliaanse en Surinaamse Nederlanders. Autochtone Nederlanders hechten veruit het meest aan geïndividualiseerde verhoudingen binnen het huishouden.

Acceptatie van homoseksualiteit

Van personen van Somalische herkomst is 65% het (helemaal) eens met de stelling dat homoseksuele mannen en lesbische vrouwen hun leven moeten kunnen leiden zoals zij dat willen. Alhoewel het hier de meerderheid van de Somalische Nederlanders betreft, ligt de acceptatie van homoseksualiteit aanzienlijk lager dan onder de autochtone Nederlandse bevolking (91%). De verschillen tussen Afghaanse en Iraakse Nederlanders zijn vrij klein, van hen heeft respectievelijk 67% en 69% geen probleem met homoseksuele

mannen en lesbische vrouwen. Acceptatie van homoseksualiteit is onder personen van Iraanse komaf het hoogst (82%).
De acceptatie van homoseksualiteit ligt bij vrouwen van Afghaanse, Iraakse en Somalische herkomst lager dan mannen. Vrouwen van Iraanse herkomst en autochtoon-Nederlandse vrouwen hebben echter minder problemen met homoseksualiteit dan mannen (zie internetbijlage B8.8). Waar onder autochtone Nederlanders nauwelijks verschil bestaat tussen jong en oud[10] in de acceptatie van homoseksualiteit, zijn deze verschillen onder vluchtelingen wel duidelijk aanwezig. Jongeren zijn beduidend toleranter dan ouderen. Zo accepteert van de jongeren van Afghaanse, Iraakse en Iraanse afkomst ruim 80% homoseksualiteit, bij jongeren van Somalische komaf is dat 71%. Ook het opleidingsniveau van vluchtelingen speelt een belangrijke rol in de acceptatie van homoseksualiteit; hoger opgeleiden zijn het vaker eens met de stelling dan lager opgeleiden.

8.4 Religie

Zoals duidelijk wordt in tabel 8.8, geven personen van Somalische komaf het vaakst aan zich tot een religie te rekenen (95%), gevolgd door personen van Afghaanse (90%) en Iraakse origine (84%). Iraanse Nederlanders beschouwen zichzelf beduidend minder vaak als godsdienstig (51%) en lijken daarmee veel op autochtone Nederlanders (46%). Van de personen die zich tot een bepaalde religie rekenen, hangt de overgrote meerderheid de islam aan. Vooral gelovigen van Somalische en Afghaanse komaf zijn overwegend islamitisch, respectievelijk 95% en 99%. Onder gelovigen van Iraakse en Iraanse komaf is er naast een meerderheid met het islamitische geloof (resp. 73% en 66%) ook een groot deel (in beide gevallen 21%) christelijk. Binnen de Iraanse groep is er tevens een aanzienlijke deel (12%) dat een ander geloof aanhangt.[11] Van de autochtone Nederlanders die zichzelf tot een bepaald geloof rekenen, is de overgrote meerderheid (94%) christelijk.

In vergelijking met de klassieke migrantengroepen, rekenen Somalische Nederlanders zichzelf net zo vaak tot een religie als Marokkaanse en Turkse Nederlanders; zij worden gevolgd door Afghaanse en Iraakse Nederlanders. Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders nemen een tussenpositie in; van hen rekent respectievelijk 71% en 66% zich tot een geloof. Autochtone en Iraanse Nederlanders beschouwen zichzelf het minst vaak als godsdienstig.
Van de gelovigen van Turkse en Marokkaanse herkomst rekent 98% zich tot de islam, van de Surinaamse Nederlanders is dat 14%. Naast het islamitische geloof hangt een groot deel van de Surinaamse Nederlanders het christelijke geloof aan (48%) of een ander geloof (36%). Gelovigen van Antilliaanse herkomst zijn in grote meerderheid christelijk (94%).

Tabel 8.8
Religieuze zelftoewijzing, naar religieuze denominatie en etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
religieus	90	84	51	95	46
wv.					
islamitisch	95	73	66	99	1
christelijk	1	21	21	1	94
overig	4	6	12	0	5

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Weinig verandering religieuze toewijzing tussen 2003 en 2009

In vergelijking met 2003 is in 2009 het aandeel leden van vluchtelingengroepen dat zichzelf rekent tot een bepaalde godsdienst nauwelijks veranderd. Binnen de Afghaanse groep geeft een kleiner deel aan dat zij niet religieus zijn (2,5 procentpunt). Binnen de overige groepen blijft het aandeel gelovigen grotendeels gelijk.

Somalische gelovigen hebben geloof sterk geïnternaliseerd

Somalische Nederlanders hebben het geloof sterk geïnternaliseerd: het bepaalt in grote mate hun identiteit. Dit meten we af aan de antwoorden op drie stellingen, zoals weergegeven in tabel 8.9. Zij worden gevolgd door gelovigen van Afghaanse en Iraakse herkomst, die zeer gelijkgestemd zijn in de beleving van hun geloof. Gelovigen van Iraanse komaf betrekken het geloof minder op zichzelf en vinden daarin eerder aansluiting bij autochtone Nederlanders dan bij de overige vluchtelingengroepen.

Tabel 8.9
Geloofsbeleving, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten[a])

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
mijn geloof is een belangrijk deel van mezelf	81	79	67	92	62
het doet pijn als iemand iets slechts zegt over mijn geloof	67	67	44	74	33
niemand mag mijn geloof in twijfel trekken	55	56	34	62	26

a Aandeel dat het (helemaal) eens is met de stelling.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Van de personen die zich tot een bepaalde religie rekenen is een zeer grote groep het eens met de stelling 'mijn geloof is een belangrijk deel van mezelf'. Binnen de Somalische groep kan zelfs 92% zich hier (helemaal) in vinden. Het merendeel van de gelovigen van Afghaanse, Iraakse en Somalische komaf geeft aan het pijnlijk te vinden wanneer iemand iets slechts zegt over het geloof en vindt het ongewenst wanneer

iemand het geloof in twijfel trekt. Gelovigen van Iraanse herkomst zijn het hier in mindere mate mee eens. Zij voelen zich bij kritiek persoonlijk minder aangesproken. Dit onderscheid is bij autochtone Nederlanders nog duidelijker aanwezig.
Aan de hand van deze drie stellingen is een schaal gemaakt om algemene uitspraken te kunnen doen over verschillen in religieuze beleving tussen leden van de vier vluchtelingengroepen.[12] Vrouwen hebben hun geloof over het algemeen sterker geïnternaliseerd dan mannen (dit geldt ook voor autochtone Nederlanders), alleen bij gelovigen van Iraanse komaf bestaat er geen verschil tussen de seksen (zie internetbijlage B8.9). Lager opgeleiden van Afghaanse en Iraanse herkomst, en in mindere mate van Iraakse origine, betrekken het geloof sterker op zichzelf dan hoger opgeleiden. Dit verschil uit zich vooral in de stellingen 'niemand mag mijn geloof in twijfel trekken' en 'het doet pijn als iemand iets slechts zegt over mijn geloof'. Hiermee zijn hoogopgeleide gelovigen van Afghaanse en Iraanse origine het beduidend minder vaak eens dan lager opgeleide gelovigen. Met betrekking tot leeftijd en verblijfsduur zijn er geen duidelijke verschillen binnen deze groepen.

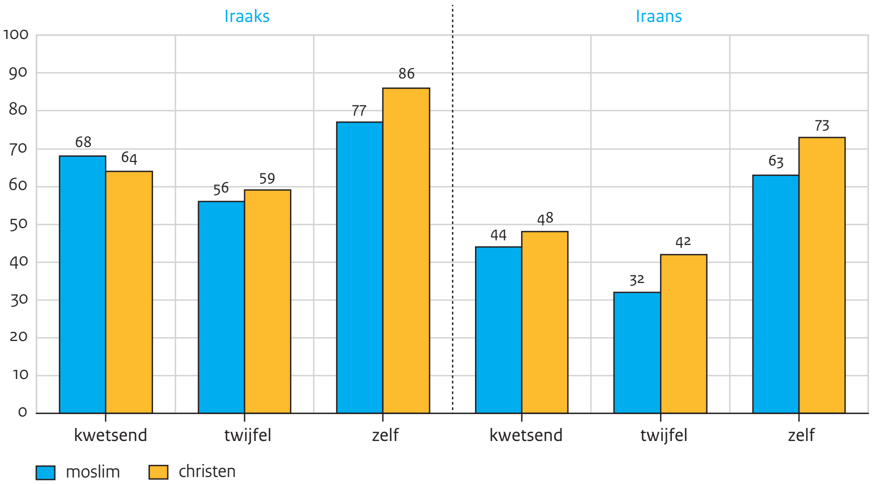
In vergelijking met de klassieke migrantengroepen vereenzelvigen gelovigen van Afghaanse, Iraakse en Somalische komaf zich iets minder met hun geloof dan gelovigen van Turkse en Marokkaanse komaf. Turkse en Marokkaanse Nederlanders zijn het in ongeveer gelijke mate (helemaal) eens met de stelling dat geloof een belangrijk deel is van henzelf, maar hebben dit geloof veel sterker geïnternaliseerd. Zo is van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders respectievelijk 75% en 63% van mening dat niemand het geloof in twijfel mag trekken. Gelovigen van Iraanse herkomst lijken in hun religieuze beleving het meest op gelovigen van Antilliaanse en Surinaamse origine, al is een groter deel van de gelovigen van Antilliaanse en Surinaamse herkomst het eens met de stelling dat het geloof een belangrijk deel is van jezelf en dat niemand het geloof in twijfel mag trekken.

Islamieten en christenen uit Iran en Irak

Als we een vergelijking maken tussen islamitische en christelijke gelovigen, dan blijkt dat Iraaks-Nederlandse en Iraans-Nederlandse moslims bovengenoemde stellingen over het geheel genomen minder vaak onderschrijven dan de christenen uit deze landen.[13] Een uitzondering hierop vormen de Iraakse gelovigen, als het gaat over de stelling 'het doet pijn als iemand iets slechts zegt over mijn geloof'. Hoewel de verschillen niet heel groot zijn (maar wel statistisch significant) hebben christenen uit Irak en Iran een sterkere persoonlijke beleving van het geloof dan de moslims (zie figuur 8.6). Dit verschil is met name groot bij de uitspraak 'mijn geloof is een belangrijk deel van mezelf'. Een mogelijke verklaring voor het verschil tussen christelijke en islamitische gelovigen is dat christenen in Irak of Iran een minderheid vormen en daardoor meer voor hun geloof moeten opkomen. De sterkere personifiëring met het geloof vloeit hier mogelijk uit voort en blijft ook in stand als mensen in Nederland wonen.

Figuur 8.6

Internalisering van het geloof, Iraakse en Iraanse gelovigen, naar religieuze denominatie, 2009 (in procenten[a])

a Aandeel gelovigen dat het (helemaal) eens is met de stellingen (v.l.n.r.); 'het doet pijn als iemand iets slechts zegt over mijn geloof' (kwetsend), 'niemand mag mijn geloof in twijfel trekken' (twijfel) en 'mijn geloof is een belangrijk deel van mezelf'(zelf).

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Afghaanse, Iraakse en Iraanse gelovigen bezoeken zelden godsdienstige bijeenkomsten

Tabel 8.10 laat ziet dat van degenen die zichzelf tot een bepaalde religie rekenen, Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders zelden een religieuze bijeenkomst bijwonen. Weinig personen van Iraanse herkomst bezoeken een godsdienstige bijeenkomst (66% gaat nooit of minder dan eens per jaar), gevolgd door gelovigen van Afghaanse en Iraakse komaf (54%). Gelovigen van Somalische herkomst hebben de hoogste religieuze participatie: van hen gaat slechts 28% nooit naar een religieuze bijeenkomst. Tevens is de groep die dagelijks of wekelijks een religieuze bijeenkomst bezoekt onder gelovigen van Somalische komaf het grootst (36%).

Tabel 8.10

Bezoek aan godsdienstige bijeenkomsten door gelovigen, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

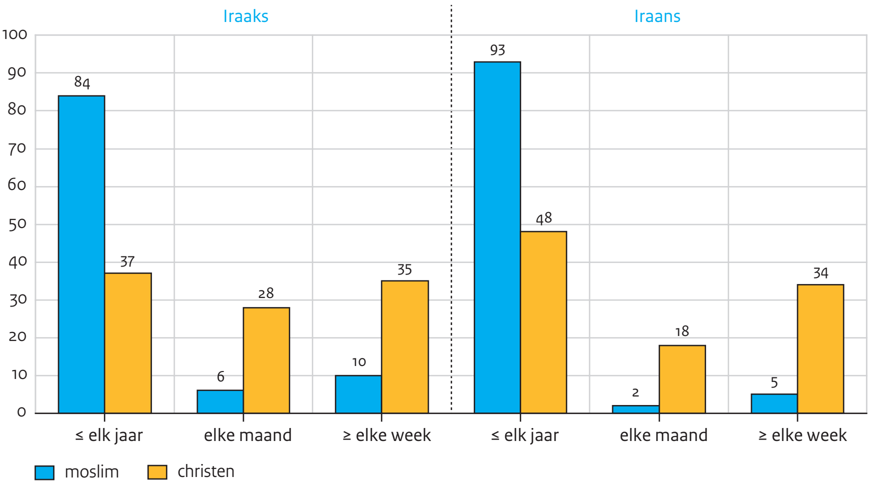
	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
nooit / minder dan 1x per jaar	54	54	66	28	29
paar keer per jaar	25	19	14	25	34
elke maand	7	11	7	11	13
elke week	11	15	12	26	24
elke dag	3	1	1	10	0

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

De frequentie van moskeebezoek van personen van Somalische komaf lijkt sterk op die van de Turks- en Marokkaans-Nederlandse groep. De andere vluchtelingengroepen gaan veel minder vaak naar de moskee. Met betrekking tot de Iraans-Nederlandse groep mag worden aangenomen dat hun 'lossere' houding ten aanzien van het geloof een rol zou kunnen spelen. Bij personen van Afghaanse en Iraakse herkomst is het geloof daarentegen een zeer belangrijke aangelegenheid. Dat zij weinig moskeebezoek laten zien, heeft waarschijnlijk te maken met een gering aanbod van specifiek op deze groepen gerichte moskeeën.
Islamitische vrouwen bezoeken de moskee minder vaak dan mannen (zie internetbijlage B8.10). Gelovigen met een hoger opleidingsniveau bezoeken over het algemeen minder vaak godsdienstige bijeenkomsten, zij het dat dit verschil bij Somalische Nederlanders betrekkelijk gering is.

Wanneer het gaat om religieuze participatie, zijn er grote verschillen tussen islamitische en christelijke gelovigen van Iraakse en Iraanse komaf (zie figuur 8.7). Moslims gaan minder naar de moskee dan christenen naar de kerk. Dit ondersteunt het idee van een beperkt aanbod van geschikte moskeeën. Hetzelfde beeld bestaat voor Iraanse Nederlanders: van de moslims van Iraanse origine gaat 93% nooit naar religieuze bijeenkomsten tegenover 48% van de christelijke gelovigen.

Figuur 8.7
Bezoek aan godsdienstige bijeenkomsten, Iraakse en Iraanse gelovigen, naar religieuze denominatie, 2009 (in procenten)

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Bezoek godsdienstige bijeenkomsten toegenomen

Voor alle groepen geldt dat het aandeel vluchtelingen dat godsdienstige bijeenkomsten bijwoont tussen 2003 en 2009 is toegenomen.[14] Er zijn in 2009 minder personen die nooit naar de moskee gaan dan in 2003. Het verschil bedraagt ongeveer 9 procentpunten voor gelovigen van Afghaanse, Iraakse en Iraanse herkomst. Voor gelovigen van Somalische herkomst is de afname kleiner (4 procentpunten). In hoeverre de toename in moskeebezoek is toe te schrijven aan het toegenomen belang dat aan religie wordt toegeschreven, is met het beschikbare materiaal niet te zeggen. Een andere verklaring zou kunnen liggen in een groter aanbod aan moskeeën en gebedshuizen, waardoor de religieuze participatie kan toenemen. Bovendien is de gemiddelde leeftijd van de leden van de vier vluchtelingengroepen de afgelopen jaren iets gestegen, wat mogelijk ook verband houdt met frequenter bezoek aan godsdienstige bijeenkomsten.

Religieuze beleving en religieus gedrag van moslims

Moslims van Somalische herkomst zijn het vaakst van mening dat de regels van de islam moeten worden nagevolgd. Zij zijn het er in meerderheid mee eens dat moslims helemaal moeten leven volgens de regels van de islam en dat moslimvrouwen een hoofddoek moeten dragen als ze naar buiten gaan (zie tabel 8.11). Moslims van Afghaanse, Iraakse en Iraanse herkomst zijn wat minder regelvast.
Moslima's van Afghaanse, Iraakse en Somalische herkomst zijn vaker van mening dat islamitische voorschriften moeten worden nageleefd dan mannen. Bij moslims van Iraanse origine is dit andersom (zie internetbijlage B8.11). Dit komt met name door de

stelling ‘ik vind dat moslimvrouwen een hoofddoek moeten dragen als ze naar buiten gaan’. Vrouwen van Iraanse herkomst onderschrijven deze stelling vaak niet, terwijl bij de andere vluchtelingengroepen de vrouwen hier juist meer belang aan hechten dan de mannen. Verder blijkt dat alleen bij moslims van Somalische herkomst een langere verblijfsduur gepaard gaat met een minder strenge regelnavolging. Dit houdt voornamelijk verband met een mildere houding ten opzichte van het dragen van een hoofddoek bij vrouwen. Verder blijkt dat hoger opgeleiden minder belang hechten aan islamitische regels dan lager opgeleiden.

Tabel 8.11
Houding ten aanzien van regelnavolging, islamitische bevolking, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten[a])

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
ik vind dat moslims helemaal moeten leven volgens de regels van de islam	37	32	17	69
ik vind dat moslimvrouwen een hoofddoek moeten dragen als ze naar buiten gaan	12	16	7	63

a Aandeel dat het (helemaal) eens is met de stelling.

Bron: SCP (SING’09) gewogen gegevens

In vergelijking met Turkse en Marokkaanse moslims zijn Afghaanse, Iraakse en Iraanse moslims duidelijk minder regelvast. Van de Turkse en Marokkaanse moslims is respectievelijk 53% en 59% van mening dat moslims moeten leven volgens de regels van de islam. Dat moslimvrouwen een hoofddoek moeten dragen als ze naar buiten gaan, wordt iets minder vaak ondersteund (resp. 33% en 42%). Moslims van Somalische herkomst zijn duidelijker strenger als het gaat om het naleven van religieuze voorschriften dan personen van Turkse en Marokkaanse komaf.

Tot slot geeft tabel 8.12 een overzicht van de feitelijke regelnaleving van leden van de vier vluchtelingengroepen. Dit geeft ongeveer eenzelfde beeld als reeds geschetst: moslims van Somalische herkomst leven in meerderheid islamitische voorschriften na. Moslims van Iraanse komaf doen dit duidelijk veel minder vaak. Moslims van Afghaanse en Iraakse origine eten in meerderheid halal en een groot deel heeft ook tijdens de afgelopen ramadan gevast. De gebedsvoorschriften en het dragen van een hoofddoek voor vrouwen worden echter veel minder strikt nageleefd dan bij de Somalische moslims. Iraakse vrouwen dragen wel vaker een hoofddoek dan Afghaanse vrouwen.

Tabel 8.12
Moslims die islamitische regels naleven, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
vijfmaal per dag bidden	23	38	15	69
alle dagen vasten tijdens de laatste ramadan	44	50	16	72
alle dagen halal eten	66	69	34	83
vrouwen die een hoofddoek dragen	21	38	13	80

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Het religieuze gedrag van Somalische moslims in Nederland vertoont overeenkomsten met dat van moslims van Marokkaanse herkomst. Turkse moslims zijn wat strenger in de leer als het gaat om halal eten en vasten (respectievelijk 83% en 66%) dan moslims van Afghaanse en Iraakse komaf. Het aandeel moslims van Turkse komaf dat vijfmaal daags bidt is echter aanzienlijk lager (29%).

8.5 Conclusie

Gezien het feit dat de meeste vluchtelingen nog maar relatief kort in Nederland verblijven, en de tweede generatie in omvang nog zeer klein is, hebben de vluchtelingengroepen relatief vaak contact met autochtone Nederlanders. Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders onderhouden veelvuldig contact met autochtone Nederlanders, niet alleen met buren (zie hoofdstuk 6) maar ook met autochtoon-Nederlandse vrienden en kennissen. De contacten die zij binnen de eigen groep onderhouden, lijken hier geen invloed op te hebben: een groot deel heeft juist met beide groepen vaak contact. Leden van de vier vluchtelingengroepen hebben ook relatief vaak een overwegend autochtone vrienden- en kennissenkring en ongeveer een kwart heeft zelfs een autochtoon-Nederlandse beste vriend. Wel moeten we rekening houden met het feit dat het gaat om relatief kleine vluchtelingengroepen in Nederland, en dat de mogelijkheden om binnen de eigen groep te verkeren kleiner zijn dan voor de klassieke migrantengroepen. In vergelijking met Turkse en Marokkaanse Nederlanders, die gemiddeld gesproken aanzienlijk langer in Nederland verblijven, onderhouden leden van de vier vluchtelingengroepen veel vaker contacten met autochtone Nederlanders. Iraanse Nederlanders lijken in dit opzicht zelfs het meest op Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders, die over het algemeen sterk gericht zijn op de Nederlandse samenleving. Met betrekking tot het hebben van een Nederlandse partner zijn de verschillen met de Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders echter aanzienlijk groter; bij de Iraanse Nederlanders zien we veel minder gemengde paren.
Zeker in vergelijking met autochtone Nederlanders hangen personen van Somalische herkomst vaak traditionele waarden aan met betrekking tot man-vrouwrollen, familierelaties en homoseksualiteit. Somalische Nederlanders zijn overwegend islamitisch, vertonen actief religieus gedrag en hechten veel waarde aan een strenge lezing van het geloof. Hoewel er grote verschillen zijn, lijken Somalische Nederlanders tot op zekere

hoogte op Marokkaanse Nederlanders. Beide zijn betrekkelijk losse groepen met veel contacten met zowel de eigen groep als autochtone Nederlanders. Tegelijkertijd is religie zeer belangrijk en hebben ze meestal een tamelijk orthodoxe geloofsbeleving.
Personen van Afghaanse en Iraakse herkomst nemen een tussenpositie in. Zij lijken sterk op Somalische Nederlanders als het gaat om de betekenis van de familie, maar hebben minder traditionele opvattingen over de rolverdeling tussen mannen en vrouwen. Ook als het gaat om religieuze beleving hebben Afghaanse en Iraakse Nederlanders gematigdere opvattingen dan Somalische Nederlanders en leven zij islamitische regels minder strikt na. Desalniettemin vindt een meerderheid van de Afghaanse en Iraakse gelovigen het pijnlijk als anderen iets slechts zeggen over hun geloof of vervelend wanneer dit geloof in twijfel wordt getrokken.
De verschillen met Iraanse Nederlanders zijn groot. Personen van Iraanse herkomst richten zich sterk op contacten met autochtone Nederlanders en hebben ook het vaakst van alle groepen een autochtoon-Nederlandse beste vriend of partner. Zeker in vergelijking met de andere groepen is het bijna een geseculariseerde groep, die vaak moderne waarden aanhangt. Tot slot zijn er belangrijke verschillen tussen christelijke en islamitische gelovigen van Iraakse en Iraanse herkomst. De christelijke groep heeft een veel sterkere persoonlijke beleving van het geloof dan de islamitische groep. Ook is hun religieuze participatie beduidend geringer.

Noten

1 Hierbij ontstaat al snel de discussie dat deze wijze van conceptualisering en meting zou betekenen dat er een bepaalde morele maatstaf wordt aangelegd (‘men moet zich identificeren met de ontvangende samenleving, contacten met autochtone Nederlanders zijn te prefereren boven die met de eigen groep en traditionele opvattingen dienen ingeruild te worden tegen moderne’). Wat gunstig is of ongunstig wordt echter niet afgemeten aan verschillen op deze indicatoren. Deze vraag kan alleen worden beantwoord in relatie tot andere integratie-indicatoren, zoals bijvoorbeeld het onderwijs of de arbeidsmarkt.

2 Bij de sociale contacten die in dit hoofdstuk worden besproken gaat het om de frequentie van contacten met vrienden of kennissen. Hierbij verstaan we ontmoetingen, telefonische en schriftelijke contacten en contacten per e-mail.

3 Voor Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders bedraagt het percentage respectievelijk 29%, 26% en 31%.

4 Wegens het inkorten van de vragenlijst in deze editie heeft de helft van de respondenten bij deze vraag de selectievraag gekregen ‘Gaat u in uw vrije tijd vaak, soms of nooit om met autochtone Nederlanders?’. De groep die hierop ‘nooit’ antwoordde heeft vervolgens de score gekregen ‘meer contact met de eigen groep’. Dit experiment liet zien dat respondenten met de selectievraag vaker aangeven geen contact te hebben met autochtone Nederlanders, dan zonder de selectievraag. Dit is bij het presenteren van percentages geen groot probleem, omdat het gemiddelde voor de hele groep wordt getoond. In vergelijking met de klassieke migrantengroepen moet echter rekening worden gehouden met een mogelijke overschatting van de gevonden verschillen, aangezien daar iedereen de selectievraag heeft gekregen.

5 Zoals reeds in de inleiding van dit boek is vermeld, zijn de gegevens van 2003 vergelijkbaar gemaakt met die van 2009. Hiervoor zijn de data op een andere manier gewogen dan bij de overige analyses, waardoor er (kleine) verschillen kunnen zijn in de percentages in de figuren en de cijfers in de tabel. Daarom is ervoor gekozen enkel een grafische weergave van de trend te presenteren en worden er geen cijfers vermeld.

6 Hierbij is gebruikgemaakt van bevolkingsstatistieken van het CBS. De gegevens van de SING'09 komen hier grotendeels mee overeen, alleen bij personen van Somalische herkomst is het verschil aanzienlijk (10 procentpunten). Aangezien de oorzaak hiervan onduidelijk is, is ervoor gekozen de registercijfers van het CBS te hanteren die alle geregistreerde paren (gehuwd of samenwonend) omvat.

7 De Cronbach's alfa van deze schaal is 0,57. Deze man-vrouwdimensie verklaart in totaal 58% van de variantie. Alhoewel de alfa van deze schaal niet erg hoog is, wordt er wel gebruikgemaakt van deze schaal om globale verschillen tussen groepen te beschrijven. Aparte analyses per item laten bovendien dezelfde tendens zien.

8 Factoranalyse heeft aangetoond dat de concepten 'opvattingen over de rol van mannen en vrouwen' en 'het belang van familiebanden' eigenlijk geen onderling te onderscheiden dimensies zijn. Theoretisch is er echter wel degelijk een belangrijk verschil tussen beide concepten. Bovendien blijven de data vergelijkbaar met eerder onderzoek als het verschil in dimensies in stand wordt gehouden. Er is daarom voor gekozen het onderscheid tussen man-vrouwrollen en familiebanden te behouden.

9 De Cronbach's alfa van deze schaal bedraagt 0,54 . De familie-dimensie verklaart in totaal 53% van de variantie. Alhoewel de alfa van deze schaal niet erg hoog is, wordt er wel gebruik gemaakt van deze schaal om globale verschillen tussen groepen te beschrijven. Aparte analyses per item laten bovendien dezelfde tendens zien.

10 In eerder onderzoek naar de acceptatie van homoseksualiteit werden bij autochtone Nederlanders wel verschillen gevonden tussen jongeren en ouderen in hun acceptatie van homoseksualiteit (zie bv. Keuzenkamp 2010). Met name de groep van 65-plussers staat negatiever ten opzichte van homoseksualiteit. In dit onderzoek wordt echter alleen gekeken naar autochtone Nederlanders van 15-65 jaar. Binnen deze groep vinden we in dit onderzoek nauwelijks verschillen tussen jongeren en ouderen.

11 De Iraanse groep 'anders gelovigen' is erg gevarieerd: de grootste groep hierbinnen geeft aan dat zij het baha i-geloof aanhangen. Ook is er een aanzienlijk deel dat 'gewoon in God gelooft'.

12 Factoranalyse heeft aangetoond dat 'religieuze beleving' een andere dimensie onderscheidt dan 'opvattingen over de rol van mannen en vrouwen en het belang van familiebanden'. De Cronbach's alfa van deze schaal bedraagt 0,73. De religieuze-belevingdimensie verklaart in totaal 79% van de variantie.

13 Bij Afghaanse en Somalische gelovigen kan een dergelijke vergelijking niet worden getrokken, aangezien vrijwel iedereen islamitisch is.

14 Om een vergelijking te kunnen maken met de SPVA'03-data is er voor dit item een selectie gemaakt voor hoofden van huishoudens. Aangezien deze selectie uiteraard andere percentages oplevert, is ervoor gekozen enkel de verschilscore ten opzichte van 2003 te benoemen.

Literatuur

Craen, M. van, K. Vancluysen en J. Ackaert (2007). *Voorbij wij en zij? De sociaal-culturele afstand tussen autochtonen en allochtonen tegen de meetlat*. Brugge: Van der Broele.

Dagevos, J. en M. Gijsberts (2008). Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen. In: P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart (red.), *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008* (p. 278-304). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dagevos, J. en M. Gijsberts (2009). Sociaal-culturele positie. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport integratie 2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dagevos, J., R. Schellingerhout en M. Vervoort (2007). Sociaal culturele integratie en religie. In: J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport integratie 2007* (p. 163-191). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Ester, P., L. Halman en R. de Moor (1993). Value shift in Western Societies. In: P. Ester, L. Halman en R. de Moor (red.), *The individualizing society. Value change in Europe and North America*. Tilburg: Tilburg University Press.

Keuzenkamp, S. (red.) (2010). *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Klaver, J. en I. van der Welle (red.) (2009). *VluchtelingenWerk. Integratiebarometer 2009. Een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland*. Amsterdam: VluchtelingenWerk Nederland.

Vervoort, M. en J. Dagevos (2008). Stagnatie in de sociale integratie. Waarom vrijetijdscontacten tussen allochtonen en autochtonen in de afgelopen jaren niet zijn toegenomen. In: *Mens & Maatschappij*, jg. 83, nr. 2, p. 151-167.

VluchtelingenWerk (2006). *VluchtelingenWerk Nederland. Integratiebarometer 2006. Een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland. (verkorte versie).* Amsterdam: VluchtelingenWerk Nederland.

9 Identificatie, acceptatie en discriminatie

Paulien Muller

9.1 Vluchtelingengroepen en de multi-etnische samenleving

In dit hoofdstuk gaat het om de vraag hoe leden van vluchtelingengroepen aankijken tegen Nederland, de multi-etnische samenleving waarin zij leven en hun positie daarin. Aan de orde komt onder meer de mate waarin zij zich met Nederland identificeren, hoe ze dit land waarderen en of ze zich er veilig voelen. Verder brengt het hoofdstuk de opvattingen in kaart over de acceptatie van allochtonen in Nederland en gaat het in op ervaringen met discriminatie.
Een achterliggende vraag is in hoeverre opleidingsniveau een rol speelt bij de wijze waarop de vluchtelingengroepen tegen de multi-etnische samenleving en de verschillende groepen daarin aankijken. Onder autochtone Nederlanders wordt keer op keer een sterk verzachtend opleidingseffect gevonden: zo oordelen hoger opgeleiden doorgaans minder negatief over andere etnische groepen dan lager opgeleiden (Gijsberts en Vervoort 2007). Omgekeerd komen negatieve attitudes ten aanzien van andere etnische groepen meer voor bij minder geprivilegieerde groepen in de samenleving (Billiet et al. 1996). Onder de klassieke migrantengroepen laten de hoger opgeleiden een dubbel beeld zien. Enerzijds voelen zij zich vaker dan laagopgeleide migranten thuis in Nederland, maar anderzijds voelen zij zich er minder geaccepteerd (Gijsberts en Vervoort 2007). De vraag is nu of het opleidingsniveau bij de vluchtelingengroepen op dezelfde manier doorwerkt in de wijze waarop zij zich positioneren in de multi-etnische samenleving.

9.2 Identificatie met en beeld van Nederland

Gordon (1964) heeft identificatie met het nieuwe land waarin iemand woont de laatste stap in het integratieproces genoemd. Identificatie heeft betrekking op de mate waarin een individu zich vereenzelvigt met het sociale systeem waarbinnen de integratie plaatsvindt en de mate waarin dit systeem hem of haar houvast geeft en het idee geeft erbij te horen (Entzinger en Dourleijn 2008). In deze paragraaf bespreken we de verhouding van de vier vluchtelingengroepen met de Nederlandse samenleving aan de hand van vier indicatoren: de mate waarin de leden van die groepen zich Nederlander voelen, de mate waarin ze zich thuis voelen en veilig voelen in Nederland, en ten slotte het rapportcijfer dat ze aan de Nederlandse samenleving toekennen.

Bijna de helft voelt zich Nederlander

De mate waarin de vier vluchtelingengroepen zich Nederlander voelen, verschilt onderling weinig (zie tabel 9.1).[1] Bijna de helft voelt zich (heel) sterk Nederlander, rond de 40% voelt zich enigszins Nederlands en rond de 15% voelt zich in het geheel geen Nederlander.[2]

Tabel 9.1
Antwoord op de vraag 'in hoeverre voelt u zich Nederlander?', naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	(heel) sterk	een beetje	(helemaal) niet
Afghaans	47	42	12
Iraaks	46	38	16
Iraans	49	37	14
Somalisch	43	41	15

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Er is ook informatie verzameld over de mate van identificatie met de herkomstgroep. Niet onverwachts identificeren leden van vluchtelingengroepen zich vaker als lid van de eigen groep dan als Nederlander (zie ook tabel 10.1 in hoofdstuk 10). Binnen de Iraanse groep identificeert 60% zich (heel) sterk met de eigen herkomstgroep, onder personen van Somalische komaf is dit 68%. Personen van Afghaanse en Iraakse origine zitten hier tussenin, met respectievelijk 65% en 62%.

Zich identificeren als Nederlander en als lid van de herkomstgroep sluiten elkaar dus niet uit. Dit blijkt nog duidelijker wanneer we de informatie over de mate waarin men zich Nederlander voelt en de mate waarin men zich lid van de eigen herkomstgroep voelt op elkaar betrekken. Dan blijkt dat ongeveer een derde van de leden van de vluchtelingengroepen zich zowel (heel) sterk Nederlander als lid van de eigen herkomstgroep voelt. Onder personen van Iraakse en Iraanse origine zien we het vaakst (rond de 20%) dat ze zich sterk Nederlander voelen, maar zich weinig identificeren met de herkomstgroep. Onder degenen van Somalische komaf komt het vaakst de combinatie voor van een sterke identificatie met de herkomstgroep en een geringe identificatie als Nederlander, maar het verschil met de andere groepen is niet groot. Een kleine 20% identificeert zich noch als Nederlander noch als lid van de herkomstgroep.

Tabel 9.2
Identificatie met autochtone Nederlanders en met eigen herkomstgroep, in vier categorieën, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	sterke identificatie met autochtone Nederlanders en eigen herkomstgroep	sterke identificatie met autochtone Nederlanders en weinig met eigen herkomstgroep	sterke identificatie met eigen herkomstgroep en weinig met autochtone Nederlanders	weinig identificatie met autochtone Nederlanders en eigen herkomstgroep
Afghaans	30	16	35	18
Iraaks	27	20	34	19
Iraans	28	21	32	19
Somalisch	29	14	39	18

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Aan de leden van de vier vluchtelingengroepen is gevraagd met welke groep ze zich het sterkst identificeren (tabel 9.3). Ruim een derde van de mensen geeft aan dat ze zich Nederlander en lid van de eigen herkomstgroep voelen. Van de personen die een voorkeur uitspreken, stelt het merendeel het lidmaatschap van de groep uit het land van herkomst voorop. De Somalische Nederlanders zijn het meest uitgesproken in deze voorkeur, de Iraanse Nederlanders het minst. Omgekeerd is de groep die zich meer of helemaal voelt behoren tot de Nederlanders onder de mensen van Iraanse afkomst het grootst en onder de mensen van Somalische komaf het kleinst.

Tabel 9.3

Antwoord op de vraag 'met welke groep identificeert u zich het sterkst: de Nederlanders of uw eigen herkomstgroep?', naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	voelt zich meer/ helemaal Nederlander	voelt zich evenveel lid eigen herkomstgroep als Nederlander	voelt zich meer/helemaal lid eigen herkomstgroep
Afghaans	23	38	39
Iraaks	23	37	39
Iraans	29	34	38
Somalisch	20	35	45

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Vergeleken met de klassieke migrantengroepen rekenen de vier vluchtelingengroepen zich minder vaak tot de eigen herkomstgroep dan personen van Turkse en Marokkaanse komaf (respectievelijk 58% en 46% voelt zich overwegend Turk/Marokkaan). Wel zien ze zich minder vaak als Nederlander dan personen van Surinaamse en Antilliaanse origine; van hen beschouwt respectievelijk 39% en 33% zich vooral als Nederlander (Dagevos et al. 2007). Evenals bij de vier klassieke migrantengroepen ligt bij de vier vluchtelingengroepen het aantal personen dat zich evenveel voelt behoren tot de Nederlanders als tot de groep uit het herkomstland tussen de 30% en de 40%.

Vluchtelingengroepen voelen zich in Nederland behoorlijk thuis en zeer veilig

De grote meerderheid van de vier vluchtelingengroepen voelt zich thuis in Nederland (zie tabel 9.4), wat overeenkomt met de situatie van de vier klassieke migrantengroepen (Gijsberts en Schmeets 2008). Vergeleken met de autochtone Nederlanders voelen personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst zich minder vaak thuis in Nederland.

Binnen de vluchtelingengroepen voelen de mannen zich iets meer thuis in Nederland dan de vrouwen; vooral het verschil bij mannen en vrouwen van Somalische herkomst is aanzienlijk (zie B9.2 in de bijlage, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport). Ook voelen de jongeren tot en met 24 jaar zich over het algemeen meer thuis in Nederland dan personen vanaf 25 jaar, uitgezonderd de Somalische groep. Onder de Somalische Nederlanders zijn het juist de 45-plussers die zich het meest thuisvoelen in

Nederland. Opmerkelijk is verder dat het zich thuis voelen niet automatisch toeneemt naarmate mensen langer in Nederland zijn. Alleen bij de Iraanse Nederlanders is dit het geval; onder de andere groepen is het beeld diffuus.

Tabel 9.4
Zich thuis voelen en zich veilig voelen in Nederland, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
ja, voelt zich thuis	78	80	73	80	93
ja, voelt zich (zeer) veilig	94	95	92	95	83

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst voelen zich in zeer hoge mate veilig in Nederland. Terwijl onder de autochtone Nederlanders ruim 80% zich (zeer) veilig zegt te voelen, ligt dit percentage onder de vier vluchtelingengroepen hoger dan 90%. Gezien de onveilige situatie in het land van herkomst dat deze mensen zijn ontvlucht, is het niet verrassend dat zij de algemene situatie in Nederland als relatief veilig ervaren. Wel is de tendens dat het veiligheidsgevoel enigszins afneemt naarmate de verblijfsduur in Nederland oploopt, behalve onder de personen van Iraakse afkomst (zie internetbijlage B9.3). Ten slotte constateren we dat er in vergelijking met 2003 weinig is veranderd in de veiligheidsbeleving van de vier vluchtelingengroepen.[3]

Vluchtelingengroepen geven Nederland een hoger cijfer dan autochtone Nederlanders

Het oordeel van de vier vluchtelingengroepen over de Nederlandse samenleving in algemene zin is gevraagd in de vorm van een rapportcijfer. Het gemiddelde cijfer dat de mensen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst aan de Nederlandse samenleving toekennen, is hoger dan het cijfer dat autochtone Nederlanders geven (zie tabel 9.5) en ook hoger dan de beoordeling die de klassieke migrantengroepen in 2006 aan de Nederlandse samenleving gaven[4] (Gijsberts en Schmeets 2008). Terwijl de autochtonen de Nederlandse samenleving gemiddeld met een 6,8 beoordelen, varieert de beoordeling van de vluchtelingengroepen tussen de 7,1 (de Iraans-Nederlandse groep) en de 7,8 (de Somalisch-Nederlandse groep). Zo beoordeelt maar liefst 22% van de personen van Somalische herkomst de Nederlandse samenleving met de maximale score van een tien, terwijl slechts 1% van de autochtone Nederlanders dit doet.
Onder alle vier de vluchtelingengroepen is het zo dat de personen die langer dan vijftien jaar in Nederland zijn de Nederlandse samenleving wat lager beoordelen dan de personen die korter dan vijf jaar in Nederland zijn (zie internetbijlage B9.4). Vooral onder de personen van Somalische herkomst is er een duidelijke tendens dat de beoordeling lager wordt naarmate men langer in Nederland verblijft.

Tabel 9.5
Rapportcijfer Nederlandse samenleving op een schaal van 1 tot 10, naar etnische herkomst, 2009 (in gemiddelde scores en in procenten)

	gemiddelde cijfer	≤ 5 (in procenten)	≥ 8 (in procenten)
Afghaans	7,4	8	50
Iraaks	7,5	10	52
Iraans	7,1	13	41
Somalisch	7,8	9	59
autochtoon	6,8	12	24

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

9.3 Beeldvorming over etnische groepen

Dat autochtone Nederlanders onderscheid maken tussen etnische groepen en hen op een hiërarchische wijze indelen is uit allerlei onderzoeken gebleken (zie bv. Hagendoorn en Pepels 2003; Verkuyten 2005). De klassieke migrantengroepen blijken grofweg dezelfde rangorde te hanteren, waarbij zij wel altijd de eigen etnische groep op de tweede plaats positioneren, direct achter de autochtone Nederlanders (Gijsberts 2005). In deze paragraaf beschrijven we hoe de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders aankijken tegen de groep autochtone Nederlanders en de groep uit het herkomstland. Hiervoor maken we gebruikvan de 'gevoelsthermometer': aan respondenten is gevraagd om op een 'thermometer' van 0 tot 100 graden aan te geven hoe zij over verschillende bevolkingsgroepen denken, waarbij 100 graden taat voor zeer positieve gevoelens en 0 graden voor zeer negatieve gevoelens (zie tabel 9.6).

Tabel 9.6
Beoordeling van de eigen herkomstgroep en autochtone Nederlanders, naar etnische herkomst, 2009 (in gemiddelde scores op een schaal van 0 tot 100[a])

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon
eigen herkomstgroep	69	65	67	69	73
autochtone Nederlanders	72	73	71	75	

a 100 graden staat voor zeer positieve gevoelens, 0 graden voor zeer negatieve gevoelens.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Net als de klassieke migrantengroepen blijken ook de vier vluchtelingengroepen aan de autochtone Nederlanders een hogere score op de gevoelsthermometer toe te kennen dan aan hun eigen groep (zie tabel 9.6). Met andere woorden, op de vragen wat zij van respectievelijk autochtone Nederlanders en de eigen bevolkingsgroep vinden, geven zij de autochtone Nederlanders een score van steeds boven de 70 punten, terwijl ze aan de groep uit het land van herkomst minder dan 70 punten toekennen.

Verschillen in oordeel binnen de vluchtelingengroepen zijn vooral gerelateerd aan leeftijd (zie internetbijlage B9.5). Bij alle vluchtelingengroepen oordeelt de categorie personen tot en met 24 jaar positiever over de eigen groep dan die vanaf 25 jaar. Daarnaast speelt opleidingsniveau een rol. De laagst opgeleiden (maximaal basisonderwijs) zijn het meest negatief in hun oordeel.

9.4 Acceptatie van allochtonen

Nederland is gastvrij en open maar twijfels over het krijgen van kansen

In tabel 9.7 zijn vier stellingen opgenomen betreffende de acceptatie van allochtonen[5] in Nederland. In grote lijnen valt op te maken dat een ruime meerderheid van de mensen met een vluchtelingenachtergrond alsmede van de autochtone Nederlanders de stellingen onderschrijft dat Nederland een gastvrij land is, dat openstaat voor andere culturen en waarin de rechten van allochtonen worden gerespecteerd. De bijval voor de stelling dat je in Nederland als allochtoon alle kansen krijgt, is kleiner. Een aanzienlijk deel van de respondenten is van mening dat de kansen voor allochtonen om zichzelf in de Nederlandse samenleving te ontplooien, beperkt zijn. Deze bevinding komt overeen met die onder de grote migrantengroepen (Gijsberts en Vervoort 2007). Ook onder deze groepen kreeg de stelling dat Nederland allochtonen alle kansen biedt, de minste bijval. Wel is het oordeel van de vluchtelingengroepen met betrekking tot alle vier de stellingen positiever dan dat van de klassieke migrantengroepen.
Van de vier vluchtelingengroepen laten de Somalische Nederlanders het meest positieve beeld zien. De Afghaanse en Iraakse Nederlanders nemen een tussenpositie in. De Iraanse Nederlanders en de autochtone Nederlanders oordelen het minst positief over de acceptatie van allochtonen in Nederland.

Wanneer we de verschillen binnen de groepen in ogenschouw nemen, zien we dat het oordeel van personen die korter dan vijf jaar in Nederland verblijven over het algemeen positiever is dan dat van personen die al langere tijd in Nederland zijn (zie internetbijlage B9.6), met de Iraanse Nederlanders als uitzondering. Over de kansen van allochtonen in Nederland oordelen de personen van Iraanse komaf die korter dan vijf jaar in Nederland zijn juist het minst positief (40%). Verder oordelen hoger opgeleiden negatiever over de Nederlandse houding ten aanzien van allochtonen (zie internetbijlage B9.7). Dit is in overeenstemming met de 'integratieparadox' (Buijs et al. 2006), zoals die is vastgesteld onder de klassieke migrantengroepen: juist degenen die het hoogst zijn opgeleid, voelen zich het minst geaccepteerd.[6] Een uitzondering hierop vormen de Iraanse Nederlanders; onder hen is dit opleidingseffect alleen bij de eerste twee opvattingen, over de gastvrijheid en openheid van Nederland, terug te vinden. Bij de stelling over de kansen van allochtonen in Nederland oordelen de hoogopgeleiden van Iraanse herkomst juist het meest positief.
Vergeleken met de bevindingen in 2003[7] valt op dat, met uitzondering van de Afghaanse groep, het beeld over de acceptatie van allochtonen zich in positieve richting heeft ontwikkeld. Dit is vooral bij de Somalische en Iraanse Nederlanders het geval, en is het meest zichtbaar in de opvattingen over de rechtspositie en kansen van allochtonen.

Tabel 9.7

Opvattingen over de acceptatie van allochtonen in Nederland, naar etnische herkomst, 2009[a] en 2006[b] (in procenten[c])

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon	Turks / Marokkaans / Surinaams / Antilliaans
Nederland is een gastvrij land voor allochtonen	74	79	67	84	73	50/56/68/58
Nederland staat open voor allochtone culturen	74	80	67	81	71	59/53/71/62
als allochtoon in Nederland worden je rechten gerespecteerd	76	79	70	80	64	49/56/59/51
in Nederland krijg je als allochtoon alle kansen	58	58	50	64	56	37/40/51/38

a Afghaanse, Iraakse, Iraanse, Somalische en autochtone Nederlanders (SING'09, kolom 1-5)
b Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Antilliaanse Nederlanders (SIM'06, kolom 6)
c Aandeel dat het (helemaal) eens is met de stelling.

Bron: SCP (SING'09 en SIM'06) gewogen gegevens

Vóór een multiculturele samenleving, tegen veel allochtonen in de wijk

Tabel 9.8 bevat zes stellingen die een beeld geven van hoe personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst denken over de multiculturele Nederlandse samenleving. We zien dat deze groepen in groten getale onderschrijven dat het goed is als een samenleving uit mensen van verschillende culturen bestaat en dat allochtonen dezelfde rechten hebben op sociale zekerheid als autochtone Nederlanders. Tegelijkertijd bestaat er een aanzienlijke weerstand tegen de aanwezigheid van (te) veel allochtonen in het land en in de wijk. Dit beeld komt overeen met dat van de klassieke migrantengroepen (Gijsberts en Vervoort 2007).

Op twee punten wijken de leden van de vluchtelingengroepen sterk af van autochtone Nederlanders. Ten eerste ervaren zij minder culturele dreiging. Terwijl ruim een kwart van de autochtone Nederlanders aangeeft de aanwezigheid van andere culturen als een bedreiging voor de eigen cultuur te ervaren, is dit onder de vluchtelingengroepen maximaal 10%. Ten tweede staan leden van vluchtelingengroepen in grotere mate een versoepeling van het asielbeleid voor. Ook vergeleken met de grote migrantengroepen hebben de vluchtelingengroepen een zeer liberale houding met betrekking tot het asielbeleid, wat gezien de eigen vluchtachtergrond van de meeste van deze mensen misschien niet verwonderlijk is.

Tabel 9.8
Opvattingen over de (Nederlandse) multi-etnische samenleving, naar etnische herkomst, 2009[a] en 2006[b] (in procenten[c])

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	autochtoon	Turks / Marokkaans / Surinaams / Antilliaans
het is goed als een samenleving bestaat uit mensen van verschillende culturen	92	89	89	94	81	83/94/94/90
al die andere culturen in Nederland vormen een bedreiging voor mijn eigen cultuur	9	10	8	8	27	-
er wonen in Nederland te veel allochtonen	39	53	35	41	43	58/37/34/36
het is slecht voor een wijk als er veel allochtonen wonen	57	59	63	46	58	60/58/56/52
allochtonen die in Nederland wonen moeten dezelfde rechten op sociale zekerheid hebben als autochtone Nederlanders	95	94	95	94	85	92/92/89/90
het moet makkelijker worden om in Nederland asiel te krijgen	52	52	42	66	12	24/36/24/28

a Afghaanse, Iraakse, Iraanse, Somalische en autochtone Nederlanders (SING'09, kolom 1-5).
b Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Antilliaanse Nederlanders (SIM'06, kolom 6).
c Aandeel dat het (helemaal) eens is met de stelling.

Bron: SCP (SING'09 en SIM'06) gewogen gegevens

9.5 Discriminatie

Discriminatie kan worden omschreven als 'het nadelig behandelen van personen, omdat zij behoren tot een bepaalde groepering of tot een bepaalde groepering worden gerekend' (Köbben 1985; Veenman 2003). We hebben hier op twee manieren informatie over ervaren discriminatie verzameld. Er is aan mensen gevraagd of ze van mening zijn dat allochtonen door Nederlanders worden gediscrimineerd en of ze zelf ervaringen hebben met discriminatie.

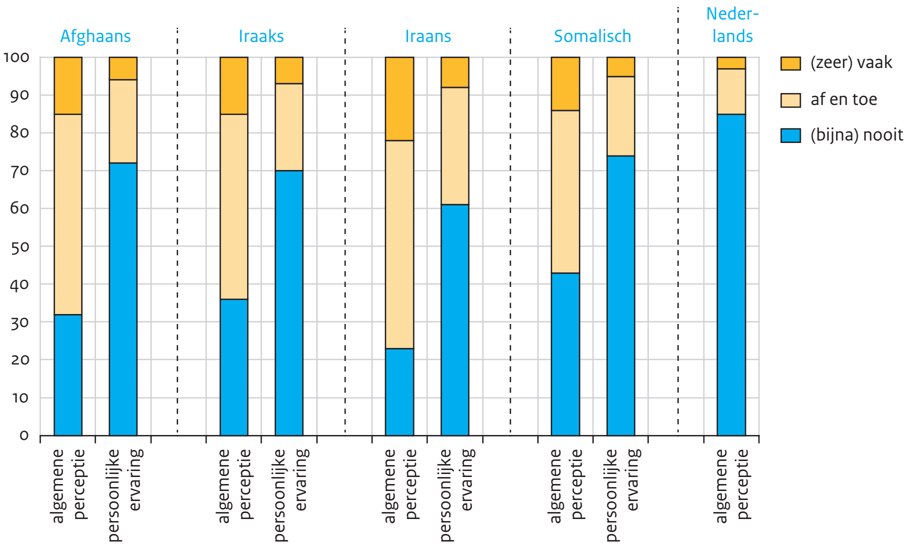
Meerderheid van de vluchtelingengroepen denkt dat discriminatie voorkomt

Onder de vluchtelingengroepen is de meerderheid van mening dat discriminatie van allochtonen door Nederlanders plaatsvindt (zie figuur 9.1). Leden van vluchtelingengroepen zijn deze mening vaker toegedaan dan autochtone Nederlanders. Rond de 15% van de Afghaanse, Iraakse en Somalische Nederlanders en iets meer dan 20% van de Iraanse Nederlanders is van mening dat allochtonen vaak tot zeer vaak gediscrimineerd worden. Dit aandeel is bij autochtone Nederlanders veel lager.
Wanneer we de vluchtelingengroepen vergelijken met de klassieke migrantengroepen springt vooral de Somalische groep eruit, omdat zij relatief vaak van mening zijn dat discriminatie nooit of bijna nooit voorkomt (Gijsberts en Lubbers 2009). De Iraakse en Afghaanse Nederlanders lijken qua perceptie op de meest 'positieve' klassieke

migrantengroep, de Surinaamse Nederlanders. De Iraans-Nederlandsegroep lijkt het meest op de Turks- en Marokkaans-Nederlandse groep.

Figuur 9.1

Algemene perceptie van en persoonlijke ervaring met de discriminatie van allochtonen door Nederlanders, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Analyse van opvattingen over mate waarin discriminatie voorkomt

Een nadere analyse van verschillen binnen de vier vluchtelingengroepen levert het volgende beeld op (zie internetbijlage B9.11. De opbouw van het model is in grote lijnen ontleend aan Gijsberts en Vervoort 2007). De mate waarin mensen discriminatie ervaren, heeft te maken met leeftijd, verblijfsduur en opleidingsniveau. Hoe jonger ze zijn, hoe meer discriminatie ze in algemene zin ervaren. Hoe langer ze in Nederland verblijven, hoe meer discriminatie ze ervaren. En hoe hoger ze zijn opgeleid, des te hoger de algemene perceptie van discriminatie. De laatste bevinding is in lijn met de 'integratieparadox' (Buijs et al. 2006), namelijk dat juist diegenen die het meest zijn geïntegreerd zich het minst geaccepteerd voelen.

Opleidingsniveau is slechts één indicator van integratie. Daarom hebben we in de analyse ook gekeken naar enkele andere integratiefactoren: het hebben van betaald werk, contact met autochtonen, beheersing van de Nederlandse taal en het volgen van de Nederlandse politiek. Gecontroleerd voor deze indicatoren, komt naar voren dat mannen een hogere perceptie van discriminatie hebben dan vrouwen. Verder is het zo dat hoe meer contact mensen hebben met autochtone Nederlanders, hoe minder discriminatie ze in algemene zin ervaren. Maar hoe meer ze de Nederlandse politiek volgen,

hoe hoger de perceptie van discriminatie weer is. Een mogelijke verklaring is dat personen die de Nederlandse politiek volgen, zich meer bewust zijn van het huidige harde politieke klimaat ten aanzien van – vooral niet-westerse – migranten. Ten slotte blijken personen die betaald werk verrichten, meer discriminatie in algemene zin te ervaren dan personen die niet werken,[8] wat opnieuw in overeenstemming is met de integratieparadox. Dit mechanisme kan erop duiden dat mensen die werkzaam zijn zich meer vergelijken met autochtone Nederlanders en zich (in hogere mate) achtergesteld voelen. Daarom is bovendien gekeken of er gevoelens van 'relatieve deprivatie' ten grondslag liggen aan de mate waarin men discriminatie in algemene zin ervaart. Deze gevoelens van achterstelling zijn via twee indicatoren meegenomen in de analyse, die we voor dit doel hebben toegespitst op de groep werkenden (zie internetbijlage B9.12). De eerste indicator, de vraag of men zich te hoogopgeleid acht voor het huidige werk, heeft geen significant effect. De tweede indicator, of men vindt dat men te weinig betaald krijgt voor het huidige werk, is wel van belang. Met andere woorden, hoe meer de leden van de vluchtelingengroepen van mening zijn dat ze te weinig betaald krijgen voor het werk wat ze doen, hoe meer discriminatie ze in algemene zin men ervaren.

Persoonlijke ervaring met discriminatie lager

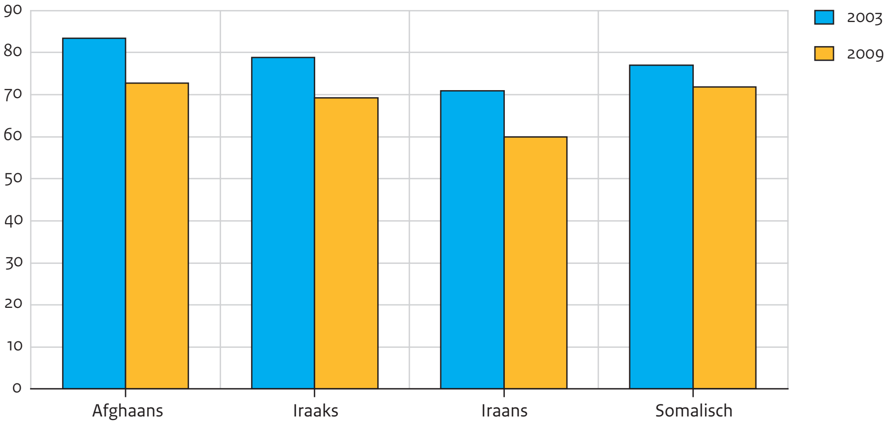
Behalve dat is gevraagd naar de inschatting van de mate waarin allochtonen door autochtonen worden gediscrimineerd, is eveneens gevraagd naar persoonlijke ervaringen op dat vlak. Dit laatste komt aanzienlijk minder voor dan de perceptie van het voorkomen van discriminatie in het algemeen (zie figuur 9.1). Dit beeld komt overeen met bevindingen onder de vier klassieke migrantengroepen (Gijsberts en Vervoort 2007). Personen van Iraanse komaf hebben het vaakst ervaringen met discriminatie: 39% heeft af en toe tot (zeer) vaak zelf discriminatie ervaren. Somalische, Afghaanse en Iraakse Nederlanders rapporteren minder vaak dat ze zelf te maken hebben gehad met discriminatie: respectievelijk 26%, 28% en 30%.[9]

Onder alle vier de vluchtelingengroepen hebben de vrouwen in mindere mate zelf ervaring met discriminatie dan de mannen (zie internetbijlage B9.13). Ook hebben personen vanaf 45 jaar minder discriminatie ondervonden dan personen jonger dan 45 jaar, met uitzondering van de Iraans-Nederlandse groep. Zoals valt te verwachten, nemen de persoonlijke ervaringen met discriminatie toe naarmate mensen langer in Nederland verblijven, uitgezonderd de Iraaks-Nederlandse groep. Ten slotte valt op dat naarmate mensen hoger opgeleid zijn, ze persoonlijk meer discriminatie ondervinden.

De Somalische, Afghaanse en Iraakse Nederlanders geven minder vaak dan de vier klassieke migrantengroepen aan dat ze ervaring hebben met discriminatie (Gijsberts en Lubbers 2009). De bevindingen van de Iraans-Nederlandse groep komen sterk overeen met de vier klassieke migrantengroepen.

In vergelijking met 2003 is in 2009 het aandeel gegroeid dat persoonlijk ervaringen heeft met discriminatie. Het aandeel personen dat aangeeft (bijna) nooit ervaringen met discriminatie te hebben gehad, is met circa 10 procentpunten afgenomen (figuur 9.2).

Figuur 9.2
Personen die (bijna) nooit persoonlijk ervaringen met discriminatie hebben gehad, 2003 en 2009 (in procenten)

Bron: ISEO/SCP (SPVA'03); SCP (SING'09) gegevens gecorrigeerd voor veranderingen in onderzoeksdesign

Meeste discriminatie op straat, vanwege uiterlijk en etnische groep

Aan de personen die aangaven zelf gediscimineerd te zijn, is gevraagd wat naar hun mening de reden hiervan was. De discriminatiegronden die zij het vaakst noemen, zijn uiterlijk en etnische groep (zie tabel 9.9).[10] Als derde reden waarom zij gediscrimineerd worden, noemen de Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders taal[11], terwijl de Somalische Nederlanders de hoofddoek noemen. Alle vier de groepen noemen het geloof als een vierde discriminatiegrond. Andere discriminatiegronden, zoals geslacht, leeftijd en seksuele geaardheid, worden nauwelijks genoemd, en zijn daarom samen met antwoorden die refereren aan vreemdelingenhaat en vreemdelingenangst geclusterd onder de noemer 'overig'. Ten slotte geeft in elke vluchtelingengroep rond de 10% van de personen aan niet te weten wat de reden was van de discriminatie.

Tabel 9.9
Discriminatiegronden volgens de personen die rapporteerden zelf gediscrimineerd te zijn,[a] naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans (n = 412)	Iraaks (n = 387)	Iraans (n = 531)	Somalisch (n = 363)
taal	13	12	17	5
etnische groep	29	24	26	23
geloof	11	8	4	6
uiterlijk	27	29	31	39
hoofddoek	3	5	1	11
overig	9	12	12	6
weet niet	9	11	9	10

a Per persoon is één grond geregistreerd.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Aan de personen die aangaven gediscrimineerd te zijn, is ook gevraagd in welke situaties zij discriminatie hebben ervaren. Daarbij was het mogelijk om meerdere maatschappelijke contexten te benoemen. Door alle vluchtelingengroepen wordt de meeste discriminatie op straat ervaren (zie tabel 9.10). Discriminatie bij het vinden van een baan komt met afstand op de tweede plaats en discriminatie op het werk op de derde plaats, behalve bij de Iraanse Nederlanders; zij rapporteren net iets vaker discriminatie op het werk dan bij het vinden van een baan. Een logische verklaring hiervoor is dat Iraanse Nederlanders in grotere mate dan de andere drie groepen werk hebben (zie hoofdstuk 5). Discriminatie bij officiële instanties wordt het minst vaak genoemd.

Tabel 9.10
Personen die aangeven zelf gediscrimineerd te zijn, naar vier situaties,[a] naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	op het werk	bij het vinden van werk	bij officiële instanties	op straat
Afghaans	25	28	11	48
Iraaks	28	34	16	55
Iraans	34	36	22	53
Somalisch	25	27	12	55

a In hun antwoord konden de respondenten meerdere situaties aangeven.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Opnieuw zien we het patroon dat Iraanse Nederlanders de meeste ervaringen met discriminatie rapporteren en de Somalische Nederlanders de minste ervaringen, terwijl Afghaanse en Iraakse Nederlanders een tussenpositie innemen. Mogelijkerwijs worden mensen van Iraanse komaf meer gediscrimineerd dan mensen afkomstig uit de andere vluchtelingengroepen of hebben zij eenvoudigweg meer interactie met de Nederlandse

samenleving. Een andere oorzaak kan zijn dat zij alerter zijn op discriminatie of wellicht situaties eerder in deze termen interpreteren dan de andere vluchtelingengroepen.

9.6 Conclusie

Een positieve houding ten aanzien van Nederland

Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders identificeren zich in behoorlijk sterke mate met Nederland. Zeker wanneer we in ogenschouw nemen dat de verblijfsduur gemiddeld gesproken korter is dan bij personen van Turkse en Marokkaanse origine is de gerichtheid op Nederland en de tevredenheid erover betrekkelijk groot te noemen. Velen voelen zich hier thuis en voelen zich veilig. Ze geven gemiddeld een hoger rapportcijfer voor Nederland dan de autochtone Nederlanders zelf. Ook zijn velen van mening dat Nederland een gastvrij, open en rechtszeker land is (waarbij de Iraanse groep de meeste scepsis laat zien). Verder beoordelen de vier vluchtelingengroepen autochtone Nederlanders als groep hoger dan de eigen herkomstgroep. Kortom, de vier groepen nemen een relatief positieve houding in ten aanzien van Nederland en de Nederlanders.
De vier vluchtelingengroepen delen een aantal zorgen over de multiculturele samenleving met de autochtone Nederlanders. Zo worden de kansen voor allochtonen in de Nederlandse samenleving door zowel de vluchtelingengroepen als de autochtone Nederlanders relatief laag ingeschat. Ook de aanwezigheid van (veel) allochtonen in het land en de wijk wordt door alle groepen trouwens als problematisch bestempeld.
Op twee punten wijkt het oordeel van de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders over de multi-etnische Nederlandse samenleving aanzienlijk af van die van autochtone Nederlanders. Personen uit de vier vluchtelingengroepen ervaren in mindere mate culturele dreiging van een etnisch diverse samenleving en zijn in verhouding tot de autochtone Nederlanders vaker voorstander van een versoepeling van het asielbeleid.
In vergelijking met de klassieke migrantengroepen zijn de vier vluchtelingengroepen over het geheel genomen wat positiever. Zo beoordelen zij Nederland met een hoger rapportcijfer, schatten zij de acceptatie van allochtonen in Nederland wat positiever in, en is hun discriminatieperceptie wat lager.

Iraanse groep het meest kritisch, Somalische groep het meest positief

Wanneer we de vluchtelingengroepen onderling vergelijken, valt het volgende patroon waar te nemen. Iraanse Nederlanders vormen het ene uiterste: zij identificeren zich het meest met Nederland, maar voelen zich er tegelijkertijd het minst thuis en zijn het meest kritisch. Vergeleken met de andere drie vluchtelingengroepen geven zij de Nederlandse samenleving en de groep autochtone Nederlanders de laagste beoordeling, stemmen zij het minst in met het beeld van Nederland als een gastvrije, open en rechtszekere samenleving en ervaren zij de meeste discriminatie, zowel in algemene als persoonlijke zin.
De Somalische Nederlanders vormen de tegenpool: zij identificeren zich van de vier vluchtelingengroepen het minst met Nederland en de Nederlanders, maar voelen zich in hoge mate thuis in Nederland en zijn in vele opzichten het meest positief. Van de vier groepen beoordelen zij de Nederlandse samenleving en de autochtone Nederlanders het hoogst, stemmen zij het meest in met het beeld van Nederland als een gastvrije, open

en rechtszekere samenleving en ervaren zij de minste discriminatie, zowel in algemene als persoonlijke zin. Verder staan de Somalische Nederlanders vergeleken met de andere drie groepen het meest positief ten aanzien van culturele diversiteit: zij ervaren de minste culturele dreiging, zien veel allochtonen in de wijk in mindere mate als problematisch, zijn het meest voorstander van een versoepeling van het asielbeleid, en beoordelen Marokkaanse Nederlanders positiever dan de andere drie vluchtelingengroepen. Afghaanse en Iraakse Nederlanders zitten in bijna alle opzichten tussen de Iraanse en de Somalische groep in, waarbij de opvattingen en ervaringen van de Afghaanse Nederlanders meestal wat meer op die van de Iraanse groep lijken, terwijl de opvattingen van de Iraakse Nederlanders in de meeste gevallen iets meer naar die van de Somalische groep neigen.

Jongeren voelen zich beter thuis in de multiculturele samenleving

Onder alle vier de vluchtelingengroepen lijken jongeren tot en met 24 jaar zich in vele opzichten beter op hun plaats te voelen in Nederland en in de multi-etnische samenleving dan personen vanaf 25 jaar. Zo identificeert deze groep zich in sterkere mate met de Nederlanders en voelt zich beter thuis in Nederland. Ook stemmen de jongeren in hogere mate in met de stelling dat het goed is als een samenleving bestaat uit mensen van verschillende culturen, ervaren zij minder culturele dreiging van de aanwezigheid van andere etnische groepen, zien zij de aanwezigheid van allochtonen in de wijk minder als problematisch, en hebben zij een positiever beeld van andere etnische groepen. Veel van deze jongeren zijn dan wel niet in de multi-etnische Nederlandse samenleving geboren, maar wel getogen: zij wonen in multi-etnische buurten en gaan naar multi-etnische scholen. Dit zou kunnen verklaren waarom zij enerzijds relatief positief staan ten opzichte van de multiculturele werkelijkheid om hen heen, en anderzijds alert zijn op discriminatie: bij drie van de vier vluchtelingengroepen is de algemene perceptie van discriminatie van allochtonen door autochtone Nederlanders onder de jongeren tot en met 24 jaar relatief hoog.

Hoger opgeleiden ervaren meer discriminatie

De wijze waarop het opleidingsniveau van de drie vluchtelingengroepen samenhangt met hun positionering in de multi-etnische samenleving, komt in grote lijnen overeen met eerdere bevindingen onder de klassieke migrantengroepen. Allereerst vormen de bevindingen een bevestiging van de integratieparadox, zoals die ook onder de klassieke migrantengroepen is vastgesteld (Gijsberts en Vervoort 2007). Enerzijds zien we onder alle vier de groepen dat hoe hoger personen zijn opgeleid, hoe meer zij zich met Nederland identificeren. Tegelijkertijd is het zo dat hoe hoger personen uit de vier vluchtelingengroepen zijn opgeleid, hoe minder positief zij de acceptatie van allochtonen in Nederland inschatten[12] en hoe hoger hun algemene perceptie van discriminatie van allochtonen is. Nadere analyse toont aan dat hieraan onder meer gevoelens van relatieve deprivatie ten grondslag liggen met betrekking tot het salaris dat ze verdienen.
Het tweede opleidingseffect is eveneens grotendeels in overeenstemming met de bevindingen onder zowel autochtone Nederlanders als andere allochtone groepen (Gijsberts 2005) dat negatieve houdingen ten aanzien van andere etnische groepen meer

voorkomen bij minder geprivilegieerde groepen in de samenleving (Billiet et al. 1996). Zo staan de laagst opgeleide Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders (geen onderwijs of basisonderwijs) het meest negatief ten opzichte van de stelling dat het goed is als een samenleving bestaat uit mensen van verschillende culturen, ervaren zij de meeste culturele dreiging van de aanwezigheid van andere etnische groepen in de samenleving, stemmen zij het meest in met de opvatting dat er in Nederland te veel allochtonen wonen, en is hun oordeel over andere etnische groepen het meest negatief. Opvallend genoeg zien de laagst opgeleiden de aanwezigheid van veel allochtonen in de wijk in mindere mate als een probleem dan hoger opgeleiden. Met betrekking tot het asielbeleid draait het beeld om: hoe lager opgeleid, hoe meer de respondenten voorstander zijn van een versoepeling van het asielbeleid.

Hoe langer in Nederland, hoe Nederlandser

Verblijfsduur blijkt onder de vier vluchtelingengroepen een factor van belang voor de positionering in de Nederlandse multi-etnische samenleving. Hoe langer personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst in Nederland zijn, hoe meer zij zich met de Nederlanders identificeren. Dit betekent echter niet automatisch dat zij zich dan ook meer thuis voelen in Nederland en dat ze de Nederlandse samenleving positiever ervaren. Zo voelen mensen uit de vier vluchtelingengroepen zich minder veilig naarmate zij langer in Nederland zijn. Ook kennen personen die langer dan vijftien jaar in Nederland zijn een lager rapportcijfer toe aan de Nederlandse samenleving dan personen die korter dan vijf jaar in Nederland zijn. En ten slotte ervaren mensen meer discriminatie naarmate ze langer in Nederland zijn.

Noten

1 In de multivariate analyse (zie internetbijlage B9.1) vinden we in eerste instantie wel een significant verschil tussen enerzijds de Somalisch-Nederlandse referentiegroep en anderzijds de Afghaans-Nederlandse groep en de Iraans-Nederlandse groep, maar dit verschil blijft bij controle voor de variabelen sekse, leeftijd, verblijfsduur en onderwijsniveau niet overeind. Deze analyse laat verder zien dat mannen zich in sterkere mate Nederlander voelen dan vrouwen. Ook de verblijfsduur doet ertoe: naarmate iemand langer in Nederland verblijft voelt hij zich meer Nederlander. In eerste instantie lijken ook leeftijd en opleidingsniveau relevant. Hoe jonger iemand is, hoe meer hij zich Nederlander voelt. En hoe hoger iemand is opgeleid, hoe meer hij zich met de Nederlanders identificeert. Dit laatste komt overeen met het opleidingseffect dat wordt gevonden onder de grote migrantengroepen (Gijsberts en Vervoort 2007). Wanneer we echter controleren voor contacten met autochtone Nederlanders en beheersing van de Nederlandse taal valt dit opleidingseffect weg. Dan blijkt het hebben van contacten met autochtone Nederlanders en het beheersen van de Nederlandse taal significant samen te hangen met het zich Nederlander voelen. Ook hangt het zich Nederlander voelen samen met het hebben van (alleen) de Nederlandse nationaliteit. En ten slotte is er een samenhang tussen het zich Nederlander voelen en het feit dat iemand in Nederland is geboren en dus tot de tweede generatie behoort.

2 Het betreft hier ook mensen die (nog) niet in het bezit zijn van de Nederlandse nationaliteit.

3 Bron: ISEO/SCP (Sociale positie en voorzieningengebruik allochtonen, SPVA'03) en SCP (Survey integratie nieuwe groepen, SING'09), gegevens gecorrigeerd voor veranderingen in onderzoeksdesign.
4 In 2006 is aan leden van de vier klassieke migrantengroepen en aan autochtone Nederlanders gevraagd om de tevredenheid met de Nederlandse samenleving weer te geven in een rapportcijfer van 1 tot 10. De uitkomsten waren als volgt: Turken: 6,3; Marokkanen: 6,5; Surinamers: 6,7; Antillianen/Arubanen: 6,6; autochtonen: 6,3 (Gijsberts en Schmeets 2008). Vergeleken met de data uit de SING'09 beoordeelden de autochtone Nederlanders in 2006 de Nederlandse samenleving dus lager.
5 Omdat in de vraagstelling van de SING'09 de term 'allochtonen' is gebruikt – en niet de term die het SCP tegenwoordig hanteert, namelijk 'niet-westerse migranten en hun nakomelingen' – gebruiken we ook in dit hoofdstuk de term allochtonen.
6 Ook onder autochtonen oordelen de hoogst opgeleiden (hbo- of wo-niveau) beduidend negatiever over de acceptatie van allochtonen in Nederland, en vooral wat betreft het aspect van kansen. Dit kan als bevestiging worden gezien voor de waarde van de 'integratieparadox' als verklaring, in die zin dat hoogopgeleide autochtone Nederlanders ervaren dat allochtonen met soortgelijke kwalificaties minder kansen hebben dan zijzelf. Het kan echter ook duiden op andere verklaringen, bijvoorbeeld dat hoogopgeleiden in het algemeen een meer kritische houding aannemen.
7 Bron: ISEO/SCP (SPVA'03); SCP (SING'09), gegevens gecorrigeerd voor veranderingen in onderzoeksdesign.
8 Of minder dan twaalf uur per week.
9 Overigens is het zo dat ook 29% van de autochtone Nederlanders naar eigen zeggen wel eens gediscrimineerd is.
10 Hierbij moet worden aangetekend dat alleen de belangrijkste reden is geregistreerd. Het is mogelijk dat respondenten meerdere discriminatiegronden hebben ervaren.
11 Hierbij valt te denken aan een gebrekkige beheersing van het Nederlands of het spreken met een accent.
12 De Iraanse Nederlanders vormen een uitzondering. Alleen bij de eerste twee opvattingen over de acceptatie van allochtonen (gastvrijheid en openheid) vertonen zij hetzelfde opleidingseffect als de andere drie groepen. Bij de vierde opvatting, over de kansen van allochtonen, zien we een tegenovergesteld patroon: hoe hoger ze zijn opgeleid, hoe positiever ze zijn over de kansen van allochtonen in Nederland.

Literatuur

Billiet, J., R. Eisinga, en P. Scheepers (1996). Ethnocentrism in the Low Countries. A Comparative Perspective. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, jg. 22, nr. 3, p. 401-416.

Buijs, F.J., F. Demant en A. Hamdy (2006). *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

CBS (2008). *Jaarrapport Integratie 2008*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Dagevos, J., R. Schellingerhout en M. Vervoort (2007). Sociaal culturele integratie en religie. In: J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport integratie 2007* (p. 163-191). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Entzinger, H. en E. Dourleijn (2008). *De lat steeds hoger. De leefwereld van jongeren in een multi-etnische stad.* Assen: Van Gorcum.

Gijsberts, M. (2005). Opvattingen van autochtonen en allochtonen over de multi-etnische samenleving. In: *Jaarrapport Integratie 2005*. Den Haag/Heerlen: Sociaal en Cultureel Planbureau / Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum / Centraal Bureau voor de Statistiek.

Gijsberts, M. en M. Lubbers (2009). Wederzijdse beeldvorming. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport Integratie 2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Gijsberts, M. en H. Schmeets (2008). Sociaal-culturele oriëntatie en maatschappelijke participatie. In: CBS, *Jaarrapport Integratie 2008* (p. 201-221). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Gijsberts, M. en M. Vervoort (2007). Wederzijdse beeldvorming. In: J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport Integratie 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Gordon, M.M. (1964). *Assimilation in American life, the role of race, religion and national origins*. New York: Oxford University Press.

Hagendoorn, L. en J. Pepels (2003). Why the Dutch Maintain More Social Distance from Some Ethnic Minorities than Others. A Model Explaining the Ethnic Hierarchy. In: L. Hagendoorn, J. Veenman en W. Vollebergh (red.), *Integrating Immigrants in the Netherlands. Cultural versus socio-economic integration* (p. 41-61). Aldershot: Ashgate.

Köbben, A.J.F. (1985). Oordeel en discriminatie. In: J. Sperna Weiland en J.H.P. Paelinck (red.), *Etnische minderheden* (p. 53-67). Amsterdam: Boom.

Veenman, J. (2003). Discriminatie op de arbeidsmarkt. De resultaten van Nederlands onderzoek. In: *Beleid en Maatschappij*, jg. 30, nr. 2, p. 90-99.

Verkuyten, M. (2005). Ethnic Group Identification and Group Evaluations among Minority and Majority Groups. Testing the Multiculturalism Hypothesis. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 88, nr. 1, p. 121-138.

10 Band met het land van herkomst

Paulien Muller

10.1 Vluchtelingen en de relatie met het land van herkomst

Van migranten wordt vaak gezegd dat zij tussen twee werelden leven. Daarmee wordt bedoeld dat zij het leven in het vestigingsland combineren met hun betrokkenheid bij het land van herkomst, door Mazzucato (2005, 2008) *dual engagement* genoemd. Hoewel de betrokkenheid van migranten bij het land van herkomst zeker geen nieuw verschijnsel is – zo hielden de meeste Nederlanders die in de jaren vijftig en zestig naar de Verenigde Staten emigreerden, bijvoorbeeld ook contact met Nederland – hebben moderne communicatie- en transportmiddelen de mogelijkheden om 'tegelijkertijd betrokken te zijn bij twee of meer samenlevingen' (Levitt en Schiller 2004) enorm verruimd. Dit fenomeen wordt geduid met de term transnationalisme (Vertovec 2001). Engbersen et al. (2003) onderscheiden twee verschijningsvormen van transnationale betrokkenheid. Zij maken onderscheid tussen de transnationale identificaties die migranten ontwikkelen en de transnationale activiteiten die zij ondernemen. Van transnationale identificatie is sprake wanneer migranten zich vanuit Nederland identificeren met landgenoten buiten Nederland, zowel in het land van herkomst als in de internationale diaspora. Transnationale activiteiten zijn onder te verdelen in economische, politieke en sociaal-culturele handelingen (zie ook Portes et al. 1999; Al-Ali et al. 2001). Denk bijvoorbeeld aan het sturen van geld, het volgen van politieke ontwikkelingen via de media of het bezoeken van familie in het land van herkomst.
Transnationale betrokkenheid wordt wel als problematisch gezien (WRR 2007; Snel et al. 2006). Vaakgenoemde argumenten zijn dat betrokkenheid bij het land van herkomst identificatie met en loyaliteit aan Nederland in de weg staat; dat deze betrokkenheid de integratie in Nederland belemmert; en dat problemen uit het buitenland, zoals politieke of familiale conflicten, naar Nederland geïmporteerd worden. De relatie tussen transnationale betrokkenheid en integratie is echter niet eenduidig (Engbersen et al. 2003; Van Amersfoort 2001).
In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de band die de vier vluchtelingengroepen hebben met het land van herkomst. We bespreken achtereenvolgens de identificatie met de eigen groep en het ontplooien van transnationale activiteiten. Verder besteden we aandacht aan de vraag hoe de vier vluchtelingengroepen over terugkeer denken en waar zij hun toekomst zien.

10.2 Identificatie met de eigen groep en integratie

Transnationale identificatie is grensoverschrijdende identificatie met landgenoten die buiten Nederland verblijven (Engbersen et al. 2003). Dit kunnen landgenoten in het land van herkomst zijn, maar ook landgenoten die elders verblijven. In de Survey integratie

nieuwe groepen (SING'09) is niet specifiek gevraagd naar de mate waarin respondenten zich identificeren met landgenoten die buiten Nederland verblijven. Wel is de vraag gesteld: 'In hoeverre voelt u zich Afghaan/Irakees/Iraniër/Somaliër?' In het vervolg van dit hoofdstuk refereren we naar deze vraag met de formulering 'identificatie met de eigen groep'. Zoals uit onderzoek van Engbersen et al. (2003: 56) blijkt hangen verschillende soorten identificaties met leden van de eigen etnische groep zeer sterk samen. Respondenten met een sterke identificatie met de eigen groep in Nederland identificeren zich eveneens sterker met landgenoten elders (zowel in het land van herkomst als in andere landen). Daarom besteden we in dit hoofdstuk ook aandacht aan de mate waarin leden van de vier vluchtelingengroepen zich met de eigen groep, in de brede zin des woords, identificeren. (Zie tevens hoofdstuk 9, waar informatie over de mate van identificatie met de eigen groep al kort is behandeld en waar tevens aandacht is besteed aan de mate waarin mensen zich identificeren met autochtone Nederlanders.)

Uit tabel 10.1 kunnen we opmaken dat onder alle vier de vluchtelingengroepen de grote meerderheid zich (heel) sterk identificeert met de eigen groep.[1] Onder de Somalische en de Afghaanse Nederlanders is de identificatie met de eigen groep wat sterker dan onder de Iraakse en vooral de Iraanse Nederlanders (zie B10.1 in de bijlage, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport). Naarmate personen langer in Nederland verblijven, neemt de identificatie met de eigen groep af.

Tabel 10.1

Identificatie met eigen groep, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
(heel) sterk	65	62	60	68
een beetje	28	26	29	24
(helemaal) niet	7	13	11	8

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

10.3 Transnationale activiteiten en integratie

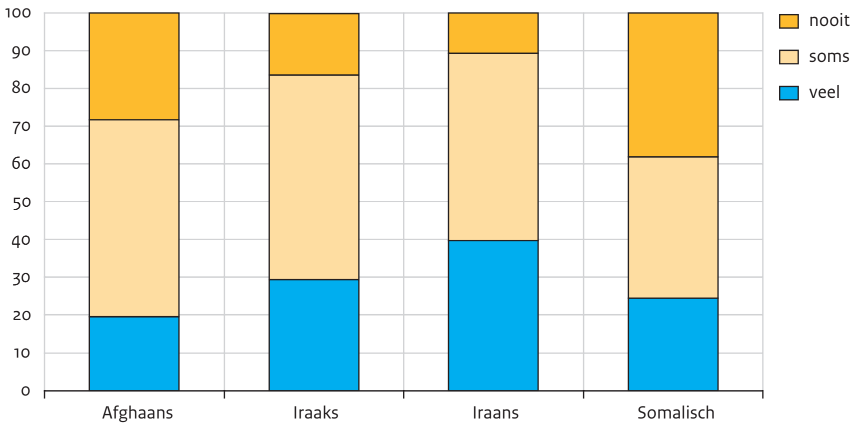
In de literatuur worden gewoonlijk drie typen transnationale activiteiten onderscheiden: economische, sociaal-culturele en politieke activiteiten (Al-Ali et al. 2001; Engbersen et al. 2003; Portes et al. 1999). Deze paragraaf is gebaseerd op de vijf transnationale activiteiten die in de SING'09 zijn bevraagd. Een economische transnationale activiteit die aan bod komt, is het sturen van *remittances*, ofwel geld en goederen, naar het land van herkomst. Het bezitten van een huis in het land van herkomst heeft zowel een economische als een sociaal-culturele dimensie. Andere sociaal-culturele transnationale activiteiten die besproken worden, zijn het onderhouden van contact met familieleden in het land van herkomst, het op bezoek gaan in het land van herkomst en het kijken naar eigen tv-zenders. Politieke transnationale activiteiten, zoals de mate

waarin mensen politieke ontwikkelingen in het land van herkomst volgen en actief zijn in politieke organisaties in de diaspora, zijn in de SING'09 niet bevraagd.

Contact met familie in het land van herkomst

Onder alle vier de vluchtelingengroepen heeft een ruime meerderheid ten minste af en toe contact met familieleden in het land van herkomst (figuur 10.1). Het zijn de Iraanse Nederlanders die het meeste contact onderhouden, terwijl de Somalische Nederlanders het vaakst helemaal geen contact meer met familie in het land van herkomst hebben. De Iraakse en Afghaanse Nederlanders nemen een tussenpositie in, waarbij de Iraakse Nederlanders aanzienlijk meer contact met familieleden in het land van herkomst onderhouden dan de Afghaanse Nederlanders.[2]
De frequentie waarmee Iraanse Nederlanders contact onderhouden met familie in het land van herkomst is vergelijkbaar met de contactfrequentie van de Turkse, Marokkaanse en Antilliaanse Nederlanders (Gijsberts en Schmeets 2008). De Surinaamse Nederlanders hebben het minst vaak contact met familieleden. Afghaanse, Iraakse en Somalische Nederlanders hebben minder vaak contacten met het land van herkomst dan leden van de vier klassieke migrantengroepen

Figuur 10.1
Contact met familie in het land van herkomst, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Voor alle vier de vluchtelingengroepen geldt dat vrouwen iets meer contact onderhouden met familieleden in het land van herkomst dan mannen (zie internetbijlage B10.2). Onder drie van de vier groepen hebben de jongeren tot en met 24 jaar het minste contact met familieleden in het land van herkomst. Alleen bij de Somalische groep zijn het juist de personen vanaf 45 jaar die het minste familiecontact met het land van herkomst onderhouden. Ten slotte onderhouden onder alle vier de groepen de

kortstverblijvenden (nul tot vier jaar) het meeste contact met familieleden in het land van herkomst. De contactfrequentie neemt af naarmate mensen langer in Nederland verblijven.[3]

We hebben onder de leden van de vier vluchtelingengroepen ook de relatie geanalyseerd tussen enerzijds het onderhouden van contact met familie in het land van herkomst en anderzijds de integratiepositie (zie internetbijlage B10.3). Naarmate personen hoger opgeleid zijn, (betaald) werk hebben, meer contact met autochtone Nederlanders hebben en meer geld verdienen, blijken zij meer contact te onderhouden met familie in het land van herkomst. Daarnaast laat de analyse zien dat naarmate mensen traditioneler denken over man-vrouwrollen, het belang van familie hoog inschatten en religie belangrijk vinden, zij meer contact met hun familie in het land van herkomst onderhouden.
Het zijn dus de beter geïntegreerde personen – de mensen die hoger zijn opgeleid, die werk hebben, die contact hebben met autochtonen, en die meer verdienen – die in hogere mate contact onderhouden met achtergebleven familieleden. Zij beschikken mogelijk in ruimere mate over de kennis en de middelen om op afstand contact te houden. Het is ook denkbaar dat zij zich in hun relatief bevoorrechte positie meer verantwoordelijk voelen en verantwoordelijk worden gehouden voor het welzijn van familieleden in het land van herkomst (zie ook Muller 2010). Dit laatste past mogelijk ook bij de bevinding dat bij degenen die vaak contact onderhouden het belang van familie hoog in het vaandel staat.

Remittances

In 2008 stuurde de grote meerderheid van de huishoudens van alle vier de vluchtelingengroepen geen *remittances* (zie tabel 10.2). Wanneer we ons richten op de minderheid die deze wel stuurde, zien we een opmerkelijk patroon. Terwijl uit de voorgaande paragraaf duidelijk werd dat de Somalische Nederlanders het minste familiecontact onderhouden met het land van herkomst, zijn zij tegelijkertijd de groep die in 2008 het vaakst geld of goederen naar het land van herkomst stuurde (27%). Bij de Iraanse huishoudens is het andersom; zij onderhouden het meeste contact met familie in het land van herkomst, maar stuurden in 2008 het minst vaak *remittances* (12%). Van de Afghaanse en Iraakse huishoudens stuurde respectievelijk 24% en 17% in 2008 geld en goederen naar het land van herkomst.
Vergeleken met de vier grote migrantengroepen lijken de Iraans-Nederlandse en Iraaks-Nederlandse groep het meest op de grote migrantengroep die (in 2005) de minste *remittances* overmaakte: de Antilliaans-Nederlandse groep (16%) (Gijsberts en Schmeets 2008). Afghaanse en Somalische Nederlanders maakten in 2008 meer *remittances* over dan Turkse en Marokkaanse Nederlanders (in 2005) en minder dan Surinaamse Nederlanders (in 2005).

Bij alle vier de vluchtelingengroepen waren de ontvangers van geld en goederen in 2008 in veruit de meeste gevallen familieleden. Naast partners, kinderen en vooral ouders gaat het hierbij ook om andere familieleden, zoals achtergebleven broers en zussen en hun gezinnen, maar ook grootouders, ooms en tantes. Het aantal ontvangende partijen was onder de Somalische groep veruit het grootst, waarbij vooral het hoge aantal ontvangende ouders opvalt. Opmerkelijk is verder het relatief grote aantal mensen van Afghaanse herkomst dat in 2008 geld en goederen overmaakte naar niet-familieleden en naar organisaties in het land van herkomst.

Tabel 10.2

Remittances per huishouden in 2008, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
ja, gestuurd	25	17	12	27
ontvangende partijen[a]				
partner	6	3	2	7
kinderen	2	4	5	5
ouders	20	21	34	39
andere familieleden	44	59	47	43
anderen	11	9	8	3
organisaties	18	4	5	4

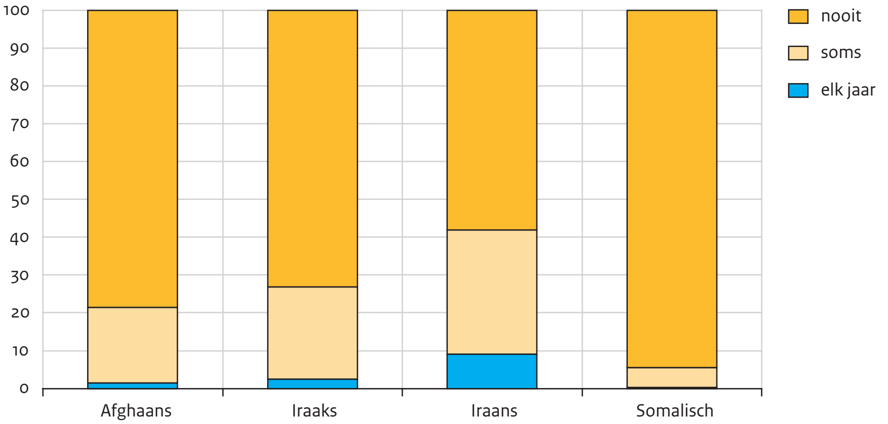
a De respondenten konden meerdere ontvangende partijen noemen.

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Terugkeerbezoek

Het merendeel van de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders gaat niet op terugkeerbezoek naar het land van herkomst (zie figuur 10.4). Daarbij noemen ze als redenen dat het voor hen niet mogelijk is om (veilig) naar het land van herkomst te gaan en dat er geen familie (meer) aanwezig is in het land van herkomst. De mate waarin personen uit de vier groepen wel op terugkeerbezoek gaan, verschilt. De Iraanse Nederlanders gaan het meest frequent op terugkeerbezoek: 9% van de hele groep gaat jaarlijks terug, en ruim een derde brengt soms een bezoek aan het land van herkomst. Anderzijds gaat 95% van de Somalische Nederlanders nooit op terugkeerbezoek. De Iraakse Nederlanders en de Afghaanse Nederlanders nemen een tussenpositie in, met respectievelijk 73% en 79% die niet op bezoek gaan in het land van herkomst.
Vergeleken met de vier grote migrantengroepen gaan de vluchtelingengroepen in veel mindere mate op bezoek in het land van herkomst (Gijsberts en Schmeets 2008). Met name het verschil met de Turkse en Marokkaanse Nederlanders, waarvan zo'n 30% jaarlijks afreist naar het land van herkomst, is groot.

Figuur 10.2
Frequentie bezoek aan land van herkomst, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Huis in het land van herkomst

Veruit de meeste personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische komaf beschikken niet (meer) over een huis in het land van herkomst. In veel gevallen heeft de situatie van oorlog en conflict waaruit ze vertrokken, veroorzaakt dat zij hun huis zijn kwijtgeraakt, omdat het is overgenomen door anderen of verwoest. Iraanse en Somalische Nederlanders beschikken het minst over een huis in het land van herkomst (10%) en Afghaanse Nederlanders het meest (18%). In grote lijnen is het zo dat de huishoudens van de hoogst opgeleiden het vaakst een huis in het land van herkomst bezitten, met uitzondering van de Afghaanse Nederlanders (zie internetbijlage B10.6). Ook beschikken degenen die kort in Nederland verblijven in hogere mate over een huis in het land van herkomst dan degenen die vijftien jaar of langer in Nederland verblijven. Een uitzondering vormen de Somalische Nederlanders, waar dit verschil niet blijkt voor te komen.

Kijken naar eigen tv-zenders

Voor Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders die op de hoogte willen blijven van de situatie in het land van herkomst, vormen de 'eigen'[4] tv-zenders een belangrijke informatiebron.[5] In het tv-kijkgedrag zien we aanzienlijke verschillen tussen de vluchtelingengroepen (zie tabel 10.2). Zo kijkt van de Iraakse Nederlanders ruim de helft en van de Afghaanse Nederlanders bijna de helft vrijwel dagelijks naar eigen tv-zenders. Van de Iraanse Nederlanders is dit minder dan een derde en van de Somalische Nederlanders slechts ruim een kwart – terwijl ruim 60% van die laatste groep vrijwel nooit naar eigen tv-zenders kijkt.
Vergeleken met de grote migrantengroepen nemen de vier vluchtelingengroepen een positie in tussen enerzijds de Turks-Nederlandse groep, die in hogere mate naar eigen tv-zenders kijkt, en anderzijds de Surinaams-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse

groep, die in geringe mate naar eigen zenders kijken (Gijsberts en Schmeets 2008). Het kijkgedrag van de Afghaanse en Iraakse Nederlanders lijkt daarbij sterk op dat van de Marokkaanse Nederlanders. De Iraanse en Somalische Nederlanders kijken minder dan de Marokkaanse Nederlanders, maar meer dan de Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders naar eigen zenders.
Bij alle vier de vluchtelingengroepen kijken vrouwen meer naar eigen tv-zenders dan de mannen (zie internetbijlage B10.7). Daarnaast is het onder alle vier de groepen zo dat hoe ouder mensen zijn, hoe meer zij naar eigen tv-zenders kijken. Verder kijken bij alle vier de groepen de laagst opgeleiden (geen onderwijs of basisonderwijs) het meest naar eigen tv-zenders. Deze bevindingen liggen in de lijn der verwachting dat de personen die de meeste tijd thuis doorbrengen en het Nederlands – en andere vreemde talen – nauwelijks of niet beheersen het meest gebruik zullen maken van tv-zenders in de eigen taal. Bij alle groepen wordt het minst naar de eigen zenders gekeken door de personen die het langst in Nederland verblijven (vijftien jaar en langer).

Tabel 10.3
Kijken naar eigen tv-zenders, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
nooit / minder dan 1 keer per week	37	34	54	60
1 tot 4 keer per week	14	12	15	12
5 tot 7 keer per week	49	54	31	27

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Identificatie met eigen groep hangt samen met contact met en bezoek aan land van herkomst

Ten slotte hebben we gekeken in hoeverre identificatie met de eigen groep en het ontplooien van transnationale activiteiten met elkaar samenhangen (zie internetbijlage B10.8). We vinden een significante positieve samenhang tussen identificatie met de eigen groep en drie van de vijf onderzochte transnationale activiteiten, te weten contact met het land van herkomst, terugkeerbezoek en het kijken naar eigen tv-zenders. Met andere woorden, personen die zich in sterkere mate identificeren met de eigen groep hebben in hogere mate contact met familie in het land van herkomst, gaan vaker op bezoek in het land van herkomst, en kijken vaker naar eigen tv-zenders. Het sturen van *remittances* en huizenbezit in het land van herkomst hangen niet samen met identificatie met de eigen groep. Blijkbaar liggen aan het sturen van geld en goederen naar het land van herkomst dus andere motieven ten grondslag dan dat men zich vereenzelvigt met de eigen groep. Mogelijk is het sturen van *remittances* meer een kwestie van mogelijkheden en van plichtsgevoel tegenover een kleine kring van dierbaren.

10.4 Terug naar het land van herkomst?

Betekent het feit dat mensen zich (heel) sterk identificeren met het land van herkomst of dat zij transnationale activiteiten ontplooien ook dat zij denken of dromen over terugkeer naar het land van herkomst? In deze laatste paragraaf bespreken we achtereenvolgens in welke mate personen uit de vier vluchtelingengroepen last hebben van heimwee, in hoeverre zij terugkeer als wenselijk en mogelijk ervaren, en waar zij hun toekomst zien: in Nederland, in het land van herkomst of elders.

Heimwee

De mate waarin personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst heimwee hebben naar het land van herkomst verschilt weinig (zie tabel 10.4); een vijfde tot een kwart van de mensen geeft aan vaak last te hebben van heimwee. Wat betreft de personen die zeggen nooit last te hebben van heimwee, zijn de verschillen tussen de groepen wat groter; terwijl 43% van de mensen van Somalische afkomst nooit last heeft van heimwee, is dat bij de mensen van Iraanse herkomst 35%.
Vergeleken met de klassieke migrantengroepen lijkt de mate waarin de vier vluchtelingengroepen heimwee ervaren het meest op die van de Marokkaanse Nederlanders (Gijsberts en Schmeets 2008). De vluchtelingengroepen ervaren minder heimwee dan de Turkse Nederlanders en meer heimwee dan de Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders.

Tabel 10.4
Heimwee naar land van herkomst, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
vaak	21	24	24	24
soms	39	38	41	33
nooit	41	37	35	43

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Binnen de vluchtelingengroepen hebben vrouwen bij alle vier de groepen meer last van heimwee dan de mannen (zie internetbijlage B10.9). En hoe ouder mensen zijn, hoe meer heimwee zij ervaren. Verder hebben de laagst opgeleiden (geen onderwijs/basisonderwijs) de meeste heimwee. En ten slotte is het zo dat hoe langer personen in Nederland verblijven, hoe minder heimwee zij ervaren. Zo hebben de personen die langer dan vijftien jaar in Nederland zijn de minste last van heimwee.

Terugkeer: wensen en mogelijkheden

Terwijl de meeste personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst wel eens last hebben van heimwee, zou een ruime meerderheid niet meer voor altijd in het land van herkomst willen wonen (zie tabel 10.5). Hoewel heimwee het minst vaak speelt onder personen van Somalische herkomst, is het aandeel dat voor altijd wil terugkeren (36%) onder hen hoger dan bij de andere drie groepen (rond de 20%).

Vergeleken met de vier klassieke migrantengroepen lijken de Somalische Nederlanders het meest op de Turkse en de Antilliaanse Nederlanders; dit zijn de twee grote migrantengroepen onder wie de terugkeerwens het sterkst leeft (Gijsberts en Schmeets 2008). De overige drie vluchtelingengroepen lijken het meest op de Marokkaanse Nederlanders; dit is de grote migrantengroep die het minst naar terugkeer neigt. Onder alle vier de vluchtelingengroepen willen jongeren tot en met 24 jaar in mindere mate terugkeren dan personen ouder dan 24 jaar (zie internetbijlage B10.10).

De redenen die leden van de vier vluchtelingengroepen geven om te willen terugkeren verwijzen vooral naar de situatie in het land van herkomst in het algemeen (zoals 'Ik voel me daar thuis') en naar het hebben van persoonlijke contacten in het land van herkomst, zoals familieleden en vrienden (zie tabel 10.5). In veel mindere mate worden negatieve factoren in Nederland, zoals discriminatie en werkloosheid, genoemd als de hoofdreden om te willen terugkeren.
De Somalische Nederlanders noemen de algemene situatie in het land van herkomst het vaakst als reden om te willen terugkeren en het hebben van persoonlijke contacten in het land van herkomst het minst vaak. Bij de Iraakse Nederlanders is het beeld precies omgekeerd: van de vier groepen noemen zij persoonlijke contacten in het land van herkomst het vaakst als reden om te willen terugkeren en de algemene situatie in het land van herkomst het minst vaak.
Aan de personen die aangeven voor altijd in het land van herkomst te willen wonen, is gevraagd op welke termijn zij denken te kunnen terugkeren (zie tabel 10.5). Onder de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders blijken er nauwelijks mensen te zijn die terugkeer op de korte termijn als een reële optie zien. In de vier groepen geeft veruit het grootste percentage van de mensen aan te willen terugkeren 'als het echt weer veilig is'. Daarnaast zegt in elke groep tenminste 20% van de mensen niet te weten wanneer zij kunnen terugkeren. Beide antwoorden geven aan dat terugkeer meer als een wens dan als een reële mogelijkheid wordt gezien. Dit sluit aan bij de literatuur waarin de *myth of return* wordt beschreven als een kenmerk van vooral eerstegeneratiemigranten (Wahlbeck 2002).

Aan de personen die aangaven wel voor altijd in het land van herkomst te willen wonen, of nog niet te weten of zij voor altijd in het land van herkomst wilden wonen, is doorgevraagd of zij daartoe daadwerkelijk mogelijkheden zagen. Een ruime meerderheid, variërend van 74% onder de Iraanse groep tot 84% onder de Somalische groep, ziet geen mogelijkheden om in het land van herkomst te wonen.
Zowel aan de personen die terugkeer niet mogelijk achten als aan de personen die niet willen terugkeren of niet weten of zij willen terugkeren is gevraagd naar de redenen waarom zij een terugkeer onmogelijk of onwenselijk achten (zie tabel 10.6). In alle vier de vluchtelingengroepen staat de politieke situatie in het land van herkomst met stip op één. De reden dat men gewend is aan Nederland, komt met afstand op de tweede plaats. Andere genoemde redenen zijn de algemene situatie in het land van herkomst, het feit dat de kinderen in Nederland wonen, gebondenheid aan Nederland vanwege medische redenen, werk of studie, de economische situatie in het land van herkomst, en het gebrek aan binding met het land van herkomst.

Tabel 10.5
De wens om terug te keren naar het land van herkomst, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
zou u voor altijd in land van herkomst willen wonen?				
ja	22	17	19	36
nee	72	77	73	56
weet niet	6	7	9	8
indien 'ja, wil terug': wat is de belangrijkste reden?				
algemene situatie in Nederland (geen werk, discriminatie, geen binding, geen toekomst)	5	8	9	3
algemene situatie in land van herkomst (meer kansen op werk, prettig klimaat, prettige sfeer, voel me daar thuis)	50	37	43	55
persoonlijke contacten in land van herkomst (familie, vrienden)	36	48	38	35
anders	9	8	10	7
indien 'ja, wil terug': wanneer denkt u te kunnen terugkeren?				
weet niet	20	28	24	21
binnen 2 jaar	1	3	8	1
over 2 tot 10 jaar	11	12	11	9
als de kinderen volwassen zijn	6	6	5	5
als het echt weer veilig is	62	51	52	65

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Tabel 10.6
Redenen om niet terug te keren naar het land van herkomst, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
gewend aan Nederland	13	21	21	11
gebonden aan Nederland (medische redenen, studie of werk)	6	4	4	4
vanwege de kinderen	8	9	7	4
geen binding met land van herkomst	3	3	4	2
economische situatie in het land van herkomst	3	4	3	5
politieke situatie in het land van herkomst	53	41	45	61
algemene situatie in het land van herkomst	11	11	7	11
anders	4	7	9	2

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Doormigratie: wensen en mogelijkheden

Dat mensen niet willen of kunnen terugkeren naar het land van herkomst betekent niet automatisch dat zij in Nederland wensen te blijven. Onder een deel van de personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst leeft de wens om in een ander land te wonen (zie tabel 10.7).[6] Opvallend is het relatief grote aantal mensen van Iraanse herkomst (31%) dat aangeeft in een ander land dan Nederland of Iran te willen wonen. Dit is een groter percentage dan de 19% die aangaf te willen terugkeren naar Iran (zie tabel 10.5). Onder de andere drie vluchtelingengroepen wil tussen de 16% (Somalische Nederlanders) en 20% (Afghaanse Nederlanders) doormigreren. Dit komt in grote lijnen overeen met het percentage autochtone Nederlanders dat ook aangeeft in een ander land dan Nederland te willen wonen (18%).
De wens tot doormigratie leeft meer onder personen tot en met 24 jaar dan onder personen vanaf 25 jaar, met uitzondering van de Somalische groep (zie internetbijlage B10.11). Onder de Somalische Nederlanders zijn het juist de personen vanaf 45 jaar die in hogere mate zouden willen doormigreren. Ten slotte zien we dat hoe hoger mensen zijn opgeleid, hoe vaker zij in een 'derde land' zouden willen wonen.

Tabel 10.7
De wens om voor altijd in een ander land dan het land van herkomst of Nederland te gaan wonen, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
ja	20	**18**	31	16
nee	69	74	59	75
weet niet	11	8	11	9

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

Dat ook de wens tot doormigratie voor de Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders meer tot de migrantenmythes dan tot de werkelijkheid behoort, wordt duidelijk wanneer we hen vragen naar het land waarin zij over vijf jaar denken te wonen. In elke groep verwacht slechts een klein deel van de mensen dat zij over vijf jaar in een derde land zullen wonen (tabel 10.8) Zelfs onder de mensen van Iraanse herkomst, van wie 30% de wens uitsprak om door te migreren naar een ander land, verwacht slechts 6% deze wens over vijf jaar te hebben gerealiseerd. De grote meerderheid, variërend van 78% van de personen van Somalische herkomst tot 86% van de personen van Afghaanse herkomst, verwacht over vijf jaar nog in Nederland te wonen.

Tabel 10.8
De verwachting om over vijf jaar nog in Nederland te wonen, 2009 (in procenten)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch
ja, zeker	86	84	83	78
nee, woon dan waarschijnlijk in ander land	3	3	6	4
nee, woon dan (waarschijnlijk) weer in land van herkomst	1	2	2	3
weet niet	11	11	9	15

Bron: SCP (SING'09) gewogen gegevens

10.5 Conclusie

Sterke identificatie met eigen groep, beperkt transnationaal actief, terugkeer geen optie

In dit hoofdstuk bespraken we de band van de vier vluchtelingengroepen met het land van herkomst. Om te beginnen blijkt een ruime meerderheid van de vier vluchtelingengroepen zich (heel) sterk te identificeren met personen afkomstig uit hetzelfde land van herkomst, oftewel met de 'eigen groep'. (Overigens is de identificatie met autochtone Nederlanders ook vrij groot, zie hoofdstuk 9.) De mate waarin personen uit de vluchtelingengroepen transnationale activiteiten ontplooien, verschilt per activiteit. In alle vier de groepen heeft een ruime meerderheid tenminste af en toe contact met familie in het land van herkomst. De Iraanse Nederlanders hebben het meeste contact en de Somalische Nederlanders het minst. Vergeleken met de klassieke migrantengroepen hebben de vluchtelingengroepen weinig contact met het land van herkomst, uitgezonderd de Iraanse groep.

In alle vier de groepen stuurt slechts een minderheid *remittances* naar het land van herkomst. Deze gaan in veruit de meeste gevallen naar familieleden. *Remittances* worden het meest gestuurd door Somalische Nederlanders en het minst door Iraanse Nederlanders.

De mate waarin mensen op terugkeerbezoek gaan naar het land van herkomst verschilt behoorlijk tussen de vier vluchtelingengroepen. Terwijl meer dan 40% van de Iraanse Nederlanders wel eens het land van herkomst bezoekt, is dat onder de Somalische Nederlanders slechts 5%. In vergelijking met de klassieke migrantengroepen gaan de vier vluchtelingengroepen aanzienlijk minder vaak op bezoek in het land van herkomst, wat gezien de slechte situatie in veel landen niet verrassend is.

Verder beschikt onder de vier vluchtelingengroepen slechts een kleine minderheid (nog) over een huis in het land van herkomst. En terwijl van de Iraakse Nederlanders ruim de helft vrijwel dagelijks naar eigen tv-zenders kijkt, kijkt van de Somalische Nederlanders slechts ruim een kwart vrijwel dagelijks.

Een vijfde tot een kwart van de mensen uit de vier vluchtelingengroepen geeft aan vaak last te hebben van heimwee. Tegelijkertijd zou een ruime meerderheid niet meer voor altijd in het land van herkomst willen wonen. Onder de Iraakse Nederlanders leeft de terugkeerwens het minst, onder de Somalische Nederlanders het meest. De belangrijkste redenen om te willen terugkeren, zijn factoren in het land van herkomst, zoals een

prettig klimaat, een prettige sfeer en contacten met familie en vrienden. Er zijn echter nauwelijks personen die terugkeer ook als een reële mogelijkheid beschouwen. Vooral de politieke situatie in het land van herkomst en in mindere mate het feit dat men gewend is geraakt aan Nederland, worden genoemd als belemmeringen om terug te keren. Een minderheid, variërend van 16% van de Somalische Nederlanders tot 31% van de Iraanse Nederlanders, spreekt de wens uit om door te migreren naar een 'derde land'. Er zijn in alle vier de groepen echter nauwelijks personen die ook daadwerkelijk verwachten dat zij over vijf jaar in een ander land dan Nederland of het land van herkomst zullen wonen.

Vier vluchtelingengroepen en hun band met het land van herkomst

Een nadere vergelijking van de vier vluchtelingengroepen levert een diffuus beeld op van hun band met het land van herkomst. De Iraanse Nederlanders identificeren zich het minst met de eigen groep en kijken relatief weinig naar eigen tv-zenders. Wel hebben zij het meeste contact met familieleden in het land van herkomst en gaan zij het vaakst op terugkeerbezoek. Tegelijkertijd sturen zij het minst vaak *remittances* naar het land van herkomst. Onder de Iraanse Nederlanders ligt het aantal personen dat naar een derde land wil doormigreren ruim 10% hoger dan het percentage dat voorgoed zou willen terugkeren.

De Somalische Nederlanders kijken nog minder naar eigen tv-zenders dan de Iraanse Nederlanders, maar vertonen in alle andere opzichten het tegenovergestelde beeld van de Iraanse groep. Zo identificeren zij zich van de vier vluchtelingengroepen het sterkst met de eigen groep, maar hebben zij het minste contact met het land van herkomst en gaan ze veruit het minst vaak op terugkeerbezoek. Opvallend genoeg sturen zij wel de meeste *remittances*. Ook is het aantal personen dat voorgoed naar het land van herkomst wil terugkeren onder de Somalische Nederlanders het hoogst.

De Iraakse en Afghaanse Nederlanders kijken het meest naar eigen tv-zenders en nemen op de andere indicatoren van transnationale betrokkenheid een tussenpositie in tussen de Iraanse en de Somalische Nederlanders. Daarbij lijken de Iraakse Nederlanders meer op de Iraanse Nederlanders, terwijl de Afghaanse Nederlanders meer op de Somalische Nederlanders lijken. Dit geldt voor de mate waarin zij zich identificeren met de eigen groep, voor de mate waarin zij contact hebben met achterblijvers, *remittances* sturen en op terugkeerbezoek gaan, en voor de mate van terugkeergeneigdheid. Wel beschikken mensen van Afghaanse herkomst beduidend vaker dan de andere drie groepen (nog) over een huis in het land van herkomst.

Vrouwen, ouderen en kort verblijvenden hebben een sterkere band met het land van herkomst

Binnen de groepen zien we dat vrouwen sterker gericht zijn op het land van herkomst dan mannen. Vrouwen ervaren meer heimwee, onderhouden meer contact met achtergebleven familieleden, gaan meer op terugkeerbezoek, en kijken meer naar eigen tv-zenders dan mannen.

Verder zien we dat de band met het land van herkomst onder jongeren tot en met 24 jaar minder sterk is dan onder personen vanaf 25 jaar. Uitzondering vormt het sturen van

remittances: hoe jonger men is, hoe meer *remittances* men stuurt. Een mogelijke verklaring is dat het deels jongeren betreft die in hun eentje naar Nederland zijn gekomen en geld sturen naar gezinsleden die zijn achtergebleven. Maar verder hebben jongeren tot en met 24 jaar minder contact met het land van herkomst, hebben zij minder heimwee en koesteren zij in mindere mate een terugkeerwens. Daarentegen heeft deze groep wel in hogere mate dan personen vanaf 25 jaar de wens om door te migreren naar een derde land.

Over het algemeen neemt de band met het land van herkomst af naarmate mensen langer in Nederland verblijven. Hoe langer personen in Nederland zijn, hoe minder zij zich identificeren met de eigen groep, hoe minder contact zij onderhouden met familie in het land van herkomst, hoe minder zij (nog) beschikken over een huis in het land van herkomst, hoe minder eigen tv-zenders zij kijken, en hoe minder heimwee zij hebben. Hoe langer mensen echter in Nederland verblijven, hoe meer *remittances* ze sturen. Het sturen van geld en goederenlijkt daarmee meer een kwestie van middelen en mogelijkheden te zijn dan dat het de uitdrukking vormt van de band die men voelt met het land van herkomst.

Noten

1 Identificatie met de eigen groep en identificatie met autochtone Nederlanders hoeven elkaar niet uit te sluiten, zoals in hoofdstuk 9 is aangetoond. Onder de vier vluchtelingengroepen voelt ruim een derde van de mensen zich evenveel behoren tot de Nederlanders als tot de eigen groep (zie tabel 9.2). Het aantal personen dat zich het meest of helemaal voelt behoren tot de eigen groep ligt iets hoger, variërend van 1% hoger onder de Afghaanse Nederlanders tot 10% hoger onder de Somalische Nederlanders.

2 Dat vluchtelingen geen contact onderhouden met familieleden in het land van herkomst, wil niet zeggen dat zij geen contact onderhouden met familieleden die elders in dezelfde regio verblijven. Zo kan het zijn dat familieleden in een vluchtelingenkamp zitten in een buurland. De vaak relatief moeilijke omstandigheden waarin 'achtergebleven' familieleden verkeren, hebben een grote impact op de relatie (Muller 2010).

3 Ook in de multivariate analyse blijven deze effecten overeind (zie internetbijlage B10.3).

4 De term 'eigen' Afghaanse/Iraakse /Iraanse/Somalische tv-zenders wordt in ruime zin gehanteerd; het betreft niet alleen tv-zenders uit het land van herkomst, maar ook tv-zenders die in de diaspora zijn opgericht en van daaruit berichten over de situatie in het land van herkomst en in de diaspora.

5 Andere informatiebronnen zijn onder meer radiozenders, internetfora, sociaal verkeer met landgenoten in de diaspora, en direct contact met landgenoten die zijn achtergebleven in het land of de regio van herkomst.

6 Daarbij moeten we bedenken dat in het geval van vluchtelingen leden van dezelfde (groot)familie vaak in verschillende landen terechtkomen. De aanwezigheid van en het contact met familieleden elders in de diaspora kan werken als een aantrekkingsfactor.

Literatuur

Al-Ali, N., R. Black en K. Koser (2001). The limits to 'transnationalism'. Bosnian and Eritrean refugees in Europe as emerging transnational communities. In: *Ethnic and Racial Studies*, jg. 24, nr. 4, p. 578-600.

Amersfoort, H. van (2001). *Transnationalisme, moderne diaspora's en sociale cohesie.* Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Engbersen, G., Leerkes, A., M. van San en H. Entzinger (2003). *Over landsgrenzen: Transnationale betrokkenheid en integratie.* Rotterdam: RISBO/Erasmus Universiteit.

Gijsberts, M. en H. Schmeets (2008). Sociaal-culturele oriëntatie en maatschappelijke participatie. In: CBS, *Jaarrapport Integratie 2008* (p. 201-221). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Levitt, P. en N. Glick Schiller (2004). Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. In: *International Migration Review*, jg. 38, nr. 3, p.1002-1039.

Mazzucato, V. (2005). Ghanaian migrants' double engagement. A transnational view of development and integration policies. In: *Global Migration Perspectives*. Genève: Global Commission on International Migration.

Mazzucato V. (2008). The double engagement. Transnationalism and integration. Ghanaian Migrants' Lives Between Ghana and The Netherlands. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, jg. 34, nr. 2, p. 199-216.

Muller, P. (2010). *Scattered Familie. Transnational Family Life of Afghan Refugees in the Netherlands in the Light of the Human Rights-Based Protection of the Family* . Antwerpen/Oxford/Portland: Intersentia.

Portes, A., L.E. Guarnizo en P. Landolt (1999). The study of transnationalism. Pitfalls and promises of an emergent research field. In: *Ethnic and Racial Studies*, jg. 22, nr. 2, p. 217-237.

Snel, E., G. Engbersen en A. Leerkes (2006). Transnational involvement and social integration. In: *Global Networks*, jg. 6, nr. 3, p. 285-308.

Vertovec, S. (2001). Transnationalism and identity. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, jg. 27, nr. 4, p. 573-582.

Wahlbeck, Ö. (2002). The concept of diaspora as an analytical tool in the study of refugee communities. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, jg. 28, nr. 2, p. 221-238.

WRR (2007). *Identificatie met Nederland.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

Summary and conclusions

Refugee groups in the Netherlands

The integration of Afghan, Iraqi, Iranian and Somali migrants

This report describes the position of people living in the Netherlands who originate from Afghanistan, Iraq, Iran and Somalia. Typically, the majority of these persons came to the Netherlands as asylum-seekers. Those whose asylum requests were met by the granting of asylum status are referred to as refugees or status-holders. In addition, some members of these groups came to the Netherlands to study, to marry or for family reunification. As most can be regarded as refugees, we refer in this report to refugees and refugee groups. Persons without residence status fall outside the scope of this study.
Persons originating from the above countries make up the four largest refugee groups in the Netherlands. Earlier research from 2003 showed that their position at that time was not a very encouraging one. New data allow us to determine the position of these groups today and to ascertain what developments have taken place. We are also able to make comparisons on many points with the four traditional migrant groups in the Netherlands (persons of Turkish, Moroccan, Surinamese and Antillean/Aruban origin).

Survey of Integration of New Groups (SING)

The findings in this report are largely drawn from the Survey of Integration of New Groups (*Survey integratie nieuwe groepen*), the fieldwork for which was carried out in 2009 (referred to as SING'09). This national survey interviewed approximately 1,000 people from each group aged 15 years and older. Information was gathered on a wide range of topics, such as civic integration and language acquisition, education, labour market position, housing, health, social contacts and identification with and orientation towards the Netherlands and the country of origin. For some of these topics, comparison is possible with the findings from the 2003 edition of the survey.

Total of around 150,000 persons

There are around 38,000 people of Afghan origin, 52,000 people originating from Iraq, 31,000 from Iran and 27,000 from Somalia living in the Netherlands (figures as at 1 January 2010). In total, they number just under 150,000 persons and account for 8% of the non-Western population of the Netherlands. The total number of persons from the four refugee groups together is just higher than the total number of persons of Antillean origin living in the Netherlands (approx. 140,000), the smallest of the four traditional non-Western groups.
The refugee groups contain a very high proportion of young people compared with the Dutch population as a whole. This applies in particular for the Afghan and Somali groups, roughly half of whom are aged under 25 (compared with 30% in the population as a whole). Just over a third of people of Somali origin (aged 15 and over) live alone. This is partly explained by the age profile of this group, but also by the fact that many of them

came to the Netherlands as single minors. Households with children are more common in the other groups.

Iranian group in the Netherlands the longest; Somali group the shortest

Migration from Iran to the Netherlands peaked in the second half of the 1990s; the number of Iranian migrants fell sharply thereafter and has remained low since the middle of the 1990s. On average, Iranian migrants have spent the longest in the Netherlands of all for refugee groups. In the early 1990s, substantial number of Somali asylum migrants also came to the Netherlands, but their number fell rapidly in the second half of the decade. The substantial onward migration of Somalis in the period 1998-2005, mainly to the United Kingdom, caused the Somali population in the Netherlands to shrink in the first half of the present decade. However, this onward migration subsequently fell sharply, and Somali immigration rose markedly again after 2005. Migration from Afghanistan peaked in the second half of the 1990s and in the years 2000 and 2001, after which it fell rapidly, and after 2003 the number of people of Afghan origin living in the Netherlands barely increased. Most of the migrants from Iraq came to the Netherlands in the second half of the 1990s, though a new peak has been reached in recent years. The rise in the influx of Iraqis and Somalis from 2005 onwards is due to the policy of categorial protection that applied for these groups until recently.
These differences in migration history have an influence on the composition of the groups. People of Iranian origin have spent the longest in the Netherlands on average, and given the limited influx of new migrants, this group could be said to be 'dormant' in terms of migration. People of Afghan and Iraqi origin have been in the Netherlands for a shorter period, and the recent increase in Iraqi migrants means that some of them have spent only a few years in the Netherlands. The same is true of many Somali migrants, a large proportion of whom have come to the Netherlands during the last five years.
In addition to the period of residence in the Netherlands, the age at which people came to the Netherlands influences the position they attain. The SING'09 survey (respondents aged 15 years and older) shows that most migrants from these groups came to the Netherlands as young adults (average age around 24 years; and 20 years for those of Somali origin).

Proficiency in Dutch language in Turkish and Moroccan groups

Given the relatively short period of residence, it is not surprising that problems with the Dutch language are reported. People of Somali origin most often say they have trouble with Dutch; people of Iranian origin least often report difficulties: half of them say they never have difficulty holding a conversation in Dutch. On average, their command of Dutch is at around the same level as the Moroccan group. Persons of Iraqi, Afghan and Somali origin more often have problems with Dutch, though on average they do not differ from the Turkish group (who generally have a poorer command of Dutch than the Moroccan group). The finding that the language proficiency of the refugee groups does not differ from that of two of the large non-Western migrant groups is striking, since on average the latter have spent much longer in the Netherlands.

Civic integration enhances Dutch language proficiency

Completing a civic integration course has a positive effect on Dutch language proficiency. More important, however, is the age at which a migrant came to live in the Netherlands: the younger they were, the better their command of Dutch. A high education level also has a positive effect, especially where that education has been received in the Netherlands. Poor health impedes Dutch language acquisition.

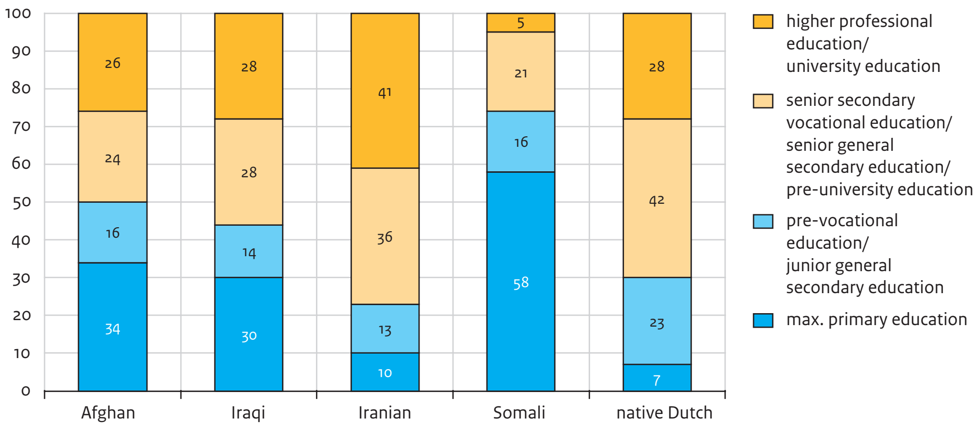
High degree of satisfaction with civic integration

Migrants who have followed a civic integration programme are generally very enthusiastic about it. Almost 80% of Iraqis and Afghans and nearly 90% of Somalis who have completed a programme report that they are satisfied or very satisfied with it. People of Iranian origin who have followed a course are less positive (60% are satisfied or very satisfied). Overall, the vast majority report that they feel their command of Dutch improved as a result of following a programme, while their social contacts increased and they gained a greater insight into what makes the Netherlands and its people tick. They attribute less importance to civic integration in helping them find work.
Civic integration seems to appeal mainly to a large middle category; people with a lower and a higher education level are less satisfied. The same applies for people who have dropped out of civic integration programmes without demonstrable results, and for those in poor health. People with a lower education level and people in poor health are also less likely to complete a civic integration programme successfully.

Wide differences in education level

Migrants from Iran are generally very well educated; in fact, the proportion who have completed higher education is greater than in the native Dutch population. Iranian migrants to the Netherlands are largely an elite group. At the other end of the spectrum are the migrants from Somalia, who have a very low education level, considerably worse than that of the Turkish and Moroccan groups living in the Netherlands. The education level of migrants from Afghanistan and Iraq are fairly similar; both groups contain a highly educated group comparable with the native Dutch population, but also contain far more persons who have completed no more than primary education and far fewer people who have completed an education at senior secondary level. This may be associated with different waves of migrants coming to the Netherlands: a first wave of well-educated migrants fleeing regimes that were ill-disposed towards them, followed by waves of lower-educated migrants who left their homeland to escape violence or poverty or who came to the Netherlands for family reunification and/or formation.

Figure S.1
Education level achieved by non-school-going 15-64 year-olds,[a] by ethnic origin, 2009 (in percentages)

a Includes a small group aged 65 years and older among the migrant groups.

Source: SCP (SING '09) weighted figures; native Dutch: CBS (EBB'09), figure 4.1

Migrants of Iranian origin not only have the highest education level, but have also most often been educated in the Netherlands: almost 60% have done so, compared with around 40% in the other groups.
The education level of all groups improved between 2003 and 2009. The percentage achieving a higher education qualification increased, while the share who had completed no more than primary education fell.

High proportion of Iranian and Afghan students in (general) senior secondary education

The course of the integration process in the years ahead will depend in part on the education level achieved by young people from these groups. Figures on the level of education being followed by third-year students show that a very high proportion of students of Iranian and Afghan origin are on courses at senior general secondary or pre-university level. In fact, Iranian students are on these programmes just as often as native Dutch students. Iraqi students lag behind here (the share on these programmes is the same as in the Surinamese group). Few students of Somali origin are in courses at this level, and this group also occupies the least favourable educational position when compared with students of Turkish and Moroccan origin.

Table S.1

Students in year three of secondary education (senior general secondary/pre-university), by ethnic origin, 2009 (in percentages)

	Afghan	Iraqi	Iranian	Somali	native Dutch
percentage in senior general secondary/pre-university	42	35	49	17	48

Source: CBS (figures supplied on request), figure 4.5

Not everyone leaves secondary school with a qualification. School dropout – i.e. leaving without a basic qualification – is most common among students of Somali origin. It is also more common among students of Iranian and Iraqi origin than among native Dutch students. Students of Afghan origin least often leave school without a basic qualification, and the dropout rate among Afghan students in senior secondary vocational education is also strikingly low. Once again, students of Somali origin are in the worst position here.

Low employment, high unemployment

The central problem in the integration of refugee groups is the high unemployment rate and, as a consequence, the fact that only a limited proportion of these groups are in work. A person is counted among the unemployed labour force if they have no paid work but are actively seeking work and are available for work for more than 12 hours per week. The unemployment rate is calculated on the basis of the total number of persons in the total labour force, i.e. both employed and unemployed. A third of the Somali labour force are unemployed. The figure for persons of Afghan and Iraqi origin is not much different, at 28%. A fifth of the Iranian labour force are unemployed. The difference compared with the native Dutch labour force is enormous. Members of the refugee groups are also unemployed considerably more often than members of the traditional migrant groups, where the unemployment rate was between 10% and 12% in 2009. Youth unemployment is particularly high, though unlike the native Dutch and the traditional migrant groups, unemployment is also very high among the over-45s.

Table S.2

Unemployed labour force as a proportion of working people (net activity rate), by ethnic origin, 2009 (in percentages)

	Afghan	Iraqi	Iranian	Somali	native Dutch
unemployed labour force	28	28	20	33	4
percentage working (in population aged 15-64 years)	36	35	49	29	70

Source: SCP (SING'09), native Dutch (StatLine), table 5.1 and 5.2

A high unemployment rate means a low percentage of people in work., or a low net activity rate. This is calculated for the total population aged between 15 and 64 years. Once again, the Somali group are in the worst position. Very few women from this group are in paid employment (17%). The low net activity rate of young people and the high youth unemployment rate in the Somali group can be explained by the high percentage of this group who are still at school. The net activity rate of Iranian migrants is the highest of all the refugee groups. This puts them at the same level as migrants from Morocco – though that group does have the lowest net activity rate of the four main migrant groups.

Analyses show that there is a relationship between not having work and the fact that members of refugee groups often hold foreign qualifications which are not widely accept it on the Dutch labour market. A poor command of the Dutch language also reduces their chances on the labour market. Health problems, associated among other things with a long period spent in reception facilities, also pose an obstacle to labour market participation. Members of refugee groups who have only spent a short time in the Netherlands are also often unemployed.

The figures on unemployment and net activity rate are sobering. Nonetheless, the labour market position of refugee groups has improved over the last six years; in 2003, unemployment was higher and the proportion in work lower than in 2009. This positive trend affected all groups.

Employees from refugee groups often in low-paid positions below their capacities

Many employees from the refugee groups are in low-level positions and on temporary employment contracts. Afghan and Iraqi employees work at the bottom of the occupational ladder (elementary and low-level jobs) more often than Turkish and Moroccan employees. The same applies to an even greater degree for Somali employees. By contrast, Iranian employees have been relatively successful in finding employment in middle-ranking and senior jobs. The difference between the Iranian group and native Dutch employees in this regard is remarkably small.
Many employees (around 40%) from the refugee groups report that they are overqualified for their present job or have been trained for a different job. The proportion of self-employed workers is fairly large in the Iranian group, but very low in the Somali group. The chance that a business started by someone from a refugee group will still be trading after a year has gradually increased over the last ten years, but there is still a wide gap compared with businesses started by native Dutch entrepreneurs (around 15 percentage points), a larger proportion of which are still operating after a year.

Refugee groups more spread across the country than traditional migrant groups

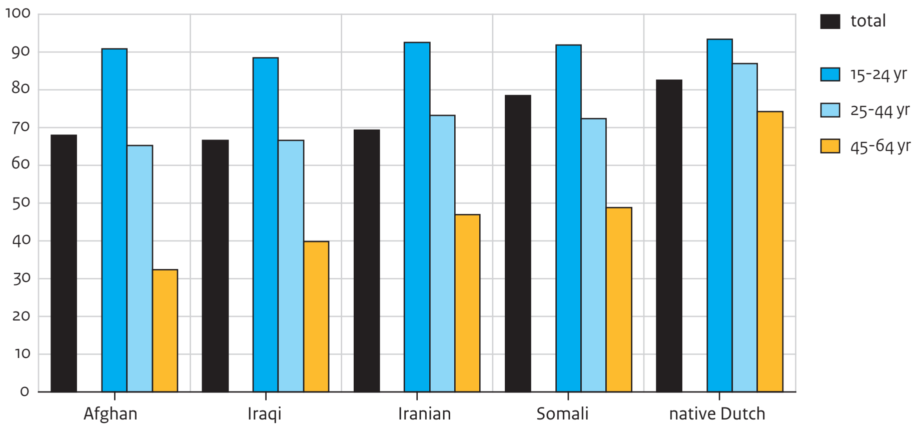
Refugee groups are more dispersed across the country than the main migrant groups. This is due to the fact that Dutch municipalities have a statutory duty to house a set number of refugees, and this leads to a certain distribution across the country. Over time, however, a proportion of these people relocate to the west of the Netherlands, in particular Iranian migrants. Afghan and Iraqi migrants are overrepresented in the

eastern region of the Netherlands, while Somalis are overrepresented in the south. Compared with the refugee groups, members of the four largest migrant groups more often live in the west of the country, and also more often live in one of the four major cities (Amsterdam, Rotterdam, The Hague, Utrecht).
Refugee groups relatively often live in ethnically concentrated neighbourhoods: 37%, compared with 13% of native Dutch citizens. Migrants of Somali origin are the most strongly represented in such neighbourhoods of all refugee groups (46%), followed by those of Afghan and Iraqi origin (both 36%). Iranian migrants have the lowest representation in these neighbourhoods (29%). Members of refugee groups do however live in concentrated neighbourhoods relatively less often than members of the four largest migrant groups.

Wide health differentials, especially in older age groups

Members of refugee groups are generally less healthy than the native Dutch population. Information is available on three indicators of health (physical health, mental health, perceived health).

Figure S.2
Persons who perceive their health as good or very good, by ethnic origin and age, 2009 (in percentages)

Source: SCP (SING'09), table 7.3

Figure S.2 presents the findings for perceived health (a comparable picture emerges for the other indicators named). The differences between the refugee groups and the indigenous Dutch are fairly small in the youngest age group, but increase rapidly in the other age groups; the difference in health status is very marked for young people (15-24 years) and older persons (45-64 years). Generally speaking, migrants of Somali origin are in better health than the other refugee groups. One reason for this lies in the high proportion of young people within this group. The longer someone has spent in a reception facility,

the poorer their mental health; the same applies where their partner or children live in the country of origin.

Poor health has an impact on people's position in other domains. Analysis suggests for example that it has an adverse effect on things such as successful completion of civic integration programmes, learning the Dutch language and finding paid work.

More use of care provisions due to poor health

Migrants from the refugee groups make more use of care provisions than the native Dutch. This applies especially for those of Afghan, Iraqi and Iranian origin. This is reflected in more visits to the general practitioner, consultation of medical specialists and hospital admissions. There is no higher contact frequency with mental health care services compared with the native Dutch, except for people of Iranian and, to a slightly lesser extent, Afghan origin.
This frequent contact with care provisions is largely explained by poor (perceived) health. If allowance is made for this perceived poor health, the differences in care consumption between the refugee groups and native Dutch citizens disappear, except for visits to the GP.

Frequent leisure-time contacts with native Dutch

A substantial proportion of the refugee groups have a mixed or predominantly native Dutch circle of friends. Around a third of those of Afghan, Iraqi and Iranian origin have more contact with members of their own group; this proportion is higher among those of Somali origin. Refugee groups maintain contacts with the native Dutch considerably more often than members of the Turkish and Moroccan groups. The ethnic profile of their circle of friends and acquaintances corresponds to that of persons of Surinamese and Antillean origin. One reason for this could be that the refugee groups are much smaller than the traditional migrant groups, so that the chances of meeting members of their own ethnic group are smaller. The fact that they are less likely to live in ethnically concentrated neighbourhoods in the cities could also be a factor.

Table S.3
Ethnic profile of leisure time contacts, by ethnic origin, 2009 (in percentages)

	more contact with members of own group	equal contact with members of own group and native Dutch	more contact with native Dutch
Afghan	32	29	39
Iraqi	35	29	36
Iranian	27	28	45
Somali	41	32	27

Source: SCP (SING'09), table 8.4

Figures for the period 2003-2009 show an increase in the percentage of members of the four refugee groups with a predominantly native Dutch circle of friends and acquaintances.

Other information on social contacts suggests that many persons of Somali origin display active social behaviour. They have lots of contacts, both with members of their own group and with the native Dutch; 46% have contact with a native Dutch person and with someone of Somali origin at least once a week. Roughly a third of the other refugee groups maintain such 'double loyalties'.

Persons of Iranian origin have a native Dutch partner (married or unmarried) most often (29%). 16% of persons of Somali origin who are in a relationship have a native Dutch partner. This applies for 11% of those of Iraqi origin and 4% of those with an Afghan background.

Traditional views on the role of women in the Somali group

Persons of Somali origin adhere to a traditional role division between men and women. Migrants of Iranian origin are a good deal more progressive and their views on this topic differ little from those of the native Dutch. Persons of Iraqi and Afghan background lie somewhere between the two. The views of those of Somali origin on the roles of men and women most closely resemble those of persons of Turkish and Moroccan origin; the other refugee groups hold roughly the same views as persons of Surinamese and Antillean origin.

There are fewer differences between the refugee groups when it comes to the importance of family ties, which are considered very important by all groups. Persons of Iranian origin differ most from the other refugee groups, but are still closer in their views to the other refugee groups than to the native Dutch population.

Migrants of Somali origin attach great importance to their religion

Almost every Somali migrant in the Netherlands regards themselves as a Muslin. This is a big difference compared with migrants from Iran, roughly half of whom describe themselves as belonging to a religion. A substantial proportion of those of Iraqi origin are also non-religious. Persons of Somali and Afghan origin who adhere to a religious faith are almost without exception Muslims. A substantial minority of believers of Iranian and Iraqi origin (approx. 20%) adhere to Christian beliefs.

Migrants of Somali origin are the most strongly focused on their religion, experience their faith in a very personal way and attach great importance to following religious rules (see table S.4). Persons of Iranian origin are their opposites on all these points, whereas believers of Iraqi and Afghan origin resemble each other closely and lie between the other two groups. A relatively high proportion of Afghan, Iraqi and Iranian Muslims rarely visit a mosque.

Table S.4
Religious conviction, religious behaviour and adherence to religious rules, by ethnic origin, 2009 (in percentages)

	Afghan	Iraqi	Iranian	Somali	native
regards self as religious	90	84	51	95	46
find it hurtful if someone says something bad about my religion	67	67	44	74	33
attends religious gatherings: never/less than once per year	54	54	66	28	29
Muslims should be allowed to live entirely according to the rules of Islam[a]	37	32	17	69	
prays five times a day[a]	23	38	15	69	

a Items only submitted to Muslims.

Source: SCP (SING'09), table 8.8, 8.9, 8.10, 8.11 and 8.12

Dual identification: with own group and with Dutch society

Around two-thirds of refugee group members feel strong ties with their own group, stronger than their ties with the Netherlands. Nonetheless, almost half feel Dutch. This is a high percentage, especially compared with migrants of Turkish and Moroccan origin.

Table S.5
Feels self to be a member of own group and feels Dutch, by ethnic origin , 2009 (in percentages)

	Feels self to be member of own group	Feels Dutch
Afghan	65	47
Iraqi	62	46
Iranian	60	49
Somali	68	43

Source: SCP (SING'09), table 9.1 and 10.1

At home and safe in the Netherlands

Many members of refugee groups feel at home in the Netherlands and also feel safe there (see table S.6). The latter will undoubtedly be related to their experiences in their country of origin. Expressed as a score, people of Somali origin are the most positive about the Netherlands, giving a score of 7.8 out of 10. The average scores given by the refugee groups are higher than those given by the native Dutch. Persons of Iranian origin consistently give a slightly lower score on these topics.

Table S.6
Feeling at home, feeling safe in the Netherlands and score for the Netherlands, by ethnic origin, 2009 (in percentages)

	Afghan	Iraqi	Iranian	Somali	native Dutch
yes, feels at home	78	80	73	80	93
yes, feels safe/very safe	94	95	92	95	83
average score	7.4	7.5	7.1	7.8	6.8

Source: SCP (SING'09), table 9.3 and 9.4

Approximately three-quarters of the other refugee groups think the Netherlands is a hospitable country for migrants, which is open to other cultures and which respects the rights of migrants. Those of Iranian origin hold these views less frequently. Migrants from the traditional groups and the native Dutch are considerably more sceptical on these topics, so that in this respect members of the refugee groups are more positive in their views about the Netherlands than the traditional migrant groups and the native Dutch population.

While migrants from the refugee groups are predominantly positive in their views about the hospitable and open character of the Netherlands, they are less enthusiastic about the opportunities that the Netherlands offers to migrants. Those of Iranian origin are the most sombre in their views on this; they also most often feel that there is discrimination against migrants in the Netherlands, and report that they have experienced this personally more often than members of the other refugee groups. The integration paradox appears to be at work here: people with a higher education level are less positive about the acceptance of migrants in the Netherlands and feel more discriminated against. A similar paradox has also been observed among better-educated migrants from the traditional groups.

Ties with country of origin

A large majority in all refugee groups have at least occasional contact with relatives in their country of origin. Persons of Iranian origin have the most contact, those of Somali origin the least; persons of Iraqi and Afghan origin occupy a midway position.
A substantial proportion have no contact at all with family in their country of origin; the figure ranges from around 40% in the Somali group to 10% in the Iranian group.
Although migrants of Somali origin maintain the fewest family contacts with their country of origin, they are also the group who most often send money or goods back to their homeland (27% in 2008). The situation among those of Iranian origin is the reverse: they have the most contact with family in their country of origin but send such remittances least often (12% in 2008). Among Afghan and Iraqi households, 24% and 17%, respectively, sent money and goods to their country of origin in 2008.
The majority of migrants of Afghan, Iraqi, Iranian and Somali origin do not make return visits to their country of origin. This is primarily because it is not possible for them

to travel (safely) to their homeland and because they no longer have any family there. Migrants of Iranian origin return most frequently: 9% return each year, and more than a third pay occasional visits to their homeland. 95% of migrants of Somali origin never return; among those of Iraqi and Afghan origin 73% and 79%, respectively, never visit their country of origin.
Although migrants are regularly troubled by homesickness, a large majority would no longer wish to live in their country of origin. Even those who would like to do so regard it as very unlikely. The decisive factor here is the poor situation in the country of origin; returning is simply not an option at present.

Profile of the groups

Iranians: modern and critical

Compared with the other refugee groups studied here, the Iranian group are in many ways in the most favourable position. A number of factors explain this. First, they have lived in the Netherlands for a relatively long time: on average, Iranians were the first of the four refugee groups to come to the Netherlands. After the initial wave, the influx of migrants from Iran has been relatively low, and partly because of this, the Iranian group are slightly older on average than the other three groups, while the second generation is somewhat larger and older. The Iranians are a well educated and modern group. This is reflected in their views on issues such as the roles of men and women. They are a largely secular group, and those who do belong to a religion characteristically adopt a fairly relaxed attitude to religious rules and are not terribly religiously active. They tend to be highly focused on contacts with the native Dutch and often identify themselves as Dutch. Although migrants of Iranian origin do better on the labour market than the other refugee groups, their position is still characterised by high unemployment and low employment. A substantial group have failed to convert a high education level into a favourable labour market position. Those who have found work, by contrast, are very often active on the higher rungs of the occupational ladder. Despite this, many working migrants of Iranian origin – as in the other refugee groups – feel that their work is a poor match for their qualifications. A further characteristic of the Iranian group is that, although they often identify themselves as Dutch, they also express greater criticism of Dutch society than the other refugee groups. They least often feel at home in the Netherlands (though 73% still do), give Dutch society the lowest score (though still well above average) and least often concur with the image of the Netherlands as a hospitable, open society which offers legal certainty. They also feel the most discriminated against.

Somalis: young, problematic, but feel at home in and satisfied with the Netherlands.

Of all the refugee groups studied, Somalis are in by far the worst position socioeconomically; their socioeconomic position is worse than that of the three other refugee groups and that of the four traditional migrant groups. To some extent, the migration history of this group explains their position in Dutch society. The political situation in Somalia has been unstable since the early 1980s, and the continuing violence means that people from

all sections of the population have fled the country. A substantial proportion of them came to the Netherlands as single minors. The violence in Somalia means they have received far less education in their own country than the other refugee groups, especially those who have come to the Netherlands recently. This means they are in a weak starting position in Dutch society, and this is something they have difficulty in making good. The Somali group contains the highest number of young people of all the refugee groups studied here.
More than half of Somali migrants who are no longer in education have been educated to no more than primary level. Migrants of Somali origin therefore have a lower education level on average than migrants of Turkish and Moroccan origin. Young Somalis who are in education also lag a long way behind the other refugee groups and other non-Western groups. Overall, the position of young Somalis is problematic; they are found mainly in the lowest tracks of secondary education and often leave school prematurely; many young Somalis end up in crime (see the *Annual Reports on Integration* for 2009 and 2010); their position on the labour market is very poor, with high rates of youth and adult unemployment and a low employment rate; very few Somali women participate in the labour market; those Somalis who do have work are generally employed in low-level and low-quality jobs; self-employment is virtually unheard of in this group; they are in the worst housing situation of all refugee groups considered here; they more often live in ethnically concentrated areas, and then primarily in rented apartment buildings, with relatively little living space.
Migrants of Somali origin display active social behaviour, often with their own group, but also frequently with the native Dutch. In this sense they are a relatively open group, who somewhat resemble the Moroccan group in the Netherlands in this respect. Like the Moroccan group, they also attach great importance to their religion; almost all Dutch migrants of Somali origin are strict and practising Muslims. Many of them hold conservative views about the roles of men and women. None of this, however, stands in the way of a positive attitude towards Dutch society; on the contrary, they give the highest score of all four groups to Dutch society and the native Dutch, most often concur with the image of the Netherlands as a hospitable, open society which offers legal certainty and least often feel victims of discrimination. Their physical and mental health is also better than that of the other refugee groups.

The intermediate position of the Afghan and Iraqi groups

On virtually every topic discussed in this study, the Afghan and Iraqi groups were found to resemble each other very closely and consistently occupied a midway position between the Iranian and Somali groups. This means it is less easy to define the profile of these groups sharply. The peak in migration in both groups occurred in roughly the same period. One difference is that the influx of Iraqis has grown strongly since 2005, while this has not been the case for the Afghan group. Both groups contain a considerable number of well-educated people (more than the Surinamese and Antillean groups, whereby we make no distinction between qualifications obtained in the Netherlands or abroad). Iraqi and Afghan students at Dutch schools are also doing well; if we look at the third year of secondary education, Afghan students are more often in the higher

echelons (senior general secondary/pre-university) than Surinamese students, while Iraqi students are on these programmes just as often as Surinamese students. Afghan students stand out through their low dropout rates.
As with the other refugee groups, the position of Afghans and Iraqis on the labour market is anything but favourable. High unemployment figures and a strong representation in low-level and temporary jobs dominate the picture. The general health status of the two groups is comparable, though Iraqi migrants more often struggle with overweight. The intermediate position of migrants of Afghan and Iraqi origin also extends to sociocultural domains. The proportion of persons of Afghan origin with a native Dutch partner is strikingly low.

A look to the future

What expectations can be drawn from this study as regards the integration of the refugee groups? First and foremost, we may assume that a high proportion of these groups will continue living in the Netherlands. Although homesickness is very prevalent, as are ideas about onward migration to other countries, in many cases these wishes are very unlikely to be realised. To a large extent, the desire to repatriate is thwarted by the situation in the various countries of origin, and as long as that situation does not change, most of the people concerned will remain in the Netherlands. Of those who would like to migrate to another country, 80% expect that they will still be in the Netherlands in five years' time.

Many of the findings in this study are sobering, especially those regarding labour market position, the poor physical and mental health of many members of the refugee groups and the position of migrants originating from Somalia. Yet there are also reasons for optimism. Despite their relatively short period in the Netherlands, despite the fact that the second generation is as yet having virtually no impact on the integration situation and despite their often poor health status, we see that in many areas these groups are in no worse a position than the traditional migrant groups. This applies, for example, with regard to the Dutch language. In addition, members of the refugee groups often maintain contacts with the native Dutch and feel both safe and at home in the Netherlands.

Another reason for some optimism are the developments which took place in the period 2003-2009. Each of those developments points in the right direction: educational level has improved, unemployment has fallen and the percentage of people in work has risen, and more and more members of the groups studied have a circle of friends and acquaintances that consists predominantly of native Dutch people.

A further positive point is that the children of migrants are performing well in education, with the one exception of Somali pupils. The educational outlook for young members of the Iranian group appears to be extremely positive, and the same applies for a substantial proportion of the Afghan and Iraqi groups. Their representation in the higher tracks of secondary education offers the prospect of their going on to higher education and thus hopefully acquiring a successful position on the labour market. All

the signs are that the integration of second-generation migrants of Iranian, Afghan and Iraqi origin will proceed much more quickly than in the Turkish and Moroccan groups in the Netherlands. The education level of the primary migrants from the refugee groups appears to be the decisive differentiating factor here. Seen from this perspective, the integration of the refugee groups virtually follows the traditional pattern of many migrants in countries such as the United States, where the first generation has difficulty and feels little connection with the host society. By contrast, their children do achieve success, mainly through investment in education. This ostensibly hopeful picture thus assumes by implication that the first generation is a lost cause. That would be a failure to appreciate the potential of many of these migrants, however. The fact that this potential is often not fully tapped appears to be associated with factors such as foreign qualifications, problems with the Dutch language and poor health.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel, of via de website van het SCP. Een complete lijst is te vinden op deze website: www.scp.nl.

Sociale en Culturele Rapporten

Investeren in vermogen. Sociaal en Cultureel Rapport 2006. ISBN 90-377-0285-6
Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008. ISBN 978 90 377 0368-9

SCP-publicaties 2010

2010-1 *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests* (2010). Iris Andriessen, Eline Nievers, Laila Faulk, Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0421 1

2010-2 *Op weg met de Wmo. Evaluatie van de Wet maatschappelijke ondersteuning 2007-2009* (2010). Mirjam de Klerk, Rob Gilsing en Joost Timmermans (red.), Gijs van Houten, Anna Maria Marangos, Mathijs Tuynman, Martha Dijkgraaf, Jennifer van den Broeke, Judith van der Veer, Jelmer Shalk, Jurjen Iedema, Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0463 1

2010-4 *Steeds meer verstandelijk gehandicapten? Ontwikkelingen in vraag en gebruik van zorg voor verstandelijk gehandicapten 1998-2008* (2010). Michiel Ras, Isolde Woittiez, Hetty van Kempen, Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0468 6

2010-5 *Een baanloos bestaan. De betekenis van werk voor werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden* (2010). Patricia van Echtelt. ISBN 978 90 377 0350 4

2010-6 *The social state of the Netherlands 2009* (2010). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Evert Pommer, Peggy Schyns (red.). ISBN 978 90 377 0466 2

2010-7 *The minimum agreed upon. Consensual budget standards for the Netherlands* (2010). Stella Hoff, Arjan Soede, Cok Vrooman, Corinne van Gaalen, Albert Luten, Sanne Lamers. ISBN 978 90 377 0472 3

2010-8 *Sociale uitsluiting bij kinderen: omvang en achtergronden* (2010). Annette Roest, Anne Marike Lokhorst, Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0493 8

2010-9 *Beperkt aan het werk. Rapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en arbeidsparticipatie* (2010). Gerda Jehoel-Gijsbers (red.). ISBN 978 90 377 0489 1

2010-10 *Minder werk voor laagopgeleiden? Ontwikkelingen in baanbezit en baankwaliteit 1992-2008* (2010). Edith Josten. ISBN 978 90 377 0474 7

2010-11 *At home in the Netherlands* (2010). Mérove Gijsberts, Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0487 7

2010-12 *FAQs over kunstbeoefening in de vrije tijd* (2010). Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0455 6

2010-13 *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd* (2010). Andries van den Broek (red.). ISBN 978 90 377 0456 3
2010-14 *Toekomstverkenning kunstbeoefening* (2010). Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0491 4
2010-15 *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (2010). Saskia Keuzenkamp et al. ISBN 978 90 377 0501 0
2010-16 *Publieke dienstverlening in perspectief. SCP-memorandum voor de kabinetsformatie 2010* (2010). Evert Pommer en Evelien Eggink (red.). ISBN 978 90 377 0513 3
2010-17 *Wellbeing in the Netherlands. The SCP life situation index since 1974* (2010). Jeroen Boelhouwer. ISBN 978 90 377 0345 0
2010-18 *Minderheden in de mixed-mode? Een inventarisatie van voor- en nadelen van het inzetten van verschillende dataverzamelingsmethoden onder niet-westerse migranten* (2010). R. Feskens, J. Kappelhof, J. Dagevos, I. Stoop. ISBN 978 90 377 0517 1
2010-19 *Just different, that's all. Acceptance of homosexuality in the Netherlands* (2010). Saskia Keuzenkamp (ed.) et al. ISBN 978 90 377 0502 7
2010-20 *Discriminatiemonitor niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt 2010* (2010). Eline Nievers en Iris Andriessen (red.). ISBN 978 90 377 0438 9
2010-21 *Iemand moet het doen. Ervaringen van verzorgers van partners* (2010). Judith van Male, Marion Duimel en Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0518 8
2010-22 *Uit de armoede werken. Omvang en oorzaken van uitstroom uit armoede* (2010). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0519 5
2010-23 *Het werken waard. Het arbeidsaanbod van laagopgeleide vrouwen vanuit een economisch en sociologisch perspectief* (2010). Mariëlle Cloïn. ISBN 978 90 377 0514 0
2010-24 *Zorgen voor Zorg. Ramingen van de vraag naar personeel in de verpleging en verzorging tot 2030* (2010). Evelien Eggink, Debbie Oudijk en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0512 6
2010-25 *Alle kanalen staan open. De digitalisering van mediagebruik* (2010). Frank Huysmans en Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0521 8
2010-26 *Tijd op orde? Een analyse van de tijdsorde vanuit het perspectief van de burger* (2010). Mariëlle Cloïn, Marjon Schols en Andries van den Broek, m.m.v. Maria Koutamanis. ISBN 978 90 377 0520 1
2010-27 *Maten voor Gemeenten 2010. Een analyse van de prestaties van de lokale overheid* (2010). Bob Kuhry, Jedid-Jah Jonker en Ab van der Torre. ISBN 978 90 377 0522 5
2010-28 *Naar Hollands gebruik? Verschillen in gebruik van hulp bij opvoeding, onderwijs en gezondheid tussen autochtonen en migranten* (2010). Angela van den Broek, Ellen Kleijnen en Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0525 6
2010-29 *Sport: een leven lang. Rapportage sport 2010* (2010). Annet Tiessen-Raaphorst, Desirée Verbeek, Jos de Haan en Koen Breedveld (red.). ISBN 978 90 377 0504 1
2010-30 *Komt tijd, komt raad? Essays over mogelijkheden voor een nieuwe tijdsorde* (2010). Andries van den Broek en Mariëlle Cloïn (red.). ISBN 978 90 377 0523 2
2010-31 *Definitief advies over het WMO-budget huishoudelijke hulp voor 2011. Van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Uitgebracht aan het bestuurlijk overleg financiële verhoudingen* (2010). Ab van der Torre en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0535 5
2010-32 *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010* (2010). Andries van den Broek, Ria Bronneman-Helmers en Vic Veldheer (red.). ISBN 978 90 377 0505 8
2010-33 *Armoedesignalement* (2010). SCP/CBS. ISBN 978 90 377 0458 7
2010-34 *Wie zijn de cliënten van de langdurige AWBZ-thuiszorg?* Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0541 6

SCP-publicaties 2011

2011-3 *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten* (2011). Jaco Dagevos en Edith Dourleijn (red.). ISBN 978 90 377 0526 3

2011-4 *Emancipatiemonitor 2010* (2011). Ans Merens, Marion van den Brakel-Hofmans, Marijke Hartgers en Brigitte Hermans (red.). ISBN 978 90 377 0503 4

2011-5 *Moeilijk werken. Gezondheid en de arbeidsdeelname van migrantenvrouwen* (2011). Myra Keizer en Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0524 9

2011-10 *Kwetsbare ouderen* (2011). Cretien van Campen (red.). ISBN 978 90 377 0542 3

SCP-essays

1 *Voorbeelden en nabeelden* (2005). Joep de Hart. ISBN 90-377-0248-1

2 *De stem des volks* (2006). Arjan van Dixhoorn. ISBN 90-377-0265-1

3 *De tekentafel neemt de wijk* (2006). Jeanet Kullberg. ISBN 90-377-0261-9

4 *Leven zonder drukte* (2006). Tjirk van der Ziel met een naschrift van Anja Steenbekkers en Carola Simon. ISBN 90-377-0262-7

5 *Otto Neurath en de maakbaarheid van de betere samenleving* (2007). Ferdinand Mertens. ISBN 978-90-5260-260-8

Overige publicaties

Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2009. Deel 1 (2009). Eefje Steenvoorden, Peggy Schyns en Tom van der Meer. ISBN 978 90 377 0417 4

Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2009. Deel 2 (2009). Tom van der Meer, Paul Dekker en Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0418 1

Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2009. Deel 3 (2009). Eefje Steenvoorden, Tom van der Meer en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0447 1

Wmo Evaluatie. Eerste tussenrapportage. De invoering van de Wmo: gemeentelijk beleid in 2007 (2008). Gijs van Houten, Mathijs Tuynman en Rob Gilsing. ISBN 978 90 377 0390 0

Wmo Evaluatie. Tweede tussenrapportage. Ondersteuning en participatie van mensen met een lichamelijke beperking (2009). Anna Maria Marangos, Mieke Cardol en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0399 3

m-v. SCP-nieuwjaarsuitgave 2009 (2009). ISBN 978 90 377 0411 2

Definitief advies over het Wmo-budget huishoudelijke hulp voor 2009 (2009). *Evert Pommer, Ab van der Torre, Evelien Eggink.* ISBN *978 90 377 0415 0*

TBO-eu en TBO-nl. Een vergelijking van twee methoden van tijdbestedingsonderzoek (2009). Carlijn Kamphuis, Remko van den Dool, Andries van den Broek, Ineke Stoop, Patty Adelaar, Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0423 5

Kunnen alle kinderen meedoen? Onderzoek naar de maatschappelijke participatie van arme kinderen (2009). Gerda Jehoel-Gijsbers. ISBN 978 90 377 0416 7

Werken en weldoen. Kiezen voor betaalde en onbetaalde arbeid (2009). Ingrid Ooms, Jedid-Jah Jonker, Ab van der Torre. ISBN 978 90 377 0403 7

Genoeg om van te leven. Focusgroepen in discussie over de minimale kosten van levensonderhoud (2009). Stella Hoff, Arjan Soede, Cok Vrooman, Corinne van Gaalen, Albert Luten, Sanne Lamers. ISBN 978 90 377 407 5

Profielen van vragers naar AWBZ-GGZ (2009). Cretien van Campen. ISBN 978 90 377 0444 0

Sociale uitsluiting: een meetinstrument (2009). Gerda Jehoel-Gijsbers (SCP), Wendy Smits (CBS), Jeroen Boelhouwer (SCP) en Harry Bierings (CBS). ISBN 978 90 377 0427 3

Sociale samenhang in de wijk. nsv actualiteitencollege 2008 (2009). Maurice Gesthuizen en Vic Veldheer (red.). ISBN 978 90 377 0445 7
Meten wat leeft? Achtergrondstudie bij het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (2009). Paul Dekker (red.). ISBN 978 90 377 0419 8
VeVeRa-III. Ramingen verpleging en verzorging 2005-2030 modelbeschrijving (2009). Evelien Eggink, Jedid-Jah Jonker, Klarita Sadiraj, Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0356 6
Sporten gemeten. Methodologische aspecten van het onderzoek naar sportdeelname (2009). Koen Breedveld, Annet Tiessen-Raaphorst. ISBN 978 90 377 0358 0
Hoe het ons verging... Traditionele nieuwjaarsuitgave van het SCP (2010). Paul Schnabel (red.). ISBN 978 90 377 0465 5
Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2009. Deel 4 (2010). Paul Dekker, Tom van der Meer en Irene de Goede. ISBN 978 90 377 0464 8
Wmo Evaluatie. Vierde tussenrapportage. Ondersteuning en participatie van mensen met een lichamelijke beperking; twee jaar na de invoering van de Wmo (2010). A. Marangos, M. Cardol, M. Dijkgraaf, M. de Klerk. ISBN 978 90 377 0470 9
Op weg met de Wmo. Journalistieke samenvatting door Karolien Bais. Mirjam de Klerk, Rob Gilsing en Joost Timmermans. Samenvatting door Karolien Bais (2010). ISBN 978 90 377 0469 3
NL Kids online. Risico's en kansen van internetgebruik onder jongeren (2010). Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0430 3
Kortdurende thuiszorg in de AWBZ. Een verkenning van omvang, profiel en afbakening (2010). Maaike den Draak. ISBN 978 90 377 0471 6
De publieke opinie over kernenergie (2010). Paul Dekker, Irene de Goede, Joop van der Pligt. ISBN 978 90 377 0488 4
Op maat gemaakt? Een evaluatie van enkele responsverbeterende maatregelen onder Nederlanders van niet-westerse afkomst (2010). J. Kappelhof. ISBN 978 90 377 0495 2
Oudere tehuisbewoners. Landelijk overzicht van de leefsituatie van ouderen in instellingen 2008-2009 (2010). Maaike den Draak. ISBN 978 90 377 0499 0
Kopers in de knel? Een scenariostudie naar de gevolgen van de crisis voor huiseigenaren met een hypotheek (2010). Michiel Ras, Ingrid Ooms, Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0498 3
Gewoon anders. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland (2010). Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0502 7
De aard, de daad en het Woord. Een halve eeuw opinie- en besluitvorming over homoseksualiteit in protestants Nederland, 1959-2009 (2010). David Bos. ISBN 978 90 377 0506 5
Werkloosheid in goede banen. Bijdragen aan de SCP-studiemiddag 2010 (2010). Patricia van Echtelt (red.). ISBN 978 90 377 0516 4